

Kazuo Ishiguro

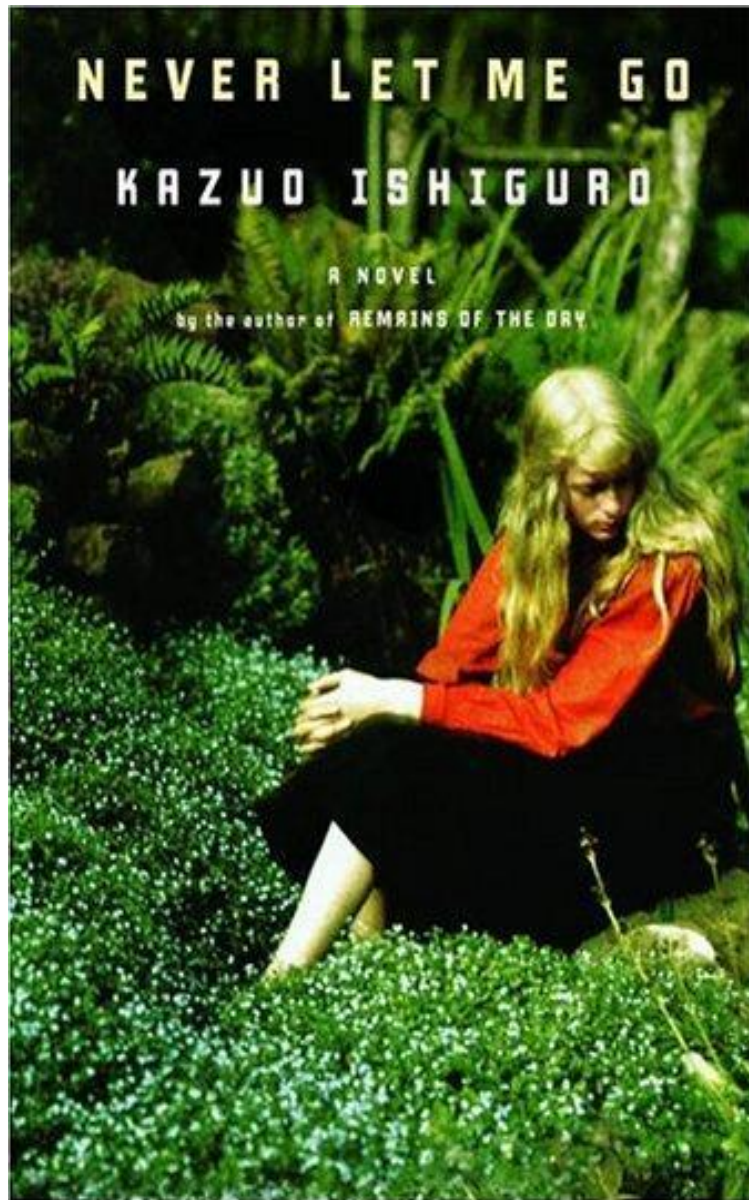
**NIKAD ME
NE OSTAVLJAJ**

NEVER LET ME GO

KAZUO ISHIGURO

A NOVEL

by the author of REMAINS OF THE DAY

Kazuo Ishiguro

**Nikad me
ne ostavlajaj**

Never Let Me Go 2005.

Za Lomu i Naomi.

Engleska, koncem 1990-ih

PRVI DIO

PRVO POGLAVLJE

Zovem se Kathy H. Imam trideset jednu godinu i već sam jedanaest godina njegovateljica. Znam da to zvuči dovoljno dugo, ali zapravo žele da nastavim još osam mjeseci, do kraja ove godine. To će biti gotovo to no dvanaest godina. Sada znam da činjenica da sam tako dugo njegovateljica ne mora znači da me smatraju izvrsnom u tom poslu. Ima nekoliko doista dobrih njegovatelja kojima su nakon samo dvije ili tri godine rekli da je dovoljno. I mogu se sjetiti barem jednog njegovatelja koji je taj posao obavljao svih petnaest godina, premda je bio posve beskoristan. Dakle, ne pokušavam se hvalisati. No s druge strane, zasigurno znam da su zadovoljni mojim radom, a sve u svemu, i ja sam zadovoljna. Moji su se donori uvijek oporavljali mnogo bolje no što se očekivalo. Njihovo vrijeme oporavka bilo je impresivno, a jedva da je bilo koji od njih klasificiran kao »uzrujan«, čak ni prije četvrte donacije. U redu, sad se možda *ipak* hvalim. No to mi mnogo znači, sposobnost da dobro obavljam svoj posao, osobito onaj dio o tome da moji donori ostaju »smireni«. Razvila sam neku vrstu instinkta o donorima. Znam kad se treba zadržati uz njih i tješiti ih, kad ih ostaviti nasamo; kad slušati sve što žele reći, a kad jednostavno slegnuti ramenima i reći im neka se priberu. U svakom slučaju, ne tvrdim da sam po bilo čemu posebna. Poznajem njegovatelje, koji trenutno rade, a jednako su dobri bez riječi hvale. Ako ste vi jedan od njih, mogu razumjeti kakvu biste zavist mogli osjećati, zbog mog jednogstana stana, mog automobila, i povrha svega, zbog načina na koji mogu birati koga ću njegovati. Osim toga ja sam pohađala školu Hailsham, što je katkad samo po sebi dovoljno da te ljudi poprijeko gledaju. Kathy H., kažu, ona može birati i uvijek bira svoje: ljude iz Hailshama ili iz neke druge privilegirane ustanove. Nije ni čudo da ima tako sjajan uspjeh. Ja sam to dovoljno estetski ulaz, pa sam sigurna da ste vi ulazili još prije, a možda u tome ima nečega. Ali ja nisam prva kojoj je dopušteno birati, a sumnjam da ću biti posljednja. U svakom slučaju, dala sam svoj doprinos njegovanju donora odgojenih na svakakvim mjestima. Imajte na umu da ću, kad završim, za sobom imati dvanaest godina ovoga posla, a samo su mi tijekom posljednjih šest dopustili da biram.

A zašto i ne bi? Njegovatelji nisu strojevi. Trudiš se i daješ sve od sebe za svakog donora, ali to te na kraju iscrpi. Ne posjeduješ bezgraničnu strpljenost i energiju. Kad ti se pruži prilika da biraš, naravno, biraš one stvari koje sebi. To je prirodno. Ni slučajno ne bih mogla dovoljno izdržati da sam prestala na svakom koraku suosjećati sa svojim donorima. I u svakom slučaju, da nikad nisam poželjela birati, kako bih se nakon svih tih godina uopće ponovno zbližila s Ruth i Tommyjem?

No u današnje vrijeme, naravno, preostalo sve manje i manje donora kojih se sjećam, pa zapravo i nisam baš tako mnogo birala. Kao što kažem, posao je mnogo teži ako nemate onu dublju vezu s donatorom, a premda će mi nedostajati njegovateljski rad, nekako mi se čini da je u redu što ću u koncu godine završiti s tim poslom.

Ruth je, usput rećeno, bila tek treći ili četvrti donator kojeg sam dobila po vlastitom izboru. U to vrijeme već bio dodijeljen njegovatelj, i sjećam se da sam se morala malo potruditi oko toga. No na koncu sam uspjela, a čim sam je ponovno ugledala, u onom oporavilištu u Doveru, sve naše nesuglasice, premda nisu u potpunosti nestale, ipak se nisu doimale ni približno onako važnima kao sve ostalo: kao što je činjenica da smo zajedno odrasle u Hailshamu, činjenica da smo znale i sjećale se nekih stvari koje nikom drugom nisu bile poznate. Mislim da sam otad poželjela tražiti svoje donore među ljudima iz prošlosti, a kad god sam mogla, među ljudima iz Hailshama.

Bilo je trenutaka tijekom godina kad sam nastojala zaboraviti na Hailsham, kad sam govorila sebi da se ne bih smjela toliko osvrtnuti unatrag. No tada je stigao trenutak kad sam se jednostavno prestala opirati. To je moralo imati veze s jednim donatorom kojega sam jednom njegovala, tijekom svoje treće godine rada kao njegovateljice; radilo se o njenoj reakciji kad sam spomenula da sam iz Hailshama. Upravo je prošao kroz svoje treće doniranje, koje nije dobro prošlo, te je zasigurno znao da neće uspjeti. Jedva je disao, ali je pogledao prema meni i rekao: - Hailsham. Kladam se da je to bilo krasno mjesto. - Idućeg jutra, kad sam nešto prišla kako bih skrenula njegove misli sa svega toga, i pitala gdje je *ona* odrastao, spomenuo

je neko mjesto u Dorsetu, a njegovo se lice iskrivilo u neku posve novu vrstu grimase. Tada sam shvatila kako o ajni ki želi zaboraviti na to mjesto. Umjesto toga, želio je slušati o Hailshamu.

Stoga sam mu tijekom narednih pet ili šest dana pri ala o svemu što je želio znati, a on je ondje ležao, prikopan na sve mogu e aparate, dok mu se na licu pojavljivao blag osmijeh. Pitao me o velikim i o malim stvarima. O skrbnicima, o tome kako je svatko od nas ispod kreveta imao vlastitu škrinju za raznorazne sitnice, o nogometu, o bejzbolu, o stazi što je vodila s vanjske strane glavne ku e, oko svih njezinih zakutaka, o jezercu za patke, o hrani, o pogledu iz Umjetni ke sobe što se za maglovitih jutara pružao preko polja. Katkad bi tražio da neprestano ponavljam neke stvari; raspitivao bi se o ne emu što sam mu ispri ala prethodnoga dana kao da mu to uop e nisam spomenula. »Jeste li imali sportski paviljon?« »Koji je skrbnik tebi bio najdraži?« U po etku sam mislila da je rije o lijekovima, ali sam tada shvatila da mu je um posve bistar. Zapravo nije želio samo slušati o Hailshamu, želio se sje ati Hailshama, baš kao da je to bilo njegovo vlastito djetinjstvo. Znao je da je blizu skon anju, pa je zato to radio: tražio je da mu sve opisujem kako bi mu se sve to doista usjeklo u pam enje, pa e se možda tijekom besanih no i, uz lijekove, bolove i iscrpljenost, zamagliti linija izme u mojih i njegovih sje anja. Tada sam prvi put shvatila, doista shvatila, koliko smo sre e imali, Tommy, Ruth, ja, i svi ostali.

*

Dok se sada vozim naokolo, još uvijek vidim ponešto što me podsje a na Hailsham. Možda pro em kraj maglom zastrtog polja, ili u daljini opazim dio velike ku e dok se spuštam u neku dolinu, ak i posebno raspore ene jablane na nekoj padini, te pomislim: »Možda je to! Našla sam ga! Ovo doista jest Hailsham!«

Zatim shvatim da je to nemogu e i nastavim voziti, a moje misli prije u na nešto drugo. Osobito su tu oni paviljoni. Svuda ih vidim kako stoje na udaljenom kraju igrališta, malene bijele montažne ku e s nizom prozora smještenim neprirodno visoko, gotovo tik ispod strehe. Mislim da su ih mnogo izgradili u pedesetima i šezdesetima, kad su vjerojatno i našu postavili. Ako pro em kraj jednog takvog paviljona, promatram ga što je mogu e dulje, a jednog u dana tako imali sudar, ali ipak to radim. Nedavno sam vozila pustim podru jem Worcestershirea i ugledala jedan kraj terena za kriket, a bio je tako sli an našem u Hailshamu da sam okrenula automobil i pošla bolje pogledati.

Obožavali smo naš sportski paviljon, možda zato jer nas je podsje ao na one slatke malene kolibe što su ih ljudi imali u slikovnicama. Sje am se kad smo bili u mla im razredima, pa smo preklinjali naše skrbnike da sljede i sat održe u paviljonu umjesto u obinoj prostoriji. Nakon toga, kad smo bili u šestom razredu, kad smo ušli u trinaestu godinu života, paviljon je postao mjesto gdje smo se mogli skrivati sa svojim najboljim prijateljima, kad smo se željeli maknuti od ostalih iz Hailshama.

Paviljon je bio dovoljno velik da ondje borave dvije zasebne skupine bez me usobnog ometanja; ljeti se na verandi mogla zadržavati i tre a skupina. No u idealnim okolnostima zapravo ste vi i vaši prijatelji željeli cijeli paviljon samo za sebe, pa je esto dolazilo do nadmudrivanja i prepirki. Skrbnici su n.im uvijek govorili neka se ponašamo civilizirano po lom pitanju, ali u stvarnosti vam je trebalo nekoliko jakih li nosti u skupini kako biste imali šanse zauzeti paviljon tijekom odmora ili slobodnog razdoblja. Ni ja nisam bila baš povu eni tip, ali pretpostavljam da smo paviljon onako esto imali za sebe zapravo zahvaljuju i Ruth. Obi no bismo se rasporedile po stolicama i klupama; bilo bi nas pet, odnosno šest ako bi došla i Jenny B.; te bismo s užitkom tra ale. Postojala je vrsta razgovora do koje je moglo do i jedino kad ste bili skriveni u paviljonu; mogle smo raspravljati o ne emu što nas je zabrinjavalo, ili bismo se mogle valjati od smijeha, ili se bijesno posva ati. Uglavnom je to bio na in opuštanja uz najbliskije prijatelje.

Onog poslijepodneva o kojem sad razmišljam, stajale smo na stolicama i klupama, guraju i se uz visoke prozore. Tako smo dobro vidjele sjeverno igralište gdje se okupilo

dvanaestak dje aka s naše godine i iz sedmog razreda da bi igrali nogomet. Sjalo je sunce, ali je ranije toga dana zasigurno padala kiša jer se sje am odsjaja sunca na blatnjavoj travi.

Netko je rekao da ne bismo trebale tako otvoreno zuriti, ali gotovo se uop e nismo pomaknule unatrag. Zatim je Ruth rekla: - Uop e ništa ne sumnja. Pogledajte ga. Doista ni u što ne sumnja.

Kad je to rekla, pogledala sam je i potražila znakove neodobravanja onoga što e de ki u initi Tommyju. No Ruth se u idu oj sekundi nasmijala i rekla: - Idiot!

Shvatila sam da je za Ruth i ostale prili no nevažno ono što e dje aci u initi; nije bitno odobravamo li mi to ili ne. U tom se trenutku nismo natisnule na prozore jer smo uživale u pomisli da emo vidjeti kako ponovno ponižavaju Tommyja, nego zato što smo ule za tu najnoviju zavjeru pa nas je nekako neodre eno zanimalo što e se doga ati. Mislim da u tim danima nismo bile previše zainteresirane za ono što su dje aci me u sobom radili. Za Ruth, za ostale, sve je bilo tako nepristrano. I svi su izgledi da je tako bilo i za mene.

Ili me možda sje anje vara. Možda sam ak i tada, dok sam gledala kako Tommy tr i po tom igralištu, s neskrivenim oduševljenjem na licu jer su ga ponovno primili u svoje redove, te je trebao igrati igru u kojoj je bio tako dobar, možda sam ipak osje ala bol. Me utim, to no se sje am kako sam opazila dn Tommy nosi plavu polo majicu što ju je prošlog mjeseca kupio na Rasprodaji, onu kojom se tako ponosio. Sje am se da sam pomislila: »Doista je glup kad u tome igra nogomet. Uništiti e se, a kako e se onda osje ati?« Glasno sam rekla, nikomu odre enom: - Tommy ima svoju majicu. Svoju najdražu polo majicu.

Ne vjerujem da me itko uo jer su se svi smijali Lauri, velikom klaunu u našoj grupi, koja je oponašala izraze što su se pojavljivali na Tommyjevu licu dok je tr ao, mahao, doživao, driblao. Ostali su se dje aci kretali igralištem na onaj namjerno tromi na in kao što ine dok se zagrijavaju, ali je izgledalo a Tommy, u svojem uzbu enju, ve daje sve od sebe. Rekla sam, ovoga puta glasnije: - Bit e mu jako mu no ako uništi tu majicu. - Sad me Ruth ula, ali je zasigurno pomislila da sam to rekla kao neku šalu jer se mlitavo nasmijala, a zatim je i sama dala neku duhovitu primjedbu.

Tada su dje aci prestali šutirati loptu naokolo i okupili se na sredini igrališta. Prsa su im se lagano uzdizala i spuštala dok su ekali da po ne biranje ekipa. Dva kapetana mom adi bila su iz sedmog razreda, premda su svi znali da je Tommy bolji igra od bilo koga s te godine. Bacali su nov i da vide tko e prvi birati, a zatim se onaj koji je pobijedio zagledao u skupinu dje aka.

- Pogledajte ga - rekao je netko iza mene. - Posve je uvjeren da e njega prvog izabrati. Samo ga pogledajte!

Tommy je u tom trenutku doista *djelovao* nekako komi no, a to vas je navodilo da pomislite, pa, da, ako je tako budalast, zaslužuje ono što e ga sna i. Svi su se drugi dje aci pretvarali da ignoriraju postupak biranja, glume i da im je svejedno kad e do i na red. Neki su tiho me usobno razgovarali, neki su vezivali vezice na cipelama, a drugi su samo zurili u svoje noge dok su gazili po blatu. Ali Tommy je željno gledao u dje aka iz sedmog razreda, kao da je ovaj ve prozvao njegovo ime.

Laura je svoju predstavu izvodila za cijelo vrijeme biranja ekipa, oponašaju i sve razli ite izraze Tommyjeva lica: vedra usrdnost na po etku; zbunjena zabrinutost nakon što je svaki kapetan izabrao etiri igra a, a on još uvijek nije bio prozvan; povrije enost i panika kad je po eo shva ati što se zapravo doga a. Ja, me utim, nisam neprestano pogledavala Lauru jer sam promatrala Tommyja; znala sam što ona radi jer su se ostale stalno smijale i poticale je. Kad je Tommy ostao sam ondje stajati, a svi su se dje aci po eli smijuljiti, ula sam kako Ruth kaže:

- Dolazi. ekajte. Sedam sekunda. Sedam, šest, pet...

Nije stigla do kraja. Tommy je po eo gromoglasno vikati, a dje aci, koji su se sad ve otvoreno smijali, potr aše prema južnom igralištu. Tommy je u inio nekoliko koraka za njima; teško je re i je li nagonski krenuo u bijesan lov za njima ili ga je obuzela panika jer su ga ondje ostavili. U svakom slu aju, uskoro se zaustavio i stajao ondje, bijesno zure i za njima, grimizna lica. Tada je po eo vrištati i vikati; besmislena zbrka psovki i uvreda.

Dotad smo sve ve vidjele mnoge Tommyjeve provale bijesa, pa smo sišle sa stolaca i raširile se po prostoriji. Pokušale smo zapo eti razgovor o ne em drugom, ali Tommy je neprestano vikao, a premda smo u po etku samo okretale o ima i pokušale ga ignorirati, na koncu smo se, vjerojatno punih deset minuta nakon što smo se prvi put maknule od prozora, opet vratile onamo.

Ostali dje aci više nisu bili na vidiku, a Tommy više nije pokušavao svoje izljeve uputiti u nekom odre enom smjeru. Samo je bjesnio, mašu i rukama i nogama, na nebo, na vjetar, na obližnji stup ograde. Laura je rekla da možda »vježba Shakespearea«. Netko drugi je primijetio da svaki put kad nešto vikne podigne nogu s tla i prema van, »poput psa koji piša«. Zapravo, i sama sam opazila tu kretnju nogom, ali meni je upalo u o i da svaki put kad nogom opet lupi o tlo, samog sebe popraska blatom. Razmišljala sam o njegovoj dragocjenoj majici, ali je bio predaleko da bih vidjela ima li na njoj mnogo blata.

- Mislim da je to pomalo okrutno - rekla je Ruth na in na koji ga uvijek prije u. Ali sam je kriv. Kad bi nau io ostati smiren, ostavili bi ga na miru.

- I dalje bi ga zadirkivali - rekla je Hannah. - Ciraham K. je jednako raspaljive udi, ali svi su zbog toga još oprezniji s njim. Razlog iz kojeg su se okomili na Tommyja je taj što je on lijen ina.

Tada su sve odjednom govorile, o tome kako Tommy nikad ak ni ne pokušava biti kreativan, o tome kako nije dao ništa ak ni za Proljetnu razmjenu. Pretpostavljam da je svaka od nas u toj fazi potajno željela da iz ku e do e neki skrbnik i odvede ga. Premda nismo sudjelovale u ovom posljednjem planu za izazivanje Tommyja, ipak smo zauzele dobre pozicije za promatranje, te smo po ele osje ati krivnju. Ali na vidiku nije bilo skrbnika, pa smo samo nastavile razmjenjivati razloge zašto je Tommy zavrijedio sve što ga je snašlo. Kad je Ruth pogledala na sat i rekla kako misli da bismo se trebale vratiti u glavnu ku u, premda još imamo vremena, nitko joj nije proturje io.

Tommy je još uvijek galamio kad smo izišle iz paviljona. Ku a se nalazila s naše lijeve strane, a kako je Tommy stajao na igralištu ravno ispred nas, nismo mu se morale približiti. U svakom slu aju, bio je okrenut na drugu stranu pa se inilo da nas uop e nije registrirao. Kad su moje prijateljice pošle duž ruba igrališta, ja sam ipak polako krenula prema njemu. Znala sam da e to zbuniti ostale, ali sam nastavila hodati, ak i kad sam ula kako mi Ruth nestrpljivo šap e neka se vratim.

Pretpostavljam da Tommy nije navikao da ga netko prekida dok bjesni, jer je njegova prva reakcija kad sam mu prišla bila da se na sekundu zagleda u mene, a zatim nastavi kao i ranije. *Doista* je bilo kao da vježba Shakespearea, a ja sam se popela na pozornicu usred njegove predstave. ak i kad sam rekla:

- Tommy, tvoja lijepa majica. Posve eš je zaprljati - ni im nije pokazao da me uo.

Stoga sam ispružila ruku i spustila je na njegovu. Kasnije su drugi mislili da mu je to bila namjera, ali ja sam bila prili no sigurna da nije bilo namjerno. Mahao je rukama naokolo i nije mogao znati da u ja ispružiti svoju ruku. U svakom slu aju, kad je podigao ruku, odgurnuo je moju i udario me po licu. Uop e me nije zaboljelo, ali sam se zgranula, Lio i ve ina djevoj ica iza mene tako er.

inilo se da je Tommy tek tada postao svjestan ....ne, ostalih, sebe, injenice da se nalazi na tom igralištu, kako se ponašao, te se zagledao u mene, pomalo budalasto.

- Tommy - rekla sam, prili no strogo. - Majica ti je puna blata.

- Pa što? - progun ao je. No dok je to govorio, pogledao je dolje i opazio sme e mrlje, jedva se suzdržavši da pani no ne vikne. Zatim sam vidjela dii se na njegovu licu pojavilo iznena enje zbog injenice da ja znam što on osje a za tu majicu.

- Nemaš razloga za zabrinutost - rekla sam prije nego je tišina mogla postati ponižavaju a za njega. - Oprat e se. Ako sam ne uspiješ to skinuti, samo je odnesi gospo ici Jody.

Nastavio je prou avati svoju majicu, a potom je mrzovoljno rekao: - To ionako nema nikakve veze s tobom.

inilo se da je odmah požalio zbog te posljednje primjedbe i skrušeno me pogledao, kao da o ekuje da u mu re i nešto utješno. No dotad mi ga je ve bilo dosta, osobito s obzirom

na injenicu da nas djevojice promatraju, kao i tko zna koliko drugih s prozora glavne kuće. Stoga sam slegnula ramenima, okrenula se i pridružila svojim prijateljicama.

Ruth me zagrlila dok smo se udaljavale. - Barem si ga navela da se smiri - rekla je. - Jesi li dobro? Divlja životinja.

DRUGO POGLAVLJE

Sve se to dogodilo veoma davno, pa sam možda nešto pogrešno zapamtila; no koliko se sjećam, to što sam onog poslijepodneva prišla Tommyju bilo je dio faze kroz koju sam otprilike u to vrijeme prolazila, nešto o tome da sam kompulsivno samoj sebi postavljala izazove, te sam uglavnom zaboravila na to kad me Tommy nekoliko dana kasnije zaustavio.

Ne znam kako je bilo ondje gdje ste vi bili, ali u Hailshamu smo se gotovo svaki tjedan morali podvrgavati nekom obliku zdravstvene kontrole, obično u sobi 18 na samom vrhu kuće, kod stroge medicinske sestre po imenu Trisha, ili Vranino Lice, kako smo je zvali. Tog sunčanog jutra jedna grupa nas penjala se središnjim stubištem do nje da nas pregleda, dok je druga grupa, s kojom je upravo završila, silazila. Dakle, stubište je odzvanjalo od buke, a ja sam se penjala stubama spuštene glave, samo slijede i pete osobe ispred sebe, kad se za uo glas u mojoj blizini: - Kath!

Tommy, koji se kretao s grupom koja je silazila, stao je nasred stubišta, a na licu mu je sjao veliki smiješak, što me odmah razdražilo. Prije nekoliko godina možda, ako bismo naletjeli na nekoga koga nam je bilo drago vidjeti, tada bi naš izraz lica bio takav. No sad smo već imali trinaest godina, a ovo je dječak koji je susreo djevojčicu u doista javnoj situaciji. Poželjela sam reći: » Tommy, zašto ne odrasteš? « No obuzdala sam se i umjesto toga rekla: - Tommy, napravio si zastoj. Kao i ja.

Pogledao je prema gore i doista, skupina na odmoru iznad već se zaustavljala. Na trenutak se doimao uspaničeno, a zatim se stisnuo uz zid kraj mene, pa su se ostali mogli progurati uz nas. Tada je rekao:

- Kath, svuda sam te tražio. Želio sam ti reći da mi je žao. Mislim, doista, doista mi je žao. Sigurno te nisam kanio udariti neki dan. Ni u snu ne bih udario djevojčicu, a čak i kad bih, tebe nikad ne bih udario. Iskreno, iskreno mi je žao.

- U redu je. Dogodilo se slučajno, to je sve. - Kimnula sam mu i okrenula se da idem dalje. No Tommy je vedro rekao:

- Majica je sad u redu. Sve se opralo.

- To je dobro.

- Nije te boljelo, je li? Kad sam te udario?

- Naravno. Fraktura lubanje. Potres mozga, sve. Čak bi i Vranino Lice to mogla opaziti. To jest, ako ikad stignem gore.

- Ali ozbiljno, Kath. Ne ljutiš se, zar ne? Strašno mi je žao. Stvarno. Na koncu sam mu se nasmiješila i bez ironije rekla: - Gledaj, Tommy, bio je nesretan slučaj i sad je sto posto zaboravljen. Ni najmanje ti ne zamjeram.

Još uvijek se doimao nesigurnim, ali sad su se iza njega gurali neki stariji u enici, govoreći mu neka kretnosti. Na brzinu mi se nasmiješio i potapšao me i to ramenu, kao što bi možda učinio mlađem dječaku, te nastavio silaziti stubištem. Kad sam se počela penjati, čula sam ga kako viče odozdo: - Vidimo se, Kath!

Sve mi je to bilo pomalo neugodno, ali nije izazvalo zadirkivanje ili ogovaranje; a moram priznati, da nije bilo tog susreta na stubištu, vjerojatno se tijekom narednih nekoliko tjedana ne bih toliko zanimala za Tommyjeve probleme.

Osobno sam vidjela nekoliko incidenata. No uglavnom sam čula o njima, a kad bi se to dogodilo, ispitivala sam ljude sve dok ne bih dobila više ili manje potpunu priču. Bilo je još bijesnih ispada, primjerice kad je Tommy navodno prevrnuo dvije klupe u sobi 14, prosvištajući sav sadržaj po podu, a ostatak je razreda, nakon što su svi pobjegli na odmor, zabarikadirao vrata kako bi ga spriječio ili da izađe. Jednom mu je gospodin Christopher morao stegnuti ruke iza leđa a kako bi ga spriječio da napadne Reggieja D. tijekom nogometnog

treninga. Svi su tako er mogli vidjeti da Tommy jedini nije imao partnera kad su dje aci iz šestog razreda odlazili tr ati.

Bio je dobar trka , te bi brzo stvorio prednost od deset, petnaest metara izme u sebe i ostalih, možda misle i da e to prikriti injenicu da nitko ne želi tr ati s njim. Zatim su tu gotovo svakoga dana bile glasine o neslanim šalama što su ih prire ivali na njegov ra un. Mnogo toga bilo je uobi ajeno, udne stvari na njegovom krevetu, crv u njegovim žitaricama, ali nešto od toga zvu alo je besmisleno zlobno: kao ono kad je netko njegovom etkicom za zube o istio zahod, pa ga je ekala s ekinjama punim govna. Njegova veli ina i snaga, a pretpostavljam i taj lako zapaljivi karakter, zna ili su da nitko nije pokušao pravo fizi ko maltretiranje, ali koliko se sje am, do tih je incidenata dolazilo još najmanje dva mjeseca. Mislila sam da e prije ili kasnije netko po eti govoriti da je sve otišlo predaleko, ali situacija se nije popravljala i nitko ništa nije rekao.

Ja sam jednom pokušala govoriti o tome, u spavaonici nakon gašenja svjetla. U starijim razredima bilo nas je šest u jednoj spavaonici, pa se ondje nalazila samo naša malena skupina, te smo esto najintimnije razgovore vodile dok smo ležale u mraku prije spavanja. Ondje se moglo razgovarati o stvarima o kojima ni u snu ne biste nigdje drugdje pri ali, ak ni u paviljonu. Tako sam jedne ve eri spomenula Tommyja. Nisam mnogo rekla; samo sam ukratko iznijela što mu se doga alo i primijetila da to baš nije pošteno. Kad sam završila, neka udna tišina kao da je visjela u zraku, a ja sam shvatila da svi ekaju Ruthin odgovor, što bi se obi no doga alo kad god bi netko spomenuo nešto nezgodno. ekala sam, a tada sam ula uzdah s Ruthine strane sobe, i ona je rekla:

- Imaš pravo, Kathy. Nije lijepo. Ali ako želi da to prestane, mora promijeniti vlastito ponašanje. Baš ništa nije imao za Proljetnu razmjenu. Ima li štogod za sljede i mjesec? Kladim se da nema.

Sad bih malo trebala objasniti o Razmjenama što smo ih održavali u Hailshamu. etiri puta godišnje, u prolje e, ljeti, ujesen i zimi, održavala se neka vrsta velike prodajne izložbe svega onoga što smo stvarali lijekom tri mjeseca od prošle Razmjene. Slike, crteži, lon arija; sve mogu e »skulpture« izra ene od onoga što je trenutno bilo u modi, preoblikovane limenke, možda, ili epovi boca zalijepljeni na karton. Za svaku stvar što ste je priložili, dobivali ste razmjenske bonove; skrbnici su odlu ivali koliko bonova zavre uje vaše remek-djelo; zatim, na dan Razmjene, uzimali ste svoje bonove i »kupovali« ono što vam se svi alo. Vrijedilo je pravilo da smijete kupovati samo radove u enika s vlastite godine, ali ipak smo imali dovoljno materijala za biranje jer je ve ina nas znala biti prili no plodna tijekom tromjese nog razdoblja.

Dok sad razmišljam o tome, mogu shvatiti zašto su Razmjene postale tako važne za nas. Za po etak, to je bio naš jedini na in, osim Rasprodaja; Rasprodaje su bile nešto drugo i na to u se kasnije vratiti; da stvorimo zbirku osobne imovine. Ako ste, recimo, željeli ukrasiti zidove oko svojega kreveta, ili ste htjeli nešto nositi naokolo u svojoj torbi i staviti na klupu dok ste hodali od jedne do druge prostorije, onda ste to mogli na i na Razmjeni. Sada tako er shva am kako su Razmjene imale suptilniji u inak na sve nas. Kad malo razmislite o tome, injenica da smo ovisili jedni o drugima kad je rije o izradi predmeta koji bi mogli postati vaše osobne dragocjenosti, to mora djelovati na vaše me usobne odnose. Sve ono s Tommyjem bilo je tipi no. Kako su na vas gledali u Hailshamu, koliko su vas voljeli i poštivali, uvelike je ovisilo o tome koliko ste dobri u »stvaranju«.

Ruth i ja esto smo se prisje ale tih stvari prije nekoliko godina, dok sam je nje govala u oporavilištu u Doveru.

- Sve je to dio onoga što je Hailsham inilo tako posebnim - jednom je rekla. - Na in na koji su nas ohrabivali da vrednujemo radove jedni drugih.

- Istina - rekla sam. - Ali katkad, kad sad razmišljam o Razmjenama, mnogo mi se toga ini pomalo udnim. Poezija, na primjer. Sje am se da smo smjeli predati pjesme umjesto crteža ili slike. udno je bilo što smo svi mi mislili da je to u redu, mislili smo da ima smisla.

- Zašto ne bi imalo smisla? Poezija je važna.

- Ali govorimo o radovima devetogodišnjaka, smiješnim kratkim stihovima, pogrešno napisanima, u bilježnicama za vježbu. Potrošili bismo naše dragocjene bonove na bilježnicu

punu tih pjesmica umjesto na nešto doista lijepo za ukrašavanje prostora oko naših kreveta. Ako nam se tako svi vala ne bija poezija, zašto jednostavno nismo posudili bilježnicu te osobe i prepisali ono što nam se svi vala? No sje aš se kako je bilo. Došlo bi vrijeme Razmjene, a mi bismo ondje stajali kolebaju i se izme u pjesama Susie K. i onih žirafa što ih je Jackie obi avala izra ivati.

- Jackiene žirafe - rekla je Ruth, nasmijavši se. - Bile su tako lijepe. Neko sam imala jednu.

Taj smo razgovor vodile jedne ugodne ljetne ve eri, sjede i na malenom balkonu njezine sobe u oporavilištu. Prošlo je nekoliko mjeseci nakon njezina prvog doniranja, a sad kad je prošlo ono najgore, uvijek sam tempirala vrijeme svojih ve ernjih posjeta lako da možemo pola sata ili više provesti ondje, promatraju i kako sunce zalazi iza krovova. Moglo se vidjeti mnogo obi nih i satelitskih antena, a katkad, u daljini, blistavu crtu mora. Donijela bih mineralnu vodu i kekse, te bismo ondje sjedile i razgovarale o svemu što bi nam palo na pamet. Centar za oporavak u kojem se Ruth tada nalazila bio je jedan od meni najdražih, te ne bih imala baš ništa protiv da i ja ondje završim. Sobe za oporavak su malene, ali dobro osmišljene i udobne. Sve je, zidovi, pod, prekriveno blistavim bijelim plo icama, a njihova se isto a održava tako savršeno da vam se, kad prvi put u ete onamo, ini da ste ušli u dvoranu ogledala. Naravno, naj eš e ne vidite svoj odraz, ali gotovo vam se ini da ga vidite. Kad podignete ruku, ili kad se netko na krevetu uspravi u sjede i položaj, možete osjetiti taj blijedi pokret sjenki na plo icama svuda oko vas. U svakom slu aju, Ruthina soba u tom centru tako er je imala velika klizna staklena vrata, pa je s kreveta lako mogla gledati van. ak i dok joj je glava po ivala na jastuku, vidjela je veliki dio neba, a ako je bilo dovoljno toplo, mogla se do mile volje nauživati svježeg zraka samo izlaskom na balkon. Voljela sam je ondje posje ivati, voljela sam naše razgovore tijekom cijelog ljeta i rane jeseni, dok smo zajedno sjedile na balkonu, pri ale o Hailshamu, Seoskoj ku i, o svemu što bi nam palo na pamet.

- Želim re i - nastavila sam - kad smo bili te dobi, kad smo, recimo, imali jedanaest godina, zapravo nas uop e nisu zanimala tu e pjesme. Ali sje aš se Christy? Christy je bila slavna po svojoj poeziji i svi smo mi u njoj vidjeli svoj uzor. ak se ni ti, Ruth, nisi usudila nametati Christy. I sve zato jer smo mislili da je sjajna u poeziji. Ali mi nismo ništa znali o poeziji. Nije nam bilo stalo do toga. Baš je udno.

Ali Ruth nije shvatila što želim re i, ili je to možda namjerno izbjegavala. Možda je vrsto odlu ila da e nas se svih sje ati kao da smo bili sofisticiraniji no što smo zapravo bili. Ili je možda osjetila kamo vode moje rije i, a nije željela da po emo u tom smjeru. U svakom slu aju, uzdahnula je i rekla:

- Svi smo mislili da su Christyne pjesme tako dobre. No pitam se kakvima bi nam se danas inile. Voljela bih da ih ovdje imamo nekoliko, rado bih vidjela što bismo mislile. - Zatim se nasmijala i rekla: - Još uvijek *imam* nekoliko pjesama Petera B. Ali to je bilo mnogo kasnije, kad smo bili u osmom razredu. Zacijelo mi se svi ao. Ne znam zašto bih ina e kupila njegove pjesme. Histeri no su budalaste. On je samog sebe tako ozbiljno doživljavao. Ali Christy, ona je bila dobra, sje am se da jest. udno je kako je trenutno prestala pisati pjesme kad se po ela baviti slikanjem. A u tome nije bila ni izbliza tako dobra.

No vratit u se na Tommyja. Ono što je Ruth tada rekla u našoj spavaonici nakon gašenja svjetla, o tome kako je Tommy sam kriv za sve svoje probleme, vjerojatno je sažetak mišljenja ve ine ljudi u Hailshamu u ono vrijeme. Ali kad je to rekla, palo mi je na pamet, dok sam ondje ležala, da cijela ta ideja o tome da se on namjerno ne trudi postoji još iz vremena kad smo bili u mla im razredima. Tada sam shvatila, osjetivši nekakvu hladno u, da Tommy proživljava ovo što proživljava ne samo tjednima ili mjesecima, ve godinama.

Tommy i ja smo ne tako davno razgovarali o tome, a njegova verzija o tome kako su po ele njegove nevolje potvrdila je ono što sam te ve eri mislila. Prema njegovim rije ima, sve je po elo jednog poslijepodneva na satu umjetnosti gospo ice Geraldine. Do tog je dana, rekao mi je Tommy, uvijek prili no uživao u slikanju. Ali toga dana na satu gospo ice Geraldine, Tommy je naslikao jedan akvarel, slona koji stoji u visokoj travi, i to je bio po etak svega. Napravio ga je, tvrdio je, kao neku vrstu šale. Mnogo sam ga ispitivala o tome, pa pretpostavljam da je to bilo poput mnogih drugih stvari u toj dobi: nemaš neki jasan

razlog, jednostavno to u iniš. Napraviš nešto jer misliš da eš nekoga nasmijati, ili jer želiš vidjeti ho e li izazvati nemir. Kad te kasnije pitaju za objašnjenje, ini se da nema nikakva smisla. Svi smo inili takve stvari. Tommy to nije baš tako ni kazao, ali uvjerena sam da se tako dogodilo.

U svakom slu aju, naslikao je svojeg slona, a to je bila baš takva slika kakvu bi napravilo tri godine mla e dijete. Trebalo mu je manje od dvadeset minuta i doista je izazvalo smijeh, ali ne onakav kakav je o ekivao. Unato tome, možda ni do ega ne bi dovelo, pretpostavljam da je u tome velika ironija; da toga dana gospo ica Geraldine nije držala nastavu.

Gospo ica Geraldine bila je svima omiljena skrbnica, kad smo bili te dobi. Bila je blaga, tiha, i uvijek vas je tješila kad vam je to trebalo, ak i kad ste nešto loše napravili, ili vas je izgrdio neki drugi skrbnik. Ako vas je ikad sama morala izgrditi, danima nakon toga pružala vam je obilje dodatne pažnje, kao da vam nešto duguje. Bilo je loše za Tommyja što je toga dana gospo ica Geraldine držala sat umjetnosti, a ne, recimo, gospodin Robert ili osobno gospo ica Emily, glavna skrbnica, koja je esto predavala umjetnost. Jedno od njih dvoje izgrdilo bi Tommyja, on bi se mogao smijuljiti, a najgore što bi ostali mislili je da je rije o neuspjeloj šali. Možda bi ga neki u enici ak smatrali pravim klaunom. Ali budu i da je gospo ica Geraldine bila gospo ica Geraldine, nije bilo tako. Umjesto toga, svim se silama trudila ljubazno i s razumijevanjem promatrati sliku. Vjerojatno je pretpostavila da Tommyju prijeti opasnost od zadirkivanja ostalih, poslala je previše daleko u suprotnom smjeru, doista pronašavši nešto za pohvalu i pokazuju i to razredu. Tako je po ela odbojnost.

- Nakon što smo izišli iz prostorije - sje ao se Tommy - tada sam ih prvi put uo što pri aju. I bilo im je svejedno ho u li ih ja uti.

Moja je pretpostavka da je neko vrijeme prije nego je naslikao slona Tommy imao osje aj da zaostaje, da je posebno njegovo slikanje sli no onomu što rade u enici mnogo mla i od njega, a to je prikrivao kako je najbolje znao, namjernom izradom djetinjastih slika. Ali nakon slike slona, sve je izišlo na vidjelo, a sad su svi pratili kako bi vidjeli što e sljede e napraviti. ini se da se neko vrijeme ipak trudio, ali tek što bi nešto zapo eo, svuda oko njega ulo bi se podrugljivo smijuljenje. Zapravo, što se više trudio, to su njegovi naponi izazivali više smijeha. Zato se Tommy uskoro vratio svojoj prvobitnoj obrani, te je stvarao radove koji su se doimali namjerno djetinjastima, radove koji su pokazivali da mu je posve svejedno. Onda je situacija postajala sve gora i gora. Neko je vrijeme morao trpjeti jedino za vrijeme satova umjetnosti, premda je to bilo dovoljno esto mi smo u mla im razredima imali mnogo satova umjetnosti. No tada se to proširilo. Izostavljali su ga iz igara, dje aci nisu željeli sjediti kraj njega na ve eri, ili su se pretvarali da ne uju ako bi on nešto rekao u spavaonici nakon gašenja svjetla. U po etku nije bilo tako nemilosrdno. Mogli su pro i mjeseci bez ikakva incidenta i on bi pomislio da je sve to iza njega, a tada bi nešto u inio, ili bi jedan od njegovih neprijatelja, poput Arthura H., sve ponovno pokrenuo.

Nisam sigurna kad su po eli veliki izljevi bijesa. Koliko se sje am, Tommy je oduvijek bio poznat po svojim ispadima, ak i u predškolskoj dobi, ali me uvjeravao da su po eli tek nakon što se zadirkivanje uvelike pogoršalo. U svakom slu aju, ti su izljevi bijesa zapravo izazivali ljude, sve su pogoršali, a otprilike u vrijeme o kojem govorim, ljeto nakon šestog razreda, kad smo imali trinaest godina, tada je proganjanje doseglo vrhunac.

Zatim je sve prestalo, ne preko no i, ali prili no brzo. Tada sam, kao što sam rekla, pazorno pratila situaciju, pa sam vidjela znakove prije ve ine ostalih.

Po elo je razdobljem, možda od mjesec dana ili malo duljim, kad su se psine redovito nastavljale, ali Tommy nije izgubio živce. Katkad sam vidjela da je blizu, ali se nekako uspio kontrolirati; u drugim bi prigodama bez rije i slegnuo ramenima, ili bi se ponašao kao da ništa nije opazio. U po etku su te reakcije izazivale razo aranje; možda su ljudi ak bili uvrije eni, kao da ih je iznevjerio. Zatim je, postupno, ljudima dosadilo i neslane su šale postale mlitave, sve dok jednog dana nisam shvatila da ve više od tjedan dana nitko ništa nije pokušao.

To samo po sebi možda ne bi bilo toliko zna ajno, ali opazila sam i druge promjene. Sitnice, kao što je injenica da su Alexander J. i Peter N. hodali s njim dvorištem prema igralištima, a sva su trojica posve prirodno avrljala; suptilna, ali jasna razlika u glasovima

ljudi kad bi se spomenulo njegovo ime. Tada smo jednom, pri kraju poslijepodnevnog odmora, u skupini sjedili na travi posve blizu južnog igrališta gdje su dje aci, kao i obi no, igrali svoj nogomet. Sudjelovala sam u razgovoru, ali sam promatrala Tommyja koji je, opazila sam, bio u samom središtu igre. U jednom mu je trenutku netko postavio nogu, a kad se podigao, namjestio je loptu kako bi sam izveo slobodan udarac.

Dok su se dje aci raširili naokolo u iš ekivanju, vidjela sam Arthura H., jednog od njegovih glavnih mu itelja, nekoliko metara iza Tommyja, kako ga po inje oponašati, izvode i budalastu verziju na ina na koji je Tommy stajao kraj lopte, s rukama na bokovima. Pozorno sam promatrala, ali nitko od ostalih nije se obazirao na Arthura. Sigurno su ga svi vidjeli, jer su svi pogledi bili usmjereni na Tommyja, u o ekivanju njegova šuta, a Arthur je bio to no iza njega, ali nitko nije bio zainteresiran. Tommy je šutnuo loptu preko trave, igra se nastavila, a Arthur H. više ništa nije kušao.

Bila sam zadovoljna takvim razvojem doga aja, ali i i zbunjena. Nije bilo nikakvih uo lživih promjena ii Tommyjevu radu, mišljenje o njegovoj »kreativnosti« bilo je nisko kao i uvijek. Shva ala sam da je uvelike pomogao izostanak bijesnih ispada, ali bilo je teže odrediti što je bio klju ni faktor. Bilo je ne ega u samom Tommyju, na in na koji se držao, kako je gledao ljude u lice i govorio na svoj otvoreni, dobro udni na in, što je bilo druk ije nego ranije, a to je pak promijenilo držanje onih oko njega. Me utim, nije bilo jasno što je dovelo do svega toga.

Bila sam zbunjena i odlu ila ga malo ispitati kad sljede i put budemo mogli nasamo razgovarati. Uskoro mi se ukazala prilika, kad sam stajala u redu za ru ak i opazila ga nekoliko mjesta ispred sebe u redu.

Pretpostavljam da bi to moglo zvu ati udno, ali u Hailshamu red za ru ak *bio* je jedno od boljih mjesta za privatni razgovor. To je imalo nekakve veze s akustikom u velikoj dvorani; sav onaj žamor i visoki stropovi zna ili su da, ukoliko govorite tihim glasom, stojite sasvim blizu jedno drugoga i provjerite jesu li si susjedi zadubljeni u vlastiti razgovor, imate dobre šanse da vas nitko ne e uti. U svakom slu aju, nismo baš imali previše izbora. »Tiha« mjesta esto su bila najgora jer je uvijek postojala vjerojatnost da e netko pro i dovoljno blizu da vas uje. A im izgledate kao da se pokušavate iskrasti kako biste na miru razgovarali, inilo se da su svi to za nekoliko minuta osjetili, pa niste imali nikakve šanse. Dakle, kad sam opazila Tommyja nekoliko koraka ispred sebe, mahnula sam mu neka do e do mene; pravilo je bilo da u redu ne smijete nikoga preskakati da biste došli naprijed, ali se smjelo i i unatrag. Prišao mi je ushi eno se smiješe i, te smo trenutak zajedno stajali bez mnogo rije i; ne zbog nelagode, ve zato što smo ekali da nestane svako zanimanje što ga je možda pobudio Tommy vra anjem unatrag. Tada sam mu rekla:

- Doimaš se mnogo sretnijim ovih dana, Tommy. ino se da je situacija za tebe mnogo bolja.

- Ti sve opažaš, zar ne, Kath? - To je rekao bez ikakva sarkazma. - Da, sve je u redu. Dobro se snalazim.

- Dakle, što se dogodilo? Jesi li otkrio Boga ili tako nešto?

- Boga? - Tommy je trenutak ostao bez rije i. Potom se nasmijao i rekao: - O, shva am. Govoriš o tome da se ja... više onako ne razbjesnim.

- Ne samo o tome, Tommy. Preokrenuo si situaciju u svoju korist. Promatrala sam te. Zato pitam.

Tommy je slegnuo ramenima. - Malo sam odrastao, valjda. A možda su i svi ostali odrasli. Ne može se iste stvari raditi cijelo vrijeme. Postane dosadno.

Ništa nisam rekla, ali sam ga nastavila promatrati sve dok se nije kratko nasmijao i rekao: - Kath, tako si znatiželjna. Dobro, pretpostavljam da nešto ipak *jest*. Nešto se dogodilo. Ako želiš, re i u ti.

- Pa, hajde, reci.

- Re i u ti, Kath, ali ne smiješ pri ati naokolo, u redu? Prije dva mjeseca razgovarao sam s gospoicom Lucy. Nakon toga, osje ao sam se mnogo bolje. Teško je objasniti. Ali nešto je rekla, i sve mi se inilo mnogo lakšim.

- Dakle, što je rekla?

- Pa... Stvar je u tome, moglo bi zvuati udno. U početku je meni tako zvualo. Rekla je, ako ne želim biti kreativan, ako me to doista ne zanima, da je to sasvim u redu. U tome nema ni čeg lošeg, rekla je.

- To ti je rekla?

Tommy je kimnuo, ali ja sam se već okretala na drugu stranu.

- To su besmislice, Tommy. Ako kaniš igrati glupe igrice, ja nemam strpljenja za to.

Bila sam istinski ljutita jer sam mislila da mi laže, i to baš kad sam zavrijedila njegovo povjerenje. Opazivši djevojicu koju sam poznavala nekoliko koraka iza sebe, poslala sam k njoj, ostavivši Tommyja da ondje stoji. Vidjela sam da je zbunjen i potišten, ali nakon mjeseci što sam ih provela zabrinjavaju i se zbog njega, osjećala sam se izdanom i bilo mi je svejedno kako se on osjeća. Avrljala sam sa svojom prijateljicom, mislim da je to bila Matilda, što sam vedrije mogla, te sam jedva pogledala prema njemu za cijelo vrijeme stajanja u redu.

Ali dok sam nosila tanjur do stola, Tommy mi je prišao iza leđa i brzo rekao:

- Kath, nisam te pokušavao zadirkivati, ako to misliš. Tako se dogodilo. Ispričati u ti sve o tome. Ako mi pružiš priliku.

- Nemoj govoriti gluposti, Tommy.

- Kath, ispričati u ti o tome. Bit ću kod jezerca nakon ručka. Ako dođeš onamo, ispričati u ti.

Priekorno sam ga pogledala i udaljila se bez riječi, ali sam već, pretpostavljam, počela razmišljati a mogu nosti da on ipak nije izmislio ono o gospođici Lucy. Kad sam sjela kraj svojih prijateljica, već sam pokušavala smisliti kako ću se kasnije iskrasti do jezerca a da ne pobudim nikiju radoznalost.

TREĆE POGLAVLJE

Jezerce se nalazilo južno od kuće. Da biste stigli onamo, izašli biste kroz stražnji ulaz, spustili se zavojitom stazom, gurajući se između razgranatoga grmlja koje je, po etkom jeseni, još uvijek blokiralo put. Ili ako u blizini nije bilo skrbnika, mogli ste poći i preći kom kroz gredicu rabarbare. U svakom slučaju, kad biste stigli do jezerca, ondje vas je čekao spokojni ulazak, s patkama, rogozom i lopoima. Međutim, to nije bilo dobro mjesto za diskretni razgovor, ni izbliza onako dobro kao red za ručak. Za po etak, mogli su vas dobro vidjeti iz kuće. Također je bilo teško predvidjeti na in na koji zvuk putuje preko vode; ako je netko želio prislušivati, najlakše je bilo poći niz vanjsku stazu i ući u grmlju s druge strane jezerca. No budući da sam ga ja prekinula u redu za ručak, zaključila sam da moram dati sve od sebe. Tada smo već dobrano zašli u listopad, ali je toga dana sunce sjalo, pa sam pretpostavila da ću se moći pretvarati da sam samo otišla u besciljnu šetnju i slučajno naletjela na Tommyja.

Možda zato što sam željela stvoriti takav dojam, premda nisam imala pojma gleda li nas tko, nisam ni pokušala sjesti kad sam ga našla kako sjedi na velikom ravnom kamenu blizu ruba vode. Morao je biti petak ili vikend, jer se sjećam da smo na sebi imali vlastitu odjeću. Ne sjećam se to no što je Tommy nosio, vjerojatno jednu od vrećastih majica za nogomet što ih je nosio kad je bilo prohladno, ali ja sam sigurno imala gornji dio smeđe trenirke koja se sprijeda zakopčavala patentnim zatvaračem, a nabavila sam je na Rasprodaji u petom razredu. Obišla sam ga i stala leđima okrenuta vodi, a licem prema kući i kako bih vidjela ako se ljudi počnu okupljati na prozorima. Zatim smo nekoliko minuta razgovarali ni o čemu određenom, baš kao da nije ni bilo onoga u redu za ručak. Nisam sigurna je li to bilo zbog Tommyja ili eventualnih promatrača, ali držala sam se kao da sam samo u prolazu, i u jednom sam trenutku uinila pokret kao da ću nastaviti sa šetnjom. Tada sam na Tommyjevu licu opazila izraz panike i odmah požalila što sam ga zadirkivala, premda mi to nije bila namjera. Stoga nam rekla, kao da sam se upravo toga sjetila:

- Usput rećeno, što si mi ono ranije pričao? O tome da ti je gospođica Lucy nešto rekla?

- Oh... - Tommy se zagledao pokraj mene prema jezercu, također se pretvarajući i da je posve zaboravio na tu temu. - Gospođica Lucy. Oh, to.

Gospo ica Lucy bila je najvještija u sportovima od svih skrbnika u Hailshamu, premda to nikad ne biste rekli prema njezinu izgledu. Imala je zbijeno lijelo, gotovo poput buldoga, a njezina neobi na crna kosa, kad je rasla, uvijek je rasla prema gore pa joj nikad nije pokrivala uši ili krupan vrat. No bila je doista snažna i u dobroj kondiciji, a ak i kako smo bili stariji, ve ina nas, ak ni dje aci, nismo je mogli pratiti u tr anju. Bila je izvrsna u hokeju, a ak se uspješno nosila sa starijim dje acima u nogometu. Sje am se da sam jednom gledala kad joj je James B. pokušao oduzeti loptu dok je prolazila kraj njega, ali je on bio taj koji se našao na tlu. Kad smo bili u mla im razredima, ona nikad nije bila poput gospo ice Geraldine kojoj smo se obra ali kad smo bili uznemireni. Zapravo, nije obi avala mnogo s nama razgovarati kad smo bili mla i. Tek smo u starijim razredima po eli cijeniti njezin žustri stil.

- Nešto si govorio - rekla sam Tommyju. - Nešto o tome da ti je gospo ica Lucy rekla da je u redu ako nisi kreativan.

- Doista je rekla tako nešto. Rekla je da se ne bih trebao zabrinjavati. Ne obra ati pozornost na ono što drugi ljudi govore. To je bilo prije dva mjeseca. Možda više.

U ku i se nekoliko u enika mla ih razreda zaustavilo na jednom od prozora na katu i gledalo nas. No sad sam u nula ispred Tommyja, više se nimalo ne pretvaraju i.

- Tommy, neobi no da je to rekla. Jesi li siguran da si dobro shvatio?

- Naravno da sam dobro shvatio. - Glas mu se odjednom stišao. - Nije to rekla samo jednom. Bili smo u njezinoj sobi i ona mi je održala cijeli govor o tome.

Kad mu je prvi put rekla neka do e u njezinu radnu sobu nakon povijesti umjetnosti, objasnio je Tommy, o ekivao je još jednu lekciju o tome kako bi se trebao više truditi, ono što je slušao od raznih skrbnika, uklju uju i gospo icu Emily osobno. No dok su hodali od ku e prema Stakleniku, gdje su skrbnici imali svoje stambene prostorije, Tommy je po eo naslu ivati da je rije o ne emu druk ijem. Nakon što se smjestio u naslonja u gospo ice Lucy, a ona je ostala stajati kraj prozora, zatražila je da joj ispri a cijelu pri u, onako kako ju je on doživljavao, o svemu što mu se doga alo. Tako je Tommy po eo sve pri ati. No prije nego je stigao do polovice pri e, ona mu je odjednom upala u rije i sama po ela govoriti. Poznavala je mnogo u enika, rekla je, kojima je dugo vremena bilo teško kreativno se dokazati; slikanje, crtanje, poezija, ništa od toga godinama im nije išlo od ruke. Zatim su jednoga dana okrenuli novi list i procvjetali. Sasvim je mogu e da je Tommy jedan od takvih.

Tommy je sve to ve ranije uo, ali nešto u držanju gospo ice Lucy navelo ga je da pozorno sluša.

- Vidio sam - rekao mi je - da to nekamo vodi. Do ne eg druk ijeg.

I doista, uskoro je govorila nešto što je Tommyju bilo teško pratiti. No nastavila je to ponavljati sve dok napokon nije po eo shva ati. Ako se Tommy istinski trudio, govorila je, ali jednostavno nije mogao biti veoma kreativan, onda je to posve u redu, i nema razloga za zabrinutost. Pogrešno je da ga bilo tko, bez obzira je li rije o u enicima ili skrbnicima, kažnjava zbog toga, ili na bilo koji na in vrši pritisak na njega. Za to on jednostavno nije kriv. Kad se Tommy po eo buniti i govoriti da je gospo ici Lucy lako to re i, ali svi *ipak* misle da je on kriv, uzdahnula je i zagledala se kroz prozor. Potom je rekla:

- To ti možda ne e mnogo pomo i. Ali samo zapamti ovo. Ovdje u Hailshamu postoji barem jedna osoba koja vjeruje da si veoma dobar u enik, dobar kao bilo tko s kim je ikad radila, bez obzira na to koliko si kreativan.

- Nije te zadirkivala, je li? - pitala sam Tommyja. - To nije bio neki lukavi na in grdnje?

- Sasvim sigurno nije bilo ništa tomu sli no. U svakom slu aju... - prvi put se doimao zabrinutim da e ga netko uti, te je pogledao preko ramena prema ku i. Mla i su u enici na prozoru izgubili zanimanje i otišli; neke djevoj ice s naše godine hodale su prema paviljonu, ali su još bile prili no daleko. Tommy se ponovno okrenuo k meni i gotovo šaptom rekao:

- U svakom slu aju, dok je sve to govorila, ona se *tresla*.

- Kako to misliš, tresla?

- Tresla se. Od gnjeva. Vidio sam je. Bila je bijesna. Ali bijesna duboko u sebi.

- Na koga?

- Nisam bio siguran. Nikako ne na mene, a to je bilo najvažnije! - Nasmijao se, a potom se opet uozbiljio. - Ne znam na koga se ljutila. Ali doista je bila ljutita.

Ustala sam jer su me boljeli listovi. - To je prilično udno, Tommy.

- Neobično je da mi je taj razgovor s njom doista pomogao. Mnogo mi je pomogao. Kad si ranije govorila o tome da se čini kako je sad situacija za mene bolja. Pa, to je zahvaljujući i tome. Jer kasnije, kad sam razmišljao o onome što je rekla, shvatio sam da ima pravo, da nisam ja kriv. U redu, nisam to dobro podnosio. Ali duboko u sebi znao sam da nisam ja kriv. To je bilo presudno. Kad god sam bio nesiguran, ugledao bih je kako hoda naokolo, ili bih možda bio na jednom od njezinih satova, a ona ne bi rekla ni riječi o našem razgovoru, ali ja bih je pogledao i ona bi me katkad opazila i lagano mi kimnula. Samo mi je to bilo potrebno. Ranije si me pitala je li se nešto dogodilo. Pa, to se dogodilo, ali Kath, slušaj, nikomu nemoj reći ni riječi o ovome, u redu?

Kimnula sam, ali uz pitanje: - Je li te ona natjerala da to obećаш?

- Ne, ne, nije me natjerala da bilo što obećam. Ali ti nikomu ne smiješ reći ni riječi. Moraš mi doista obećati.

- Dobro. - Opazile su me djevojčice koje su se uputile prema paviljonu, pa su mahale i zvale me. Mahnula sam i ja njima, te rekla Tommyju: - Bolje da počem. Možemo uskoro još razgovarati o tome.

Ali Tommy je to ignorirao. - Postoji još nešto - nastavio je. - Još je nešto rekla, a ja to ne mogu posve shvatiti. Kanio sam te pitati o tome. Rekla je da nas ne poučavaju dovoljno, tako nešto.

- Ne poučavaju nas dovoljno? Želiš reći da ona misli da bismo trebali još više učiti?

- Ne, ne bih rekao da je na to mislila. Mislim da je govorila, znaš, o *nama*. Što će se s nama dogoditi jednoga dana. Doniranje i sve to.

- Ali *poučavali su* nas o tome - rekla sam. - Pitam se što je time mislila. Zar misli da postoje neke stvari koje nam još nisu rekli?

Tommy je trenutak razmišljao, a potom je odmahnuo glavom. - Čini mi se da nije tako mislila. Samo smatra da nas o tome ne poučavaju dovoljno. Jer je rekla da bi najradije ona sama s nama o tome razgovarala.

- O čemu to no?

- Nisam siguran. Možda sam sve pogrešno shvatio, Kath, ne znam. Možda je mislila na posve nešto drugo, nešto povezano s tim da ja nisam kreativan. Ne razumijem, zapravo.

Tommy me gledao kao da od mene očekuje objašnjenje. Razmišljala sam nekoliko sekunda i tada tekla:

- Tommy, pažljivo razmisli. Rekao si da se naljutila...

- Pa, tako je izgledalo. Bila je tiha, ali se tresla.

- U redu, svejedno. Recimo da se naljutila. Je li o tim drugim stvarima po čela govoriti kad se naljutila? O tome kako nas ne poučavaju dovoljno o doniranju i ostalome?

- Pretpostavljam...

- Dakle, Tommy, misli. Zašto je to spomenula? Govorila je o tebi i tvom pomanjkanju kreativnosti. Zatim je odjednom počela pričati o tim drugim stvarima. Kakva je veza? Zašto je spomenula doniranje? Kakve to ima veze s tvom kreativnošću?

- Ne znam. Morala je imati neki razlog, pretpostavljam. Možda ju je jedno podsjetilo na drugo. Kath, sad si se i sama prilično uzбудila zbog toga.

Nasmijala sam se jer je imao pravo; mrštila sam se, posve zaokupljena svojim mislima.

injenica je bila da je moj um istodobno lutao u nekoliko smjerova. Tommyjevo me preprečavanje razgovora s gospođicom Lucy podsjetilo na nešto, možda na cijeli niz stvari, na sitne incidente iz prošlosti koje su imale veze s gospođicom Lucy, a tada su me zbunjivale.

- Samo što... - Prekinula sam se i uzdahnula. - Ne mogu se to ničim izraziti, čak ni sebi. Ali sve to, ovo što govoriš, nekako se uklapa u mnogo drugih stvari koje me zbunjuju. Neprestano razmišljam o svemu tome. Primjerice, zašto Madame dolazi i uzima naše najbolje slike. Čemu to to ničim služi?

- To je za Galeriju.

- Ali što je njezina galerija? Redovito dolazi ovamo i odnosi naše najbolje radove. Sad ve zasigurno ima hrpe toga. Jednom sam gospo ica Geraldine pitala koliko dugo Madame ve dolazi ovamo, a ona je rekla da dolazi otkako postoji Hailsham. Što je ta galerija? Zašto bi imala galeriju za stvari što smo ih mi napravili?

- Možda ih prodaje. Vani, ondje sve prodaju.

Odmahnula, sam glavom. - Ne može biti to. Mora imati nekakve veze s onim što je tebi rekla gospo ica Lucy. O nama, o tome kako emo jednoga dana po eti donirati. Ne znam zašto, ali ve neko vrijeme imam jedan osje aj, da je sve to povezano, premda ne mogu shvatiti kako. Sad moram po i, Tommy. Nemojmo nikomu govoriti o ovome o emu smo razgovarali.

- Ne. I nikomu nemoj re i za gospo icu Lucy.

- Ali ho eš li mi re i ako ti kaže još nešto sli no?

Tommy je kimnuo, a potom se opet osvrnuo oko sebe. - Kao što kažeš, Kath, bolje da po eš. Netko bi nas uskoro mogao uti.

Galerija o kojoj smo Tommy i ja razgovarali bila je nešto s ime smo svi mi odrastali. Svi su o njoj govorili kao da postoji, premda zapravo nitko od nas nije zasigurno znao da postoji. Sigurna sam da je prili no tipi no s moje strane što se nisam mogla sjetiti kako ili kada sam prvi put ula za nju. To sigurno nije bilo od skrbnika: oni nikad nisu spominjali Galeriju, a postojalo je nepisano pravilo da u njihovoj nazo nosti nikad ne razgovaramo o toj temi.

Sad bih rekla da je to nešto što se prenosilo s jedne na drugu generaciju u enika Hailshama. Sje am se jednog doga aja iz vremena kad sam mogla imati pet ili šest godina; sjedila sam za niskim stoli em kraj Amande C., a naše su ruke bile pune gline za modeliranje. Ne sje am se je li kraj nas bilo druge djece, niti koji je skrbnik ondje bio. Samo se sje am da je Amanda C., koja je bila godinu dana starija od mene, gledala što izra ujem i uzviknula: - To je stvarno, stvarno dobro, Kathy! To je tako dobro! Kladim se da e to dospjeti u Galeriju!

Tada sam zasigurno ve znala za Galeriju, jer se sje am uzbu enja i ponosa kad je to rekla, a u idu em sam trenutku u sebi pomislila:

»To je smiješno. Nitko od nas još nije dovoljno dobar za Galeriju.« Kako su godine prolazile, mi smo i dalje pri ali o Galeriji. Ako ste željeli pohvaliti ne iji rad, rekli biste: - To je dovoljno dobro za Galeriju. - A nakon što smo otkrili ironiju, kad god bismo naišli na neki loš rad, govorili bismo: - O, da! Taj ide ravno u Galeriju!

No jesmo li doista vjerovali da postoji Galerija? Danas, nisam sigurna. Kao što sam rekla, nikad je nismo spominjali skrbnicima, a dok sad razmišljam o tome, ini mi se da je to bilo pravilo što smo ga sami sebi nametnuli, jednako kao da su to skrbnici odlu ili. Sje am se jednog doga aja kad nam je bilo oko jedanaest godina. Nalazili smo se u sobi 7 jednog sun anog zimskog jutra. Upravo je završio sat gospodina Rogera, a nekolicina nas je ostala i malo avrljala s njim. Sjedili smo na klupama i ne sje am se to no o emu smo razgovarali, ali nas je gospodin Roger, kao i obi no, nasmijavao i nasmijavao. Tada je Carol H. rekla, neprestano se smiju i: - Možda ti to ak izaberu za Galeriju! - Odmah je rukom pokrila usta uz jedno »uh!«, a ugo aj je ostao vedar; ali svi smo znali, uklju uju i gospodina Rogera, da je pogriješila. To nije bila baš neka velika katastrofa; bilo bi otprilike isto kao da je netko od nas rekao neku nepristojnu rije , ili upotrijebio nadimak nekog skrbnika pred njim ili njom. Gospodin Roger se blago nasmiješio, kao da je želio re i: »Zaboravit emo na to, pretvarat emo se da to uop e nisi rekla«, te smo nastavili kao ranije.

Ako je Galerija za nas ostala nekakvo maglovito podru je, vrsta je injenica bila da se Madame pojavljivala obi no dva puta, katkad tri ili etiri puta svake godine, kako bi izabrala naše najbolje radove. Zvali smo je »Madame« jer je bila Francuskinja ili Belgijanka; esto smo se prepirali oko toga odakle je; a tako su je i skrbnici uvijek zvali. Bila je visoka, mršava žena kratke kose, vjerojatno još prili no mlada, premda je u ono vrijeme nismo takvom smatrali. Uvijek je nosila elegantan sivi kostim, a za razliku od vrtlara, za razliku od voza a koji su dovozili robu za školu, za razliku od doslovce svih koji su dolazili izvana, ona nije razgovarala s nama i svojim nas je hladnim pogledom držala podalje od sebe. Godinama

smo je smatrali »uobraženom«, ali je jedne večeri, kad nam je moglo biti osam godina, Ruth iznijela drugu teoriju.

- Ona se nas boji - ustvrdila je.

Ležale smo u mraku u našoj spavaonici. U mladim razredima bilo nas je po petnaest u spavaonici, pa obično nismo vodile duge intimne razgovore kao u spavaonicama u enika starijih razreda. No većina onih koje su kasnije činile našu »grupu« već su tada imale krevete blizu jedan drugoga, te smo već stjecale naviku razgovaranja prije spavanja.

- Kako to misliš, da se boji nas? - netko je pitao. Kako se može nas bojati? Što bismo joj mogli učiniti?

- Ne znam - rekla je Ruth. - Ne znam, ali sigurna sam da je tako. Ranije sam mislila da je samo uobražena, ali radi se o nečemu drugom, sad sam uvjerena da je tako. Madame se boji nas. Idućih nekoliko dana smo, s vremena na vrijeme, raspravljali o tome. Većina nas nije se slagala s Ruth, ali to joj je samo činilo još odlučnijom da dokaže da je u pravu. Stoga smo na kraju smislile plan kako ćemo provjeriti njezinu teoriju kad Madame sljedeći put dođe u Hailsham. Premda posjeti Madame nikad nisu najavljeni, uvijek je bilo sasvim očito kad se očekuje njezin dolazak. Pripreme za njezin posjet započinjale su tjednima ranije, a skrbnici su pregledavali sve naše radove: slike, skice, lončariju, sve naše eseje i pjesme. To je obično trajalo barem dva tjedna, a nakon toga bi četiri ili pet radova sa svake godine mladih i starijih razreda završilo u sobi za bilijar.

Ta bi prostorija tijekom tog razdoblja bila zatvorena, ali ako biste stali na niski zid terase vani, mogli biste kroz prozore vidjeti kako hrpa stvari postaje sve veća i veća. Kad bi skrbnici to počeli uredno slagati, na stolove i štafelaje, poput minijaturne verzije jedne od naših Razmjena, onda ste znali da će Madame stići za dan ili dva.

Te jeseni o kojoj sada govorim, nismo morali znati samo dan, već i točan trenutak kad će se Madame pojaviti, jer se često zadržavala najviše sat ili dva. Dakle, mi smo vidjele da se u sobi za bilijar izlažu stvari, odlučile smo na smjenu paziti kad će se pojaviti.

Taj nam je zadatak uvelike olakšao smještaj naše škole. Hailsham se nalazio u dolini oko koje su se na sve strane uzdizala polja. To je značilo da se kroz gotovo sve prozore u ionici u glavnoj kući, pa čak i iz paviljona, pružao dobar pogled na dugu usku cestu što se spuštala preko polja do glavne kapije. Sama je kapija bila prilično daleko, te je svako vozilo moralo proći šljunanim kolnim prilazom, kraj grmlja i cvjetnih gredica, prije nego bi stiglo do dvorišta ispred glavne kuće. Katkad su znali proći dani da nismo vidjeli nijedno vozilo na toj uskoj cesti, a ona koja su dolazila, obično su bila kombiji ili kamioni koji su dovozili zalihe, vrtlare ili radnike. Osobni je automobil bio rijetkost, a pogled na jedan u daljini katkad je bio dovoljan da u razredu nastane ludnica.

Poslijepodne kad je automobil Madame opažen kako se približava preko polja bilo je vjetrovito i sunčano, uz nekoliko olujnih oblaka koji su se počeli okupljati. Nalazili smo se u sobi 9, na prvome katu u prednjem dijelu kuće, a kad se proširio šapat, siroti gospodin Frank, koji nas je pokušavao naučiti pravopis, nije mogao razumjeti zašto smo odjednom postali tako nemirni.

Plan što smo ga smislile za testiranje Ruthine teorije bio je veoma jednostavan: mi, nas šest koje smo u tome sudjelovale, čekamo Madame negdje u zasjedi, a zatim krenuti prema njoj i okružiti je, sve odjednom. Sve ćemo ostati savršeno uljudne i jednostavno poći dalje svojim putem, ali ako izaberemo pravi trenutak i uhvatimo je nespremnju, vidjet ćemo, tvrdila je Ruth, da nas se ona doista boji.

Naša je glavna bojazan bila da jednostavno nećemo dobiti priliku tijekom kratkog razdoblja njezina boravka u Hailshamu. No dok se bližio kraj sata gospodina Franka, vidjele smo Madame, to no dolje u dvorištu, kako parkira automobil. Na odmoru smo se hitro dogovorile, a zatim smo pošle za ostalima niza stube i zadržale se odmah kraj glavnog ulaza. Vidjele smo dvorište okupano sunčevom svjetlošću gdje je Madame još uvijek sjedila za volanom, tražeći nešto u svojoj aktovci. Na koncu je izašla iz automobila i zaputila se prema nama, odjevena u uobičajeni sivi kostim, objema rukama vrsto stežući aktovku uz tijelo. Izišle smo na Ruthin znak, zaputivši se ravno prema njoj, ali kao da smo sve u snu. Tek nakon

što se uko eno zaustavila, svaka od nas je promrmljala: - Oprostite, gospo ico. - Tada smo se razdvojile.

Nikad ne u zaboraviti do kakve je neobi ne promjene u svima nama došlo u narednom trenutku. Do tog je trenutka cijela ta situacija oko Madame bila, ako ne baš šala, veoma privatna stvar što smo je željele raš istiti me u sobom. Nismo previše razmišljale o tome kako e se uklopiti sama Madame, ili bilo tko drugi. Želim re i, dotad je sve bilo prili no neozbiljno, uz neznatni element izazova. Isto tako, Madame nije u inila ništa osim onoga što smo predvidjele: samo se uko ila i ekala da pro emo. Nije kriknula, niti se ak zgranula. No mi smo sve tako napeto o ekivale njezinu reakciju, i vjerojatno je zato tako djelovala na nas. Kad se zaustavila, hitro sam pogledala njezino lice, a sigurna sam da su to u inile i ostale.

ak i sada to mogu vidjeti, drhtaj za koji se inilo da ga potiskuje, istinski strah da e je jedna od nas slu ajno dotaknuti. Premda smo samo nastavile hodati, sve smo to osjetile; bilo je kao da smo sa sunca odjednom stigle u prohladnu hladovinu. Ruth je imala pravo: Madame se *doista* bojala nas. No bojala se nas jednako kao što bi se netko mogao bojati pauka. Nismo bile spremne na to. Nikad nam nije palo na pamet zapitati se kako emo se mi *osje ati* ako nas netko tako doživljava, kao pauke.

Kad smo prešle dvorište i stigle do trave, bile smo posve druk ija skupina od one koja je uzbu eno stajala naokolo i ekala da Madame izi e iz automobila. Hannah se doimala spremnom briznuti u pla . ak je i Ruth izgledala istinski potresenom. Zatim je jedna od nas, mislim da je to bila Laura, rekla:

- Ako joj se ne svi amo, zašto želi naše radove? Zašto nas jednostavno ne ostavi na miru? Tko uop e traži od nje da dolazi ovamo?

Nitko nije odgovorio, te smo nastavile hodati pivrna paviljonu, više ništa ne rekavši o onome što se dogodilo.

Razmišljaju i sad o tome, shva am da smo bili baš u dobi kad smo ponešto znali o sebi, o tome tko smo mi, po emu se razlikujemo od naših skrbnika, od ljudi vani, ali još uvijek nismo razumjeli što sve to zna i. Sigurna sam da ste u djetinjstvu i vi imali neki doživljaj sli an našem toga dana; sli nim u nutrini, po osje ajima, ako ve ne po samim pojedinostima. Jer zapravo nije važno koliko se vaši skrbnici trude da vas dobro pripreme: sve one pri e, videosnimke, razgovori, upozorenja, ništa od toga ne može vas navesti da doista shvatite. Ne kad imate osam godina i svi ste zajedno na nekome mjestu kao što je Hailsham; kad imate skrbnike kakve smo mi imali; kad se vrtlari i dostavlja i šale i smiju s vama i zovu vas »dušice«.

Unato tome, nešto od toga mora nekamo u i. Mora u i, jer kad nai e takav trenutak, postoji dio vas koji je ekao. Možda još od vremena kad vam je bilo pet ili šest godina, negdje duboko u vama nešto šap e: »Jednoga dana, možda uskoro, znat eš kakav je to osje aj.« I tako vi ekate, ak i ako toga niste posve svjesni, ekate trenutak kad ete uhvatiti da ste za njih doista druk iji; da ondje vani postoje ljudi, poput Madame, koji vas ne mrze niti vam žele zlo, ali koji ipak zadržte pri samoj pomisli na vas, o tome kako ste i zašto dospjeli na ovaj svijet, i koji strepe od pomisli da bi vaša ruka mogla dotaknuti njihovu. Prvi put kad ugledate sebe kroz o i takve osobe, to je hladan trenutak. To je kao da pro ete kraj zrcala kraj kojega ste prolazili svaki dan u životu, a ono vam odjednom pokazuje nešto drugo, nešto mu no i strano.

ETVRTO POGLAVLJE

Kad završi ova godina, više ne u biti njegovateljica, i premda sam time mnogo dobila, moram priznati da e mi goditi prilika da se odmorim, da stanem, razmišljam i prepustim se sje anju. Sigurna sam da to barem djelomice ima veze s tim, s pripremanjem na promjenu tempa, taj moj poriv da sredim sva ta stara sje anja. Ono što sam doista željela, pretpostavljam, jest srediti sve ono što se dogodilo izme u mene, Tommyja i Ruth nakon što smo odrasli i otišli iz Hailshama. No sad shva am koliko je zapravo onoga što se dogodilo kasnije proizišlo iz našeg boravka u Hailshamu, te zato želim najprije veoma pažljivo prije i

ta ranija sje anja. Uzmite, na primjer, svu tu znatiželju povezanu s Madame. Na jednoj razini, to smo samo mi klinici zbijali lakrdije. Ali na drugoj, kao što ete vidjeti, to je bio po etak procesa koji je tijekom godina neprestano rastao sve dok na koncu nije dominirao našim životima.

Nakon toga dana, spominjanje Madame me u nama postalo je, premda ne baš tabu tema, prili no rijetko. To je bilo nešto što se uskoro proširilo izvan naše malene skupine na gotovo sve u enike naše godine. Bili smo, rekla bih, znatiželjni kao i uvijek, ali smo svi osje ali da bi nas daljnje istraživanje o tome što je inila s našim radovima, te postoji li doista nekakva galerija, odvelo u podru je za koje još nismo bili spremni. Me utim, tema Galerije još se uvijek s vremena na vrijeme spominjala, pa kad mi je nekoliko godina kasnije kraj jezerca Tommy po eo pri ati o svojem neobi nom razgovoru s gospo icom Lucy, nešto iz mojih potisnutih sje anja nastojalo je izbiti na površinu. Tek kasnije, nakon što sam ga ostavila sjediti na kamenu I žurila za svojim prijateljicama, sjetila sam se što je to.

Radilo se o ne emu što nam je gospo ica Lucy rekla tijekom jednog nastavnog sata. Zapamtila sam to jer me u ono vrijeme zbunjivalo, a bila je to i jedna od rijetkih prilika kad se Galerija tako javno spomenula pred jednim skrbnikom.

Nalazili smo se usred ne ega što smo kasnije nazvali »kontroverzijom bonova«. Tommy i ja smo prije nekoliko godina raspravljali o kontroverziji i u po etku se nismo mogli složiti kad se to dogodilo. Ja sam tvrdila da smo tada imali deset godina, a on je mislio da je to bilo kasnije, ali se na koncu složio sa mnom. Prili no sam sigurna da imam pravo: poha ali smo etvrti razred, nešto kasnije nakon onog incidenta s Madame, ali tri godine prije našeg razgovora kraj jezerca.

Pretpostavljam da je kontroverzija bonova bila dio našeg odrastanja, a time i ve e gramzljivosti. Godinama smo, ini mi se da sam to ve spomenula, mislili da je odabir radova za sobu za bilijar, da i ne govorim o tome da ih Madame uzme, bio golemi trijumf. No kad smo bili u desetoj godini, ve smo imali podvojene stavove o tome. Razmjene, i njihov sustav bonova za pla anje, u inile su nas vještīm u procjenjivanju svega što smo napravili. Postali smo zaokupljeni majicama, ukrašavanjem prostora oko naših kreveta, personalizacijom naših klupa. I naravno, morali smo misliti na naše »zbirke«.

Ne znam jeste li vi imali »zbirke« ondje gdje ste boravili. Kad nai ete na nekog bivšeg u enika Hailshama, on ili ona uvijek, prije ili kasnije, postanu nostalgiji ni kad je rije o zbiricama. U ono smo vrijeme, naravno, sve uzimali zdravo za gotovo. Svatko je imao drvenu škrinju sa svojim imenom, a držao ju je ispod kreveta I punio svojom imovinom, stvarima što ih je nabavio na Rasprodajama ili Razmjenama. Sje am se jednog ili dvoje u enika koji se nisu previše trudili oko svojih zbirki, ali ve ina se naveliko time bavila, vade i stvari kako bi ih izložili, pažljivo opremaju i nešto drugo.

Stvar je u tome, kad smo navršili deset godina, cijela se ta ideja da je velika ast ako Madame nešto uzme sukobljavala s osje ajem da ostajemo bez stvari koje su najbolje za prodaju. Sve je to kulminiralo u kontroverziji bonova.

Po elo je tako da je nekoliko u enika, uglavnom dje aka, gun alo da bismo trebali dobivati bonove kao kompenzaciju za ono što Madame odnese. Mnogo se u enika slagalo s time, ali drugi su se zgražali nad tom idejom. Me u nama je neko vrijeme dolazilo do prepirki, a tada je jednoga dana Koy J., koji je bio godinu dana stariji od nas i Madame je ve odnijela niz njegovih stvari, odlu io posjetiti gospo icu Emily i pitati o tome.

Gospo ica Emily, naša glavna skrbnica, bila je starija od ostalih. Nije bila posebno visoka, ali nešto u na inu kako se držala, uvijek veoma uspravno i uzdignute glave, stvaralo je dojam da jest. Svoju je srebrnastu kosu nosila vezanu na zatiljku, ali pramenovi su se uvijek osloba ali i lebdjeli oko nje. Mene bi to izlu ivalo, ali gospo ica Emily ih je uvijek ignorirala, kao da nisu dostojni njezine pažnje. Do ve eri je inila prili no neobi an prizor, pramenovi kose bili su svuda oko njezine glave, a ona se uop e nije trudila maknuti ih s lica dok je s vama razgovarala svojim tihim, odlu nim glasom. Svi smo je se prili no bojali i nismo je doživljavali jednako kao ostale skrbnike. No smatrali smo je poštenom i poštivali smo njezine odluke; ak i dok smo bili u mla im razredima, vjerojatno smo shva ali da se u

Hailshamu svi osje amo tako sigurnima upravo zahvaljuju i njezinoj osobnosti, bez obzira kako zastrašuju e djeluje.

Trebalo je prili no hrabrosti da se po e k njoj bez njezina poziva; po i k njoj sa zahtjevima kakve je imao Roy doimalo se samoubila kim. Ali Roy nije bio strašno ukoren, kako smo o ekivali, a u narednim se danima ulo da skrbnici razgovaraju, ak se prepiru, o pitanju bonova. Na koncu je objavljeno da emo ipak *dobivati* bonove, ali ne mnogo jer je »posebna ast« kad Madame izabere neki rad. To baš nije dobro sjelo ni u jednom ni u drugom taboru, te su se prepirke nastavile.

U takvom je okruženju Polly T. onoga jutra postavila svoje pitanje gospo ici Lucy Nalazili smo se u knjižnici i sjedili oko velikog hrastovog stola. Sje am se da je u kaminu gorjela cjepanica, a mi smo itali neku dramu. U jednom je trenutku neka re enica u drami navela Lauru da izvali neku duhovitu primjedbu o situaciji s bonovima, a mi smo se svi nasmijali, uklju uju i i gospo icu Lucy. Tada je gospo ica Lucy rekla da je, kako svi u Hailshamu govore o malo emu drugome, najbolje zaboraviti na itanje drame i ostatak sata posvetiti razmjeni mišljenja o bonovima. Upravo smo to radili kad je Polly pitala, kao grom iz vedra neba: - Gospo ice, zašto Madame odnosi naše stvari?

Svi smo ušutjeli. Gospo ica Lucy se nije esto ljutila, ali kad jest, to ste odmah vidjeli, te smo na trenutak pomislili da e Polly nadrapati. No tada smo vidjeli da gospo ica Lucy nije ljutita, ve samo duboko zamišljena. Sje am se da sam bila bijesna na Polly jer je tako glupavo prekršila nepisano pravilo, ali sam istodobno bila strašno uzbu ena u o ekivanju odgovora gospo ice Lucy. Bilo je o ito da nisam samo ja imala tako pomiješane osje aje: doslovce su svi dobacivali Polly ubojite poglede, a polom su se željno okretali gospo ici Lucy, što je, pretpostavljam, bilo prili no nepošteno prema sirotaj Polly. Nakon što je, inilo nam se, prošlo mnogo vremena, gospo ica Lucy je rekla:

- Danas vam mogu re i samo to da postoji dobar razlog. Veoma važan razlog. No kad bih vam to sada pokušala objasniti, ne vjerujem da biste shvatili. Nadam se da e vam jednoga dana sve to biti objašnjeno.

Nismo vršili pritisak na nju. Ugo aj oko stola postao je veoma nelagodan, a premda smo željeli znati više, htjeli smo da se razgovor udalji od tog nesigurnog podru ja. Stoga nam je u idu em trenutku svima laknulo kad smo se opet po eli prepirati, možda malo isforsirano, oko bonova. No zbunjivale su me rije i gospo ice Lucy, pa sam narednih nekoliko dana s vremena na vrijeme razmišljala o njima. Zato su onog poslijepodneva kraj jezerca, kad mi je Tommy prepri avao svoj razgovor s gospo icom Lucy o tome kako mu je rekla da nas »ne pou avaju dovoljno« o nekim stvarima, na površinu izbila sje anja o tom satu u knjižnici, kao i o još jednom ili dvima sli nim doga ajima.

*

Kad smo ve na temi bonova, željela bih samo nešto re i o našim Rasprodajama, koje sam ve nekoliko puta spomenula. Rasprodaje su za nas bile važne jer smo tako dolazili do stvari izvana. Tommyjeva polo majica, na primjer, stigla je s Rasprodaje. Ondje smo nabavljali svoju odje u, igra ke, posebne stvari što ih nisu izra ivali drugi u enici.

Veliki bijeli kombi jednom se na mjesec spuštao onom dugom cestom, a u cijeloj ku i i oko nje osje alo se uzbu enje. Kad bi se zaustavio u dvorištu, ondje bi ve ekalo mnogo djece, uglavnom u enika mla ih razreda, jer kad pro eš dvanaest ili trinaest godina, nije u redu tako se vidljivo uzbu ivati. No istina je da smo svi bili uzbu eni.

Dok sad o tome razmišljam, smiješna je pomisao da smo se tako uzbu ivali, jer Rasprodaje su obi no bile veliko razo aranje. Nije bilo ni ega posebnog, a mi smo naše bonove trošili samo na obnavljanje istrošenih ili razbijenih stvari uglavnom istima. No pretpostavljam da je stvar u tome da smo svi u prošlosti nešto našli na nekoj Rasprodaji, nešto što je postalo posebno: jaknu, ru ni sat, škare za oblikovanje kojima se nikada nismo koristili, ve ponosno držali kraj kreveta. Svi smo barem jednom našli nešto takvo, te koliko god smo se nastojali pretvarati da nije tako, nikada se nismo mogli riješiti starih osje aja nade i uzbu enja.

Zapravo, imalo je nekog smisla zadržavati se oko kombija dok su se stvari iskrcavale. Ako ste bili jedan od tih u enika mlađih razreda, slijedili ste do skladišta i natrag dva tjedna u radnim kombinezonima koji su nosili velike kartonske kutije, te zapitkivati što je unutra. - Mnogo lijepih stvari, dušice – bio je uobičajeni odgovor. Tada, ako ste nastavili zapitkivati: - Ali je li to obilna žetva? - oni bi se prije ili kasnije nasmiješili i rekli: - O, rekao bih da jest, dušice. Prava obilna žetva - što bi izazvalo ushićeno klicanje.

Kutije su često bile otvorene s gornje strane, pa biste opazili svakojake stvari, a katkad, premda to zapravo nisu smjeli, ljudi bi ti dopustili da pomakneš nekoliko stvari i bolje pogledaš. Zato su, do trenutka Rasprodaje tjedan ili dva kasnije, naokolo kružile raznorazne glasine, možda o nekoj trenirci ili glazbenoj kaseti, a ukoliko je bilo problema, do njih je gotovo uvijek dolazilo jer je nekoliko u enika željelo istu stvar.

Rasprodaje su bile potpuna suprotnost prigušenom ugođaju Razmjena. Održavale su se u blagovaonici, a vladala je velika gužva i buka. Zapravo, guranje i vikanje bilo je dio zabave, a uglavnom je sve bilo u dobrom raspoloženju. Osim što bi, kako sam već rekla, s vremenom na vrijeme situacija izmaknula kontroli, a u enici bi vukli i grabili, katkad se potukli. Tada bi voditelji zaprijetili da će sve prekinuti, mi bismo na zboru idućeg jutra morali slušati prodiku gospođice Emily.

Naš dan u Hailshamu uvijek je počinjao zborom u enika, koji je obično kratko trajao: nekoliko obavijesti, možda bi neki u enik pročitao pjesmu. Gospođica Emily obično nije mnogo govorila; samo bi uspravno sjedila na podiju, kimajući glavom na sve što se govorilo, povremeno hladnim pogledom presjekavši eventualni šapat u mnoštvu. No jutro nakon Rasprodaje na kojoj je došlo do gužve, već je bilo drukčije. Naredila bi nam da sjednemo na pod; obično smo na zboru stajali; te ne bi bilo ikakvih obavijesti ili nastupa, već nam je samo gospođica Emily govorila dvadeset, trideset minuta, katkad čak i dulje. Rijetko bi kada povisila glas, ali u tim se prigodama doimala nekako čelino, a nitko od nas, čak ni u enici devetog razreda, nije se usudio zucnuti.

Postojao je stvarni osjećaj krivnje da smo, na neki kolektivni način, iznevjerili gospođicu Emily, ali koliko god smo se trudili, zapravo nismo razumjeli te prodičke. To je dijelom bilo zbog njezina izražavanja. »Nevrijedni privilegija« i »zloporaba prilike« bila su dva redovita izraza kojih smo se Ruth i ja sjetile kad smo se prisjećale škole u njezinoj sobi u centru u Doveru. Njezina glavna misao bila je dovoljno jasna: svi smo mi veoma posebni, budući da smo u enici Hailshama, te je razloz aranžirano zbog našeg lošeg ponašanja tim već. Međutim, dalje od toga sve je bilo nekako maglovito. Katkad bi govorila veoma žestoko, a zatim bi odjednom stala i rekla nešto poput: - Što je to? Što je to? Što to može biti da nam mrsi ruku? - Tada bi ondje stajala, sklopljenih ruku, namrštena lica, kao da pokušava pronaći odgovor. Premda smo se osjećali zbunjeno i neugodno, sjedili bismo ondje želeći i da u svojoj glavi dođemo do potrebnog otkrića. Katkad bi nastavila uz blagi uzdah, što je bio znak da će nam biti oprašteno, ili bi naprasno prekinula tišinu riječi: - Ali ja se neću dati obuzdati! O, ne! Niti Hailsham!

Kad smo se prisjećale tih dugih govora, Ruth je primijetila kako je čudno da su bili tako nerazumljivi, budući da je gospođica Emily u enici znala biti više nego jasna. Kad sam spomenula da sam je katkad vidjela kako luta Hailshamom kao u snu i prije a sama sa sobom, Ruth se našla uvriježenom i rekla:

- Nikad nije bila takva! Kako je Hailsham mogao biti ono što je bio ako je osoba na koju je bila malo udarena? Gospođica Emily imala je izrazito oštar um.

Nisam joj proturječila. Svakako, gospođica Emily bila je neobično oštroumna. Ako ste se, recimo, nalazili negdje gdje niste trebali biti u glavnoj kući ili vani, a čuli ste da se približava neki skrbnik, često ste se mogli nekamo sakriti. Hailsham je bio pun skrovitih mjesta, unutra i vani: ormarići, udubljenja, grmlje, živice. No ako ste vidjeli da se približava gospođica Emily, obuzela bi vas potištenost jer bi ona uvijek znala da se ondje skrivate. Kao da je imala neko posebno čulo. Mogli ste ući u ormarić, vrsto zatvoriti vrata za sobom i uopće se ne micati, ali ste jednostavno znali da će se ondje zaustaviti koraci gospođice Emily i njezine glasine: - U redu. Iziđite odatle.

To se jednom dogodilo Sylvie C. na odmorištu drugoga kata, a tom je prigodom gospođicu Emily obuzeo bijes. Nikad nije vikala poput, recimo, gospođice Lucy kad bi se naljutila na vas, ali ljutnja gospođice Emily bila je više zastrašujuća. Oni bi joj se stisnule, te bi bijesno šaptala sebi u bradu, kao da s nevidljivim kolegom raspravlja kakva bi kazna bila dovoljno strašna za vas. Način na koji je to činila znao je da jedan dio vas umire od želje da je ruje, a drugi dio to ni slučajno nije želio. No obično, kad se radilo o gospođici Emily, ništa strašno ne bi proizišlo iz toga. Jedva je kada nekoga stavljala u ušionu, tjerala da obavlja nepopularne zadatke ili opozivala privilegije. Bez obzira na to, užasno ste se osjećali od same spoznaje da ste kod nje izgubili na ugledu, te ste odmah željeli nešto uiniti kako biste se iskupili.

No stvar je bila u tome, u slučaju gospođice Emily nikad niste mogli predvidjeti što će se dogoditi. Sylvie je tada možda dobila cijelu porciju, ali kad je Laura uhvaćena kako trči kroz gređicu rabarbare, gospođica Emily se samo obrecnula: - Ne bi smjela biti ovdje, curo. Idi - i nastavila svojim putem.

Zatim je tu bio onaj događaj kad sam mislila da sam ja u nevolji. Doista sam voljela malenu stazu što se pružala oko stražnje strane kuće. Slijedila je svaki zakutak, svako izbočenje; morali ste se gurati kraj grmlja, prolazili ste ispod dvaju bršljanom pokrivenih lukova i kroz zahršanu kapiju. A cijelo ste vrijeme mogli viriti kroz prozore, jedan za drugim. Pretpostavljam da je dio razloga iz kojeg sam tako voljela tu stazu taj što nikad nisam bila sigurna je li zabranjena. Sigurno je da niste smjeli onuda hodati za vrijeme održavanja nastave. Ali tijekom vikenda ili uvečer to nije bilo sasvim jasno. Većina ju je uenika ionako izbjegavala, a možda je osjećaj da ste pobjegli od svih bio drugi dio privlačnosti.

U svakom slučaju, jednog sunčanog predvečerja pošla sam u tu malu šetnju. Mislim da sam bila u sedmom razredu. Kao i obično, pogledavala sam u prazne prostorije kraj kojih sam prolazila, a tada sam odjednom vidjela u ušionu u kojoj se nalazila gospođica Emily. Bila je sama, polako je hodala amo-tamo, mrmljaju i ispod glasa, pokazuju i prstom i upu uju i svoje riječi i nevidljivim slušateljima. Pretpostavila sam da vježba predavanje ili možda jedan od svojih govora za zbor, te sam kanila požuriti dalje prije nego me opazi, ali se ona baš tada okrenula i zagledala se ravno u mene. Ukočila sam se, uvjeren da ću nadrapati, ali sam opazila da je nastavila kao i do tada, osim što je sada neujno govorila meni. Zatim se, posve prirodno, okrenula i fiksirala pogledom nekog drugog zamišljenog uenika u drugom dijelu ušionice. Tiho sam pošla dalje stazom, a idući dan ili dva strepjela sam od brige što će gospođica Emily reći kad me vidi. Ali ona to uopće nije spomenula.

*

No sad zapravo ne želim govoriti o tome. Sad bih željela zapisati nekoliko stvari o Ruth, o tome kako smo se upoznale i sprijateljile, o našim prvim zajedničkim danima. Jer ovih se dana sve češće događa da vozim kraj polja tijekom dugih poslijepodneva, ili možda pijem kavu ispred golemog prozora nekog odmorišta uz autocestu, i shvaćam da ponovno razmišljam o njoj.

Ona nije od onih s kojima sam od početka prijateljevala. Sjećam se da sam, u dobi od pet ili šest godina, radila nešto s Hannah i Laurom, ali ne s Ruth. Iz tog ranog dijela naših života prati me jedno jedno neodređeno sjećanje.

Igram se u pjesčaniku. Na pijesku ima još mnogo druge djece; vlada prevelika gužva i poinjemo jedni druge iritirati. Nalazimo se na otvorenom, toplo nam je na suncu, pa je vjerojatno riječ o pjesčaniku na dječjem igralištu, ili možda o stražnjem dijelu pijesku za skok udalj na sjevernom igralištu. U svakom slučaju, vruće je, žedna sam i smeta mi što nas u pjesčaniku ima tako mnogo. Zatim Ruth stoji ondje, ne u pijesku s nama ostalima, već nekoliko koraka dalje. Veoma se ljuti na dvije djevojke negdje iza mene, zbog nečega što se zacijelo ranije dogodilo, te stoji ondje i bijesno ih gleda. Čini mi se da sam tada veoma površno poznavala Ruth. No zasigurno je već ostavila nekakav dojam na mene jer se sjećam da sam marljivo nastavila raditi ono što sam već radila u pijesku, strepeti od pomisli da bi

mene mogla tako pogledati. Nisam izustila ni rije i, ali o ajni ki sam željela da shvati da nisam u društvu djevoj ica iza mene, te nemam nikakve veze s onim što ju je naljutilo.

To je jedino ega se sje am u vezi s Ruth iz tog ranog razdoblja. Bile smo isto godište, pa smo zasigurno esto nailazile jedna na drugu, ali uz izuzetak tog incidenta u pješ aniku, ne sje am se da sam imala ikakve veze s njom sve dok nismo bile u mla im razredima, dvije godine kasnije, kad smo bile u osmoj godini.

U enici mla ih razreda naj eš e su se koristili južnim igralištem, I upravo ondje, u kutu kraj jablana, tijekom jedne stanke za ru ak prišla mi je Ruth, odmjerila me od glave do pete, a potom pitala:

- Želiš li jahati mojega konja?

U tom sam trenutku bila usred igre s dvoje ili troje druge djece, ali bilo je jasno da se Ruth obra a samo meni. To me oduševilo, ali sam glumila da je procjenjujem prije nego sam odgovorila.

- Pa, kako se zove tvoj konj?

Ruth je prišla korak bliže. - Moj *najbolji* konj je - rekla je - Thunder. Ne mogu ti dopustiti da jašeš na *njemu*. Previše je opasan. Ali možeš jahati Bramblea, pod uvjetom da ne rabiš svoj bi . Ili ako želiš, možeš izabrati bilo kojeg od ostalih. - Nabrojila je još nekoliko imena kojih se sad ne sje am. Zatim je pitala: - Imaš li ti svoje konje? Promatrala sam je i pomno razmislila prije nego sam odgovorila: - Ne. Ja nemam konja.

- Niti jednog?

- Ne.

- Dobro. Možeš jahati Bramblea, a ako ti se svi a, možeš ga zadržati. Ali ne smiješ ga udarati bi em. I moraš do i *sada*.

Moje su se prijateljice ionako okrenule i nastavile s onim što su dotad radile. Stoga sam slegnula ramenima i pošla s Ruth. Igralište je bilo puno djece koja su se igrala, od kojih su neka bila mnogo ve a od nas, ali Ruth me veoma odlu no pvela izme u njih, uvijek korak ili dva ispred mene. Kad smo stigle gotovo do ži ane mreže što je inila ogradu prema vrtu, okrenula se i rekla:

- U redu, ovdje emo jahati. Ti uzmi Bramblea.

Prihvatila sam nevidljive uzde što mi ih je pružila, a zatim smo krenule, jašu i amo- tamo uz ogradu, katkad u kasu, katkad u galopu. Pravilno sam postupila kad sam rekla Ruth da nemam svojih konja jer mi je, nakon što sam neko vrijeme jahala Bramblea, dopustila da iskušam razne druge konje, le nog po jednog, izvikuju i svakojake upute o tome kako u se nositi s manama svake životinje.

- Rekla sam ti! Moraš se doista nagnuti unatrag na Daffodil! Mnogo više! Njoj se ne svi a ako nisi *posve nagnuta unatrag!*

Zacijelo sam bila prili no dobra jer mi je na koncu dopustila da jašem Thundera, njezinog omiljenog konja. Ne znam koliko smo vremena toga dana provele s njezinim konjima; ini mi se da je to dugo trajalo, a mislim da smo se obje posve uživjele u igru. No tada je odjednom, bez meni vidljiva razloga, Ruth sve prekinula, tvrde i da namjerno umaram njezine konje, te da u morati svakoga vratiti ii konjušnicu. Pokazala je prema dijelu ograde, a ja sam po ela voditi konje onamo; inilo se da se Ruth sve više ljuti na mene jer je govorila da sve pogrešno radim. Tada je pitala:

- Svi a li ti se gospo ica Geraldine?

To je možda bio prvi put da sam uop e razmislila o tome svi a li mi se neki skrbnik. Na koncu sam rekla: - Svi a mi se, naravno.

- No svi a li ti se *doista*? Kao da je posebna? Kao da je tvoja najdraža skrbnica?

- Da, svi a mi se. Ona mi je najdraža.

Ruth me dugo promatrala. Tada je kona no rekla: - Dobro. U tom slu aju, dopustit u ti da budeš jedan od njezinih tajnih uvara. Zaputile smo se natrag prema glavnoj ku i, a ja sam ekala da objasni što je time mislila, ali nije to u inila., Otkrila sam tijekom nekoliko narednih dana.

PETO POGLAVLJE

Nisam sigurna koliko je trajala ta situacija s »tajnim uvarima«. Kad smo Ruth i ja o tome razgovarale dok sam je nje govala u Doveru, tvrdila je da hv radilo samo o dva ili tri tjedna, ali gotovo sam sigurna da nije imala pravo. Vjerojatno joj je bilo neugodno zbog toga, pa se sve to nekako smanjilo u njezinu sje anju. Rekla bih da je to trajalo oko devet mjeseci, možda ak godinu dana, kad nam je bilo otprilike sedam, osam godina.

Nikad nisam bila sigurna je li Ruth sama izmislila tajne uvare, ali nesumnjivo je bila vo a. Bilo nas je izme u šest i deset, a broj se mijenjao kad god bi Ruth primila novog lana ili nekoga izbacila. Vjerovale smo da je gospo ica Geraldine najbolja skrbnica u Hailshamu, te smo izra ivale darove za nju; pada mi na pamet veliki list papira na kojem je zalijepljeno prešana cvije e. Ali glavni razlog našeg postojanja bio je, naravno, štiti ti je.

Kad sam se pridružila straži, Ruth i ostale ve su dugo znale o zavjeri da se otme gospo ica Geraldine. Nikad nismo bile posve sigurne tko stoji iza toga. Katkad smo sumnjale na odre ene dje ake iz starijih razreda, katkad na dje ake s naše godine. Bila je jedna skrbnica koju nismo baš voljele, gospo ica Eileen, na koju smo neko vrijeme sumnjale da je pokreta zavjere. Nismo znale kad e do i do otmice, ali bile smo uvjerene da e šuma imati nekakve veze s time.

Šuma se nalazila na vrhu brda iza Hailsham ku e. Zapravo smo vidjele samo mra ni rub stabala, ali ja sigurno nisam bila jedina moje dobi koja je danju i no u osje ala njihovu nazo nost. Kad smo se loše osje ali, bilo je kao da bacaju sjenu na cijeli Hailsham; samo je trebalo okrenuti glavu ili se primaknuti prozoru i vidjeli biste ih kako se prijete i naziru u daljini. Najsigurnije je bilo u prednjem dijelu glavne ku e, jer ih niste mogli vidjeti niti s jednog prozora. Unato tome, zapravo im nikad niste mogli pobje i.

Širile su se svakojake užasne pri e o šumi. Jednom, malo prije no što smo svi mi stigli u Hailsham, neki se dje ak žestoko posva ao sa svojim prijateljima i pobjegao izvan granica Hailshama. Njegovo je tijelo prona eno dva dana kasnije, gore u toj šumi, vezano za stablo, a šake i stopala su mu bili odsje eni. Tako er je kružila glasina da duh neke djevoj ice luta izme u tih stabala. Bila je u enica Hailshama sve dok se jednoga dana nije popela preko ograde samo da bi vidjela kako je vani. To se dogodilo mnogo prije našeg vremena, kad su skrbnici bili mnogo stroži, ak okrutni, a kad se pokušala vratiti unutra, nisu joj dopustili. Zadržavala se ispred ograde, preklinju i da je puste natrag unutra, ali nitko joj nije udovoljio. Na koncu je nekamo otišla, nešto se dogodilo i ona je umrla. Ali njezin je duh uvijek lutao šumom, eznutljivo promatraju i Hailsham, silno se žele i vratiti unutra.

Skrbnici su uvijek tvrdili da su te pri e obi ne besmislice. No tada bi nam stariji u enici pri ali da su skrbnici upravo to i njima rekli kad su bili mla i, te da emo uskoro uti groznu istinu baš kao i oni.

Šuma je najviše raspirivala našu maštu nakon što hi pao mrak, dok smo u spavaonicama pokušavali tisu ti. Tada vam se gotovo inilo da ujete kako vjetar šumi kroz grane, a razgovor o tome kao da je samo pogoršavao situaciju. Sje am se jedne ve eri, kad smo bile bijesne na Marge K.; u inila nam je nešto doista neugodno tijekom dana; odlu ile smo je kazniti tako da je izvu emo iz kreveta, pritisnemo joj lice uz prozorsko okno i naredimo joj da gleda prema šumi. U po etku je držala vrsto stisnute o i, ali smo joj svinule ruke i prisilile je da otvori o i tako da vidi udaljene obrise na mjesec inom obasjanom nebu, a to je bilo dovoljno da provede užasnu no u pla u.

Ne kažem da smo cijelo vrijeme hodali naokolo i brinuli se zbog šume. Što se mene ti e, mogli su pro i tjedni a da gotovo uop e ne pomislim na Šumu, a bilo je ak i dana kad bi me prkosni nalet hrabrosti naveo da pomislim: »Kako možemo vjerovali u takve gluposti?« Ali tada bi bila potrebna samno neka sitnica; netko bi iznova pri ao jednu od tužnih pri a, zastrašuju i odlomak u nekoj knjizi, ak i samo slu ajna primjedba koja bi vas podsjetila na šumu; i to bi zna ilo još jedno razdoblje života pod tim optere enjem. Stoga uop e nije bilo udno što smo zaklju ili da e šuma imati glavnu ulogu u zavjeri o otmici gospo ice Geraldine. Me utim, ne sje am se da smo poduzimali mnogo prakti nih koraka u smislu obrane gospo ice Geraldine; naše su se aktivnosti uvijek vrtjele oko skupljanja sve više

dokaza o samoj zavjeri. Iz nekog smo razloga vjerovali da je to neposrednu opasnost držati podalje.

Već ina naših »dokaza« potjecala je od promatranja zavjerenika na djelu. Jednoga smo jutro, primjerice, gledale kako u dvorištu gospođica Eileen i gospodin Roger razgovaraju s gospođicom Geraldine. Nakon nekog vremena gospođica Geraldine se pozdravila i pošla prema stakleniku, ali mi smo nastavile promatrati, te smo vidjele kako su gospođica Eileen i gospodin Roger primaknuli glave i krišom se dogovarali, pogleda fiksiranih na gospođicu Geraldine koja se udaljavala.

- Gospodin Roger - Ruth je tom prilikom uzdahnula, odmahujuć i glavom. - Tko bi pomislio da je i on u tome?

Na taj smo način stvorile popis ljudi za koje smo znale da sudjeluju u zavjeri: skrbnika i uenika koje smo proglasile našim zakletim neprijateljima. A ipak, mislim da smo cijelo vrijeme bile neodređeno svjesne činjenice da se naša zamisao nalazi na veoma krhkim temeljima, jer smo uvijek izbjegavale bilo kakvu konfrontaciju. Znale smo zaključiti, nakon intenzivnih rasprava, da je neki uenik zavjerenik, ali tada bismo uvijek našle neki razlog da ga ne suočimo s našim optužbama, dok ne »prikupimo sve dokaze«. Sli no tomu, uvijek smo se slagale da sama gospođica Geraldine ne smije reći ni riječi o tome što smo otkrile, budući da bi se previše uzrujala.

Bilo bi previše lako tvrditi da je samo Ruth podgrijavala ideju o tajnim uvarima još dugo nakon što smo to nadržale. Svakako, bila joj je važna ideja o uvarima. Zнала je za zavjeru mnogo dulje od nas ostalih, a to joj je davalo golem autoritet; sugerirajuć i da *pravi* dokazi potječu iz vremena prije nego su se grupi pridružili ljudi poput mene, da postoje pokazatelji koje nam još nije razotkrila, mogla je opravdati gotovo svaku odluku što ju je donijela u ime grupe. Ako bi, primjerice, odlučila da nekoga treba izbaciti, osjećala je da je biti protivljenja, samo bi mračno aludirala na stvari što ih zna »od ranije«. Nema sumnje da je Ruth silno željela da ta situacija potraje. No istina je da smo mi, koji smo se zbližili s njom, odigrali svoje uloge u svrhu oduvanja maštarije kako bi trajala što je moguće duže. Događaji nakon svađe oko šaha prilično dobro ilustriraju ono što želim reći.

*

Pretpostavljala sam da je Ruth pomalo strujnjak za šah, te da će me moći naučiti igru. To nije bilo posve besmisleno: znale smo proći kraj starijih uenika sagnutih nad šahovskim ploćama, u udubljenjima uz prozore ili na travnatim padinama, a Ruth je često zastajkiavala i proućavala igru. Kad bismo nastavile hodati, pričala bi mi o nekom potezu što ga je opazila, a promaknuo je igraćima.

- Neobićno glupo - mrmljala bi, odmahujuć i glavom. Sve me to fasciniralo, te sam jedva čekala da se i sama udubim u tu zanimljivu igru. Stoga, kad sam na jednoj Rasprodaji našla šah i odlučila ga kupiti, premda je trebalo izdvojiti mnogo bonova, računala sam na Ruthinu pomoć.

Mećutim, tijekom narednih nekoliko dana, kad god bih spomenula tu temu, uzdisala je ili se pretvarala da mora obaviti nešto drugo. Kad sam je napokon jednog kišnog poslijepodneva stjerala u kut, te smo namjestile šahovsku ploću u prostoriji za bilijar, počela mi je pokazivati igru koja je bila neodređena varijanta dame. Posebna osobina šaha, prema njezinim rijećima, bila je ta da su se sve figure kretale u obliku slova L; to je zacijelo zaključila kad je vidjela kako se kreće i skaka; a ne skaću poput žabe kao u dami. Nisam to vjerovala i bila sam istinski razočarana, ali ništa nisam rekla i neko sam vrijeme postupala po njezinim uputama. Provele smo nekoliko minuta ruće i figure jedna drugoj, uvijek ih pomiću i u obliku slova L. To se nastavilo sve do trenutka kad sam pokušala uzeti jednu njezinu figuru, no ona je tvrdila da to ne vrijedi jer sam svoju figuru pomaknula do njezine po ravnoj liniji.

Na to sam ustala, spremila figure u kutiju i otišla. Nikad nisam glasno rekla da ne zna igrati šah; premda sam bila jako razočarana, znala sam da ne treba reći i predaleko; no zacijelo joj je moj ljutiti odlazak dovoljno rekao.

Možda je to bilo dan kasnije, kad sam ušla u sobu 20 na vrhu kuće, gdje je gospodin George držao svoje satove poezije. Ne sjeam se je li to bilo prije ili nakon sata, niti koliko je u enika bilo u prostoriji. Sjeam se da sam u rukama držala knjige, a dok sam hodala prema mjestu gdje su Ruth i ostale razgovarale, snop suneve svjetlosti padao je na površinu klupe na kojoj su sjedile.

Prema nam na koji su primaknule glave, zaključila sam da razgovaraju o tajnim uvarima i premda se, kako sam rekla, sukob s Ruth zbio samo dan ranije, iz nekog sam razloga bez razmišljanja pošla k njima. Tek kad sam već bila kraj njih; možda su razmijenile poglede; odjednom sam shvatila što će se dogoditi. Kao kada djeli sekunde prije nego zakoračite u lokvu, shvatite da je ondje, ali ništa ne možete učiniti. Osjetila sam bol čak prije nego su ušutjele i zagledale se u mene, čak prije nego je Ruth rekla: - O, Kathy, kako si? Ako nemaš ništa protiv, sad moramo raspraviti o nečemu. Bit ćemo gotove za minutu. Oprosti.

Jedva je završila rečenicu, a ja sam se već okrenula i zaputila van, više bijesna na sebe jer sam tako uletjela u to, nego na Ruth i ostale. Bila sam uzrujana, nema sumnje, premda ne znam jesam li plakala. Tijekom narednih nekoliko dana, kad god bih vidjela tajnu stražu kako se dogovara u nekom kutu ili hoda preko igrališta, osjetila bih kako mi rumenilo nadire u obraze.

Otprilike dva dana nakon poniženja u sobi 20, silazila sam stubama u glavnoj kući, a Moira B. bila je tik iza mene. Počele smo razgovarati, ni o čemu posebnom, te smo zajedno izišle iz kuće. Zasigurno je bila stanka za ručak jer, kad smo izišle na dvorište, ondje je bilo dvadesetak u enika koji su avrljali u manjim skupinama. Moj je pogled odmah skrenuo prema udaljenoj strani dvorišta, tamo je stajala Ruth s još tri pripadnice tajne straže, leđima okrenute prema nama, napeto promatrajući južno igralište. Pokušavala sam vidjeti što ih tako zanima, kad sam postala svjesna da ih i Moira promatra. Tada mi je palo na pamet da je prije samo mjesec i ona bila članica tajne straže, a tada je izbačena. Idu ih nekoliko sekunda osjećala sam veliku nelagodu zbog toga što nas dvije sad stojimo jedna uz drugu, povezane nedavnim poniženjima, zapravo reči u lice onima koje su nas odbacile. Možda je Moira osjećala nešto slično; u svakom slučaju, ona prekinula tišinu, rekavši:

- To su takve gluposti, sve ovo o tajnim uvarima. Kako mogu još uvijek vjerovati u tako nešto? Kao da su još uvijek u vrtu.

Još i danas me zbunjuje silina emocija koje su me preplavile kad sam ušla Moiru da to govori. Bijesno sam se okomila na nju:

- Što ti znaš o tome? Ništa ne znaš jer si već cijelu vječnost izvan toga! Kad bi znala sve što smo otkrile, ne bi se usudila reći ništa tako glupo!

- Ne pričaj besmislice. - Moira nikad nije bila od onih koji se lako povlače. - To je samo još jedna od Ruthinih izmišljotina i ništa više.

- Kako sam ih onda ja *osobno* učula da govore o tome? Dogovaraju se kako će gospođicu Geraldine odvesti u šumu u kombiju za dostavu mlijeka? Kako to da sam ih ja učula da to planiraju, bez obzira na Ruth ili bilo koga drugoga?

Moira me pogledala, ne više onako sigurna. - Sama si učula? Kako? Gdje?

- Učula sam ih kako razgovaraju, jasno kao dan, učula sam svaku riječ, oni nisu znali da sam ondje. Dolje kraj jezera, nisu znali da ih čujem. Dakle, to pokazuje koliko ti znaš!

Progurala sam se kraj nje, a dok sam hodala krčatim dvorištem, pogledala sam prema Ruth i ostalima, a one su još uvijek gledale prema južnom igralištu, nesvjesne onoga što se upravo dogodilo između mene i Moire. Primijetila sam da se više uopće ne ljutim na njih; samo me Moira veoma naljutila.

Čak i sada, ako se vozim dugom sivom cestom i nemam ni o čemu posebno razmišljati, ponovno se vraćam na sve to. Zašto sam onoga dana bila tako neprijateljski raspoložena prema Moiri B., kad mi je zapravo bila prirodan saveznik? Radilo se o tome, pretpostavljam, da je Moira predlagala da ona i ja zajedno prijeđemo neku granicu, a ja još nisam bila spremna za to. Mislim da sam osjećala da se iza te granice nalazi nešto teže i mračnije, a to nisam željela. Ne za sebe, ne za bilo koga od nas.

No drugim prigodama, mislim da je to pogrešno, to je imalo veze samo sa mnom i Ruth, kao i s odanošću u što ju je u meni izazivala u ono vrijeme. Možda upravo zato nikad nisam

spomenula što se toga dana dogodilo s Moirom, premda sam u nekoliko navrata to doista željela, za cijelo vrijeme dok sam njegovala Ruth u centru u Doveru.

*

Cijela ta priča o gospođici Geraldine podsjeća me na nešto što se dogodilo oko tri godine kasnije, nakon što je ideja o tajnoj straži davno pala u zaborav.

Nalazili smo se u sobi 5 u prizemlju, u stražnjem dijelu zgrade, ekaj u pet sati. Soba 5 bila je najmanja prostorija, a osobito u zimsko jutro kao tada, kad su veliki radijatori grijali i stakla se zamaglila na prozorima, znalo je biti prilično zagušljivo. Možda pretjerujem, ali čini mi se da su se u enici doslovce morali natrpiti jedan na drugog kako bi cijeli razred stao u tu uionicu.

Toga je jutro Ruth sjedila na stolici iza klupe, a ja sam se smjestila na klupu, dok su se dvije ili tri ostale iz naše grupe naslonile u blizini. Zapravo, mislim da sam pernicu opazila kad sam se pomicala da još nekome napravim mjesta kraj sebe.

Vidim je i sada, kao da se nalazi preda mnom. Bila je blistava, kao ulaštena cipela; tamnožute boje s malenim crvenim krugovima. Patentni zatvarač duž gornjeg ruba imao je upavu pompon za potezanje. Zamalo sam sjela na pernicu kad sam se pomaknula, a Ruth ju je brzo maknula s puta. No vidjela sam je, što je i željela, te sam rekla:

- O! Gdje si to nabavila? Je li bilo na Rasprodaji? U prostoriji je bilo bučno, ali djevojke u blizini su šule, te je uskoro četiri ili pet nas zadivljeno zurilo u pernicu. Ruth nekoliko sekunda ništa nije rekla, pomno proučavajući i lica oko sebe. Na koncu je veoma polako rekla:

- Možemo se složiti. Možemo se *složiti* da sam je nabavila na Rasprodaji. - Zatim nam je svima uputila značajan osmijeh. To bi moglo zvučati poput prilično bezazlenog odgovora, ali zapravo je bilo kao da je odjednom ustala i udarila me, a idu ih nekoliko trenutaka istodobno sam osjetila vrućinu i hladnoću. To no sam znala što je značilo njezin odgovor i njezin osmijeh: tvrdila je da je pernica bila dar gospođice Geraldine.

Sigurno nisam pogrešno shvatila jer se takvo što spremalo već tjednima. Tu je bio određen smiješak, određen ton kojim bi Ruth govorila, katkad stavljajući prst na usne ili podižući ruku kao na pozornici, kad god bi nam davala naslutiti o nekom sitnom znaku naklonosti prema njoj od strane gospođice Geraldine: gospođica Geraldine je dopustila Ruth da sluša audiokasetu u prostoriji za bilijar, radnim danom prije četiri poslije podne; gospođica Geraldine je naredila tišinu tijekom šetnje poljem, ali kad joj se Ruth primaknula, poželjela je razgovarati s njom, a potom je i ostalima dopustila razgovor. Uvijek se radilo o takvim stvarima, ali nikad ništa nije izričito tvrdila, već je samo sugerirala osmijehom i »ne emo o tome« izrazom lica.

Naravno, skrbnici službeno nikoga nisu smjeli favorizirati, ali uvijek je bilo sitnih pokazatelja naklonosti prema ovome ili onome, uvijek unutar određenih granica; a već inače onoga što je Ruth sugerirala lako se uklapalo u to. Ipak, mrzila sam kad je Ruth to činila. Naravno, nikad nisam bila sigurna govori li istinu, ali budući da zapravo nije »govorila«, već samo davala naslutiti, nije bilo moguće osporavati njezine tvrdnje. Zato sam morala odšutjeti kad god se to dogodilo, nadajući se da će trenutak brzo proći. Katkad bih, prema smjeru u kojem se razgovor kretao, shvatila da nailazi jedan od tih trenutaka i pripremila se.

Kad i tada, uvijek bi me silovito pogodilo, pa se nekoliko minuta ne bih mogla koncentrirati ni na što od onoga što se događalo oko mene. Ali tog zimskog jutra u sobi 5 dogodilo me kao grom iz vedra neba. Kad i nakon što sam vidjela pernicu, pomisao da bi netko od skrbnika dao takav dar bila je tako izvan dopuštenih granica, pa uopće nisam bila pripravna. Dakle, nakon što je Ruth rekla ono što je rekla, nisam mogla, na svoj uobičajeni način, pustiti da emocionalan gnjev jednostavno rode. Samo sam zurila u nju, niti ne pokušavajući i prikriti svoju ljutnju. Ruth je možda naslutila opasnost, pa mi je glasnim šaptom brzo rekla: - Ni riječi! - i ponovno se nasmiješila. No ja nisam mogla uzvratiti smiješak i nastavila sam bijesno zuriti u nju. Zatim je, srećom, stigao skrbnik i sat je počeo.

Nikad nisam bila od one djece koja se satima optere uju razmišljanjem o nekom problemu. Ovih dana to pomalo inim, ali to je zbog posla što ga obavljam i dugih sati tišine dok se vozim pustim područjima. Nisam bila poput, recimo, Laure, koja se, bez obzira na svoje izigravanje klauna, znala danima, čak i tjednima, optere ivati zbog neke sitnice što joj je netko rekao. Ali nakon tog jutra u sobi 5, ipak sam hodala naokolo kao da sam pomalo transu.

Izgubila bih se usred razgovora; cijeli su satovi mogli pro i, a ja ne bih imala pojma što se doga a. vrsto sam odlučila da se Ruth ovoga utane e izvu i, ali dugo nisam inila ništa konstruktivno po tom pitanju; samo sam u glavi zamišljala fantasti ne prizore u kojima bih je razotkrila i prisilila da prizna kako je sve izmislila. čak sam imala jednu maglovitu maštariju u kojoj je gospo ica Geraldine osobno ula o tome i pred svima pošteno ukorila Ruth.

Nakon nekoliko dana, po ela sam konkretnije razmišljati. Ako pernicu nije dobila od gospo ice Geraldine, odakle joj? Možda ju je dobila od nekog drugog u enika, ali to baš nije bilo vjerojatno. Ako je najprije pripadala nekome drugome, tko je možda bio nekoliko godina stariji od nas, takva krasna stvar ne bi prošla nezapaženo. Ruth nikad ne bi riskirala izmišljanje takve pri e ako je znala da je pernica ve vi ena u Hailshamu. Gotovo je sigurno da ju je našla na Rasprodaji. U tom je slu aju Ruth tako er riskirala da su je drugi vidjeli prije nego ju je kupila. No ako je, kako se katkad doga alo, premda to zapravo nije bilo dopušteno, ula o prodaji pernice i rezervirala je kod prefekta prije po etka Rasprodaje, mogla je biti prili no sigurna da je gotovo nitko nije vidio.

Me utim, na Ruthinu nesre u, vodile su se knjige o svemu što se kupovalo na Rasprodajama, uz popis onih koji su kupovali. Premda nije bilo lako nabaviti te knjige; prefekti su ih nosili natrag u ured gospo ice Emily nakon svake Rasprodaje; nisu baš bile ni strogo povjerljive. Ako se na sljede oj Rasprodaji budem zadržavala u blizini prefekta, ne e biti teško prelistati stranice.

Tako sam stvorila kostur plana, a mislim da sam ga razra ivala još nekoliko dana prije nego mi je palo na pamet da zapravo ne moram sve to u initi. Pod uvjetom da imam pravo kad mislim da je pernica nabavljena na Rasprodaji, samo moram blefirati.

Tako je došlo do razgovora što smo ga Ruth i ja vodile ispod strehe. Tog je dana bilo magle i sipila je kišica. Nas smo dvije hodale od spavaonica možda prema paviljonu, nisam sigurna. U svakom slu aju, dok smo prelazile dvorište, kiša je po ela ja e padati, a kako nam se nije žurilo, sklonile smo se ispod strehe glavne ku e, malo sa strane ulaza.

Neko smo vrijeme ondje stajale, a s vremena na vrijeme iz magle bi istr ao poneki u enik i ušao u ku u, ali kiša nije popuštala. Što smo dulje ondje stajale, to sam ja postajala napetija jer sam to vidjela kao priliku što sam je ekala. Sigurna sam da je i Ruth osje ala da se nešto sprema. Na koncu sam odlučila prije i na stvar.

- Na Rasprodaji prošli utorak - rekoh - malo sam prelistavala knjigu. Znaš, onu u koju se upisuju prodaje.

- Zašto si gledala tu knjigu? - brzo je pitala Ruth. - Zašto si tako nešto u inila?

- O, bez posebnog razloga. Christopher C. je bio jedan od prefekta, pa sam malo razgovarala s njim. On je najbolji od starijih dje aka, sigurno. Samo sam okretala stranice knjige, tek toliko da nešto radim.

Vidjela sam da Ruth brzo razmišlja, i sad je to no znala o emu je rije . No mirno je rekla: - To je zasigurno dosadno gledati.

- Ne, zapravo je bilo veoma zanimljivo. Možeš vidjeti što su sve ljudi kupili.

Rekla sam to zure i u kišu. Zatim sam pogledala Ruth i doživjela pravi šok. Ne znam što sam o ekivala; unato svim mojim maštarijama proteklog mjeseca, nikad zapravo nisam razmišljala kako e biti u stvarnoj situaciji, poput ove u kojoj smo se u tom trenutku nalazile. Sad sam vidjela koliko je Ruth uzrujana; kako je, prvi put, posve ostala bez rije i, i okrenula se, na rubu suza. Odjednom mi se vlastito ponašanje u inilo posve zbunjuju im. Sav taj trud, toliko planiranja, samo da bih uzrujala svoju najdražu prijateljicu. Pa što ako je malo lagala o svojoj pernici? Nismo li svi, s vremena na vrijeme, sanjarili o tome da e ovaj ili onaj skrbnik malo zaobi i pravila i u initi nešto posebno za nas? Spontani zagrljaj, tajno pisamce, dar?

Ruth je samo jedno od tih bezazlenih sanjarenja povela korak dalje; nije čak ni spomenula ime gospođice Geraldine.

Sad sam se užasno osjećala, a bila sam i zbunjena. No dok smo ondje zajedno stajale i zurile u maglu i kišu, nije mi padalo na pamet kako bih mogla popraviti počinjenu štetu. Mislim da sam rekla nešto patetično poput: - U redu je, nisam vidjela ništa posebno - što je glupavo visjelo u zraku. Nakon još nekoliko sekunda tišine, Ruth je otišla kroz kišu.

ŠESTO POGLAVLJE

Mislim da bih se bolje osjećala po pitanju onoga što se dogodilo da je Ruth na neki vidljivi način pokazivala da se ljuti na mene. Ali ovoga se puta činilo da se jednostavno slomila. Kao da se previše sramila toga, bila je previše *potištena*, čak do te mjere da se nije ljutila ili mi željela na neki način vratiti. Prvih nekoliko puta kad sam je vidjela nakon razgovora ispod strehe, bila sam pripravna barem na malo uvrijeđenosti, ali ne, bila je veoma uljudna, premda pomalo hladna. Palo mi je na pamet da se boji da ću je razotkriti; pernice više nije bilo na idiku; pa sam joj željela reći i da se nema čega bojati. Nevolja je bila u tome što nisam uspijevala pronaći način za započinjanje razgovora o tome, jer zapravo ništa nije otvoreno rečeno.

U me uvremenu, davala sam sve od sebe kako bih u svakoj prigodi sugerirala Ruth da zauzima posebno mjesto u srcu gospođice Geraldine. Jednom prigodom, na primjer, kad je nekolicina nas silno željela izići i za vrijeme pauze i vježbati bejzbol, jer nas je izazvala grupa u enika starije godine. Naš je problem bio u tome što je padala kiša, pa nije bilo vjerojatno da će nas pustiti van. Međutim, opazila sam da je gospođica Geraldine bila jedan od dežurnih skrbnika, pa sam rekla:

- Ako Ruth može i zamoli gospođicu Geraldine, onda imamo izgleda.

Koliko se sjećam, moj prijedlog nije prihvaćen; možda ga nitko nije čuo jer je mnogo nas odjednom govorilo. No stvar je u tome, rekla sam to dok sam stajala točno iza Ruth, pa sam vidjela da joj je drago.

Drugom je prigodom nekolicina nas izlazila iz ulaznice s gospođicom Geraldine, a ja sam slučajno trebala proći kroz vrata odmah iza nje. No usporila sam tako da Ruth, koja je hodala iza mene, može proći kroz vrata tik uz gospođicu Geraldine. To sam učinila neupadljivo, kao da je sasvim prirodno i ispravo, kao da bi gospođica Geraldine tako željela; kao što bih, recimo, učinila da sam slučajno našla izmeću u dviju najboljih prijateljica. Koliko se sjećam, Ruth se tada u djeliću sekunde doimala zbunjenom i iznenađenom, a potom mi je hitro kimnula i prošla kraj mene. Takve su sitnice zacijelo godile Ruth, ali još ni izdaleka nisu popravile ono što se među nama dogodilo onoga dana ispod strehe, a osjećaj da nikad neću uspjeti izgladiti situaciju samo je i dalje jačao. Sjećam se kako sam jedne večeri sama sjedila na jednoj od klupa ispred paviljona, neprestano pokušavajući pronaći neki izlaz, a mučnina mješavina kajanja i frustriranosti dovela me doslovce do suza. Nisam sigurna što bi se dogodilo da je situacija ostala takva. Možda bi se s vremenom sve zaboravilo; ili bismo se Ruth i ja udaljile. Međutim, kao grom iz vedra neba, ukazala mi se prilika da popravim situaciju.

Bile smo usred jednog od satova likovne kulture gospodina Rogera, no on je iz nekog razloga ranije otišao. Tako smo mi samo hodali izmeću u štafelaja, avrljali i promatrali radove jedni drugih. U jednom je trenutku k nama prišla djevojčica po imenu Midge A. i rekla Ruth, na savršeno prijateljski način:

- Gdje je tvoja pernica? Tako je slatka.

Ruth se ukočila i brzo pogledala naokolo da bi vidjela tko je naznačio. Naokolo je stajala naša uobičajena skupina i još nekolicina ostalih. Ni živoj duši nisam spomenula ono o knjizi s Rasprodaja, ali pretpostavljam da Ruth to nije mogla znati. Glas joj je bio liši nego inače kad je odgovorila Midge:

- Nemam je ovdje. Držim je u svojoj škrinji za zbirku.

- Tako je slatka. Gdje si je nabavila?

Midge ju je posve nedužno ispitivala, što je bilo o ito. No gotovo svi mi koji smo bili u sobi 5 kad je Ruth prvi put donijela pernicu i sad smo se nalazili ondje, promatraju i, a ja sam vidjela da Ruth oklijeva. Tek sam kasnije, kad sam ponovno o svemu razmišljala, shvatila kako je to bila savršena prilika za mene. U onom trenutku zapravo nisam razmišljala. Jednostavno sam se ubacila prije nego je Midge, ili netko drugi, imao priliku opaziti u kakvom je Ruth škripcu.

- Ne možemo re i odakle je stigla.

Ruth, Midge, ostali, svi su me pogledali, možda pomalo iznena eno. No ostala sam mirna i nastavila, obra aju i se jedino Midge.

- Ima nekoliko veoma dobrih razloga zašto ti ne možemo re i kako je došla do pernice.

Midge je slegnula ramenima. - Zna i, to je zagonetka.

- *Velika zagonetka* - rekla sam, a potom joj se nasmiješila kako bih pokazala da ne želim biti gruba prema njoj.

Ostali su kimali glavama kako bi me podržali, premda je Ruth na licu imala neodre en izraz, kao da ju je odjednom zaokupilo nešto sasvim drugo. Midge je ponovno slegnula ramenima, a ukoliko me sje anje ne vara, na tome je završilo. Ili se udaljila, ili je po ela govoriti o ne em drugom. No, uglavnom iz istih razloga iz kojih ja nisam mogla otvoreno razgovarati s njom o onome što sam joj u inila s knjigom *Rasprodaje*, ni Ruth, naravno, nije mogla meni zahvaliti za na in na koji sam riješila problem s Midge. Me utim, po njezinu ponašanju prema meni, ne samo tijekom idu ih nekoliko dana nego i u narednim tjednima, bilo je o ito koliko je zadovoljna. Budu i da sam nedavno bila otprilike u istoj situaciji, lako sam prepoznavala znakove njezina traženja prilika da za mene u ini nešto lijepo, nešto doista posebno za mene. To je bio ugodan osje aj, i sje am se da sam jednom ili dvaput pomislila kako bi bilo bolje da joj se cijelu vje nost ne pruži prilika, samo da bi taj ugodan osje aj me u nama potrajao. No prilika joj se ipak ukazala, otprilike mjesec dana nakon epizode s Midge, kad sam izgubila svoju omiljenu kasetu.

*

Još uvijek imam kopiju te kasete, a sve donedavno povremeno sam je slušala tijekom vožnje pustim podru jima, za kišovitim dana. No sad se kasetofon u mojem automobilu po eo kvariti, pa se ne usu ujem unutra staviti kasetu. A ini se da nikad nemam dovoljno vremena poslušati je kad se vratim u svoj jednosobni stan. Unato tomu, to je jedna od mojih najve ih dragocjenosti. Možda u je krajem godine, kad više ne budem njegovateljica, mo i eš e slušati. Album se zove *Songs After Dark*, a pjeva Judy Bridgewater. Ovo što danas imam, nije originalna kasete, ona što sam je imala u Hailshamu, ona što sam je izgubila. Sad imam onu što smo je Tommy i a nekoliko godina kasnije našli u Norfolku, ali to je druga pri a na koju u se kasnije vratiti. Želim govoriti o prvoj kaseti, onoj koja je nestala.

Prije nego po em dalje, trebala bih objasniti naš ondašnji stav prema Norfolku. To je trajalo godinama godinama; ini mi se da se radilo o nekoj vrsti šale; sve je po elo jednim nastavnim satom dok smo još bili veoma mladi.

Gospo ica Emily nas je osobno pou avala o razli itim grofovijama Engleske. Na plo u bi stavila veliki zemljovid, a kraj njega bi namjestila štafelaj. Ako bi pri ala, recimo, o Oxfordshireu, na štafelaj bi stavila veliki kalendar s fotografijama te grofovije. Imala je pove u zbirku tih kalendara s fotografijama, te smo na taj na in upoznali ve inu grofovija. Svojim bi pokaziva em kucnula po mjestu na zemljovidu, i krenula se prema štafelaju i pokazala nam fotografiju. Bilo je malenih sela kroz koja su tekli poto i i, bijelih spomenika na vrhovima brežuljaka, starih crkava kraj polja; ako nam je pri ala o nekom mjestu na obali, vidjeli bismo plaže pune ljudi, hridine s galebovima. Zacijelo je htjela da stvorimo odre enu sliku o onome što je vani, a udesno je kako se ak sada, nakon svih tih kilometara što sam ih prevalila kao njegovateljica, moj doživljaj raznih grofovija još vijek temelji na onim fotografijama što ih je gospo ica Emily stavljala na štafelaj. Vozila bih se, primjerice, kroz Derbyshire, i uhvatila samu sebe kako tražim seoce u zelenilu i pub u lažnom tudorskom

stilu, ili spomenik poginulima u ratu, a tada bih shvatila da je to prizor što nam ga je gospo ica Emily pokazala kad sam prvi put ulla za Derbyshire.

U svakom slu aju, želim re i da je nešto nedostajalo u kalendarskoj zbirci gospo ice Emily: niti jedan nije sadržavao fotografiju Norfolka. Ista su se predavanja nekoliko puta ponavljala, a ja sam se uvijek pitala je li ovoga puta našla fotografiju Norfolka, ali uvijek je bilo isto. Mahnula bi pokaziva em iznad zemljovida i, kao da se tek naknadno toga sjetila, rekla: - A ovdje se nalazi Norfolk. Ondje je veoma lijepo.

Sje am se kad je jednom prigodom zastala i izgubila se u mislima, možda zato što nije planirala što e uslijediti umjesto fotografije. Na koncu se vratila u stvarnost i ponovno kucnula po zemljovidu.

- Vidite, budu i da se nalazi sasvim na istoku, na ovoj izbo ini što strši u more, zapravo nije na putu za bilo kamo. Ljudi koji putuju na sjever i jug - pomicala je pokaziva gore-dolje - posve ga zaobilaze. Iz tog je razloga miran kutak Engleske, prili no lijep. Ali je tako er pomalo izgubljen kutak.

Izgubljen kutak. Tako ga je nazvala, i to je bio po etak. Jer smo u Hailshamu imali vlastiti »izgubljeni kutak«, gore na tre em katu, gdje su se držale izgubljene stvari; ako ste nešto izgubili ili našli, odlazili ste onamo. Netko je, ne mogu se sjetiti tko, nakon tog sata tvrdio da je gospo ica Emily rekla da je Norfolk »izgubljeni kutak« Engleske, gdje završava sva izgubljena imovina prona ena u zemlji. Ta se ideja nekako ukorijenila i uskoro je postala prihva ena injenica, doslovce na cijeloj našoj godini.

Nedavno, kad smo se Tommy i ja prisje ali svega toga, on je rekao da nikad nismo istinski vjerovali u to, da je sve od samog po etka bila šala. No prili no sam sigurna da nije imao pravo. Svakako, kad smo navršili dvanaest ili trinaest godina, sve to s Norfolkom *postalo* je velika šala. No ako me sje anje ne vara, a Ruth se slaže sa mnom, u po etku smo uistinu vjerovali u cijelu tu pri u o Norfolku; baš kao što kamioni dolaze u Hailsham s našom hranom i stvarima za Rasprodaje, tako se odvija sli na operacija, premda mnogo širih razmjera, s kamionima koji putuju širom Engleske i odnose sve što je ostavljeno no poljima ili u vlakovima do mjesta koje se zove Norfolk. injenica da nikad nismo vidjeli fotografiju tog mjesta samo je naglašavala tajanstvenost.

To bi moglo zvuti glupo, ali morate imati na umu da je za nas, u tom razdoblju naših života, svako mjesto izvan Hailshama bilo poput bajke; imali smo samo maglovite predodžbe o vanjskom svijetu i o tome što ondje jest, a što nije mogu e. Osim toga, nikad se nismo potrudili detaljnije analizirati svoju teoriju o Norfolku. Nama je bilo važno da nas, kako je Ruth rekla jedne ve eri dok smo sjedile u onoj, plo icama obloženoj sobi u Doveru i promatrale zalazak sunca, nije moralo posve slomiti kad bismo izgubili nešto dragocjeno, tražili to i tražili, ali ne bismo mogli na i. Još uvijek smo imali tu malenu utjehu, mislili smo da emo jednoga dana, kad odrastemo i budemo smjeli slobodno putovati zemljom, mo i po i u Norfolk i ondje na i izgubljenju stvar.

Sigurna sam da je Ruth u tome imala pravo. Norfolk nam je postao pravi izvor utjehe, vjerojatno u mnogo ve oj mjeri no što smo tada priznavali, i zato smo i dalje razgovarali o tome, premda kao o nekoj šali, kad smo bili mnogo stariji. Upravo zato, kad smo onoga dana, mnogo godina kasnije, Tommy i ja našli kopiju moje izgubljene kasete u gradi u na obali Norfolka, nismo to smatrali neobi nim; oboje smo duboko u sebi osjetili neki neodre eni titraj, neku staru želju da ponovno vjerujemo u nešto što je neko bilo blisko našim srcima.

*

No željela sam pri ati o mojoj kaseti, *Songs After Dark* Judy Bridgewater. Ranije je to zacijelo bio LP, snimljen 1956., no ja sam imala kasetu, a fotografija na omotu zasigurno je bila smanjena verzija one na plo i. Judy Bridgewater na sebi ima purpurnu haljinu od satena, jednu od onih koja ostavlja gola ramena kakve su tada bile u modi, a možete vidjeti samo gornji dio njezina tijela jer sjedi na barskom stolcu. Mislim da bi to trebala biti Južna Amerika, jer se iza nje vide palme i tamnopusi konobari u bijelim sakoima. Gledate Judy s mjesta na kojem bi barmen trebao stajati kad joj poslužuje pi e. Promatra ga na prijateljski, ne

previše zavodni ki na in, kao da tek malo o ijuka s vama, ali vi ste osoba koju ve odavno poznaje. No druga stvar na toj fotografiji je injenica da se Judy laktovima naslonila na šank, a u ruci drži zapaljenu cigaretu. Upravo zbog te cigarete pomno sam skrivala kasetu, od trenutka kad sam je našla na Rasprodaji.

Ne znam kako je bilo ondje gdje ste vi boravili, ali u Hailshamu su skrbnici bili veoma strogi kad je rije o pušenju. Sigurna sam da bi bili najsretniji kad mi nikad ne bismo saznali da pušenje uop e postoji; no budu i da to nije bilo mogu e, svaki put kad bi netko spomenuo cigarete, održali bi nam neku vrstu predavanja. ak i ako bi nam pokazali fotografiju nekog slavnog pisca ili svjetskog vo e, a taj bi slu ajno u ruci držao cigaretu, ne bi se održalo zacrtano predavanje. ak su se širile glasine da nekih knjiga klasi ne literature, poput onih o Sherlocku Holmesu, nema u našoj knjižnici jer glavni likovi previše puše, a kad biste naišli na neku ilustriranu knjigu ili asopis iz kojeg je istrgnuta stranica, to je u injeno jer je ondje bila fotografija nekoga tko puši. Zatim su tu bili satovi na kojima su nam pokazivali užasne slike onoga što pušenje ini unutrašnjim organima vašega tijela. Zato smo se svi šokirali kad je Marge K. postavila svoje pitanje gospo ici Lucy.

Sjedili smo na travi nakon utakmice bejzbola, a gospo ica Lucy nam je držala tipi no predavanje o pušenju kad ju je Marge odjednom pitala je li osobno ikad popušila cigaretu. Gospo ica Lucy je nekoliko sekunda šutjela. Potom je rekla:

- Voljela bih da mogu odgovoriti nije no. No iskreno re eno, pušila sam neko vrijeme. Otprilike dvije godine, kad sam bila mla a.

Možete zamisliti kakav je to bio šok. Prije odgovora gospo ice Lucy, svi smo ljutito pogledavali Marge, doista bijesni što je postavila tako nepristojno pitanje; što se nas ti e, to je bilo isto kao da je gospo icu Lucy pitala je li ikad nekoga napala sjekirom. Sje am se da smo danima kasnije Margein život pretvorili u pakao; zapravo, onaj incident što sam ga ranije spomenula, onu ve er kad smo Marge prisilili da promatra šumu, to je sve bilo dio onoga što je islijedilo. No u onom trenutku, kad je gospo ica Lucy rekla ono što je rekla, bili smo previše zbunjeni da bismo razmišljali o Marge. Mislim da smo svi samo užasnuto zurili u gospo icu Lucy, ekaju i što e dalje re i.

Kad je progovorila, inilo se da svaku rije pomno važe. - Nije dobro što sam pušila. Nije bilo dobro za mene, pa sam prestala. Ali morate shvatiti da je za vas, sve vas, pušenje mnogo, mnogo gore no što je ikad bilo za mene.

Tada je zastala i ušutjela. Netko je kasnije rekao da se prepustila sanjarenju, ali ja sam bila prili no igurna, kao i Ruth, da je pomno razmišljala o tome što e dalje re i. Na koncu je rekla:

- Re eno vam je o tome. Vi ste u enici. Vi ste... *posebni*. Za vas je mnogo važnije da ostanete zdravi, da budete zdravi iznutra, nego za mene.

Opet je ušutjela i na neobi an nas na in pogledala. Kad smo kasnije o tome razgovarali, neki od nas bili su uvjereni da je jedva ekala da netko od nas pita: »Zašto? Zašto je za nas to mnogo važnije?« Ali nitko nije pitao. esto sam razmišljala o tom danu i sad sam sigurna, s obzirom na ono što se kasnije dogodilo, da smo samo trebali pitati i gospo ica Lucy bi nam mnogo toga ispri ala. Trebalo je postaviti samo još jedno pitanje o pušenju.

Dakle, zašto smo onoga dana šutjeli? Vjerujem da je razlog taj što smo ak i u toj dobi; bilo nam je devet ili deset godina; znali taman dovoljno da strepimo od cijele te teme. Sad je teško sjetiti se koliko smo dotad saznali. Sigurno smo znali, premda ne u nekom dubljem smislu, da smo druk iji od naših skrbnika, kao i od normalnih ljudi vani; možda smo ak znali da nas negdje u dalekoj budu nosti o ekuje doniranje. No nismo uistinu znali što to zna i. Ako smo silno željeli izbjeavati odre ene teme, vjerojatno je razlog bio taj da smo osje ali nelagodu. Mrzili smo na in na koji su naši skrbnici, koji su obi no s lako om svladavali sve ostalo, postajali tako udni kad bismo se približili tom podru ju. Obuzimala nas je malodušnost kad bismo vidjeli da se tako mijenjaju. Mislim da zato nikad nismo postavili još to jedno pitanje, i zašto smo onako okrutno kaznili Marge K. kad je onoga dana, nakon utakmice bejzbola, sve to izvukla na svjetlo dana.

U svakom slušaju, zato sam tako pomno skrivala svoju kasetu. Iako sam omot okrenula naopako, pa ne biste vidjeli Judy i njezinu cigaretu pri otvaranju plastične kutije. No razlog iz kojeg mi je kasetna bila tako važna nije imao nikakve veze s cigaretom, niti iako sam na inom na koji je Judy Bridgewater pjevala; ona je jedna od onih pjesmica svojeg vremena, barska pjesmica; niti s onim što se bilo kome u Hailshamu svi znalo. Ono što je kasetu meni činilo tako posebnom bila je samo jedna pjesma: snimka broj tri, Never Let Me Go (Nikad me ne ostavljaj).

Sporo je, no i američka, a neprestano se ponavljaju riječi i kad Judy pjeva: »Nikad me ne ostavljaj... O, dušo, dušo... Nikad me ne ostavljaj...« Tada sam imala jedanaest godina i nisam slušala mnogo glazbe, ali ta jedna pjesma doista me opčinila. Uvijek sam nastojala da kasetna bude premotana tako da u svakoj prilici mogu poslušati pjesmu.

Međutim, za to nisam imala baš mnogo prilika, jer je to bilo nekoliko godina prije nego su se na Rasprodajama počeli pojavljivati i valkmani. U prostoriji za bilijar nalazio se veliki uređaj, ali jedva sam ikad ondje slušala kasetu jer je ondje uvijek bila gužva. U sobi za likovnu kulturu također se nalazio kasetofon, ali ondje je obično bilo podjednako bučno. Jedino mjesto gdje sam je mogla na miru slušati bila je naša spavaonica.

Tada smo se već preselili u malene spavaonice sa po šest kreveta u odvojenim kolibama, a u našoj smo imale maleni kasetofon na polici iznad radijatora. Stoga sam onamo odlazila tijekom dana, kad obično nitko drugi nije bio ondje, da bih uvijek iznova slušala svoju pjesmu.

Što je bilo tako posebno u toj pjesmi? Pa, zapravo nisam pažljivo slušala riječi; samo sam čekala onaj dio koji je glasio: »Dušo, dušo, nikad me ne ostavljaj...« Zamisljala sam ženu kojoj su rekli da ne može imati djece, a cijelog ih je života svim srcem željela. Zatim se dogodilo čudo i ona je rodila, te svoju bebu drži u zagrljaju i hoda naokolo, pjevajući: »Dušo, dušo, nikad me ne ostavljaj...«, dijelom zato jer je veoma sretna, ali također i zato jer se silno boji da će se nešto dogoditi, da će se dijete razboljeti ili će joj ga oduzeti. Iako sam i tada shvaćala da to ne može biti točno, da se takva interpretacija ne uklapa u preostali tekst. Ali to meni nije bilo važno. Pjesma je govorila o onome što sam rekla te sam je uvijek iznova slušala, kad sam bila sama, u svakoj prilici.

Otprilike u to vrijeme dogodio se jedan neobičan incident o kojem bih vam sada trebala ispričati. Doista me uznemirio, a premda sam tek mnogo godina kasnije otkrila njegovo pravo značenje, mislim da sam osjetila, iako i tada, da u tome postoji nešto dublje.

Bilo je sunčano poslijepodne, a ja sam pošla po nešto u našu spavaonicu. Sjećam se kako je sunce jarko sjalo jer zavjese u našoj sobi nisu bile posve razgrnute, pa ste vidjeli sunčeve zrake u kojima su plesala zrnca prašine. Nisam namjeravala slušati pjesmu, ali kako sam ondje bila sama, nagonski sam izvadila kasetu iz svoje škrinjice i stavila je u kasetofon.

Možda je onaj tko je prije mene rabio kasetofon pojačao zvuk, ne znam. No bio je mnogo glasniji nego inače, a vjerojatno je zato nisam odmah izašla. Ili sam tada možda već postala samodopadna. U svakom slušaju, polako sam se njihalo u ritmu glazbe, postavivši ruke kao da na prsima držim zamišljenu bebu. Zapravo, da bi sve bilo još neugodnije, to je bila jedna od onih prigoda kad sam uzela jastuk kao zamjenu za bebu, te sam polako plesala, sklopljenih očiju, tiho pjevajući i uz kasetu kad god bi se ponavljao refren:

- O, dušo, *dušo* (O, *baby, baby* – izv. dodao anahronic), nikad me ne ostavljaj...

Pjesma je gotovo završila kad mi je nešto ukazalo na činjenicu da nisam sama, te sam otvorila oči i shvatila da zurim u Madame koja je stajala uokvirena vratima.

Zaprepašteno sam se ukočila. Zatim sam, za sekundu ili dvije, počela osjećati novu vrstu panike jer sam vidjela da je situacija veoma neobična. Vrata su bila napola otvorena; postojalo je nekakvo pravilo da ne smijemo posve zatvarati vrata spavaonice, osim kad spavamo; ali Madame nije došla do praga. Stajala je u hodniku, posve nepomično, nakrivivši glavu u stranu kako bi dobro vidjela što radim ti sobi. Neobično je bilo to što je plakala. Možda me iako jedan od njezinih jecaja prenuo iz sanjarenja.

Dok sad razmišljam o tome, čini mi se, iako i ako nije bila skrbnica, bila je odrasla osoba i trebala je nešto reći ili uiniti, makar me samo ukoriti. Tada bih znala kako se trebam

ponašati. Ali ona je samo ondje stajala, jecala i jecala, zure i u mene s onim istim izrazom u oči, kao da ima nešto ga je uvijek imala kad bi nas gledala, kao da vidi nešto od čega se ježi. Osim što je toga puta bilo još nešto od čega, nešto dodatno u tom pogledu, ali ja nisam mogla odgonetnuti što je

Nisam znala što u meni ili reči, ili što mogu dalje očekivati. Možda će ući u sobu, vikati na mene, čak me udariti, nisam imala pojma. Međutim, ona se okrenula i u narednom trenutku krenula njezine korake kako odlaze iz kolibe. Shvatila sam da je na kaseti poslušala sljedeću pjesmu, isključila kasetofon i sela na najbliži krevet. Dok sam to činila, kroz prozor sam vidjela kako žuri prema glavnoj kući. Nije se osvrnula prema kolibi, ali sam ponovno na nju koja je bila pogrbljena vidjela da još uvijek plače.

Kad sam se nekoliko minuta kasnije vratila do mojih prijateljica, nisam im rekla što se dogodilo. Netko je opazio da nisam sasvim prisebna i nešto rekao, ali samo sam slegnula ramenima i šutjela. Zapravo se nisam stidjela, ali to je bilo pomalo nalik onomu što smo ranije učinile, kad smo pripremile zasjedu za Madame dok je izlazila iz automobila u dvorištu. Više od svega, željela sam da se to uopće nije dogodilo, te sam mislila da ću sebi i svima ostalima uiniti uslugu ako ništa ne spomenem.

No ipak sam, dvije godine kasnije, razgovarala s Tommyjem o tome. Bilo je to u danima nakon našeg razgovora kraj jezera, kad mi je prvi put povjerio ono o gospođici Lucy; u danima tijekom kojih smo, kako ja to doživljavam, započeli naveliko razmišljati i postavljati pitanja o sebi, što je trajalo me u nama godinama. Kad sam Tommyju ispričala što se dogodilo s Madame u spavaonici, iznio je prilično jednostavno objašnjenje. Tada smo, naravno, već znali ono što ranije nisam znala, a to je da nitko od nas neće moći imati djece. Moguće je da sam nešto naučila o tome kad sam bila mlada, ali nisam u potpunosti shvatila o čemu je riječ, te sam zato naučila ono što sam naučila kad sam slušala tu pjesmu. Ali u ono vrijeme to nikako nisam mogla razumjeti. Kao što rekoh, do trenutka kad smo Tommy i ja razgovarali o tome, svima nam je bilo prilično jasno rečeno. Kad sam već kod toga, moram reći da to nikoga od nas nije posebno pogodilo; zapravo, sjećam se da je nekim ljudima bilo drago da mogu imati spolne odnose a da se ne moraju za to brinuti; premda su tada za većinu nas spolni odnosi još bili prilično daleko. U svakom slučaju, ispričala sam Tommyju što se dogodilo, a on je rekao:

- Madame vjerojatno nije loša osoba, premda je nekako jeziva. Kad te vidjela kako plešeš, držeći svoju zamišljenu bebu, pomislila je da je to doista tragično, to da ne možeš imati djece. Zato je počela plakati.

- Ali, Tommy - primijetila sam - kako je mogla znati da pjesma ima neke veze s ljudima koji imaju djecu? Kako je mogla znati da je jastuk što sam ga držala bio zamišljena beba? To je bilo samo u mojoj glavi.

Tommy je razmislio o tome, a potom je, samo upola u šali, rekao: - Možda Madame može čitati misli. Iduća je. Možda može vidjeti što se događa u tebi. Ne bih se iznenadio.

To nas je oboje deprimiralo, a premda smo se nasmijali, više nismo razgovarali o tome.

*

Kaseta je nestala dva mjeseca nakon incidenta s Madame. U ono vrijeme nisam povezala ta dva događaja, a ni sad nemam razloga da ih povežem. Jedne sam se večeri nalazila u spavaonici, malo prije gašenja svjetla, te sam prekopavala po svojoj zbirci kako bi mi prošlo vrijeme dok ostale ne dođu iz kupaonice. Neobično je, ali kad sam prvi put spoznala da kasete više nije ondje, moja glavna misao bila je da ne smijem pokazati kakva me panika obuzela. Sjećam se da sam namjerno počela odsutno pjevušiti dok sam nastavljala tražiti. Mnogo sam razmišljala o tome, i još uvijek ne znam kako bih to mogla objasniti; u toj su sobi bile moje najbolje prijateljice, a ipak im nisam željela ukazati koliko me uzrujao nestanak kasete.

Valjda je to imalo veze s činjenicom da je to bila tajna; nitko nije znao koliko mi kasete znači. Možda smo svi mi u Hailshamu imali takve malene tajne; sićušne kutke stvorene ni iz čega kamo smo se mogli zavući, sami s našim strahovima i čežnjama. No sama činjenica da smo imali takve potrebe tada bi nam se činila pogrešnom, kao da se nekako razotkrivamo.

U svakom slučaju, kad sam bila posve sigurna da je kasetica nestala, pitala sam sve ostale u spavaonici, veoma ležerno, jesu li je vidjele. Još nisam bila posve sigurna jer je postojala šansa da sam je ostavila u prostoriji za bilijar; druga mogućnost bila da ju je netko posudio i ujutro je vratiti.

Pa, kasetica se idućega dana nije pojavila, a ja još uvijek nemam pojma što se s njom dogodilo. Istina je bila, pretpostavljam, da je u Hailshamu bilo mnogo više kasetica a ne što smo mi, ili naši skrbnici, željeli priznati. No sve vam ovo sada pričam jer želim objasniti o Ruth i njezinoj reakciji. Morate imati na umu da je moja kasetica nestala manje od mjesec dana nakon onoga kad je Midge u sobi za likovnu kulturu ispitivala Ruth o njezinoj pernici, a ja sam je izvukla iz neugodne situacije. Kao što sam već rekla, Ruth je otad tražila priliku da zauzvrat u meni nešto lijepo za mene, a nestanak kasete bio je idealna situacija. Moglo bi se čak reći da je me u nama uspostavljeno normalno stanje tek nakon nestanka kasete; možda prvi put nakon onog kišnog jutra kad sam ispod strehe glavne kuće spomenula knjigu Rasprodaje.

One večeri kad sam opazila da nema kasete, pobrinula sam se da sve pitam o tome, a to je, naravno, uključivalo i Ruth. Dok sad razmišljam o tome, jasno mi je kako je shvatila, tada i ondje, što to meni zna i gubitak te kasete, ali i koliko i je važno da se ne stvara nikakva gužva oko toga. Stoga je te večeri samo nezainteresirano slegnula ramenima i nastavila se baviti svojim poslom. Ali idućeg jutra, kad sam se vraćala iz kupaonice, čula sam je kako pita Hannah, ležernim glasom kao da je stvar nevažna, je li sigurna da nije vidjela moju kasetu.

Otprilike dva tjedna kasnije, nakon što sam se već odavno pomirila s činjenicom da sam doista stala bez kasete, prišla mi je tijekom stanke za ručak. Bio je jedan od prvih doista lijepih proljetnih dana te godine, a ja sam sjedila na travi i razgovarala s dvjema starijim djevojčicama. Kad nam je Ruth prišla i pitala me želim li poći u kratku šetnju, bilo je očit da ima nešto određeno na umu. Stoga sam ustala i pošla s njom do ruba sjevernog igrališta, zatim uz brežuljak sve dok nismo stale kraj drvene ograde i zagledale se u livadu po kojoj su se razmiljele skupine učenika. Na vrhu brežuljka puhao je povjetarac, te se sjećam kako sam se tome udila jer se dolje, na travi, nije osjećao. Neko smo vrijeme ondje stajale i promatrale prostor oko sebe, a zatim mi je pružila malenu vrećicu. Kad sam je uzela, shvatila sam da je unutra kasetica i srce mi je poskocilo. No Ruth je odmah rekla:

- Kathy, to nije tvoja kasetica. Ona koju si izgubila. pokušala sam je naći, ali doista je nema.

- Da - rekla sam. - Sigurno je u Norfolku. Objekte smo se nasmijale. Zatim sam, pomalo razočarana, izvadila kasetu iz vrećice, i nisam sigurna da na licu nisam imala izraz razočaranja dok sam je proučavala.

U ruci sam držala nešto pod nazivom *Twenty Classic Dance Tunes*. Kad sam je kasnije slušala, otkrila sam da je riječ o instrumentalnoj glazbi orkestra za ples. Naravno, u trenutku kad mi je dala kasetu, nisam znala o kakvoj se glazbi radi, ali sam znala da nije nimalo poput Judy Bridgewater. Tada sam, gotovo odmah, shvatila da Ruth to nije mogla znati; kako je za Ruth, koja ništa nije znala o glazbi, ta kasetica mogla lako nadoknaditi izgubljenju. Odjednom sam osjetila kako razočaranje nestaje, a zamjenjuje ga istinski osjećaj sreće. U Hailshamu nismo grlili jedni druge, ili tome slično, ali sam objema rukama stisnula njezinu kad sam joj zahvaljivala. Rekla je: - Našla sam je na prošloj Rasprodaji. Samo sam pomislila da bi ti se mogla svidjeti. - Ja sam odgovorila da je to baš takva stvar.

Još uvijek je imam. Ne slušam je često jer glazba ni sada im nema nikakve veze. Taj je predmet, poput broša ili prstena, a osobito sad kad je Ruth otišla, jedna od mojih najdražih stvari.

SEDMO POGLAVLJE

Sad želim prijeći na naše posljednje godine u Hailshamu. Govorim o razdoblju od naše trinaeste do šesnaeste godine, kad smo otišli. U mojem sjećanju život u Hailshamu dijeli se na dva zasebna razdoblja: ovo posljednje i sve što je bilo prije toga. Ranije godine, one o kojima sam vam dosad pričala, nekako se stapaju jedna u drugu kao nekakvo zlatno doba, a kad

razmišljam o njima, ak i onim ne tako sjajnim incidentima, osje am se na neki na in blistavo. Ali te posljednje godine ostavile su druk iji osje aj. Ne mogu re i da su bile baš nesretne; imam mnogo dragocjenih uspomena iz tog razdoblja; ali bile su ozbiljnije i, na neki na in, mra nije. Možda sam sve to preuveli ala u svojim mislima, ali imam dojam da su se tada stvari naglo mijenjale, kao kada dan prelazi u no .

Razgovor s Tommyjem kraj jezera: sad ga doživljam kao neku vrstu razgrani enja izme u tih dvaju razdoblja. Ne bih mogla re i da se nešto zna ajno po elo doga ati odmah nakon toga; no taj je razgovor, barem za mene, bio prekretnica. Sigurno je da sam na sve po ela druk ije gledati. Dok sam se ranije povla ila od neugodnih nepoznanica, sad sam po ela postavljati pitanja, sve više i više, ako ne glasno, onda barem u sebi.

Taj me razgovor posebno potaknuo da gospo icu Lucy gledam u novom svjetlu. Pozorno sam je prou avala kad god sam mogla, ne samo iz radoznalosti, ve zato što sam je sada doživljavala kao najvjerojatniji izvor važnih podataka. Zato sam, tijekom idu ih godinu ili dvije, opažala razne neobi ne sitnice što ih je inila ili govorila, a mojim su prijateljima posve promaknule.

Jednom prigodom, na primjer, možda nekoliko tjedana nakon razgovora kraj jezera, gospo ica Lucy nam je predavala engleski.

Radili smo na nekoj poeziji, ali smo nekako skrenuli na razgovor o vojnicima u Drugom svjetskom ratu koje su držali u logorima. Jedan je dje ak pitao jesu li ograde oko logora bile pod elektri nim naponom, a zatim je netko drugi primijetio kako je to moralo biti neobi no, živjeti na takvome mjestu gdje možeš po initi samoubojstvo kad god želiš, samo tako da dotakneš ogradu. Možda je to spomenuo kao ozbiljnu temu, ali nama ostalima inilo se prili no smiješnim. Svi smo istodobno pri ali i smijali se, a tada se Laura, što je bilo tipi no za nju, popela na stolicu i komi no prikazala nekoga tko pruža ruku i trese ga struja. Na trenutak je zavladala galama, a svi su vikali i oponašali doticanje ograde pod naponom.

Cijelo sam vrijeme promatrala gospo icu Lucy i vidjela, samo na sekundu, kako joj se na licu pojavio sablastan izraz dok je gledala u enike pred sobom. Zatim se pribrala; pozorno sam je promatrala; nasmiješila se i rekla:

- Dobro da ograde u Hailshamu nisu pod elektri nim naponom. Katkad se doga aju užasne nesre e.

Govorila je sasvim tiho, pa se njezine rije i gotovo uop e nisu ule jer su svi još uvijek vikali. No ja sam je posve jasno ula. Katkad se doga aju užasne nesre e. Kakve nesre e? Gdje? Ali nitko nije reagirao na to, pa smo nastavili raspravljati o pjesmi.

Bilo je i drugih sli nih malenih incidenata, te sam uskoro zaklju ila da gospo ica Lucy nije poput drugih skrbnika. ak je mogu e da sam, ve tada, po ela shva ati prirodu njezinih briga i frustracija. No vjerojatno sam malo pretjerala; svi su izgledi da sam tada sve to zamje ivala, ali nisam imala pojma kako sve protuma iti. Ako se ti incidenti sada doimaju posebno važnima, to je vjerojatno zato jer ih promatram iz perspektive onoga što se kasnije doga alo, osobito ono što se zbilo onoga dana u paviljonu kamo smo se sklonili od pljuska.

*

Tada smo imali petnaest godina, i ve zapo eli svoju posljednju godinu u Hailshamu. Nalazili smo se u paviljonu i pripremali se za utakmicu bejzbola. Dje aci su prolazili kroz fazu »uživanja« u bejzbolu kako bi mogli o ijukati s nama, pa nas je tog poslijepodneva bilo više od trideset. Pljusak je po eo dok smo se presvla ili, te smo se okupili na verandi, sklonjenoj krovom paviljona, i ekali da kiša prestane padati. No nije prestajala, a kad su i posljednji u enici izišli, veranda je bila pretrpana i svi su se onuda nemirno motali. Sje am se da mi je Laura demonstrirala osobito odvratan na in ispuhivanja nosa, za slu aj ako se doista želiš riješiti nekog momka.

Od skrbnika, ondje je bila samo gospo ica Lucy. Naslonila se na ogradu i zurila u kišu, kao da pogledom pokušava doprijeti do druge strane igrališta. Tih sam je dana i dalje pozorno promatrala, a ak i dok sam se smijala Lauri, krišom sam pogledavala le a gospo ice Lucy. Sje am se da sam se pitala nema li ega udnog u njezinu držanju; malo je previše sagnula

glavu, pa je izgledala poput životinje koja se sklupala, spremna na skok. Zbog nje inače na koji se način nagnjela naprijed preko ograde, kišne kapi s oluka promašivale su je za dlaku, ali činilo se da joj je to posve svejedno. Sjeđala se da sam samu sebe uvjerala da u tome nema ništa neobičnog, da samo čeka prestanak kiše, te sam se ponovno usredotočila na ono što je Laura govorila. Nekoliko minuta kasnije, kad sam već zaboravila na gospođicu Lucy i svim srcem nečemu smijala, odjednom sam shvatila da je oko nas sve utihnulo i da gospođica Lucy govori. Stajala je na istome mjestu kao i ranije, ali se okrenula prema nama, pa je čelima bila naslonjena na ogradu i iza nje se vidjelo mračno nebo.

- Ne, ne, žao mi je, morat ću vas prekinuti - govorila je, a vidjela sam da govori dvojici dječakima koji su sjedili na klupama tik iza nje. Ne bih mogla reći i da joj je glas bio udan, ali govorila je veoma glasno, kao kad nam je svima nešto željela objaviti, i zato smo svi utihnuli.

- Ne, Peter, moram te zaustaviti. Ne mogu te više slušati i ništa ne reći.

Zatim je podigla pogled, kako bi nas sve uključila, i duboko udahnula. - U redu, možete to reći, ti se se svih vas. Vrijeme je da to netko jasno i glasno kaže.

Čekali smo dok je zurila u nas. Kasnije su neki rekli kako su mislili da će nas oštro ukoriti; drugi su otkrivali da će reći uti novo pravilo za bejzbol. No ja sam znala, prije nego je izustila još jednu riječ, da će to biti nešto više.

- Momci, morate mi oprostiti što sam vas slušala. Ali nalazite se točno iza mene, pa to nisam mogla izbjeći. Peter, zašto ostalima ne kažeš što si upravo priopćio Gordonu?

Peter J. je izgledao zbunjeno, te sam vidjela kako priprema svoj izraz povrijeđene neudžnosti. No tada je gospođica Lucy ponovno rekla, ovoga puta mnogo blažim tonom:

- Hajde, Peter. Molim te, reci ostalima o čemu si malo priopćio. Peter je slegnuo ramenima.

- Samo smo pričali kako bi to bilo kad bismo postali glumci. Kakav bi to bio život.

- Da - rekla je gospođica Lucy - i govorio si da bi morao poći u Ameriku kako bi imao najbolje izgled.

Peter J. je opet slegnuo ramenima i tiho promrmljao:

- Da, gospođice Lucy.

Ali gospođica Lucy je sad prelazila pogledom po svima nama. - Znam da ne mislite ništa loše. Ali jednostavno ima previše takvih razgovora. Cijelo vrijeme slušam tako nešto, jer je dopušteno da se to nastavlja, ali nije pošteno. - Vidjela sam kako kapi padaju s oluka na njezino rame, ali činilo se da ona to ne opaža. - Ako nitko drugi neće razgovarati s vama - nastavila je - onda ću to ja učiniti. Problem je u tome, kako se meni čini, da vam je rečeno i nije vam rečeno. Rečeno vam je, ali nitko od vas zapravo ne razumije, a usuđujem se reći i da su neki ljudi sasvim zadovoljni takvim stanjem stvari. Ali ja nisam. Ako želite voditi normalan život, onda morate znati, i razumjeti. Nitko od vas neće otići u Ameriku, nitko od vas neće postati filmska zvijezda. I nitko od vas neće raditi u supermarketima, kako sam neki dan čula da netko planira. Vaši su životi unaprijed zacrtani. Postat ćete odrasli ljudi, ali prije nego ostarite, čak prije nego zađete u srednje godine života, pođete donirati svoje vitalne organe. Za to ste svi vi stvoreni. Niste poput glumaca koje gledate u filmovima, niste čak ni poput mene. Dovedeni ste na ovaj svijet sa svrhom, a vaša je budućnost, svih vas, unaprijed odlučena. Zato više ne smijete tako razgovarati. Uskoro ćete otići iz Hailshama, a ni dan kad ćete se pođeti pripremati za svoje prvo doniranje više nije tako daleko. Morate to imati na umu. Ako želite voditi donekle normalan život, morate znati tko ste i što vas očekuje, svakoga od vas.

Tada je ušutjela, ali ja sam imala dojam da je nastavila govoriti u svojoj glavi, jer je njezin pogled nastavio kružiti po nama, od lica do lica, baš kao da nam još uvijek govori. Svima nam je prilično laknulo kad se okrenula i ponovno zagledala preko igrališta.

- Sad više nije tako loše - rekla je, premda je kiša jednako padala. - Pođimo onamo. Možda se i sunce pojavi.

Mislim da je to bilo sve što je rekla. Kad sam o tome prije nekoliko godina razgovarala s Ruth u centru u Doveru, tvrdila je da nam je gospođica Lucy rekla mnogo više; da je objasnila kako čemo, prije doniranja, svi neko vrijeme provesti kao njegovatelji, te govorila o uobičajenom slijedu doniranja, o centrima za oporavak i tako dalje, no ja sam prilično sigurna

da nije. Dobro, vjerojatno je namjeravala kad je poela govoriti. No rekla bih da je, nakon što je poela, kad je vidjela naša zburnjena, nelagodna lica pred sobom, shvatila kako je nemoguće dovršiti ono što je zapoela.

Teško je jasno odrediti kakav je uinak izazvao govor gospoice Lucy u paviljonu. Prije se brzo proširila, ali uglavnom se govorilo o samoj gospoici Lucy, a ne o onome što nam je pokušavala reći.

Neki su uenici mislili da joj na trenutak nisu bile sve koze na broju; drugi su zaključili da su je gospoica Emily i ostali skrbnici zamolili da nam to kaže; čak je bilo nekih koji su bili ondje s nama, a mislili su da nas je gospoica Lucy korila jer smo na verandi bili previše raspojasani. No kao što rekoah, bilo je iznenađujuće malo rasprave o onome što nam je rekla. Ako bi to netko ipak spomenuo, ljudi su rekli nešto poput: - Pa, što onda? Sve smo to već znali.

Ali upravo je to gospoica Lucy željela naglasiti. »Rećeno vam je i nije vam rećeno«, kako je ona rekla. I prije nekoliko godina, kad smo Tommy i ja o svemu tome opet razgovarali, a ja sam ga podsjetila na stav gospoice Lucy da nam je rećeno i nije nam rećeno, on je iznio svoju teoriju.

Tommy je smatrao mogućim da su skrbnici, za vrijeme našega boravka u Hailshamu, pomno planirali trenutke kad će nam nešto reći, tako da smo uvijek bili previše mladi da bismo pravilno razumjeli najnoviju informaciju. Ali naravno, prihvatili bismo je na određenoj razini, pa bi uskoro sve to bilo u našim glavama, a da nismo nikad u potpunosti i spoznali situaciju.

Mene to previše podsjeća na teoriju zavjere; ne vjerujem da su naši skrbnici bili tako prepređeni; ali vjerojatno ima nečega u tome. Svakako, imam osjećaj da sam *uvijek* na neki neodređeni način znala o doniranju, čak i kad mi je bilo tek šest ili sedam godina. Neobično je, ali kad smo bili stariji i skrbnici su nam držali takve govore, ništa nismo doživljavali kao potpuno iznenađenje. *Bilo je* kao da smo sve već negdje ranije čuli.

Sada mi pada na pamet da su skrbnici, kad su nam poeli držati prava predavanja o seksu, obično to povezivali s prijevama o doniranju. U toj dobi, ponavljam, govorim o vremenu kad nam je bilo oko trinaest godina, svi smo bili podosta zabrinuti i uzbuđeni zbog seksa, te je bilo prirodno da smo sve drugo potisnuli u drugi plan. Drugim riječima, moguća je da su skrbnici tada uspjeli u naše glave prokrijumariti mnoge osnovne činjenice o našoj budućnosti.

Moram biti poštena i reći da je vjerojatno bilo prirodno spojiti te dvije teme. Ako su nam, recimo, prije ali da moramo biti veoma oprezni kako bismo izbjegli bolesti tijekom seksualnih odnosa, bilo bi smiješno ne spomenuti koliko je to važnije za nas nego za normalne ljude vani. A to bi nas, naravno, dovelo do doniranja. Zatim je tu bilo sve ono o tome da mi ne možemo imati djecu. Gospoica Emily je osobno održavala mnoga predavanja o seksu, a sjećam se kako je jednom donijela kostur prirodne veličine iz uionice za biologiju, da bi nam pokazala kako se to radi.

Zapanjeno smo gledali kako je kostur postavljala u različite položaje, bez imalo smetenosti pokazujući i ovo i ono. Prijeala je i pokazivala kako se to čini, što kamo ide, različite varijacije, kao da je to i dalje sat zemljopisa. Potom se odjednom, dok se kostur i dalje nalazio na njezinom stolu, okrenula i poela nam govoriti o tome kako moramo biti oprezni s *kim* imamo spolne odnose. Ne samo zbog bolesti, rekla je, nego i zato »što seks utječe na emocije na način kakav nikad ne biste očekivali«. Moramo biti veoma oprezni kad je riječ o seksu u vanjskom svijetu, osobito s ljudima koji nisu bili uenici, jer ondje vani seks podrazumijeva svakojake stvari. Ondje vani ljudi se čak tuku i ubijaju jedni druge zbog toga tko s kim ima spolne odnose. A razlog iz kojeg to toliko znači, mnogo više od, recimo, plesanja ili stolnog tenisa, jest u tome da su ljudi vani jako drugačiji od nas: oni mogu dobiti djecu nakon seksa. Zato je to za njih tako važno, to pitanje iko s kim ima spolne odnose. Premda je za nas, kako smo svi znali, posve nemoguće imati djecu, ondje vani moramo se ponašati poput njih. Moramo poštivali pravila i odnositi se prema seksu kao prema nečemu veoma posebnom.

Predavanje gospođice Emily toga dana bilo je tipično za ono o čemu govorim. Usredotočili smo se na seks, a zatim bi se sve ono drugo uvuklo u razgovor. Valjda je to bilo dio onoga kako »nam je rečeno i nije nam rečeno«.

Mislim da smo na koncu apsorbirali prilično mnogo informacija jer se sam da smo, otprilike u toj dobi, cijeloj temi doniranja poželjno prilaziti na posve drukčiji način. Kao što sam rekla, dotad smo svim silama nastojali izbjegavati tu temu; povukli bismo se na prvi znak da ulazimo u to područje, a uvijek je idiot koji je bio neoprezan, kao Marge onoga puta, bio strogo kažnjavan. Ali nakon što smo navršili trinaest godina, stvari su se počele mijenjati. Još uvijek nismo raspravljali o doniranju i svemu što je bilo povezano s tim; cijelo to područje i dalje je u nama izazivalo nelagodu. No to je postalo nešto o čemu smo zbijali šale, slično kao i o seksu. Dok sad razmišljam o tome, rekla bih da je još uvijek vrijedilo pravilo da se o doniranju ne smije otvoreno razgovarati, vrsto kao i ranije. No sad je bilo u redu, gotovo potrebno, s vremena na vrijeme šaljivo aludirali na sve ono što nas otekuje.

Dobar je primjer ono što se dogodilo kad je Tommy zaradio posjekotinu na laktu. To je zasigurno bilo prije našeg razgovora kraj jezera; onda, pretpostavljam, dok je Tommy još uvijek izlazio iz one faze kad su ga zadirkivali i izazivali.

*

Posjekotina nije bila velika i premda su ga poslali do Crow Face da mu to pogleda, gotovo se odmah vratio s pravokutnom kompresom zalijepljenom na laktu. Nitko o tome nije previše razmišljao sve do dva dana kasnije, kad je Tommy maknuo kompresu i razotkrio nešto u fazi izmeću zacjeljivanja i otvorene rane. Moglo se vidjeti djelice kože koji su se počeli spajati i mekane crvene komadice tkiva ispod toga. Bili smo usred ručke, pa su se svi okupili naokolo i iskrivila lica. Zatim je Christopher H., godinu dana stariji od nas, posve ozbiljna lica rekao:

- Šteta da je na tom dijelu lakta. Da je bilo gdje drugdje, ne bi bilo važno.

Tommy se doimao zabrinutim; Christopher je u to vrijeme bio jedan od njegovih uzora; i pitao što time želi reći. Christopher je nastavio jesti, a zatim je nonšalantno rekao:

- Zar ne znaš? Ako je to rana na laktu, kao kod tebe, može se *otvoriti*. Samo moraš brzo saviti ruku. Ne samo taj dio, nego cijeli lakat, sve se može otvoriti poput torbe. Mislio sam da to znaš.

Ušla sam kako se Tommy žalio da ga Crow Face nije upozorila na tako nešto, ali Christopher je slegnuo ramenima i rekao:

- Mislila je da to znaš, jasno. Svi znaju.

Nekoliko ljudi u blizini promrmljalo je nešto u znak slaganja.

- Ruku moraš držati posve ravno - rekao je netko drugi. - Doista je opasno savijati je.

Idući sam dana vidjela Tommyja kako ide naokolo ukočeno držeći ruku i doimajuć se zabrinuto. Svi su mu se smijali, a mene je to ljutilo, ali morala sam priznati da je ipak bilo pomalo smiješno. Pri kraju poslijepodneva, kad smo izlazili iz ulaznice za likovnu kulturu, prišao mi je u hodniku i rekao:

- Kath, možemo li nas razgovarati?

To je bilo možda dva tjedna nakon onog incidenta kad sam mu prišla na igralište da bih ga podsjetila na njegovu polo majicu, pa se proširila priča o tome da smo nekakvi posebni prijatelji. Ipak, činjenica da mi je tako prišao i zamolio za privatni razgovor bila je prilično neugodna i pomalo me izbacila iz ravnoteže. Možda to djelomice objašnjava zašto nisam bila susretljivija.

- Nisam previše zabrinut ili tako nešto - po čemu je čim smo se maknuli u stranu. - Ali želim biti siguran, to je sve. Nikad ne smijemo riskirati kad je riječ o našem zdravlju. Netko mi mora pomoći, Kath. - Objasnio je da ga zabrinjava što bi mogao učiniti u snu. Lako bi mogao naučiti saviti lakat. - Cijelo vrijeme sanjam da se borim protiv gomile rimskih vojnika.

Nakon što sam ga malo ispitivala, postalo mi je jasno da su mu svakojaki ljudi, oni koji uopće nisu bili naznačeni za vrijeme ručke, prilazili i ponavljali upozorenje Christophera H. Zapravo, činilo se da je nekolicina pošla još dalje u toj šali: Tommy je uopće u oči u eniku

koji je zaspao s posjekotinom na laktu kao što je njegova, a probudio se s razotkrivenim kostima ruke, od ramena do šake, a koža je visjela naokolo »poput jedne od onih dugih rukavica u *My Fair Lady*«.

Tommy je tražio od mene da mu pomognem vezati udlagu na ruku kako bi tijekom no i ostala nepomi na.

- Nemam povjerenja u ostale - rekao je, podigavši debelo ravnalo što ga je želio upotrijebiti. - Mogli bi to namjerno uiniti tako da se ne u odveže.

Promatrao me posve nedužnim pogledom, a ja nisam znala što bih rekla. Dio mene silno je želio re i mu što se događa, a mislim da sam znala da bi sve drugo zna i lo izdaju povjerenja koje se me u nama razvilo od trenutka kad sam ga podsjetila na njegovu polo majicu. Ako bih mu vezala udlagu uz ruku, postala bih jedan od glavnih sudionika šale. Još uvijek osje am stid jer mu tada nisam rekla. No morate imati na umu da sam još uvijek bila veoma mlada, a imala sam samo nekoliko sekunda za donošenje odluke. A kad netko na tako mole i v na in nešto traži od vas, sve se protivi odbijanju.

Mislim da je najvažnije bilo to što ga nisam željela uzrujati. Jer sam vidjela da je Tommy, unato zabrinutosti za lakat, bio dirnut brigom što su je ostali iskazivali za njega. Naravno, znala sam da e prije ili kasnije saznati istinu, ali u tom mu trenutku jednostavno nisam mogla re i. Najbolje što sam mogla bilo je pitanje:

- Je li ti Crow Face rekla da to moraš uiniti?

- Nije. Ali zamisli kako bi se naljutila kad bi mi lakat kliznuo van.

Još uvijek me pe e savjest zbog toga, ali obe ala sam da u mu vezati ruku, u sobi 14, pola sata prije ve ernjeg zvona, te gledala kako se udaljava, zahvalan i umiren.

Me utim, nisam to morala uiniti jer je Tommy prije saznao istinu. Bilo je oko osam uve er, a ja sam silazila glavnim stubištem i ula prasak smijeha iz prizemlja. Osjetila sam malodušnost jer sam odmah znala da to ima veze s Tommyjem. Zastala sam na odmorištu prvoga kata i pogledala dolje baš kad je Tommy ljutitim korakom izašao iz sobe za bilijar. Sje am se da sam pomislila: Barem ne vi e. Doista nije vikao dok je u garderobi uzimao svoje stvari, a potom izašao iz glavne zgrade. Cijelo to vrijeme kroz otvorena je vrata prostorije za bilijar dopirao smijeh, a glasovi su izvikivali rije i poput: - Ako izgubiš živce, lakat e ti sigurno isko iti iz kože!

Pomislila sam da bih ga mogla slijediti van i susti i ga prije nego stigne do svoje spavaonice, ali sam se sjetila kako sam mu obe ala da u mu namjestiti udlagu na ruku i nisam se maknula. Samo sam neprestano ponavljala u sebi. Barem nije pomahnitao. Barem je obuzdao svoj bijes.

No malo sam skrenula s teme. Po ela sam pri ati o svemu tome jer je to o »otvaranju rane«, što je po elo od Tommyjeva lakta, preraslo u stalnu šalu o doniranju. Bit je bila u tome da smo govorili kako emo, kad za to do e vrijeme, mo i otvoriti dio sebe, van e kliznuti bubreg ili nešto sli no, pa emo ga nekomu pružiti. To nam se samo po sebi nije inilo posebno smiješnim; više se radilo o na inu da nekomu zgradimo hranu. Otvorili biste, recimo, dio tijela, izvadili jetru i bacili je na ne iji tanjur, takve stvari. Sje am se kako se jednom Gary B., koji je imao nevjerojatan apetit, vratio s tre om porcijom pudinga, a doslovce su svi za stolom »otvarali« dijelove svojih tijela i sve trpali u Garyjevu zdjelicu, a on je i dalje odlu no trpao hranu u sebe.

Tommy nikad nije bio previše oduševljen kad bi se ponovno spomenulo to o otvaranju, ali tada su dani zadirkivanja ve bili prošlost i više nitko nije šalu povezivao s njim. To se inilo samo radi smijeha, da bi se nekomu zgradila ve era i, pretpostavljam, kao neki na in prihva anja onoga što nas o ekuje. Zapravo sam o tome željela govoriti. U tom razdoblju naših života više nismo izbjegavali temu doniranja kao godinu ili dvije ranije; ali isto tako, nismo o tome previše ozbiljno razmišljali, niti raspravljali. Sve to o »otvaranju« bilo je tipi no za na in na koji je cijela tema djelovala na nas kad smo imali trinaest godina.

Stoga bih rekla da je gospo ica Lucy uglavnom imala pravo kad je, dvije godine kasnije, ustvrdila da »nam je re eno i nije nam re eno«. Štoviše, razmišljaju i danas o tome, rekla bih da je ono što nam je gospo ica Lucy tog poslijepodneva rekla dovelo do stvarnog preokreta u našim stavovima. Nakon toga dana polako su prestale šale o doniranju, a mi smo

po eli pravilno razmišljati o situaciji. Zapravo, doniranje je ponovno postalo tema što je treba izbjegavati, ali ne onako kako smo to činili dok smo bili mladi. Ovoga puta to više nije bilo udno ili neugodno; samo mrano i ozbiljno.

- Udno je - rekao mi je Tommy kad smo o tome razgovarali prije nekoliko godina. - Nitko od nas nije se zapitao kako se ona osjeća, gospođice Lucy. Nikad se nismo zabrinjavali hoće li imati problema zato što nam je ona rekla. Tada smo bili tako sebični.

- Ali ne možeš nas okrivljavati za to - rekla sam. - Uostalo su nas da mislimo jedni o drugima, ali nikad o skrbnicima. Pomisao da me u skrbnicima može biti neslaganja nikad nam nije pala na pamet.

- No bili smo dovoljno stari - rekao je Tommy. -U toj dobi, *trebalo* nam je pasti na pamet. Ali nije. Uostalo nismo razmišljali o sirotjoj gospođici Lucy. Čak ni nakon onog događaja, znaš, kad si je ti vidjela.

Odmah sam znala na što misli. Govorio je o jutru početkom našeg posljednjeg ljeta u Hailshamu, kad sam naletjela na nju u sobi 22. Dok sad razmišljam o tome, rekla bih da je Tommy imao pravo. Nakon toga trebalo je biti jasno, čak i nama, koliko problema ima gospođica Lucy. No kao što je rekao, nikad nismo ni o čemu razmišljali s njezina stanovišta, i nikad nam nije palo na pamet da nešto kažemo ili uostalo inimo kako bismo joj pružili potporu.

OSMO POGLAVLJE

Mnogi od nas već su navršili šesnaest godina. Tog je jutra sunce blještavo sjalo, a mi smo baš izašli u dvorište nakon nastavnog sata u glavnoj kući i kad sam se sjetila da sam nešto ostavila u uionici. Stoga sam se vratila natrag i tako se dogodilo ono s gospođicom Lucy.

U tim sam danima imala svoju tajnu igru. Kad bih se negdje našla sama, zastala bih i potražila neki prizor; kroz prozor, recimo, ili kroz otvorena vrata u neku uionicu; bilo kakav prizor, pod uvjetom da ondje nema ljudi. To sam činila kako bih, barem na nekoliko sekunda, stvorila iluziju da mjesto nije prepuno uostalo enika, već je Hailsham tiha, mirna kuća gdje živim sa samo pet ili šest ostalih. Kako bi vam to uspjelo, morali ste uostalo i u neku vrstu sna i isključiti sve zvukove i glasove. Obično ste morali biti veoma strpljivi: ako ste se, recimo, s prozora usredotočili na jedan dio igrališta, moglo se dogoditi da cijelu vječnost čekate na onih nekoliko sekunda kad ondje neće biti baš nikoga. U svakom slučaju, to sam radila onog jutra nakon što sam uzela ono što sam ostavila u uionici i vratila se na odmoriste trećega kata.

Stajala sam posve nepomično kraj prozora zagledana se u dio dvorišta gdje sam prije nekoliko trenutaka stajala. Moji su prijatelji otišli i dvorište se polako praznilo, pa sam čekala da moj trik upali, a onda sam iza sebe čula nešto što je zvučalo poput pare ili plina koji isprekidano šišti dok odnekud izlazi. Radilo se o šištavom zvuku koji bi trajao otprilike deset sekunda, prekinuo se, a zatim bi se opet začuo. Ne bih mogla reći da sam se posebno prestrašila, ali kako sam činila da sam jedina osoba u blizini, zaključila sam da bih trebala istražiti o čemu je riječ.

Pošla sam preko odmorista prema zvuku, hodnikom kraj prostorije u kojoj sam maločas bila i do sobe 22, druge od kraja hodnika. Vrata su bila odškrinuta, a baš kad sam stigla do njih, šištanje je opet počelo. Ne znam što sam očekivala da uostalo otkriti kad sam oprezno gurnula vrata, ali sam se doista iznenadila kad sam ugledala gospođicu Lucy.

Soba 22 rijetko se kad upotrebljavala za nastavu jer je bila veoma malena, a čak i za tako sunanih dana unutra je jedva dopirala svjetlost. Skrbnici su katkad odlazili onamo da bi pregledali naše radove ili nešto čitali. Toga je jutra soba bila još mravnija jer su škure bile gotovo posve zatvorene. Dvije su klupe bile spojene za grupni rad, ali gospođica Lucy je ondje bila sama. Vidjela sam nekoliko listova tamnog, sjajnog papira razbacanih po stolu ispred nje. Ona je bila nagnuta naprijed, koncentrirajući se, veoma nisko spuštenu glavu, ruku na stolu, te je olovkom mahnjito šarala po jednoj stranici. Ispod debelih crnih crta vidjela sam uredan plavi rukopis. Dok sam gledala, strugala je olovkom po papiru, gotovo poput sjenjenja u likovnom, osim što su njezini pokreti bili veoma ljetiti, kao da joj je svejedno hoće li probiti

papir. U istom sam trenutku shvatila da je to izvor neobičnog zvuka, te da su tamni sjajni papiri, ne tako davno, bile stranice ispisane urednim rukopisom.

Bila je tako zaokupljena onim što je radila, da je potrajalo dok nije shvatila da sam ondje. Kad se trgnula i podigla glavu, vidjela sam da joj je lice zajapureno, ali nije bilo tragova suza. Zurila je u mene, a zatim je odložila olovku.

- Zdravo, mlada damo - rekla je i duboko udahnula. - Što mogu učiniti za tebe?

Mislim da sam se okrenula kako ne bih morala gledati nju ili papire na stolu. Ne sjeam se što sam rekla; jesam li objasnila o zvuku i kako sam se zabrinula da je to plin. U svakom slučaju, nije bilo pravog razgovora: nije me željela ondje, a ni ja nisam željela biti tamo. Mislim da sam se nekako ispričala i izišla, napola otkuju i da me pozvati natrag. Ali nije to učinila, a sad se sjeam da sam silazila stubištem dok su mi se obrazi žarili od srama i nelagode. U tom sam trenutku više od toga željela da nisam vidjela to što sam upravo vidjela, premda ne bih znala objasniti zbog čega sam bila tako uzrujana. Kao što rekoh, sram je igrao veliku ulogu, kao i bijes, premda ne baš na samu gospođicu Lucy. Bila sam veoma zbunjena, a vjerojatno zato prijateljima ništa o tome nisam rekla, sve do mnogo kasnije.

Nakon tog jutra vjerovala sam da nešto drugo, možda nešto užasno, postoji iza ugla i ima veze s gospođicom Lucy, te sam držala oči i uši otvorene. No dani su prolazili, a ja nisam ništa učinila. Međutim, tada nisam znala da se samo nekoliko dana nakon što sam je vidjela u sobi 22 ipak dogodilo nešto važno, nešto između gospođice Lucy i Tommyja što je njega uzrujalo i dezorijentiralo. Ne mnogo prije toga, Tommy i ja bismo odmah izvijestili jedno drugo o takvim stvarima; no baš se tog ljeta dogadalo mnogo toga, što je značilo da nismo tako slobodno razgovarali.

Zato dugo nisam učinila o tome. Kasnije sam se veoma ljutila na sebe jer nisam pogodila, jer nisam potražila Tommyja i to izvukla iz njega. No kao što sam rekla, tada se mnogo toga dogadalo, između Tommyja i Ruth, niz drugih stvari, pa sam sve promjene što sam ih na njemu opazila pripisivala tome.

Vjerojatno bi bilo previše reći i da se cijelo Tommyjevo držanje tog ljeta raspalo, ali bilo je trenutaka kad sam se doista bojala da ponovno postaje nezgodna i nestalna osoba kakav je bio prije nekoliko godina. Na primjer, jednom se nekolicina nas vraćala iz paviljona prema kolibama, a hodale smo iza Tommyja i druga dva djeteta. Bili su samo nekoliko koraka ispred nas i svi su, uključujući i Tommyja, bili dobro raspoloženi, smijali su se i gurali jedan drugoga. Zapravo, rekla bih da je Laura, koja je hodala uz mene, slijedila primjer djeteta koji su tako lakrdijašili. Stvar je u tome da je Tommy ranije zacijelo sjedio na tlu jer mu je na majici, u donjoj leđima, bio zalijepljen komad blata. O čemu nije bio svjestan toga, a mislim da to ni njegovim prijateljima nisu vidjeli jer bi inače zasigurno nešto izveli. U svakom slučaju, Laura kao Laura, viknula je nešto poput:

- Tommy! Imaš kakinu na leđima! Što si radio?

To je učinila na posve prijateljski način, a ako je netko od nas ostalih stvarao nekakve zvukove, to nije bilo ništa više od uobičajenog zadirkivanja među nama. Zato smo se iskreno šokirale kad se Tommy naglo zaustavio, okrenuo i zagledao u Lauru, bijesna izraza lica. Svi smo stali, a djeteci su se doimali jednako zbunjenima kao i mi, te sam nekoliko sekunda mislila da će Tommy prasnuti prvi put nakon niza godina. No tada se naglo udaljio, ostavivši nas da razmjenjujemo poglede i sliježemo ramenima.

Gotovo jednako loše bilo je onda kad sam mu pokazala kalendar Patricije C. Patricia je bila dvije godine mlađa od nas, ali svi su se divili njezinim crtežima i njezini su se radovi uvijek tražili na Razmjenama. Bila sam osobito zadovoljna kalendarom, što sam ga uspjela nabaviti na posljednjoj Razmjeni, jer se o njemu tjednima ranije pričalo. Nije bio poput, recimo, kalendara gospođice Emily s fotografijama engleskih grofovija. Patricijin je kalendar bio malen i debeo, a za svaki mjesec napravila je udesnu skicu olovkom, prikazujući neki prizor života u Hailshamu. Voljela bih da ga još uvijek imam, osobito jer se na nekim crtežima, poput onih za lipanj i rujanj, mogu razabrati lica nekih učenika i skrbnika. To je jedna od stvari što sam ih izgubila kad sam otišla iz Seoske kuće, kad su moje misli bile zaokupljene nekim drugim, pa nisam posebno pazila što uzimam sa sobom, ali na to ću se

vratiti kad bude vrijeme. Sad želim re i da je Patricijin kalendar bio pravi zgoditak, ponosila sam se njime i zato sam ga željela pokazati Tommyju.

Opazila sam ga kako stoji na kasnom poslijepodnevnom suncu kraj velike platane uz južno igralište, a kako se kalendar nalazio u mojoj torbi; pokazivala sam ga tijekom sata glazbene kulture; pošla sam k njemu.

Bio je zaokupljen nogometnom utakmicom izme u mladih dje aka na susjednom terenu, a inilo se da je dobro raspoložen, ak spokojan. Nasmiješio se kad sam mu prišla, te smo kratko nevezano avrljali. Tada sam rekla:

- Tommy, pogledaj što sam uspjela nabaviti. - Nisam pokušala prikriti pobjedni ki ton u glasu, a možda sam ak izustila još neki povik radosti dok sam ga vadila i pružala Tommyju. Kad je uzeo kalendar, na licu mu se još uvijek nalazio smiješak, ali dok ga je prelistavao, vidjela sam da se nešto u njemu zatvara.

- Ta Patricia - po ela sam govoriti, ali sam osjetila da se moj vlastiti glas mijenja. - Tako je vješta...

No Tommy mi je ve pružao kalendar natrag. Zatim je bez rije i prošao kraj mene i žustrim korakom pošao prema glavnoj ku i.

Taj mi je incident trebao ukazati na nešto. Trebala sam barem malo razmisliti o tome, pa bih možda pogodila da Tommyjevo ponašanje ima nekakve veze s gospo icom Lucy i njegovim starim problemima o »kreativnosti«. No s obzirom na sve ostalo što se tada doga alo, nisam, kao što rekoh, uop e razmišljala na taj na in. Valjda sam pretpostavila da su ti problemi davno ostali iza nas, a jedino što ikoga od nas sad može zaokupljati jesu velika pitanja u onome što nas o ekuje.

Dakle, što se doga alo? Pa, za po etak, Ruth i Tommy ozbiljno su se posva ali. Dotad su ve oko šest mjeseci bili par; barem su toliko dugo to »javno« pokazivali; hodali su naokolo zagrljeni, i tikve stvari. Poštivali su ih kao par jer se time nisu pravili važni. Neki drugi, primjerice Sylvia B. i Roger D., ponašali su se tako da se ljudima okretao želudac, pa se moralo stvarati zvukove riganja kuko bi ih se dovelo u red. Ali Ruth i Tommy nikad nisu radili ništa nedoli no pred ljudima, a ako su se katkad mazili ili tako nešto, inilo se da to doista ine jedno za drugo, ne za publiku.

Razmišljaju i sad o tome, jasno mi je da smo bili prili no zbunjeni po pitanju cijelog podru ja seksa. Tu zapravo ne udi, pretpostavljam, s obzirom na injenicu da nam je bilo tek šesnaest godina. Ali ono što je poja avalo zbunjenost, sad mi je to sasvim jasno, bila je injenica da su i skrbnici bili zbunjeni. S jedne strane, imali smo, recimo, predavanja gospo ice Emily, kad nam je govorila koliko je važno da se ne sramimo svojih tijela, da »poštujemo svoje fizi ke potrebe«, kako je seks »veoma lijep dar« pod uvjetom da ga oboje istinski žele. No kad je to trebalo u initu, skrbnici su nam to više ili manje onemogu avali jer nitko od nas nije mogao mnogo initi bez kršenja pravila. Nismo mogle posje ivati muške spavaonice iza devet sati, kao ni oni naše. U ionice su uve er sve bile službeno »zabranjeni teritorij«, kao i prostori iza koliba i paviljona. A niste to željeli initi na livadi ili igralištu jer biste kasnije gotovo sigurno otkrili da ste imali publiku koja je gledala iz ku e, pružaju i dalekozor od jednog do drugog. Drugim rije ima, uza sve one rije i o tome kako je seks lijep, imali smo snažan osje aj da bismo nadrapali kad bi nas skrbnici uhvatili na djelu.

Kažem to, ali jedini stvarni slu aj za koji osobno znam bio je kad su Jenny C. i Rob D. uhva eni u sobi 14. Radili su to nakon ru ka, ondje, na jednoj od klupa, a gospodin Jack je ušao jer je želio nešto uzeti. Prema Jennynim rije ima, gospodin Jack je porumenio i odmah izišao, ali to ih je omelo pa su prekinuli. Ve su se uglavnom odjenuli kad se gospodin Jack vratio, kao da je prvi put ušao, pretvaraju i se da je iznena en i šokiran.

- Posve mi je jasno što ste radili i to nije prikladno - rekao je i poslao ih da se jave gospo ici Emily. No kad su stigli do njezina ureda, rekla im je da mora po i na važan sastanak i nema vremena razgovarati s njima.

- Ali znate da niste smjeli raditi to što ste radili, te o ekujem da to ne ete ponoviti - rekla je i žurno se udaljila sa svojim fasciklima.

Kad ve govorim o tome, homoseksualni odnosi još su nas više zbunjivali. Iz nekog smo razloga to zvali »kišobranski seks«; ako vam se svi ao netko istog spola, bili ste »kišobran«.

Ne znam kako je bilo ondje gdje ste vi boravili, ali u Hailshamu uopće nismo tolerirali bilo kakav znak homoseksualnosti. Osobito su dečki znali postupati veoma okrutno. Prema Ruthinu mišljenju, razlog tomu bila je činjenica da je mnogo njih činilo stvari jedan s drugim dok su bili mladi, prije nego su shvatili što rade. Zato su postali tako apsurdno napeti oko toga. Ne znam je li imala pravo, ali optuživanje nekoga da je »kišobran« lako je moglo dovesti do tužnjave.

Kad smo raspravljali o svim tim stvarima, što smo tada beskonačno činili, nismo uspijevali dokučiti žele li skrbnici da imamo spolne odnose ili ne. Neki su ljudi mislili da žele, ali da to stalno pokušavamo činiti u pogrešnim trenucima. Hannah je imala teoriju da je njihova dužnost navesti nas na seks jer inače kasnije ne bismo bili dobri donori. Prema njezinu mišljenju, organi kao što su bubrezi i gušterača ne rade kako treba ako nema redovitog seksa. Netko rugi je rekao kako moramo imati na umu da su skrbnici »normalni«. Zato se tako čudno ponašaju kad je riječ o tome; za njih je seks namijenjen dobivanju djece i premda su znali, intelektualno, da *mi* ne možemo imati djecu, ipak su osjećali nelagodnu ako bi smo to činili jer duboko u sebi nisu posve vjerovali da ne bismo dobili djecu.

Annette B. imala je drugu teoriju: skrbnicima je nelagodna pomisao na seks među nama jer bi tada *oni* željeli spolne odnose s nama. Osobito gospodin Chris, rekla je, promatra nas djevojke na taj način. Laura je rekla da je Annette zapravo željela reći da *ona* želi imati spolne odnose s gospodinom Chrisom. Svi smo prasnuli u smijeh na to jer se pomisao na spolne odnose s gospodinom Chrisom doimala apsurdnom, a istodobno je izazivala mučninu.

Mislim da je Ruthina teorija bila najbliže istini. - Pričajtu nam o seksu nakon što odemo iz Hailshama - rekla je. - Žele da to činimo kako treba, s nekim tko nam se sviđa i bez da se zarazimo nekom bolešću. No zapravo misle na vrijeme nakon našeg odlaska odatle. Ne žele da to ovdje činimo jer je to za njih prevelika gnjavaža.

U svakom slučaju, ja bih rekla da uopće nije bilo toliko seksa koliko su ljudi pričuvali. Mnogo ljubljenja i maženja, možda; i parova koji su davali *naslutiti* da imaju prave spolne odnose. No danas se pitam koliko je od toga doista bila istina. Ako su svi koji su tvrdili da su to činili govorili istinu, onda biste samo to vidjeli dok ste hodali po Hailshamu: parovi koji to rade na sve strane.

Sjećam se da je među nama postojao prešutni sporazum da jedni druge ne bismo previše ispitivati o raznim tvrdnjama. Ako bi, recimo, Hannah zakolotala o tome ima dok smo razgovarale o nekoj djevojci i promrmljale: - Djevojka - što je značilo: »Naravno, mi nismo, ali ona jest pa što možeš otkrivati?«, onda nikako nije bilo prihvatljivo pitati je: »S kim si to ušla? Kada? Gdje?« Ne, samo je trebalo mudro kimnuti. Bilo je kao da postoji neki paralelni svijet kamo smo svi odlazili i toliko se bavili seksom.

Zacijelo sam u ono vrijeme morala shvatiti da se sve te tvrdnje nekako nisu uklapale. Bez obzira na to, kako se ljeto približavalo, počinjala sam se sve više i više osjećati prekobrojnomo. Na neki je način seks postao poput »kreativnosti« prije nekoliko godina.

Činilo se da, ako to još nisi učinila, moraš to obaviti, što prije. A u mojem slučaju cijelu situaciju komplicirala je činjenica da su dvije djevojke s kojima sam bila najbliža to sigurno učinile. Laura s Robom D., premda nikad nisu bili pravi par, i Ruth s Tommyjem. Uza sve to, ja sam to odgađala cijelu vječnost, ponavljaju i u sebi savjet gospođice Emily: »Ako ne možeš naći nekoga s kim doista želiš podijeliti taj oživljaj, *onda nemoj!*« No otprilike u proljeće godine o kojoj sada govorim, počinjala sam misliti da ne bih mala ništa protiv seksa s nekim momkom. Ne bismo zato da vidim kako to izgleda, već i zato što mi je palo na pamet da moram upoznati seks, a bilo bi dobro najprije vježbati s nekim do koga mi nije previše stalo. Zatim bih kasnije, ako budem s nekim posebnim, imala više izgleda da u stvari sve učinim ako treba. Želim reći, ako je gospođica Emily imala pravo i seks doista jest nešto veliko među ljudima, onda to ne bih željela prvi put činiti kada doista bude važno kako će biti.

Stoga sam bacila oko na Harryja C. Izabrala sam ga iz nekoliko razloga. Prvo, znala sam da je on to uistinu učinio, sa Sharon D. Zatim, nije mi bio osobito drag, ali zasigurno nije u meni izazivao mučninu. Isto tako, bio je tih i pristojan, pa nije bilo vjerojatno da će me naokolo ogovarati ako stvar bude prava katastrofa. I nekoliko mi je puta dao naslutiti da bi

rado imao spolne odnose sa mnom. U redu, mnogi su momci tih dana o ijukali, ali tada je ve bilo jasno što je pravi prijedlog, a što samo uobičajeno zadirkivanje.

Zato sam izabrala Harryja, a odgledala sam to dva mjeseca jer sam željela biti sigurna da će i fizički biti sve u redu sa mnom. Gospođica Emily nam je rekla da bi moglo biti bolno i neuspješno ako se dovoljno ne ovlažiš, a to je bila moja jedina stvarna briga. Nije se radilo o tome da će me rastrgati ondje dolje, o čemu smo se već isto šalile, a zapravo je bila tajna bojazan mnogih djevojaka. Neprestano sam mislila da neće biti nikakvih problema ako se dovoljno brzo ovlažim, pa sam to već isto sama činila, tek toliko da budem sigurna.

Jasno mi je da bi to moglo zvučati kao da sam postala opsjednuta time, ali se samam da sam također mnogo vremena provodila ponovno čitajući i odlomke iz knjiga u kojima su ljudi imali spolne odnose, uvijek iznova čitajući i iste rečenice, nastojeći i izvući neke pokazatelje. Problem je bio u tome što knjige koje smo imali u Hailshamu uopće nisu bile od koristi. Imali smo mnogo stvari iz devetnaestog stoljeća, od Thomasa Hardyja i takvih ljudi, što je bilo više ili manje beskorisno. Neke suvremene knjige, autora kao što su Edna O'Brien i Margaret Drabble, govorile su pomalo o seksu, ali nikad nije jasno opisano što se događalo jer su autorice pretpostavljale da ste uvelike imali spolne odnose, pa nije postojala potreba zalaženja u detalje. Stoga su me knjige frustrirale, a videosnimke nisu bile mnogo bolje. Dvije godine ranije u prostoriju za bilijar postavljen je video, a do tog proljeća stvorili smo prilično dobru zbirku filmova. U mnogima je bilo seksa, ali većina bi prizora završavala baš kad bi seks počinjao, ili ste mogli vidjeti samo njihova lica ili leđa. A kad bi se ipak pojavio neki koristan prizor, vidjeli ste ga tek na trenutak jer je u prostoriji obično bilo još dvadesetak ostalih, koji su također gledali film. Razvili smo sustav kojim smo tražili da se omiljeni prizori ponovno gledaju; primjerice, trenutak kad Amerikanac na svojem biciklu preskače bodljikavu žicu u filmu *The Great Escape (Veliki bijeg)*. Za uloženo bi se skandiranje. - Premotaj! Premotaj! - sve dok netko ne bi dohvatio daljinski, pa bismo taj dio filma vidjeli ponovno, katkad tri, četiri puta. No nisam baš mogla, samo ja, po četi vikati da se premota samo da bih ponovno vidjela prizore seksa.

Zato sam odgledala iz tjedna u tjedan, i dalje se pripremajući, sve dok nije stiglo ljeto i ja sam zaključila da spremnija nikad neću biti. Tada sam već osjećala prilično samopouzdanje, pa sam počela dobacivati aluzije Harryju. Sve se dobro odvijalo, u skladu s planom, kad su Ruth i Tommy prekinuli i sve je preraslo u zbrku.

DEVETO POGLAVLJE

Nekoliko dana nakon što su prekinuli, nalazila sam se u prostoriji za likovnu kulturu s još nekolicinom djevojaka, radeći na mrtvoj prirodi. Sjećam se da je toga dana bilo zagušljivo, premda je iza nas zveketao ventilator. Crtale smo ugljenom, a budući da je netko konfiscirao sve štafelaje, morale smo raditi tako da radove držimo u krilu. Sjedila sam kraj Cynthije E., te smo šušljale i žalile se na vrućinu. Zatim smo nekako prešle na temu momaka i ona je rekla, ne podigavši pogled sa svojeg rada:

- I Tommy. Znala sam da neće potrajati to s Ruth. Pa, pretpostavljam da si ti prirodna nasljednica.

Rekla je to nekako nemarno. No Cynthia je imala dobar dar zapažanja, a činjenica da nije bila dio naše grupe samo je davala veću težinu njezinoj primjedbi. Želim reći, nisam mogla potisnuti pomisao da njezino mišljenje o toj temi dijele mnogi izvan našega kruga. Na kraju krajeva, godinama sam bila Tommyjeva prijateljica, prije nego je počelo sve to s parovima. Bilo je sasvim moguće da nekome izvana baš ja izgledam poput Ruthine »prirodne nasljednice«. Međutim, nisam to komentirala, a Cynthia, koja nije pokušavala reći ništa značajno, više to nije spominjala.

Možda dan ili dva kasnije izlazila sam iz paviljona s Hannah kad me ona odjednom gurnula laktom i glavom pokazala prema skupini momaka na Sjevernom igralištu.

- Gledaj - tiho je rekla. - Tommy. Sjedi sam.

Slegnula sam ramenima, kao da želim re i: »Pa što?« To je bilo sve. No kasnije sam mnogo razmišljala o tome. Možda je Hannah samo željela ukazati na to da Tommy, nakon prekida s Ruth, izgleda pomalo kao rezervni dio. Ali nisam bila baš sigurna u to; previše sam dobro poznavala Hannah. Na in na koji me krišom gurnula i spustila glas o ito je ukazivao na injenicu da i ona izražava neki stav, koji je o ito kružio okolo, o meni kao o »prirodnoj nasljednici«. Sve me to, kao što kažem, dovelo u pomalo konfuznu situaciju jer sam se dotad ve odlu ila za plan s Harryjem. Zapravo, dok sad razmišljam o tome, sigurna sam da *bih* imala spolne odnose s Harryjem da nije bilo svih tih pri a o »prirodnoj nasljednici«. Sve sam razradila i moje su se pripreme dobro odvijale. Još uvijek mislim da je Harry bio dobar izbor za tu fazu u mojem životu. Mislim da bi bio obziran i nježan, te bi zacijelo razumio što želim od njega.

Prije dvije godine nakratko sam vidjela Harryja u centru za oporavak u Wiltshireu. Dovedi su ga nakon doniranja. Nisam bila baš najbolje raspoložena jer je moj donor prethodne no i skon ao. Nitko nije mene za to okrivljavao; operacija je bila osobito neugodna; no ipak se nisam dobro osje ala. Bila sam na nogama ve i dio no i, sre uju i sve potrebno, a nalazila sam se kod prijamnog pulta, pripremaju i se za odlazak, kad sam vidjela da ulazi Harry.

Bio je u invalidskim kolicima; kasnije sam saznala da je tomu razlog bila njegova malaksalost, a ne injenica da nije mogao hodati; i nisam sigurna je li me prepoznao kad sam mu prišla i pozdravila ga. Pretpostavljam da nema razloga zašto *bih* u njegovim sje anjima zauzimala neko posebno mjesto. Nikad nismo imali mnogo veze jedno s drugim, osim tom jednom prigodom. Za njega sam bila, ako me se uop e sje ao, samo ona smušena djevojka koja mu je jednom prišla, pitala ga želi li seks, a zatim se povukla. Zasigurno je bio prili no zreo za svoje godine, jer se nije naljutio, niti hodao naokolo govore i ljudima da sam koketa, ili bilo što sli no. Zato sam, kad su ga onoga dana doveli, osjetila zahvalnost prema njemu i poželjela da sam njegova njegovateljica. Osvrnula sam se naokolo, ali osoba zadužena za njega ak *nije* bila u blizini. Bolni ari su nestrpljivo ekali da ga odvedu u sobu, pa nismo dugo razgovarali. Samo sam ga pozdravila, rekla mu kako se nadam da e se uskoro bolje osje ati, a on se umorno osmjehnuo. Kad sam spomenula Hailsham, pokazao je znak uzdignutog palca, ali sam vidjela da me nije prepoznao. Možda se kasnije, kad više nije bio tako umoran, ili kad su lijekovi prestali djelovati, pokušao sjetiti odakle se poznajemo.

U svakom slu aju, govorila sam o onim vremenima: o tome kako su se svi moji planovi poremetili nakon što su Ruth i Tommy prekinuli. Ovako razmišljaju i o tome, pomalo mi je žao Harryja. Nakon svih onih znakova što sam ih slala prethodnoga tjedna, odjednom sam po ela šaptati rije i koje su ga trebale odbiti. Valjda sam pretpostavljala da on jedva eka, da sam sve to smislila samo da ga držim u neizvjesnosti. Kad god sam ga vidjela, uvijek *bih* mu nešto na brzinu rekla, a zatim pobjegla prije nego bi mi dospio odgovoriti. Tek mi je mnogo kasnije, kad sam razmišljala o tome, palo na pamet da on možda uop e nije imao seks na umu. Koliko je meni poznato, možda mu je bilo drago da je sve to otpalo, samo što sam mu ja, prilikom svakog našeg susreta, na hodniku ili vani, prilazila i šapnula neku ispriku zašto još ne možemo imati spolne odnose. Njemu se to sigurno moralo initi prili no glupavim, i da nije bio tako drag momak, za as *bih* postala predmetom izrugivanja. Pa, u svakom slu aju, to razdoblje odbijanja Harryja možda je trajalo oko dva tjedna, a zatim je uslijedila Ruthina molba.

*

Tog ljeta, sve dok je vani bilo lijepo toplo, razvili smo neobi an na in zajedni kog slušanja glazbe. Walkmani su se u Hailshamu po eli pojavljivati na prošlogodišnjim Rasprodajama, a do tog ljeta naokolo ih je bilo najmanje šest. Nekolicina nas sjedila je na travi oko jednog walkmana, a slušalice su išle od jednog do drugog. U redu, to zvu i kao glup na in slušanja glazbe, ali stvaralo je doista ugodan osje aj. Slušali ste možda dvadeset sekunda, skinuli slušalice s glave i pružili ih onomu do sebe. Nakon nekog vremena, pod uvjetom da ste neprestano slušali istu kasetu, uli ste gotovo sve što je na njoj bilo snimljeno. Kao što kažem, to je tog ljeta bio nekakav hir, pa biste tijekom stanke za ru ak vidjeli grupice

u enika kako leže na travi oko walkmana. Skrbnici nisu bili previše oduševljeni time, tvrde i tla emo proširiti infekcije uha, ali nam nisu branili da to radimo. Ne mogu razmišljati o tom posljednjem ljetu a da se ne sjetim tih poslijepodneva oko walkmana. Netko bi došetao do grupice i pitao: - Kakav je zvuk? - Ako bi mu se svidio odgovor, sjeo bi na travu i rekao svoj red. U tim je situacijama uvijek vladao dobar ugo aj, i ne sje am se da je ikad nekomu re eno da nije dobrodošao.

U svakom slu aju, to sam radila s još nekoliko djevojaka kad mi je Ruth prišla i pitala možemo li razgovarati. Vidjela sam da je rije o ne em važnom, pa sam ostavila druge prijateljice i pošla s njom, sve do naše spavaonice. Kad smo stigle u našu sobu, sjela sam na Ruthin krevet, kraj prozora; sunce je zagrijalo pokriva ; a ona je sjela na moj, kraj stražnjeg zida. Muha je zujala naokolo, pa smo se malo smijale i igrale »tenis muhom zujarom«, mašu i rukama kako bi jadno stvorenje letjelo od jedne do druge. Zatim je muha uspjela izi i kroz prozor, a Ruth je rekla:

- Želim da Tommy i ja opet budemo zajedno. Kathy, ho eš li pomo i? - Zatim je pitala: - Što ti je?

- Ništa. Samo sam se malo iznenadila, nakon onoga što se dogodilo. Pomo i u, naravno.

- Nikomu drugomu nisam rekla da opet želim biti s Tommyjem. ak ni Hannah. Samo u tebe imam povjerenja.

- Što želiš da u inim?

- Samo razgovaraj s njim. Uvijek si znala postupati s njim. Tebe e poslušati. Znat e da mu ne izmišljaš o meni.

Trenutak smo sjedile i njihale nogama ispod kreveta.

- Doista je dobro da si mi se povjerila - na koncu sam rekla. - Vjerojatno jesam najbolja osoba. Za razgovor s Tommyjem i sve to.

- Želim da po nemo iznova. Sad smo otprilike kvit; oboje smo inili gluposti samo da bismo povrijedili jedno drugo, ali sad je dosta. Martha prokleta H., ma molim te! Možda je to u inio samo da bi me dobro nasmijao. Pa, možeš mu re i da je uspio i sad smo izravnali ra une. Vrijeme je da odrastemo i krenemo iznova. Znam da ga ti možeš urazumiti, Kathy. Ti eš to riješiti na najbolji mogu i na in. Ako i dalje ne bude želio biti razuman, znat u da nema smisla nastaviti s njim.

Slegnula sam ramenima. - Kao što kažeš, Tommy ja, mi smo uvijek mogli razgovarati.

- Da, i on te istinski poštuje. Znam, jer je esto govorio o tome. Kako imaš petlje i kako uvijek u iniš i mo što kažeš da eš u initi. Jednom mi je rekao da bi radije imao tebe uza se, umjesto bilo kojeg momka, ako bi se našao u stisci. - Brzo se nasmijala. - Dakle, moraš priznati, to je *pravi* kompliment. Zato, vidiš, ti si nam jedina nada za spas. U init eš to za nas, zar ne, Kathy?

Trenutak ništa nisam rekla. Zatim sam pitala: - Ruth, misliš li ozbiljno za Tommyja? Želim re i, ako ga uspijem nagovoriti i vi ponovno postanete par, ne eš ga više povrijediti?

Ruth je nestrpljivo uzdahnula. - Jasno da mislim ozbiljno. Sad smo odrasle osobe. Uskoro emo oti i iz i Hailshama. To više nije igra.

- Dobro. Razgovarat u s njim. Kao što kažeš, uskoro emo oti i odavde. Ne možemo si priuštiti tra enje vremena.

Sje am se da smo nakon toga sjedile na krevetima i dosta dugo razgovarale. Ruth je željela stalno ponavljati cijelu pri u: kako se glupo Tommy ponaša, kako doista odgovaraju jedno drugome, kako e sljede i put sve biti druk ije, kako e više držati do svoje privatnosti, kako e birati bolje trenutke i mjesta za seks. O svemu smo tome razgovarale, a ona je željela moj savjet po svakom pitanju. U jednom sam henutku zurila kroz prozor prema brdima u daljini, pa sam se trgnula kad se Ruth odjednom stvorila krnj mene i stisnula mi ramena.

- Kathy, znala sam da se možemo osloniti na tebe - rekla je. - Tommy ima pravo. Ti si prava osoba koju je dobro imati uza se kad si u stisci.

S obzirom na neke druge stvari, narednih nekoliko dana nisam imala prilike razgovarati s Tommyjem. Zatim sam ga, tijekom jedne stanke za ručak, opazila na rubu južnog igrališta kako vježba nogomet. Ranije je malo šutirao loptu s druga dva momka, ali sad je bio sam, te je žonglirao loptom u zraku. Pošla sam onamo i sjela na travu iza njega, naslonivši se na stup ograde. To je moralo biti nedugo nakon što sam mu pokazala kalendar Patricije C., kad je onako ljutito otišao, jer se sjeća da nismo bili sigurni kako stojimo jedno s drugim. Nastavio je žonglirati loptom, mršte i se od koncentracije, koljeno, stopalo, glava, stopalo, a ja sam ondje sjedila, cupkaju i djetelinu i zure i u daljinu, prema šumi koje smo se neko tako bojali. Na koncu sam odlučila prekinuti šutnju i rekla:

- Tommy, hajde da razgovaramo. Želim o nečemu popričati s tobom.

Tommy sam to rekla, pustio je da se lopta otkotrlja i sjeo kraj mene. Bilo je tipično za Tommyja da će, kad shvati da sam voljna razgovarati, odjednom nestati svaki trag durenja; ostala je samo neka vrsta zahvalne usrdnosti koja me podsjetila na to kakvi smo bili u mladićkim razredima, kad bi neki skrbnik koji nas je grdio opet postao normalan. Bio je malo zadihao, a premda sam znala da je to od igranja loptom, ipak je pojačavao sveopći dojam usrdnosti. Drugim riječima, prije nego smo bilo što rekli, već me uzrujao. Kad sam mu rekla: - Tommy, vidim da u posljednje vrijeme nisi baš previše sretan - on je odgovorio: - Kako to misliš? Savršeno sam sretan. Doista jesam. - Potom se ozareno nasmiješio i glasno nasmijao. To me dokrajčilo. Godinama kasnije, kad bih s vremena na vrijeme opazila sjenku toga, samo bih se nasmiješila. Ali tada me to doista živciralo. Ako bi vam Tommy slučajno rekao: - To me doista uznemirilo - na lice bi odmah navukao izraz potištenosti kako bi naglasio svoje riječi. Ne želim reći da je lošim ironično. Doista je mislio da će biti uvjerljiviji. Dakle sada je, kako bi dokazao da je sretan, nastojao blistati od zadovoljstva. Kao što sam rekla, došlo je vrijeme kad bi to smatrali simpatičnim; ali tog ljeta vidjela sam samo koliko je još uvijek djetinjast, te kako ga se lako može iskoristiti. Tada nisam mnogo znala o svijetu koji nas je otkrivao izvan Hailshama, ali predmnijevala sam da će nam trebati sva naša dovitljivost, a kad je Tommy rekao takve stvari, obuzimalo me nešto blizu panici. Do tog poslijepodneva nikad nisam reagirala; uvijek mi se činilo previše komplicirano objasniti; ali ovoga sam puta prasnula:

- Tommy, izgledaš tako *glupo*, kad se tako smiješ! Ako se želiš pretvarati da si sretan, to se tako ne radi! Vjeruj mi na riječ, tako se ne radi! Sigurno ne! Gledaj, moraš odrasti. Moraš se vratiti na pravi put. U posljednje se vrijeme sve oko tebe raspada, ti oboje znamo zašto.

Tommy se doimao zbunjenim. Kad je bio siguran da sam završila, rekao je:

- Imaš pravo. Situacija je zaista loša za mene. Ali ne shvaćam što želiš reći, Kath. Kako to misliš, da oboje znamo? Ne shvaćam i kako bi ti mogla znati. Nikomu nisam rekao.

- O čemu ne znam sve pojedinosti. Ali svi znamo za tvoj raskid s Ruth.

Tommy je i dalje izgledao zbunjeno. Na koncu se opet kratko nasmijao, ali ovoga puta iskreno. - Shvaćam što misliš - promrmljao je, a zatim je trenutak zastao i o nečemu promislio. - Iskreno rećeno, Kath - na koncu je rekao - zapravo to nije ono što me muči. Radi se o nečemu posve drugom. Jednostavno neprestano razmišljam o tome. O gospođici Lucy.

Tako sam saznala o onome što se dogodilo između Tommyja i gospođice Lucy po etkom tog ljeta. Kasnije, kad sam imala vremena o svemu podrobno razmisliti, zaključila sam da se to moralo dogoditi samo nekoliko dana nakon što sam gospođicu Lucy vidjela kako u sobi 22 šara po papirima. Kao što rekoh, poželjela sam samu sebe udariti jer nisam ranije to izvukla iz njega. Bilo je poslijepodne, otprilike za vrijeme »praznog hoda«, kad su predavanja završila, ali još uvijek je ostalo nešto vremena do večere. Tommy je vidio gospođicu Lucy kako izlazi iz glavne kuhinje, ruku punih fascikala i kutija, a kako je izgledalo da bi u svakom trenutku mogla nešto ispustiti, potrčao je do nje i ponudio joj pomoć.

- Pa, dala mi je nekoliko stvari da ih nosim i rekla da sa svim tim idemo natrag u njezin kabinet. Bilo je previše stvari, čak i za dvoje, pa mi je usput ispalo nekoliko stvari. Kad smo se približili stakleniku, naglo se zaustavila, a ja sam pomislio da joj je još nešto ispalo. Ali gledala je u mene, ovako, ravno u lice, veoma ozbiljna. Tada je rekla da moramo razgovarati, ozbiljno razgovarati. Rekao sam u redu, pa smo ušli u staklenik, u njezin kabinet, i odložili sve one stvari. Rekla mi je neka sjednem, pa sam se našao točno na istome mjestu kao i prošli

put, znaš, onda prije mnogo godina. Vidio sam da se i ona toga sjetila jer je poela o tome priati kao da se juer dogodilo. Bez ikakva objašnjenja, ni ega, samo je poela govoriti nešto poput: - Tommy, pogriješila sam kad sam ti ono rekla. Trebala sam to davno prije ispraviti. - Zatim je govorila da bih trebao zaboraviti sve što mi je ranije ekla. Da mi je u inila veliku medvje u uslugu kad mi je govorila da se ne moram zabrinjavati zbog pomanjkanja kreativnosti. Kako su drugi skrbnici cijelo vrijeme imali pravo, te nema isprike za to što u moji likovni radovi sme e...

- Stani malo, Tommy. Zar je doista rekla da su tvoji likovni radovi »sme e«?

- Ako nije rekla »sme e«, bilo je nešto tomu sli no. Bezna ajni. Možda je to rekla. Ili nekompletni. Isto je tako mogla re i sme e. Rekla je da joj je žao što mi je prošli put onako govorila, jer da to nije u inila, možda bih se dosad ve sredio.

- Što si ti govorio za cijelo to vrijeme?

- Nisam *znao* što bih rekao. Na koncu me pitala. Rekla je: »Tommy, što misliš?« Rekao sam joj da nisam siguran, ali da se ne mora time optere ivati jer je sa mnom sad sve u redu. A ona je rekla, ne, nije u redu. Moji su likovni radovi sme e, a to je djelimice njezina krivnja jer mi je onako govorila. Pitao sam je kakve to veze ima. Sad mi je dobro, nitko mi se više ne smije zbog toga. Ali ona je neprestano odmahivala glavom, govore i: »Ima veze. Nisam smjela re i ono što sam rekla.« Zato mi je palo na pamet da govori o onome što e biti kasnije, znaš, kad odemo odavde. Tako sam joj rekao: »Ali bit e mi dobro, gospo ice. Doista sam u dobroj kondiciji, znam kako voditi ra una o sebi. Kada do e vrijeme za doniranje, mo i u to dobro obaviti.« Kad sam to rekao, poela je odmahivati glavom, stvarno žestoko, pa sam se zabrinuo da e joj se zavrtjeti. Zatim je rekla: »Slušaj, Tommy, tvoja umjetnost, ona *jest* važna. I ne samo zato što je dokaz. Nego i radi tvoje vlastite dobrobiti. Dobit eš mnogo od toga, samo za sebe.«

- Stani malo. Što je mislila kad je rekla »dokaz«?

- Ne znam. No sigurno je to rekla. Tvrdila je da je naša umjetnost važna, i »ne samo zato što je dokaz«. Bog zna što je time mislila. Pitao sam je, kad je to rekla. Rekao sam da ne razumijem što mi govori, te ima li to kakve veze s Madame i njezinom galerijom. Duboko je uzdahnula i rekla: »Madame i njezina galerija, da, to je važno. Mnogo važnije no što sam neko mislila. Sada to shva am.« Potom je dodala: »Gledaj, ima svakojakih stvari koje ne razumiješ, Tommy, a ja ti ne smijem pri ati o tome. injenice o Hailshamu, o vašemu mjestu u širem svijetu, svemu i sva emu. No možda eš se jednoga dana potruditi i otkriti. Nitko ti ne e olakšati, ali ako budeš želio, doista želio, možda eš otkriti.« Nakon toga je opet poela odmahivati glavom, premda ne onako žestoko kao ranije, te je rekla: »Ali zašto bi ti bio druk iji? U enici koji odu odavde nikad ne saznaju mnogo. Zašto bi ti bio druk iji?« Nisam znao o emu govori, pa sam samo ponovio: »Bit e mi dobro, gospo ice.« Neko je vrijeme šutjela, a zatim je odjednom ustala, nekako se nagnula nada mnom i zagrlila me. Ne na seksi na in. Više onako kako su obi avali initi dok smo bili maleni. Nastojao sam biti što uko eniji. Tada se odmaknula i ponovno rekla kako joj je žao zbog onoga što mi je ranije rekla. Te da nije prekasno, i trebao bih smjesta po eti, nadoknaditi izgubljeno vrijeme. Mislim da više ništa nisam rekao, a ona me gledala i ja sam pomislio da e me opet zagrliti. No samo je rekla: »U ini to radi mene, Tommy.« Obe ao sam joj da u dati sve od sebe, jer sam tada ve jedva ekao da odem odande. Vjerojatno sam bio crven ko paprika, zbog njezina zagrljaja i svega. Želim re i, nije isto, zar ne, sad kad smo odrasli?

Do tog sam trenutka bila tako zaokupljena Tommyjevom pri om, da sam posve zaboravila na razlog iz kojeg sam željela razgovarati s njim. No ovo spominjanje da smo »odrasli« podsjetilo me na moju prvobitnu misiju.

- Slušaj, Tommy - rekla sam - o tome emo uskoro morati podrobno razgovarati. Doista je zanimljivo i jasno mi je kako te moralo u initi nesretnim. Ali ovako ili onako, morat eš se pribрати. Krajem ljeta odlazimo odavde. Moraš se ponovno dovesti u red, a postoji nešto što odmah možeš srediti. Kuth mi je rekla da je spremna sve zaboraviti i po eti iznova s tobom. Mislim da je to za tebe dobra prilika. Nemoj je uprsirati.

Nekoliko je sekunda šutio, a potom je rekao: - Ne znam, Kath. Ima toliko drugih stvari o kojima treba razmisliti.

- Tommy, samo me slušaj. Doista imaš sreću. Od svih ljudi ovdje, Ruth se sviđa baš ti. Kad odemo odavde, budeš li s njom, ne ćeš se morati zabrinjavati. Ona je najbolja i bit će ti dobro ako budeš s njom. Kaže da želi novopetetak. Zato nemoj uprskati.

Rekla sam, ali Tommy nije odgovarao, a ja sam opet osjetila nešto slično panici. Nagnula sam se naprijed i rekla: - Slušaj, budalo jedna, ne će ti se pružiti još mnogo prilika. Zar ne shvađa, ne će moći više dugo biti ovdje, ovako zajedno?

Na moje iznenađenje, Tommyjev odgovor, kad ga je dao, bio je smiren i promišljen; to je bila ona Tommyjeva strana koja je u narednim godinama sve više dolazila do izražaja.

- Shvađa to, Kath. Upravo zato ne smijem ponovno uletjeti u vezu s Ruth. Moramo doista pomno razmisliti o sljedećem potezu. - Zatim je uzdahnuo i pogledao me. - Kao što kažeš, Kath. Uskoro će moći i odavde. Više nije poput igre. Moramo dobro razmisliti.

Odjednom više nisam znala što bih rekla, pa sam samo ondje sjedila i upkala djetelinu. Osjećala sam njegov pogled na sebi, ali nisam podigla glavu. Mogli smo još neko vrijeme tako sjediti, ali su nas prekinuli. Mislim da su se vratili oni s kojima je ranije igrao nogomet, ili su možda naišli neki u enici i sjeli kraj nas. U svakom slučaju, naš je maleni povjerljivi razgovor završio, a ja sam imala osjećaj da nisam obavila ono što sam naumila, da sam nekako iznevjerila Ruth.

*

Nikad nisam uspjela procijeniti kakav je utjecaj moj razgovor s Tommyjem imao jer se baš idućega dana proširila vijest. Bila je sredina jutra, a mi smo se nalazili usred sata kulturološkog predavanja. To su bili satovi na kojima smo morali igrati uloge različitih ljudi koje ćemo sresti vani, konobare u kavanama, policajce i tome slično. Ti su nas satovi uvijek istodobno uzbuđivali i zabrinjavali, pa smo ionako bili prilično nemirni. Tada je, na kraju sata, dok smo izlazili, Charlotte F. uletjela u prostoriju i vijest o odlasku gospođice Lucy iz Hailshama u trenu se proširila među nama. Gospodin Chris, koji nam je držao sat i zasigurno cijelo vrijeme znao, otišao je doimaju i se krivim prije nego smo ga uspjeli nešto pitati. U početku nismo bili sigurni je li to samo glasina, ali što nam je više razotkrivala, to je postajalo jasnije da je vijest istinita. Ranije tog jutra, jedan od starijih razreda otišao je u sobu 12, otkriva i da će gospođica Lucy održati sat o glazbenoj umjetnosti. No umjesto nje ondje ih je dočekala gospođica Emily, rekavši im da gospođica Lucy trenutno ne može doći, pa će ona održati sat. Idućih dvadesetak minuta sve se odvijalo posve normalno, zatim je odjednom, navodno usred predavanja, gospođica Emily prekinula predavanje o Beethovenu i objavila da je gospođica Lucy otišla iz Hailshama i više se ne će vratiti. Taj je sat završio nekoliko minuta ranije; gospođica Emily je žurno otišla, zabrinuta izražava licem; a vijest se počela širiti među nama u enici izišli.

Odmah sam krenula u potragu za Tommyjem jer sam osjećala da želim da vijest dođe do mene. No kad sam stigla na dvorište, vidjela sam da sam zakasnila. Stajao je ondje, na drugoj strani, na rubu skupine momaka, i kimao glavom na ono što je netko govorio. Drugi satovi bili su živahni, možda čak uzbuđeni, ali Tommyjeve su satove i djelovale prazno. Iste večeri Tommy i Ruth su ponovno bili zajedno, a osjećala sam se da me Ruth nekoliko dana kasnije potražila kako bi mi zahvalila jer sam »tako dobro sve sredila«. Rekla sam joj da vjerojatno nisam mnogo pomogla, ali ona nije htjela ništa za to. Svakako me smatrala najboljom prijateljicom. Situacija je uglavnom ostala više-manje ista tijekom naših posljednjih dana u Hailshamu.

DRUGI DIO

DESETO POGLAVLJE

Katkad se vozim dugom, zavojitom cestom mo varnim podru jem, ili možda kraj niza izoranih polja, nebo je veliko i sivo, uop e se ne mijenja, a ja razmišljam o svojem eseju, onom što sam ga trebala pisati dok smo boravili u Seoskoj ku i. Skrbnici su nam, s vremena na vrijeme tijekom cijelog posljednjeg ljeta, govorili o našim esejima, pokušavaju i svakomu od nas pomo i pri odabiru teme koja e nas u potpunosti zaokupljati možda ak i dvije godine. Ali nekako, možda po ne emu u držanju skrbnika, nitko nije istinski vjerovao da su eseji osobito važni, a me u sobom jedva da smo uop e razgovarali o tome. Sje am se kad sam pošla do gospo ice Emily i rekla joj da sam za temu izabrala viktorijske romane, vidjela sam da ona zna da nisam previše razmišljala o tome. No samo me prodorno pogledala i ništa nije rekla.

No kad smo stigli u Seosku ku u, eseji su dobili novu važnost. U našim prvim danima ondje, a za neke od nas i mnogo dulje, bilo je kao da se svatko gr evito drži svojeg eseja, tog posljednjeg zadatka iz Hailshama, kao da je to bio oproštajni poklon od skrbnika. S vremenom smo sve manje razmišljali o njima, ali neko su nam vrijeme ti eseji pomagali da opstanemo u novom okruženju.

Dok danas razmišljam o svojem eseju, inim to veoma detaljno: katkad smislim posve nov pristup koji sam mogla iskoristiti, ili o razli itim piscima i romanima na koje sam se mogla usredoto iti. Mogu piti kavu na odmorštu i zuriti u autocestu kroz velike prozore, a esej e mi bez ikakva razloga pasti na pamet. Zatim s užitkom ondje sjedim i o svemu ponovno razmišljam. U posljednje sam se vrijeme ak poigravala idejom da se vratim i ponovno radim na tome, kad više ne budem njegovateljica pa u imati više vremena. No to zapravo ne mislim ozbiljno. Rije je samo o malo nostalgije, da mi pro e vrijeme. Razmišljam o eseju na isti na in kako katkad razmišljam o utakmici bejzbola u Hailshamu, kad mi je posebno dobro išlo, ili kao o nekoj davnoj raspravi za koju sad mogu smisliti sve ono pametno što sam tada trebala re i. Rije je o toj razini, o sanjarenju. Ali kao što rekoh, nije bilo tako kad smo stigli u Seosku ku u.

Osmero ljudi, od onih koji su tog ljeta otišli iz Hailshama, dospjelo je u Seosku ku u. Drugi su otišli u Bijelu ku u u velškim brdima, ili na Farmu jablana u Dorsetu. Tada nismo znali da sva ta mjesta imaju veoma slabe veze s Hailshamom. Stigli smo u Seosku ku u o ekuju i verziju Hailshama za starije u enike, a pretpostavljam da smo je neko vrijeme tako doživljavali. Sigurno nismo mnogo razmišljali o našim životima izvan Seoske ku e, ili o tome tko je njima upravljao, ili kako se uklapaju u širi svijet. Nitko od nas u tim danima nije tako razmišljao.

Seoska je ku a bila ostatak farme koja je, kao takva, prestala funkcionirati prije mnogo godina. Postojala je stara farmerska ku a i oko nje staje, suše i konjušnice, sve preina eno tako da mi ondje možemo živjeti. Bilo je još gra evina, obi no na isturenim mjestima, koje su se doslovce raspadale i nismo se njima mogli koristiti za nešto pametno, ali smo se na neki neodre eni na in osje ali odgovornima za njih, uglavnom zbog Keffersa. On je bio mrzovoljan stariji ovjek koji je u svojem blatnjavom kombiju dolazio dva ili tri puta na tjedan da bi vidio u kakvom je stanju mjesto. Nije baš volio razgovarati s nama, a na in na koji je hodao naokolo, uzdišu i i s gnušanjem odmahuju i glavom, ukazivao je na to da ni izbliza ne inimo dovoljno na održavanju prostora. Ali nikad nije bilo jasno što bi još želio da u inimo. Pokazao nam je popis zadataka kad smo stigli onamo, a u enici koji su ve bili ondje; »veterani«, kako ih je Hannah zvala; napravili su raspored poslova kojeg smo se savjesno držali. Zapravo nismo mogli u initi mnogo više od prijavljivanja cijevi koje cure i iš enja nakon poplava.

Stara farmerska ku a, srce cijelog imanja, imala je nekoliko kamina u kojima smo ložili vatru od cjepanica naslaganima u šupama. Ina e smo se morali zadovolji grijalicama. Problem je bio u tome što su radile na plinske boce, a ukoliko nije bilo veoma hladno, Keffers ih nije mnogo donosio u ku u. Stalno smo ga molili da nam ostavi ve u zalihu, ali je on mra no odmahivao glavom, kao da emo ih nerazumno trošiti ili izazvati eksploziju. Stoga mi je u sje anju ostalo da je naj eš e bilo hladno, osim za ljetnih mjenici. Hodali smo naokolo s dva,

ili čak tri džemperu ni sebi, a traperice su se doimale hladnima i krutima. Katkad smo po cijele dane na nogama imali gumene izme, ostavljaju i trag blata i vode po sobama. Keffers bi to vidio i ponovno odmahivao glavom, ali kad smo ga pitali što bismo drugo trebali uiniti, s obzirom na stanje u kakvom se nalaze podovi, ništa ne bi odgovorio.

To sad zvuči i prilično loše, ali nikomu od nas uopće nije smetala takva neudobnost; sve je to bilo dio uzbuđenja boravka u Seoskoj kući. No kad bismo bili iskreni, već inače nas priznala bi da nam nedostaju skrbnici, osobito u početku. Nekolicina nas je, neko vrijeme, čak pokušavala Keffersa doživljavati kao neku vrstu skrbnika, ali on se na to nije obazirao. Pošli biste ga pozdraviti kad bi stigao u svojem kombiju, a on bi zurio u vas kao da ste ludi. No baš su nam to neprestano ponavljali: nakon Hailshama više ne možete biti skrbnika, pa ćemo se morati skrbiti jedni za druge. Sve u svemu, rekla bih da nas je Hailsham u tom smislu dobro pripremio.

Već inače u enika s kojima sam bila bliska u Hailshamu tog je ljeta završila u Seoskoj kući. Cynthia E., djevojka koja je onom prigodom u sobi za likovni rekla da sam ja Ruthina »prirodna nasljednica«, otišla je u Dorset s ostatkom svoje skupine, premda bi mi bilo drago da je s nama. I Harry, momak s kojim sam zamalo imala spolne odnose, otišao sam da je otišao u Wales. Ali cijela je naša grupa ostala zajedno. Ako su nam ostali nedostajali, mogli smo sami sebe uvjeravati da nas ništa ne priječi i da ih poželimo posjetiti. Unatoč svim satovima zemljopisa gospođice Emily, zapravo u to vrijeme nismo imali pojma o daljinama ni o tome kako je lako ili teško posjetiti neko određeno mjesto. Prije ali smo kako ćemo nas povesti veterani kad odlaze na svoja putovanja, ili kako ćemo s vremenom sami naučiti voziti, a tada ćemo ih moći i vidjeti kad god nam se prohtije.

Naravno, u praksi, osobito tijekom prvih mjeseci, rijetko smo kada izlazili iz kruga Seoske kuće. Nismo čak šetali okolnim krajem, niti svratili do obližnjeg sela. Ne bih rekla da smo se baš bojali. Svi smo znali da nas nitko neće zaustaviti ako nekamo odemo, pod uvjetom da se vratimo točno u vrijeme što ga zapišemo u Keffersovu glavnu knjigu. Onog ljeta kad smo stigli, već smo vidjeli veterane kako pakiraju svoje torbe i naprtnjake, te odlaze na dva ili tri dana, kako se nama činilo, sa zastrašujućom nonšalantnošću. Zapanjeno smo ih promatrali, pitaju i se hoćemo li iduće ljeta i mi učiniti isto. Naravno, činili smo, ali to je u onim prvim danima izgledalo nemoguće. Morate imati na umu da do tada nikad nismo bili izvan područja Hailshama, te smo uglavnom bili s mišću. Da ste mi tada rekli da u unutar godine dana razviti naviku odlaženja u duge samotne šetnje, ali također po etički u vožnju, mislila bih da ste ludi.

*

Čak je i Ruth izgledala prestrašeno onog sunčanog dana kad nas je minibus iskrcao ispred farmerske kuće, napravio krug oko malenog ribnjaka i nestao uzbrdo. U daljini smo vidjeli brda koja su nas podsjećala na ona oko Hailshama, ali su nam se činila nekako neobično iskrivljenima, kao kad nacrtate sliku nekog prijatelja i gotovo je pravi, ali ne sasvim, a lice na papiru izaziva žmarce u vama. No barem je bilo ljeto, a ne nekoliko mjeseci kasnije kad su se sve mlake zaledile, a tlo postalo tvrdo i hrapavo. Mjesto je izgledalo lijepo i udobno, a svugdje je bilo visoke trave, što je za nas bilo novo. Stajali smo na okupu, nas osmero, i promatrali Keffersa koji je ulazio i izlazio iz farmerske kuće, o čemu i da će nam se u svakom trenutku obratiti. Ali nije to učinio, i jedino što smo uspjeli učiniti bilo je razdraženo mrmljanje o učenicima koji tu već žive. Jednom, dok je vadio nešto iz kombija, mrzovoljno nas je pogledao, a potom se vratio u kuću i zatvorio vrata za sobom.

Međutim, nedugo nakon toga izašli su veterani, koji su se zabavljali gledajući i kako smo bili jadni; što smo i mi činili iduće ljeta; i uzeli nas pod svoje. Zapravo, dok sad razmišljam o tome, vidim da su se doista silno trudili kako bi nam pomogli da se smjestimo. Unatoč tome, ti su prvi tjedni bili tuđni i bilo nam je drago da imamo jedni druge. Uvijek smo se zajedno kretali naokolo, a činilo se da velike dijelove dana provodimo besposleno se motajući ispred farmerske kuće, jer nismo znali što bismo drugo mogli raditi.

Sad je udno sje ati se kako je bilo u po etku, jer kad mislim o onim dvjema godinama u Seoskoj ku i, taj prestrašeni, smu eni po etak kao da se nije uklapao u ostalo. Ako danas netko spomene Seosku ku u, pomislim na opuštene dane kad smo jedni druge posje ivali u sobama, na neku tromost u koju se poslijepodne pretvaralo u ve er, a zatim u no . Sjetim se svoje hrpe džepnih romana, svijenih stranica, kao da su neko pripadali moru. Mislim na to kako sam ih itala, leže i potrbuške na travi za toplih poslijepodneva, a kosa mi je, koju sam tada puštala, uvijek zastirala vid. Pomislim na jutra kad sam se budila u svojoj sobi iznad Crne suše, uz glasove u enika na polju koji su se prepirali o poeziji ili filozofiji; ili o dugim zimama, doru ku u toplim kuhinjama, nevezanim raspravama za stolom o Kafki ili Picassu. Za doru kom se uvijek razgovaralo o takvim stvarima; nikad o tome s kim je tko spavao protekle no i, ili zašto Larry i Helen više ne razgovaraju jedno s drugim.

No s druge strane, kad razmišljam o tome, u odre enom smislu onaj prizor našeg dolaska onamo, kad smo bili okupljeni ispred farmerske ku e, ipak ima veze sa svim ostalim. Jer možda, na neki na in, nismo za sobom ostavili ni izbliza onoliko koliko smo neko mislili. Jer negdje ispod površine, dio nas ostao je takav: ispunjen strahom od svijeta oko nas i, bez obzira koliko smo sami sebe zbog toga prezirali, nesposoban da se odvoji od ostalih.

*

Veterani, koji, naravno, ništa nisu znali o prošlosti veze Tommyja i Ruth, odnosili su se prema njima kao da su odavno par, a inilo se da je Ruth zbog toga veoma zadovoljna. Tijekom prvih nekoliko tjedana nakon što smo stigli, od toga je napravila cijelu predstavu, uvijek grle i Tommyja, katkad ga maze i i ljube i u nekom kutu prostorije dok je naokolo bilo još drugih ljudi. Pa, takve su stvari mogle biti u redu u Hailshamu, ali su se u Seoskoj ku i doimale nezrelo. Veteranski parovi nikad se nisu razmetan u javnosti, te su se ponašali na razuman na in, poput majke i oca u normalnoj obitelji.

Zapravo, postoji nešto što sam opazila kod tih Veteranskih parova u Seoskoj ku i; nešto što je promaknulo Ruth, bez obzira na to koliko ih je pomno prou avala; a to je injenica da su svojim ponašanjem oponašali ono što su vidjeli na televiziji. To sam prvi put uo ila gledaju i jedan par, Susie i Grega, vjerojatno najstarije u Seoskoj ku i, te smo ih op enito smatrali »glavnima«. Bilo je nešto što je Susie uvijek inila kad god bi Greg zapo eo jedan od svojih govora o Proustu ili nekom drugom: nasmiješila bi se nama ostalima, zakolutala o ima i ustima naglašeno, ali jedva ujno, oblikovala rije i: »Neka nam Bog, pomogne.« U Hailshamu je gledanje televizije bilo prili no ograni eno, a isto se nastavilo i u Seoskoj ku i, i premda nas ništa nije spre avalo da cijeli dan gledamo televizijski program, nitko nije bio ovisnik o tome. Postojao je stari televizor u farmerskoj ku i i još jedan u Crnoj suši, pa sam s vremena na vrijeme gledala program. Tako sam shvatila da je ono »Neka nam Bog pomogne« potjecalo iz jedne ameri ke serije, jedne od onih u kojoj se publika smijala na sve što je netko rekao ili u inio. Postojao je jedanlik, krupna žena koja je živjela vrata do vrata uz glavne likove, koja je inila to no ono što je inila Susie, pa kad bi njezin muž po eo držati dugi govor, publika je ekala da zakoluta o ima i kaže »Neka nam Bog pomogne«, da može prasnuti u smijeh. Kad sam to shvatila, po ela sam opažati svakojake druge stvari što su ih veteranski parovi preuzeli iz televizijskih emisija: na in na koji su se sporazumijevali kretnjama, sjedili zajedno na kau ima, ak i na in na koji su se prepirali i bijesno izlazili iz prostorija.

U svakom slu aju, želim re i, Ruth je uskoro shvatila da je na in na koji se ponaša s Tommyjem posve pogrešan za Seosku ku u, te je po ela mijenjati svoje ponašanje pred ljudima. Posebno mi je upadala u o i jedna gesta što ju je pokupila od veterana. Dok smo bili u Hailshamu, ako se neki par rastajao, ak i samo na nekoliko minuta, to je bila isprika za zagrljaje i poljupce. No u Seoskoj ku i, kad se neki par opraštao, jedva bi izustili poneku rije , i nikad nije bilo zagrljaja ili poljubaca. Umjesto toga udarili biste ruku partnera kraj lakta, lagano zglavcima prstiju, kao kad želite privu i ne iju pozornost. Obi no je to djevojka inila momku, baš kad bi se odvajali jedno od drugoga. Taj je obi aj nestao do zime, ali kad smo mi stigli onamo, to se doga alo, pa je Ruth uskoro to inila Tommyju. Pazite,

Tommy u po etku nije imao pojma što se događalo, pa bi se naglo okrenuo k Ruth i rekao: - Što? - te ga je morala bijesno pogledati, kao da su u nekoj predstavi, a on je zaboravio ulogu. Zacijelo je na koncu porazgovarala s njim jer su, nakon tjedan ili dva, to činili više ili manje poput veteranskih parova. Tu gestu zapravo nisam vidjela na televiziji, ali bila sam prilično sigurna da odande potječe, kao što sam bila sigurna da Ruth nije toga svjesna. Zato sam, onoga poslijepodneva kad sam na travi čitala roman *Daniel Deronda*, a Ruth me iritirala, zaključila kako je vrijeme da joj netko ukaže na to.

*

Bila je gotovo jesen i postalo je prohladno. Veterani su sve više vremena provodili unutra, uglavnom se vrativši rutinskom ponašanju kao prije ljeta. No mi koji smo tek stigli iz Hailshama i dalje smo sjedili vani, na nepokošenoj travi, nastoje i što dulje zadržati jedinu rutinu na koju smo navikli. Unatoč tome, tog je poslijepodneva na livadi bilo još samo troje ili četvero ljudi koji su čitali, osim mene, a kako sam se svim silama trudila naći i mirno mjesto za sebe, prilično sam sigurna da nitko nije našao ono što se događalo između mene i Ruth.

Ležala sam na komadu stare nepromotivne cerade i čitala, kako sam rekla, roman *Daniel Deronda*, kad je ušetala Ruth i sjela kraj mene. Proučavala je korice moje knjige i kimnula. Potom je, nakon otprilike minutu, baš kao što sam znala da će uiniti, poela prepričavati zaplet romana. Do tog sam trenutka bila savršeno dobro raspoložena, i bilo mi je drago vidjeti Ruth, ali sad me iritirala. Već mi je to nekoliko puta učinila, a vidjela sam da to čini i drugima. Kao prvo, tu je bilo njezino držanje: nekako nonšalantno, ali susretljivo, kao da očekuje da će joj ljudi biti zahvalni na pomoći. U redu, čak sam i tada bila neodređeno svjesna što leži iza toga. U tim prvim mjesecima nekako smo prihvatili ideju da se ne može uspješno prilagoditi boravku u Seoskoj kući, koliko se dobro netko *snalazi*, na neki način odražava u broju pročitanih knjiga. Zvučnije, ali bilo je tako, samo nešto što se razvilo među nama, onima koji su stigli iz Hailshama. Sve smo to namjerno držali kao u nekakvoj magli; zapravo, pomalo je podsjećalo na način kako smo se u Hailshamu odnosili prema seksu. Mogli ste hodati naokolo i natuknuti da ste čitali ovo i ono, mudro kimati glavom kad bi netko spomenuo, recimo, *Rat i mir*, a podrazumijevalo se da nitko neće previše pomno provjeravati vašu tvrdnju. Morate imati na umu, budući da smo od dolaska u Seosku kuću neprestano bili zajedno, bilo je nemoguće da netko od nas pročitao *Rat i mir* a da to ostali ne opaze. No jednako kao i sa seksom u Hailshamu, postojalo je nepisano pravilo o prihvaćanju neke tajnovite dimenzije kamo smo svi mi odlazili i tako mnogo čitali.

To je bila, kao što sam rekla, igrica u kojoj smo svi donekle sudjelovali. Međutim, Ruth je to povelala dalje nego bilo tko drugi. Ona je bila ta koja se uvijek pretvarala da je pročitala sve što je netko slučajno uzeo u ruke; i ona je bila jedina koja je mislila da će svoju superiornost u tom području dokazati time što hoda naokolo i razotkriva ljudima zaplete romana što ih upravo čitaju. Zato sam, kad je poela prepričavati roman *Daniel Deronda*, premda mi se nije osobito sviđalo, zatvorila knjigu, sjela i rekla joj, kao grom iz vedra neba:

- Ruth, željela sam te pitati, zašto uvijek onako udaraš Tommyja po ruci kad se pozdravljate? Znaš na što mislim.

Naravno, tvrdila je da ne zna, pa sam joj strpljivo objasnila o čemu govorim. Ruth me saslušala, a zatim je slegnula ramenima.

- Nisam bila svjesna toga. Valjda sam to negdje pokupila.

Prije nekoliko mjeseci možda bih dopustila da na tome ostane, ili vjerojatno ništa ne bih spominjala. Ali tog sam poslijepodneva uporno nastavila, objasnivši joj da je to iz neke televizijske serije. - To nije nešto što vrijedi oponašati - rekla sam joj. - Ljudi ondje vani, u stvarnom životu, to ne čine, ako si to mislila.

Vidjela sam da se Ruth naljutila, ali nije bila pripravna kako bi mi uzvratila. Pogledala je u stranu i ponovno slegnula ramenima. - Pa što? - rekla je. Nije to ništa posebno. Mnogi od nas to čine.

- Želiš reći da Chrissie i Rodney to čine.

im sam to rekla, shvatila sam da sam pogriješila; sve dok nisam spomenula to dvoje, imala sam Ruth u kutu, ali sad je izišla. Bilo je kao kad povu ete potez u šahu, a im maknete prst s figure, shvatite kakvu ste grešku napravili, te vas obuzme panika jer još ne znate kakvoj ste se katastrofi izložili. Doista, opazila sam kako se u Ruthinim o ima pojavljuje sjaj, a kad je ponovno progovorila, glas joj se posve promijenio.

- Dakle o tome je rije , to uzrujava sirotu malu Kathy. Ruth joj ne posve uje dovoljno pozornosti. Ruth ima nove velike prijatelje i zanemaruje malenu sestricu...

- Prestani s tim. U svakom slu aju, u stvarnim obiteljima nije tako. Ti ništa ne znaš o tome.

- O, Kathy, veliki stru njak za stvarne obitelji. Tako mi je žao. Ali o tome je rije , zar ne? Još uvijek imaš istu zamisao. Mi iz Hailshama moramo se držati zajedno, tijesno povezana grupa, nikad ne smijemo stvarati nova prijateljstva.

- Nikad to nisam rekla. Govorim samo o Chrissie i Rodneyju. Izgleda glupavo, to kako oponašaš sve što oni ine.

- No imam pravo, zar ne? - nastavila je Ruth. -Uzrujala si se jer sam ja uspjela po i dalje, ste i nove prijatelje. Neki od veterana jedva znaju tvoje ime, a tko im može zamjeriti? Nikad ni s kim ne razgovaraš, osim ako nije iz Hailshama. Ali ne možeš o ekivati od mene da u te cijelo vrijeme držati za ruku. Ovdje smo ve gotovo dva mjeseca.

Nisam zagrizla mamac, nego sam rekla: - Zaboravi mene, zaboravi Hailsham. Ali stalno ostavljaš Tommyja na cjedilu. Promatrala sam te, u inila si to nekoliko puta samo ovaj tjedan. Ostavljaš ga na cjedilu, kao da je rezervni dio. To nije pošteno. Ti i Tommy trebali biste biti par. To zna i da moraš voditi ra una o njemu.

- Sasvim to no, Kathy, mi smo par, kao što kažeš. Ako se baš moraš upletati, re i u ti. Razgovarali smo o tome i složili se. Ako mu katkad nije do toga da se druži s Chrissie i Rodneyjem, to je njegov izbor. Ne u ga prisiljavati na nešto na što nije spreman. Ali složili smo se da on mene ne e sputavati. No, lijepo od tebe da si se zabrinula. - Potom je, posve druk ijim glasom, dodala: - Kad ve razmišljam o tome, nije ti baš *toliko* trebalo da se sprijateljiš bar s *nekima* od veterana.

Pažljivo me promatrala, a zatim se nasmijala kao da želi re i: »Još uvijek smo prijateljice, zar ne?« Ali meni ništa nije bilo smiješno u njezinoj posljednjoj primjedbi. Samo sam pokupila knjigu i bez rije i se udaljila.

JEDANAESTO POGLAVLJE

Trebala bih objasniti zašto me tako uzrujalo ono što je Ruth rekla. Ti su prvi mjeseci u Seoskoj ku i bili neobi no razdoblje našeg prijateljstva. Sva ale smo se oko svakojakih sitnica, ali smo se istodobno povjeravale jedna drugoj više nego ikad. Posebno moram spomenuti naše razgovore, samo nas dvije, ubi no u mojoj sobi iznad Crne suše, malo prije odlaska na spavanje. Moglo bi se re i da je to bila neka vrsta ostataka onih razgovora u spavaonicama prije gašenja svjetla. U svakom slu aju, radilo se o tomu da smo Ruth i ja, bez obzira koliko bismo se tijekom dana prepirale, prije spavanja i dalje sjedile jedna uz drugu na mojemu madracu, pijuckale tople napitke i razmjenjivale svoje najdublje osje aje o našem novom životu, kao da se me u nama nije baš ništa loše dogodilo. Ono što je omogu avalo te uvjerljive razgovore, možda ak održalo naše prijateljstvo tijekom tog razdoblja, bila je injenica da se samo po sebi razumjelo da emo se prema svemu što jedna drugoj kažemo u tim trenucima odnositi s punim poštovanjem: da ne emo izdati povjerenje i, bez obzira koliko se posva amo, ne emo jedna protiv druge upotrijebiti išta od onoga o emu smo razgovarale na tim našim sastancima. U redu, to nikad nije jasno re eno, ali svakako je bio prešutni sporazum, a sve do poslijepodneva kad sam itala roman *Daniel Deronda* niti jedna od nas nije prekršila taj sporazum. Zato nisam bila samo ljutita kad mi je Ruth rekla ono o tome da mi nije mnogo trebalo da se sprijateljim s nekima od veterana. Za mene je to bila izdaja. Jer nije bilo nikakve sumnje što je time željela re i; govorila je o ne emu što sam joj jedne ve eri povjerila o sebi i seksu.

Kao što ste vjerojatno pretpostavili, seks je u Seoskoj ku i bio druk iji nego u Hailshamu. Bio je mnogo otvoreniji, »odrasliji«. Niste hodali naokolo smijulje i se, ogovaraju i i pri aju i tko to s kim ini. Ako ste znali da je dvoje ljudi imalo spolne odnose, niste odmah po eli naga ati o tome ho e li postati stalan par. Ukoliko bi se jednoga dana doista pojavio novi par, niste okolo pri ali o tome kao o nekom velikom doga aju. Samo ste to bez rije i prihvatili, a otad nadalje, ako ste govorili o jednome, govorili ste i o drugome, kao »Chrissie i Rodney« ili »Ruth i Tommy«. Kad je netko želio seks s vama, to je tako er bilo mnogo otvorenije. Prišao bi vam momak i pitao želite li provesti no u njegovoj sobi, »za promjenu«, ili tako nešto, ništa posebno. Katkad je to bilo jer je želio postati par s vama; a katkad je to bilo samo za jednu no .

Ugo aj je, kao što kažem, bio mnogo zreliji. No dok sad razmišljam o tome, ini mi se da je seks u Seoskoj ku i bio pomalo funkcionalan. Možda je razlog tomu bila baš injenica da više nije bilo ogovaranja i tajnovitosti. Ili je možda hladno a bila razlog.

Kad se sjetim seksa u Seoskoj ku i, pomislim na ledeno hladne sobe u mrklome mraku, a to smo obi no radili ispod tone deka. A deke esto uop e nisu bile deke, ve doista udna zbirka, stare zavjese, ak dijelovi sagova. Katkad je bilo tako hladno da ste jednostavno morali natrpati na sebe sve što vam je došlo pod ruku, a ako ste ispod svega toga imali spolne odnose, osje ali ste se kao da po vama udara planina pokriva a, pa u pola slu ajeva niste bili sigurni inite li to s nekim momkom ili sa svim tim pokriva ima.

U svakom slu aju, stvar je u tome da sam, uskoro po dolasku u Seosku ku u, provela po jednu no s nekolicinom momaka. Nisam to tako planirala. Kanila sam bez žurbe pristupiti tomu, možda postati par s nekim koga bih pažljivo odabrala. Nikad ranije nisam bila dio para, a osobito nakon što sam neko vrijeme promatrala Ruth i Tommyja, poželjela sam se i sama u tome okušati. Kao što kazah, to je bio moj plan, a kad su se zaredali susreti za jednu no , to me donekle uznemirilo. Zato sam se one ve eri ni odlu ila povjeriti Ruth.

To je na mnoge na ine bio naš tipi ni ve ernji sastanak. Donijele smo svoje šalice aja, pa smo sjedile u mojoj sobi, jedna do druge na madracu, lagano pognutih glava zbog kosih krovnih greda. Razgovarale smo o raznim momcima u Seoskoj ku i, te bi li neki od njih bio pravi za mene. Ruth je bila u svojem najboljem izdanju: ohrabruju a, duhovita, takti na, mudra. Zato sam joj odlu ila ispri ati o tim susretima za jednu no . Pri ala sam joj kako se to dogodilo bez moje istinske želje; te kako je, premda mi od toga ne možemo dobiti djecu, seks udno djelovao na moje osje aje, baš kako nas je gospo ica Emily upozorila. Zatim sam joj rekla:

- Ruth, željela sam te pitati. Do e li ti ikad tako da to jednostavno moraš u initi? Gotovo s bilo kim?

Ruth je slegnula ramenima, a zatim rekla: - Ja sam u paru. Pa ako to želim u initi, jednostavno to uradim s Tommyjem.

- Da, valjda. Možda se ionako radi samo o meni. Možda nešto nije posve u redu sa mnom, ondje dolje. Jer katkad ja to doista, doista moram u initi.

- To je neobi no, Kathy. - Fiksirala me zabrinutim pogledom, što me samo još više uznemirilo.

- Zna i, ti se nikad tako ne osje aš.

Opet je slegnula ramenima. - Ne tako da bih to u inila bilo s kim. To što govoriš doista zvu i pomalo udno, Kathy. No možda e se to nakon nekog vremena smiriti.

- Katkad cijelu vje nost ne razmišljam o tome. Zatim me to odjednom obuzme. Tako je bilo kad se ono prvi put dogodilo. Po eo me maziti i ljubiti, a ja sam samo željela da prestane. Tada me odjednom obuzela želja, kao grom iz vedra neba. Jednostavno sam to morala u initi.

Ruth je odmahнула glavom. - Stvarno zvu i donekle otka eno. Ali to e vjerojatno prestati. Zacijelo ima neke veze s druk ijom hranom što je ovdje jedemo.

Nije mi baš previše pomogla, ali bila je suosje ajna i ja sam se kasnije malo bolje osje ala. Zato sam se onako zaprepastila kad je Ruth to onako spomenula, usred naše prepirke onog poslijepodneva na livadi. Dobro, vjerojatno nas nitko nije uo, ali unato tome, nešto uop e nije bilo dobro u tome što je u inila. Tijekom tih prvih mjeseci u Seoskoj ku i naše je prijateljstvo ostalo netaknuto jer sam na neki na in smatrala da postoje dvije zasebne Ruth.

Jedna je Ruth uvijek nastojala impresionirati veterane, koja bi bez oklijevanja ignorirala mene, Tommyja, bilo koga drugoga, ako bi pomislila da me sputavati njezin stil. To je bila Ruth kojom nisam bila zadovoljna, ona koju sam svakoga dana gledala kako glumi i pretvara se, Ruth koja je činila onu gestu prilikom rastanka od Tommyja. No Ruth koja je uveče sjedila kraj mene u mojoj malenoj sobici u potkrovlju, nogu ispruženih preko ruba madraca, objema rukama drže i šalicu vrućeg čaja, to je bila Ruth iz Hailshama, a bez obzira što se događalo tijekom dana, mogla sam jednostavno nastaviti s njom ondje gdje smo stale kad smo prošli put tako sjedile. Sve do tog poslijepodneva na livadi, samo se po sebi razumjelo da se te dvije Ruth ne smiješati; da je ona kojoj sam se povjeravala prije spavanja Ruth u koju mogu imati apsolutno povjerenje. Zato sam se onako uzrujala kad je rekla ono o tome da sam se lako sprijateljila barem s nekima od veterana. Zato sam jednostavno pokupila svoju knjigu i otišla.

No kad sad razmišljam o tome, mogu lakše gledati na situaciju s Ruthina stajališta. Mogu shvatiti, primjerice, kako je mogla osjetiti da sam ja prva prekršila sporazum, te da je njezin ubod bio samo odmazda. To mi nije palo na pamet u ono vrijeme, ali sad shvaćam da je moguće, kao i objašnjenje za to što se dogodilo. Na kraju krajeva, trenutak prije nego je ona rekla, govorila sam o gesti udaranja po ruci. Dakle, pomalo je teško to objasniti, ali između nas dvije doista se razvila neka vrsta razumijevanja na inačicu na koji se Ruth ponašala pred veteranima. U redu, možda je blefirala i davala naslutiti mnoge stvari za koje sam znala da nisu istinite. Katkad je, kao što rekoah, činila stvari da bi impresionirala veterane na naš račun. No čini mi se da je Ruth vjerovala, na određenoj razini, da sve to čini za *dobrobit svih nas*. A moja je uloga, kao njezine najbolje prijateljice, bila pružanje tihe potpore, kao da sam u prvom redu u publici dok ona nastupa na pozornici. Silno se trudila ne bi li postala netko drugi, a možda je osjetila pritisak više od nas ostalih jer je, kako sam rekla, na neki način preuzela odgovornost za sve nas. Dakle, u tom se slučaju na inačicu na koji sam govorila o udaranju po ruci mogao shvatiti kao izdaja, pa je možda smatrala opravdanim da mi onako uzvrati. Kao što rekoah, to mi je objašnjenje tek nedavno palo na pamet. U ono vrijeme nisam gledala širu sliku, kao ni svoju ulogu u svemu. Čini mi se da u tim danima, općenito govoreći, nikad nisam shvatila koliko se Ruth trudila poći dalje, odrasti i ostaviti Hailsham za sobom. Dok sad razmišljam o tome, sjetila sam se nečega što mi je jednom rekla, kad sam je nje govala u centru za oporavak u Doveru. Sjedile smo u njezinoj sobi i gledale zalazak sunca, kako smo možda činile, pile mineralnu vodu i jele kekse što sam ih donijela, a ja sam joj prišla da još uvijek imam veći dio predmeta iz svoje stare škrinjice u Hailshamu, na sigurnom u komodi u mojem jednosobnom stanu. Tada sam, ne pokušavajući ići i do nečega određenog, sasvim slučajno rekla:

- Ti nikad nisi imala zbirku nakon Hailshama, zar ne?

Ruth je sjedila u krevetu i dugo šutjela, a zalazak sunca odražavao se na pločicama iza nje. Potom je rekla:

- Sjećam se kako su nas skrbnici, prije nego su otišli, neprestano podsjećali ali da svoje zbirke smijemo ponijeti sa sobom. Stoga sam sve izvadila iz kutije i stavila u platnenu torbu. Kanila sam potražiti doista kvalitetnu drvenu kutiju za sve to, ali nisam stigla u Seosku kuću. No kad smo stigli onamo, vidjela sam da nitko od veterana nema zbirke. Imali smo ih samo mi, i to nije bilo normalno. Zacijelo smo svi to shvatili, ne samo ja, ali zapravo nismo razgovarali o tome, zar ne? Zato nisam potražila novu kutiju. Sve su moje stvari mjesecima ostale u torbi, a na koncu sam ih bacila.

Zurila sam u nju. - Svoju si zbirku bacila u smeće?

Ruth je odmahнула glavom, a činilo se da je idu ih nekoliko trenutaka razmišljala o svim različitim stvarima iz svoje zbirke. Na koncu je rekla:

- Sve sam stavila u vrećicu za smeće, ali nisam mogla podnijeti pomisao da ih bacim u kantu. Stoga sam zamolila Keffersa, jednom kad je odlazio odande, da vrećicu odnese u prodavaonicu. Znala sam za dobrotvorne prodavaonice, sve sam to otkrila. Keffers je malo prekopavao po vrećici. Nije znao što je sve to, zašto i bi, a zatim se nasmijao i rekao da ne zna niti za jednu prodavaonicu koja bi željela takve stvari. A ja sam rekla da su to dobre stvari, doista kvalitetne. Vidio je da postajem pomalo emotivna, pa je promijenio držanje. Rekao je

nešto kao: »Dobro, gospo ico, odnijet u to ljudima u Oxfamu.« Zatim se istinski potrudio i rekao: »Sad kad sam malo bolje pogledao, imate pravo, doista ima kvalitetnih stvari!« Ali nije bio previše uvjerljiv. Pretpostavljam da je sve to uzeo i stavio u neku kantu za sme e. No barem ja to nisam morala znati. - Potom se nasmiješila i rekla: - Ti si bila druk ija. Sje am se. Nikad se nisi sramila svoje zbirke i zadržala si je. Sad bih voljela da sam i ja to u inila.

Želim re i da smo se svi pokušavali prilagoditi novom životu i zacijelo smo tada u inili nešto što smo kasnije požalili. Tada me doista uzrujala Ruthina primjedba, ali sad nema nikakva smisla osu ivati nju ili bilo koga drugoga zbog ponašanja tijekom prvih dana u Seoskoj ku i.

*

Po etkom jeseni, kad sam bolje upoznala naše okruženje, po ela sam opažati stvari koje su mi ranije promaknule. Primjerice, tu je bio neobi an stav prema u enicima koji su nedavno otišli. Veterani su uvijek spremno pri ali anegdote o ljudima koje su upoznali kad su putovali do Bijele ku'e ili na Farmu jablana; ali su jedva ikad spominjali u enike koji su, sve do našeg dolaska, zasigurno bili njihovi intimni prijatelji.

Još sam nešto opazila, a shvatila sam da se uklapa, je velika tajnovitost obavijala odre ene veterane kad su odlazili na »te ajeve«, a ak smo i mi znali da to ima veze s pripremama za njegovatelje. Mogli su izbivati etiri ili pet dana, ali ih je za to vrijeme jedva itko spominjao; a kad bi se vratili, nitko ih ništa nije pitao. Vjerojatno su nasamo razgovarali sa svojim najboljim prijateljima, ali samo se po sebi razumjelo da se o tim putovanjima ne smije javno pri ati. Sje am se kako sam jednog jutra gledala, kroza zamagljena stakla na kuhinjskom prozoru, dva veterana koji su odlazili na te aj, pitaju i se ho e li do idu eg prolje a ili ljeta sasvim oti i, a mi emo pomno paziti da ih ne spominjemo.

No možda je pretjerano tvrditi da su oni koji su otišli doista bili tabu tema. Ako ih se moralo spomenuti, onda ih se spomenulo. Naj eš e ste mogli uti da se spominju neizravno, u vezi s nekim predmetom ili zadatkom. Na primjer, ako je trebalo popraviti neku odvodnu cijev, raspravljalo se o tome »kako bi Mike to u inio«. Isto tako, ispred Crne suše postojao je panj što su ga svi zvali »Daveov panj«, jer je više od tri godine, do nekoliko tjedana prije našega dolaska, on na njemu sjedio da bi itao i pisao, katkad ak i ako je padala kiša ili je bilo veoma hladno, zatim je tu bio Steve, možda najupe atljivija osoba. Nitko od nas nikad nije raspravljao o tome kakva je Steve bio osoba, osim da su mu se svi ali pornografski asopisi.

S vremena na vrijeme mogli ste nai i na pornografski asopis, ba en iza kau a ili usred hrpe starih novina. To su bili od onih što biste nazvali »mekanom« pornografijom, premda nam tada nisu bile poznate takve nijanse. Nikad ranije nismo vidjeli ništa sli no, pa nismo znali što o tome misliti. Veterani bi se obi no nasmijali kad bi se pojavio jedan od tih asopisa, te bi ga brzo prelistali, na neki blazirani na in, a potom odbacili u stranu, pa smo i mi inili isto. Kad smo se Ruth i ja prije nekoliko godina prisje ale toga, tvrdila je da su deseci tih asopisa tada kružili Seoskom ku om. - Nitko nije priznavao da mu se svi aju - rekla je. - Ali sje aš se kako je bilo. Ako bi se jedan pojavio u nekoj prostoriji, svi su se pretvarali da im je smrtno dosadan. Kad bismo se nakon pola sata vratili onamo, asopisa više nije bilo.

U svakom slu aju, želim re i, kad god bi se pojavio neki od tih asopisa, ljudi bi tvrdili da je to ostatak »Steveove zbirke«. Drugim rije ima, Steve je bio odgovoran za svaki porno asopis koji se ikad pojavio. Kao što sam rekla, nikad nismo saznali ništa drugo o Steveu. Me utim, ak i tada smo vidjeli smiješnu stranu svega toga, pa kad bi netko pokazao prstom i rekao: »O, gledaj, jedan od Steveovih asopisa«, u glasu mu se osje ao tra ak ironije.

Moram re i da su ti asopisi izlu ivali Keffersa. Pri alo se da je religiozan i zdušni protivnik ne samo pornografije, nego i seksa op enito. Katkad bi doslovce pomahnitao; po licu su mu izbijale crvene mrlje od bijesa; te bi protutnjao ku om, bez kucanja upadao u sobe, odlu an da e pokupiti »Steveove asopise«, sve do jednoga. Silno smo se trudili da ga u takvim trenucima doživljavamo kao zabavnog, ali bilo je ne eg doista zastrašuju eg u njemu

kad bi ga obuzelo takvo raspoloženje. Primjerice, gunjanje što smo ga uvijek čuli od njega, odjednom je prestalo, a sama ta tišina činila ga je drukčijim, čak opasnijim.

Sve sam se kad je Keffer jednom prilikom pokupio šest ili sedam »Steveovih asopisa« i bijesno ih odnio do svojega kombija. Laura i ja promatrale smo ga iz moje sobe, a ja sam se smijala ne emu što je Laura upravo rekla. Zatim sam vidjela kako Keffer otvara vrata kombija, a kako su mu trebale obje ruke da pomakne stvari u kombiju, odložio je asopise na neke cigle naslagane ispred kotlovnice; prije nekoliko mjeseci nekolicina veterana pokušala je ondje napraviti roštilj. Keffer je, sagnut naprijed, s glavom i ramenima skrivenim u kombiju, cijelu vječnost prekopavao po unutrašnjosti vozila, a nešto mi je govorilo da je, bez obzira na sav onaj bijes od malo as, sad već zaboravio na asopise. Doista, vidjela sam kako se nekoliko minuta kasnije uspravio, sjeo za volan, tresnuo vratima i odvezao se.

Kad sam Lauri pokazala da je Keffer zaboravio asopise, rekla je:

- Pa, neće dugo ostati ondje. Morat će ih ponovno skupljati, kad se sljedeći put odluči za istku.

No kad sam oko pola sata kasnije prošla kraj kotlovnice, vidjela sam da su asopisi ostali netaknuti. Na trenutak sam pomislila da bih ih mogla odnijeti u svoju sobu, ali mi je bilo jasno da bi me beskrajno zadirkivali kad bi ih netko slučajno ondje našao; te da ljudi nikako ne bi shvatili moje razloge za taj postupak. Zato sam pokupila asopise i odnijela ih u kotlovnicu.

Kotlovnica je zapravo bila samo još jedna suša, ograda uz bok farmerske kuće, puna starih kosilica i vila, stvari za koje je Keffer mislio da se neće lako zapaliti ako kotao jednoga dana odluči eksplodirati. Keffer je ondje imao i radnu klupu, pa sam namo spustila asopise, odgurnula neke stare krpe sjela kraj asopisa. Nije bilo baš previše svjetla, ali negdje iza mene nalazio se prozor veoma prljava okna, a kad sam otvorila prvi asopis, sasvim sam dobro vidjela fotografije. Bilo je mnogo fotografija djevojaka raširenih nogu ili isturenih stražnjica. Priznajem, bilo je trenutaka kad bih gledala takve fotografije i osjetila uzbuđenje, premda me nikad nije privlačio seks s nekom djevojkom. Ali toga poslijepodneva nisam to tražila. Brzo sam prelistavala asopise, ne želeći i da me omete seksualni zov tih stranica. Zapravo, jedva sam opažala izvijena tijela jer sam se usredotočila na lica. Provjeravala sam lica čak i modela na malenim reklamama za video ili nešto drugo, uz rubove stranica.

Tek kad sam se približila kraju hrpe, postala sam vjesna činjenice da netko stoji izvan šupe, tik uz rata. Ostavila sam vrata otvorena jer su inače bila tvorena, a i radi svjetla; već sam dvaput podigla glavu jer mi se činilo da sam čula neki tihi zvuk. Ali ondje nije bilo nikoga, pa sam nastavljala raditi svoje. Međutim, sad sam bila sigurna, te sam, odloživši asopis, duboko i glasno uzdahnula.

Čekala sam smijuljenje, ili možda nalet dvoje ili troje u enika koji jedva čekaju da iskoriste to što su me uhvatili s hrpom porno asopisa. Ali ništa se nije dogodilo. Stoga sam doviknula, a u glas sam nastojala unijeti ton dosade:

- Oduševljena sam što mi se možeš pridružiti. Čemu takva sramežljivost?

Zašto se tihi smijeh, a zatim se Tommy pojavio na pragu. - Zdravo, Kath - smeteno je rekao.

- Hajde, uđi, Tommy.

Oprezno mi je prilazio i zaustavio se nekoliko koraka od mene. Zatim se zagledao u kotao i rekao:

- Nisam znao da ti se sviđaju takve stvari.

- Djevojkama je tako čer to dopušteno, nije li? Nastavila sam prelistavati asopis, a on je ideo ih nekoliko sekunda šutio. Zatim sam ga čula kako kaže:

- Nisam te pokušavao špijunirati. Ali vidio sam te iz svoje sobe. Vidio sam kako si izašla i uzela onu hrpu što ju je Keffer ostavio.

- Rado ću ti ih prepustiti kad završim.

Nezgrapno se nasmijao. - To je samo seks. Vjerujem da sam ih već vidio. - Opet se kratko nasmijao, ali kad sam podigla glavu, vidjela sam da me promatra s ozbiljnim izrazom lica. Tada je pitao:

- Tražiš li nešto, Kat?

- Kako to misliš? Samo gledam prljave fotografije.
- Samo radi uzbu enja?
- Valjda se može tako re i. - Odložila sam jedan asopis i uzela drugi.

Zatim sam ula kako se Tommyjevi koraci približavaju, sve dok nije stao tik do mene. Kad sam opet podigla glavu, njegove su ruke nestrpljivo mahale zrakom, kao da obavljam neki komplicirani zadatak, a on mi silno želi pomo i.

- Kath, to se ne ini... Pa, ako je radi uzbu enja, to se ne ini tako. Moraš mnogo pažljivije razgledavati fotografije. Uop e ne djeluje ako to iniš tako brzo.

- Odakle znaš što djeluje na djevojke? Ili si možda to gledao zajedno s Ruth. Oprosti, nisam razmišljala.

- Kath, što tražiš?

Ignorirala sam ga. Bila sam pri kraju hrpe i željela sam sve pregledati. Potom je rekao:

- Ve sam te jednom vidio da to iniš.

Ovoga sam puta prestala i pogledala ga. - Što se doga a, Tommy? Je li te Keffers vrbovao u svoju pornopatrolu?

- Nisam te pokušavao špijunirati. No ipak sam te vidio, onom prigodom prošli tjedan, nakon što smo svi bili u Charleyjevoj sobi. Ondje se nalazio jedan od tih asopisa, a ti si mislila da smo svi otišli. Ali ja sam se vratio po svoj džemper, a Claireina su vrata bila otvorena, pa sam vidio ravno u Charleyjevu sobu. Tako sam vidio da prelistavaš asopis.

- Pa, što onda? Svi moramo na neki na in prona i što nas uzbu uje.

- Nisi to radila radi uzbu enja. Vidio sam, baš kao i sada. Rije je o tvom licu, Kath. Onom prigodom u Charleyjevoj sobi lice ti je imalo udan izraz. Kao da si bila žalosna, možda. I pomalo uplašena.

Sko ila sam s radne klupe, pokupila asopise i gurnula ih u njegove ruke. - Evo. Daj ih Ruth. Pogledaj ho e li na nju djelovati.

Prošla sam kraj njega i izišla iz suše. Znala sam da e biti razoran jer mu ništa nisam rekla, ali u tom trenutku još ni sama nisam temeljito razmislila o svemu, pa nisam bila spremna pri ati o tome. No nije mi smetalo što je došao za mnom u kotlovnici. Uop e mi nije smetalo. Osje ala sam se utješeno, gotovo zašti enom. Na koncu sam mu ipak rekla, ali tek nakon nekoliko mjeseci, kad smo pošli na putovanje u Norfolk.

DVANAESTO POGLAVLJE

Želim vam ispri ati o putovanju u Norfolk i svemu što se toga dana dogodilo, ali se najprije moram malo vratiti unatrag, kako bih vam opisala situaciju i objasnila zašto smo uop e pošli onamo.

Naša je prva zima tada ve bila pri kraju, te smo se svi uglavnom udoma ili. Unato svim našim malim prepirkama, Ruth i ja smo zadržale svoju naviku sažimanja dana u mojoj sobi, razgovora uz tople napitke, a tijekom jednog od tih razgovora, kad smo se šalile oko ne ega, ona je odjednom rekla:

- Pretpostavljam da si ula što govore Chrissie i Rodney.

Kad sam rekla da nisam, nasmijala se i nastavila:

- Vjerojatno me samo zadirkuju. Tako oni doživljavaju šalu. Zaboravi da sam to spomenula.

No vidjela sam da o ekuje da to izvu em iz nje, pa sam nastavila zapitkivati sve dok na koncu nije tihim glasom rekla:

- Sje aš se kad su Chrissie i Rodney prošli tjedan bili na putu? Otišli su u neki gradi pod nazivom Cromer, gore, na obali Norfolka.

- Što su ondje radili?

- O, mislim da ondje imaju nekog prijatelja, nekoga tko je ranije ovdje živio. Ali nije u tome stvar. Rije je o tome da tvrde da su vidjeli tu... osobu. Kako radi u nekom velikom uredu. Pa, znaš. Misle da je ta osoba *mogu a*. Za mene.

Premda se ve ina nas prvi put susrela s idejom »mogu ih« još u Hailshamu, osje ali smo da o tome ne smijemo raspravljati, pa to nismo inili, premda nas je ta pomisao istodobno zaintrigirala i uznemirila. To nije bila tema o kojoj se ležerno govorilo, ak ni u Seoskoj ku i. Zasigurno je bilo više smetenosti prilikom bilo kakvih razgovora o »mogu ima« nego, recimo, o seksu. Unato tome, vidjelo se da su ljudi fascinirani, katkad ak i opsjednuti time, pa se esto govorilo o tome, obi no u ozbiljnim diskusijama, posve druk ijim od onih o, recimo, Jamesu Joyceu.

Osnovna ideja teorije o mogu ima bila je jednostavna, i nitko je nije previše osporavao. Glasila je otprilike ovako: budu i da je svatko od nas nastao kao kopija neke normalne osobe, za svakoga mora, negdje vani, postojati model koji živi svojim životom. To je zna ilo, barem teoretski, da ete mo i na i osobu po kojoj ste nastali. Zato ste, kad ste i sami bili ondje vani, u gradi ima, trgova kim centrima, kavanama, uvijek pazili ho ete li opaziti »mogu u osobu«, ljude ije ste kopije možda vi i vaši prijatelji.

Osim u toj osnovnoj teoriji, nije bilo mnogo koncenzusa. Za po etak, nitko se nije slagao kad je rije o tome što tražimo dok pokušavamo otkriti »mogu e«. Neki su u enici smatrali da treba tražiti osobu koja je dvadeset do trideset godina starija od Vas, u dobi koje bi bili normalni roditelji. No drugi bi tvrdili da je to sentimentalno. Zašto bi postojao »prirodni« generacijski razmak izme u nas i naših modela? Mogli su se koristiti bebama, starim ljudima, u emu bi bila razlika? Drugi su tvrdili da bi za modele uzeli ljude u najboljoj formi, te je vjerojatno da su »normalne roditeljske« dobi. No tu smo otprilike svi osje ali da se približavamo podru ju u koje ne želimo u i, te bi rasprava zamrla. Zatim su tu bila pitanja o tome zašto uop e želimo prona i svoje modele. Jedna velika ideja iza svega toga bila je da ukoliko na eš svoj model, mo i eš zaviriti u svoju budu nost. Ne želim re i da je netko doista mislio da e, ako se pokaže da je vaš model, recimo, ovjek koji radi na željezni koj postaji, on ili ona tako er na koncu raditi taj posao. Svima nam je bilo jasno da to nije tako jednostavno. Unato tome, svi smo mi, do razli itih stupnjeva, vjerovali da emo, kad vidimo osobu ija smo kopija, barem donekle shvatiti tko smo duboko u sebi, a možda i dio onoga što nas o ekuje u životu.

Bilo je nekih koji su smatrali glupim uop e se optere ivati mogu ima. Naši su modeli bili nevažni, tehni ka nužnost da bismo dospjeli na svijet, ništa više od toga. O nama samima ovisilo je kako emo što bolje organizirati svoje živote. Ruth je uvijek tvrdila da se slaže s tim stavovima, a vjerojatno sam i ja tako mislila. Bez obzira na to, kad god smo uli pri e o mogu ima, za bilo koga, nismo uspijevali potisnuti znatiželju.

Ako me sje anje ne vara, izvještaji o opažanju »mogu ih« obi no su dolazili u naletima. Mogli su pro i tjedni bez spominjanja te teme, a zatim bi jedna pri a o opažanju izazvala pojavu niza drugih. Ve inu tih pri a o ito se nije isplatilo provjeravati: netko je vidio nekoga u automobilu koji je onuda projurio, takve stvari. No s vremena na vrijeme inilo se da u opažanju ima ne ega, što je bio slu aj i s onim o kojemu mi je Ruth te ve eri pri ala.

*

Prema Ruthinoj pri i, Chrissie i Rodney istraživali su priobalni gradi kamo su otputovali, te su se na neko vrijeme razdvojili. Kad su se ponovno sastali, Rodney je bio veoma uzbu en i rekao je Chrissie kako je šetao sporednim ulicama uz glavnu, te je prošao kraj ureda s velikim staklenim zidom. Unutra se nalazilo mnogo ljudi, neki su sjedili za pisa im stolovima, a drugi su hodali naokolo i avrljali. Ondje je opazio Ruthin mogu i model.

- Chrissie je došla i ispri ala mi to im su se vratili. Natjerala je Rodneyja da sve opiše, a on je dao sve od sebe, ali bilo je nemogu e sa sigurnoš u procijeniti. Sad neprestano pri aju kako e me odvesti onamo, ali ja nisam sigurna. Ne znam bih li uop e nešto trebala poduzeti po tom pitanju.

Ne sje am se to no što sam joj te ve eri rekla, ali mla a sam bila prili no skepti na. Zapravo, da budem iskrena, vjerovala sam da su Chrissie i Rodney sve to izmislili. Ne bih željela re i da su Chrissie i Rodney bili loši ljudi, to ne bi bilo pošteno. Na mnoge su mi se

na ine doista svi ali. No injenica je bila da je na in na koji su se odnosili prema nama novopridošlicama, osobito prema Ruth, bio sve samo ne posve iskren.

Chrissie je bila visoka djevojka, veoma lijepa kad bi se posve uspravila, ali se inilo da ona toga nije svjesna, pa se cijelo vrijeme držala pogrbljeno kako bi bila kao svi ostali. Zato je esto više podsje ala na zlo estu vješticu umjesto na filmsku zvijezdu; taj je dojam poja avala njezina iritantna navika da te bo ne prstom trenutak prije nego ti nešto kaže. Uvijek je nosila duge suknje radije nego traperice, a malene je nao ale previše priljubila uz lice. Bila je jedan od veterana koji su nas doista lijepo do ekali kad smo ljetos stigli onamo, a mene je u po etku doista osvojila, pa sam u njoj tražila uzor. No kako su tjedni prolazili, više nisam bila tako sigurna u nju. Bilo je ne eg udnog u na inu na koji je uvijek spominjala injenicu da smo došli iz Hailshama, kao da se time može objasniti gotovo sve o nama. Uvijek je postavljala pitanja o Hailshamu, o sitnicama, kao što moji donori danas ine, a premda je nastojala da se to doima veoma ležernim, vidjela sam da postoji cijela druga dimenzija njezina interesa. Drugo što mi je smetalo bio je na in na koji nas je uvijek, inilo se, željela razdvojiti: odvu i jedno od nas u stranu dok je nekolicina ostalih zajedno nešto radila, ili bi pozvala dvoje od nas da se ne emu pridružimo, a drugo dvoje je ostalo na suhom, takve stvari.

Chrissie ste rijetko kad mogli vidjeti bez njezina momka Rodneyja. On je hodao naokolo kose vezane u konjski rep, poput rock-glazbenika iz sedamdesetih, i mnogo je pri ao o stvarima poput reinkarnacije. Zapravo mi je postao prili no drag, ali je bio pod velikim Chrissienim utjecajem. Bez obzira o emu se raspravljalo, znali ste da e podržati njezin stav, a ako bi Chrissie ikad rekla nešto barem malo zabavno, on se gušio od smijeha i odmahivao glavom kao da ne može vjerovati koliko je to smiješno.

Dobro, možda sam malo previše oštra kad je rije o njima. Kad sam nedavno s Tommyjem razgovarala o njima, rekao je da ih je smatrao prili no dragim ljudima. No sve vam to sada pri am da bih objasnila zašto sam bila tako sumnji ava kad su rekli da su opazili mogu i model za Ruth. Kao što rekoh, moj prvi poriv bio je ne vjerovati u to i pretpostaviti da Chrissie nešto smjera.

Drugo što me u inilo sumnji avom imalo je veze s opisom što su ga dali Chrissie i Rodney: sliku žene koja radi u lijepom ostakljenom uredu. Meni se, tada, to inilo previše blizu onome za što smo znali da je Ruthin »san o budu nosti«.

Zacijelo smo te zime uglavnom samo mi, novopridošlice, pri ali o »snovima za budu nost«, premda je to inilo i nekoliko veterana. Neki od starijih, osobito oni koji su zapo eli s obukom, tiho bi uzdahnuli i izišli iz prostorije kad bi zapo eo takav razgovor, ali mi dugo uop e nismo opažali da se to doga a. Nisam sigurna što se zbivalo u našim glavama tijekom tih razgovora. Vjerojatno smo znali da to ne može biti ozbiljno, ali s druge strane, sigurna sam da na to nismo gledali niti samo kao na bogatu maštu. Možda je nakon Hailshama, samo za onih pola godine ili malo više, prije razgovora o tome kako emo postati njegovatelji, prije satova vožnje, svih onih drugih stvari, bilo mogu e na duga razdoblja zaboraviti tko smo mi zapravo; zaboraviti što su nam skrbnici govorili; zaboraviti ispad gospo ice Lucy onoga kišnoga poslijepodneva u paviljonu, kao I sve one teorije što smo ih tijekom svih tih godina me u sobom razvili. To nije moglo potrajati, naravno, ali kao što kažem, samo za tih nekoliko mjeseci nekako smo uspjeli živjeti u tom ugodnom stanju u kojem smo mogli razmišljati o našim životima bez uobi ajenih ograni enja. Dok sad razmišljam o tome, ini se da smo cijelu vje nost sjedili u onoj toploj kuhinji nakon doru ka, ili okupljeni oko vatri koje su tinjale u sitne jutarnje sate, izgubljeni u razgovorima o svojim planovima za budu nost.

Pazite, nitko od nas nije pošao *previše* daleko. Ne sje am se da je netko rekao da e biti filmska zvijezda ili tako nešto. eš e se razgovaralo o tome da e netko postati poštar ili raditi na farmi. Prili an broj u enika želio je postati voza ove ili one vrste, a kad bi razgovor pošao u tom pravcu, esto se doga alo da neki veterani po nu uspore ivati osobito lijepe krajolike kroz koje su putovali, omiljena odmorišta uz ceste, problemati ne zaobilaznice i tome sli no. Danas bih, naravno, s lako om mogla voditi glavnu rije o tim temama. Me utim, u ono vrijeme obi avala sam samo slušati, bez rije i, upijaju i njihove pri e. Katkad, ako je bilo kasno, zatvorila bih o i i ugniježdila se uz naslon za ruke na kau u, ili uz nekog momka, ako

je to bilo tijekom jednih od onih kratkotrajnih faza kad sam službeno bila s nekim, te bih pomalo drijemala, puštaju i da mi glavom prolaze prizori cesta.

No da se vratim na ono što želim reći, kad su se vodili takvi razgovori, najčešće ih je Ruth vodila dalje od svih ostalih, osobito ako su se u blizini nalazili veterani. Od samog početka zime prišla je o uredima, ali je to doista zaživjelo, doista postalo njezin »san o budućnosti«, nakon onog jutra kad smo nas dvije pošle u selo.

Bilo je užasno hladno, a naše su nas plinske grijalice mučile. Cijelu smo ih vještost pokušavali upaliti, škljocaju i bez rezultata, te sve više njih nije funkcioniralo, a sobe su postale ledene. Keffer se nije želio time pozabaviti, tvrdeći i da smo mi odgovorni za njih, ali nam je na koncu, kad je postalo neizdržljivo hladno, dao kuvertu s novcem i papirom na koji je zapisao koje gorivo za paljenje moramo kupiti. Ruth i ja smo se dobrovoljno prijavile za odlazak u selo po to, pa smo zato tog ledenog jutra hodale stazom prema selu. Stigle smo do mjesta gdje je živica s obje strane bila visoka, a tlo je bilo smrznuto, kad se Ruth odjednom zaustavila nekoliko koraka iza mene.

Nisam to odmah shvatila, a kad sam se okrenula prema njoj, puhala je u prste i gledala dolje, zaokupljena nekim kraj svojih nogu. Mislila sam da je možda ugledala neko siroto uginulo stvorenje pokriveno mrazom, ali kad sam joj prišla, vidjela sam da je riječ o nekom asopisu u boji, ne jednom od »Steveovih asopisa«, nego jedna od onih vedrih, šarenih brošura što se besplatno dobivaju u novinama. Bila je otvorena na veliku reklamu preko dviju stranica, a premda se papir navlažio i u jednom je kutu bilo blata, slika se dobro vidjela. Prikazivala je prekrasno moderan velik ured gdje su radile tri ili četiri osobe, i svi su se nekoemu smijali. Mjesto se doimalo blještavim, kao i ljudi. Ruth je zurila u tu sliku, a kad je opazila da stojim uz nju, rekla je:

- Dakle, *to* bi bilo *pravo* mjesto za rad.

Zatim se smjela, možda se čak i naljutila jer sam je takvu vidjela, i nastavila hodati, mnogo brže nego ranije.

No nekoliko sati kasnije, dok je nekolicina nas sjedila oko vatre u farmerskoj kući, Ruth nam je po prištati o uredu u kakvom bi najradije radila, i ja sam odmah shvatila o čemu govori. Opisala je sve pojedinosti, biljke, blistavu opremu, stolice na kotačima i ima i okretanje, a to je činilo tako živo da je cijelu vještost nitko nije prekidao. Pozorno sam je promatrala, ali činilo se da joj uopće nije palo na pamet da bih to mogla povezati, možda je čak i sama zaboravila odakle je stigao taj prizor. U jednom je trenutku čak govorila o tome kako će ljudi u njezinu uredu svi biti »dinamični, prodorni tipovi«, a ja sam se sjetila da su baš te riječi bile velikim slovima napisane preko reklame: Jeste li dinamičan, prodoran tip?, tako nekako. Jasno, ništa nisam rekla. Zapravo, dok sam je slušala, čak sam se po prištati pitati nije li to možda ipak izvedivo: hoće li se možda svi mi jednoga dana preseliti na takvo mjesto i nastaviti sa svojim životima?

Chrissie i Rodney su te sati bili ondje, naravno, upijaju i svaku riječ. Danima nakon toga Chrissie je uporno nagovarala Ruth da još prištati o tome. Prošla bih kraj njih dok su zajedno sjedile u kutu neke prostorije, a Chrissie bi pitala: - Jesi li sigurna da ne biste jedan drugome išli na živce, dok svi tako zajedno radite? - samo da bi ponovno potaknula Ruth na prištati.

Kad je riječ o Chrissie, a to se odnosilo i na mnoge druge veterane, bez obzira na njezino pomalo snishodljivo držanje prema nama kad smo tek stigli onamo, činjenica je da je osjećala strahopoštovanje jer smo mi došli iz Hailshama. Dugo mi je trebalo dok to nisam shvatila. Recimo, sve ono o Ruthinu uredu: Chrissie sama nikad ne bi prištati o radu u *bilo kojem* uredu, a kamoli u takvom. No zato što je Ruth bila iz Hailshama, nekako se cijela zamisao uklapala u ono što je moguće. Tako je Chrissie na to gledala, a vjerujem da je Ruth s vremena na vrijeme rekla ponešto kako bi poticala ideju o tome da se, doista, na neki tajanstveni način, posebna pravila odnose na nas, u enike Hailshama. Nikad nisam mogla da Ruth laže veteranima; više se radilo o tome da nije zaniijekala neke stvari, a druge je davala naslutiti. Bilo je prilika kad sam sve to mogla pobiti tako da joj se obruši na glavu. No premda se Ruth katkad doimala posramljenom, ako bi usred neke prištati uhvatila moj pogled, činilo se da je sigurna da je ne može odati. I naravno, nisam to učinila.

Dakle, takva je bila situacija kad su Chrissie i Rodney tvrdili da su vidjeli Ruthin »mogu i model«, te vam je sad možda jasno zašto sam bila skeptična. Nisam bila oduševljena idejom da Ruth pođe s njima u Norfolk, premda zapravo ne bih znala objasniti zašto je tako. Kad je jednom postalo jasno da je vrsto odlučila poći, rekla sam joj da idem i ja. U početku se nije doimala previše zadovoljnom, a čak je spomenula da ni Tommyju ne dopustiti da pođe s njom. No na koncu smo svi pošli, nas petero: Chrissie, Rodney, Ruth, Tommy i ja.

TRINAESTO POGLAVLJE

Rodney, koji je imao voza ku dozvolu, za taj je dan posudio automobil od radnika na farmi u Metchleyju, udaljenoj nekoliko kilometara niz cestu. Ranije je redovito na taj način nabavljao automobile, ali tog je puta dogovor propao dan prije nego što smo trebali krenuti na put. Premda se situacija prilično lako razriješila; Rodney je pošao do farme i dobio obećanje za drugi automobil; zanimljivo je bilo kako je Ruth reagirala tijekom tih nekoliko sati kad je izgledalo da će se putovanje možda morati otkazati.

Dotad je cijelu stvar nastojala prikazati kao nekakvu šalu, da pristaje na to uglavnom da bi udovoljila Chrissie. Naveliko je prišla o tome da svoju slobodu ni izbliza dovoljno ne istražujemo otkako smo otišli iz Hailshama; kako je ionako oduvijek željela poći u Norfolk da »pronađe sve naše izgubljene stvari«. Drugim riječima ima, svim se silama trudila pokazati nam da ne smatra posebno ozbiljnim to traženje svojeg »mogućeg modela«. Onoga dana prije polaska, sjeđam se da smo Ruth i ja bile u šetnji, a kad smo se vratile, ušle smo u kuhinju farmerske kuće gdje su Fiona i nekoliko veterana pripremali gulaš. Upravo nam je Fiona, ne podigavši pogled s onoga što je radila, ispričala da je ranije došao momak s farme i donio poruku. Ruth je stajala odmah ispred mene, pa joj nisam vidjela lice, ali se posve ukočila. Potom se bez riječi okrenula, progurala kraj mene i izišla. Tada sam načas ugledala njezino lice i shvatila koliko se uzrujala. Fiona je počela govoriti nešto kao: - O, nisam znala... - No ja sam brzo rekla: - Ruth nije zbog toga uzrujana. Riječ je o nečem drugom, o nečemu što se ranije dogodilo. Isprika nije bila naročita, ali to mi je jedino palo na pamet.

Kao što sam rekla, kriza oko vozila na koncu se riješila, i rano idućeg jutra, po mrklome mraku, nas petero ukrcalo se u stari, ali sasvim pristojan rover. Chrissie je sjedila sprijeda, kraj Rodneyja, a nas troje otraga. To nam se činilo sasvim prirodnim, te smo se bez razmišljanja tako smjestili. Ali nakon samo nekoliko minuta, kad je Rodney prošao mračne, uske i zavojite cestice i stigao do pravih cesta, Ruth, koja se nalazila u sredini, nagnula se naprijed, ruke naslonila na prednja sjedala i počela razgovarati s dvoje veterana. Učinilo je to na nas in da Tommy i ja, koji smo sjedili kraj nje, nismo čuli ništa od onoga što su govorili, a kako je ona sjedila između nas, nismo mogli ni međusobno razgovarati, čak se nismo ni vidjeli. Katkad, u rijetkim prilikama kad bi se ipak nagnula natrag, pokušala sam zapodjenuti nekakav razgovor između nas troje, ali Ruth nije sudjelovala, te bi se uskoro opet nagnula naprijed, zavukavši lice između dvaju prednjih sjedala.

Nakon otprilike sat vremena, kad se donekle razmutilo, zaustavili smo se kako bismo protegnuli noge, a Rodney je također morao obaviti nuždu. Bili smo kraj velikog praznog polja, pa smo preskočili jarak i nekoliko minuta trljali ruke, promatrajući vlastiti dah. U jednom sam trenutku opazila da se Ruth udaljila od ostalih, zagledavši se preko polja u izlazak sunca. Pošla sam k njoj i predložila joj da, budući da želi razgovarati samo s veteranima, zamijeni mjesto sa mnom. Tako će moći i dalje razgovarati, barem s Chrissie, a Tommy i ja ćemo moći prići o nečemu da nam putovanje brže prođe. Tek što sam završila, Ruth mi je šaptom rekla:

- Zašto moraš biti naporna? Baš sada! Ne shvaćam. Zašto želiš stvarati probleme? - Zatim me naglo okrenula tako da smo leđima bile okrenute prema ostalima, pa ne bi vidjeli ako se počemo prepirati. Način na koji je to učinila, a ne njezine riječi, odjednom me naveo da situaciju vidim iz njezina kuta; shvatila sam da se Ruth silno trudi da Chrissie i Rodneyju predstavi ne samo sebe, nego sve nas, u pravom svjetlu; a ja sam sad zaprijetila da u podrovnici njezina nastojanja i započeti neugodnu scenu. Shvatila sam sve to, pa sam joj samo

dotaknula rame i vratila se k ostalima. Kad smo se vratili do automobila, pazila sam da nas troje sjedimo posve isto kao ranije. No sada, dok smo se vozili dalje, Ruth je uglavnom šutjela, naslonivši se unatrag, a čak i kad su nam Chrissie i Rodney nešto dovikivali s prednjeg sjedala, odgovarala je samo mrzovoljnim jednosložnim riječi ima.

No, situacija je postala mnogo vedrija i mi smo ušli u primorski gradić. Stigli smo onamo otprilike u vrijeme ručka i ostavili rover na parkiralištu kraj terena za minigolf. Dan je bio vedar i prohladan, a koliko se sjećam, tijekom prvog sata svi smo bili ushićeni svojim dolaskom onamo da nismo previše razmišljali o našem cilju. U jednom je trenutku Rodney ispustio nekoliko radosnih poklika, mašući rukama dok nas je vodio cestom što se uspinjala kraj redova kuća i poneke prodavaonice. Veličina neba nekako je stvarala osjećaj da hodamo prema moru.

Zapravo, kad smo stigli do mora, našli smo se na cesti uklesanoj u klisuru. U početku se činilo da se stijena ravno spušta dolje do pijeska, ali kad ste se nagnuli preko ograde, vidjeli ste vijugave puteljke što su vodili do plaže.

Sad smo već umirali od gladi, pa smo pošli u maleni bistro smješten na klisuri, baš kraj početka jednog puteljka. Kad smo ušli, unutra su bile samo dvije bucmaste žene s pregaćama koje su ondje radile. Pušile su za jednim od stolova, ali su brzo ustale i otišle u kuhinju, pa smo ondje bili sami.

Sjeli smo za stol sasvim otraga, što je značilo da smo bili sasvim blizu ruba klisure, pa smo imali dojam da doslovce lebdimo iznad mora. Tada ga nisam imala šansu usporediti, ali sad mi je jasno da je bistro bio sićušan, sa samo tri ili četiri malena stola. Jedan je prozor bio otvoren, vjerojatno zato da se mjesto ne ispuni mirisima prženja, pa bi svako toliko prostorijom prošao zapuh vjetra, te bi zalepršale obavijesti o povoljnim ponudama. Jedna je obavijest bila pri vrhu stana iznad šanka, napisana na kartonu flomasterima u boji, a na vrhu se nalazila i riječ »look« i u svakom »o« bilo je nacrtano oko koje je zurilo. Ovih dana tako često vidim isti natpis da ga čak i ne opažam, ali tada sam ga vidjela prvi put. Stoga sam zadivljeno gledala u to, a zatim sam uhvatila Ruthin pogled i shvatila da i ona to zapanjeno gleda, pa smo obje prasnule u smijeh. To je bio ugodan trenutak, kad se činilo da smo ružan utjecaj koji je me u nama nastao u automobilu ostavile za sobom. No pokazalo se da je to bio posljednji takav trenutak između mene i Ruth sve do kraja tog izleta.

*

Otkako smo stigli u gradić, uopće nismo spominjali »moguće«, pa sam, kad smo sjeli, očekivala da ćemo napokon kako treba raspraviti o tome. No i mi su stigli naši sendviči, Rodney je počeo pričati o njihovom starom prijatelju Martinu koji je godinu dana ranije otišao iz Seoske kuće, a sad živi negdje u gradiću. Chrissie je spremno prihvatila temu i uskoro su oboje pričali anegdote o svim beskrajno smiješnim stvarima što ih je Martin činio. Nismo baš previše razumjeli, ali Chrissie i Rodney su se doista zabavljali. Neprestano su razmjenjivali poglede i smijali se, a premda su se pretvarali da je to radi nas, bilo je jasno da se svega sjećaju uglavnom sebe radi. Dok sad razmišljam o tome, pada mi na pamet da ih je u Seoskoj kući i tabu tema o onima koji su odande otišli sprečavala da pričaju o svojem prijatelju, čak i jedno s drugim, a tek kad su se odande maknuli, osjećali su slobodu uživati u takvim uspomena.

Kad god su se nasmijali, nasmijala sam se i ja, pristojnosti radi. Činilo se da Tommy sve to razumije još manje nego ja, te se samo s oklijevanjem nesigurno smijao, i to uvijek sa zakašnjenjem. Međutim, Ruth se smijala i smijala, neprestano kimajuć i na sve što su govorili o Martinu, baš kao da se i ona toga sjećala. Jednom, kad je Chrissie rekla nešto doista nerazumljivo, nešto poput: - O, da, onom prilikom kad je izbacio svoje traperice! - Ruth je prasnula u smijeh i pokazala prema nama, kao da je govorila Chrissie: »Hajde, objasni im, da i oni mogu uživati.« Nisam reagirala na sve to, ali kad su Chrissie i Rodney počeli razgovarati o tome treba li poći do Martinova stana, na koncu sam ipak rekla, možda pomalo hladno:

- Što on zapravo ovdje radi? Zašto ima stan?

Usljedila je tišina, a zatim sam čula kako Ruth ozlojeđeno uzdiše. Chrissie se nagnula

preko stola prema meni i tiho rekla, kao da objašnjava djetetu:

- On je njegovatelj. Što si mislila, što bi drugo ovdje mogao raditi? On je sad pravi njegovatelj.

Bilo je malo meškoljenja, a ja sam rekla: - Upravo to želim re i. Ne možemo mu tek tako po i u posjet.

Chrissie je uzdahnula. - Dobro. Ne bismo *trebali* posjetivati njegovatelje. Strogo govore i. Sigurno je da nas nitko ne ohrabruje da to činimo.

Rodney se tiho nasmijao i dodao: - Doista nas ne potiču na to. Baš smo zlo esteti ako ga posjetimo.

- Veoma zlo esteti - rekla je Chrissie i odmahнула glavom. Tada se i Ruth uključila u razgovor, rekavši:

- Kathy *mrzi* biti zlo esteti. Zato je bolje da ga ne posjetimo.

Tommy je gledao Ruth, o čemu je zbunjen jer nije znao na kojoj je ona strani, a ni ja nisam bila sigurna. Palo mi je na pamet da nije željela da se zanemari pravi cilj ekspedicije, pa je nevoljko stala na moju stranu. Nasmijela sam joj se, ali mi nije uzvratila pogled. Tada je Tommy odjednom pitao:

- Gdje si zapravo vidio moguću model za Ruth, Rodney?

- Oh... - rekao se da Rodney više nije previše zainteresiran za moguću model sad kad smo se nalazili u gradu, a na Ruthinu sam licu na trenutak opazila izraz tjeskobe. Na koncu je Rodney rekao:

- To je bilo kod skretanja iz High Streeta, negdje na drugom kraju. Naravno, možda je danas njezin slobodan dan. - Nitko ništa nije rekao, pa je dodao: - Oni imaju slobodne dane, znate. Nisu uvijek na poslu.

Na trenutak, dok je to govorio, obuzeo me strah da smo sve pogrešno procijenili; koliko je nama bilo poznato, veterani su se mogli koristiti pri čemu o moguću ima samo kao isprikom za odlazak na putovanja, te zapravo nisu otkivali da se po i korak dalje. Moguće je da je Ruth razmišljala na isti način, jer se sada doimala doista zabrinutom, ali se na koncu kratko nasmijala, kao da se Rodney šali.

Zatim je Chrissie drukčijim glasom rekla: - Znaš, Ruth, možda ćemo za koju godinu doći ovamo da bismo posjetili *tebe*. Dok budeš radila u lijepom uredu. Ne vidim kako bi nas netko mogao spriječiti da te tada posjetimo.

- Tako je - brzo se složila Ruth. - Svi me možete doći posjetiti.

- Mislim - rekao je Rodney - da nema pravila o posjetivanju ljudi ako rade u nekom uredu. - Odjednom se nasmijao. - Mi to ne znamo. Tako nešto nam se nikad ranije nije dogodilo.

- Bit će u redu - rekla je Ruth. - To je dopušteno. Možete svi doći i posjetiti me. To jest, osim Tommyja.

Tommy je izgledao šokirano. - Zašto ja ne mogu doći?

- Jer ćeš ti veći biti sa mnom, budalo - rekla je Ruth. - Zadržati te.

Svi smo se nasmijali, a Tommy ponovno s malim zakašnjenjem.

- Ula Sam za tu djevojku u Walesu - rekla je Chrissie. - Bila je iz Hailshama, možda nekoliko godina prije vas. Navodno sad radi u nekoj prodavaonici odjeće. Doista otmjenoj.

Za uložilo se odobravajuće mrmljanje i neko smo vrijeme svi sanjarski promatrali oblake.

- Eto što zna i Hailsham - na koncu je rekao Rodney, odmahnuvši glavom kao da se udi.

- A zatim je tu bila i ta druga osoba - Chrissie se okrenula prema Ruth - onaj momak o kojem si nam neki dan pričala. Onaj koji je bio dvije godine ispred vas, a sad radi u parku.

Ruth je zamišljeno kimala glavom. Palo mi je na pamet da bih Tommyju trebala uputiti pogled upozorenja, ali kad sam se okrenula prema njemu, on je već govorio.

- Tko je to bio? - pitao je zbunjenim glasom.

- Znaš tko je to, Tommy - brzo sam rekla. Bilo je previše riskantno šutnuti ga, ili čak posebno naglasiti neke riječi; Chrissie bi to u trenutku shvatila. Zato sam to rekla posve ozbiljno, pomalo umorno, kao da smo svi već osjetili Tommyjeve zaboravljivosti. No to je samo značilo da Tommy nastavlja po svojemu.

- Netko koga smo *mi* poznavali?
- Tommy, nemojmo sve to opet ponavljati - rekla sam. - Morat eš dati testirati mozak. inilo se da je napokon shvatio i zašutio.

Chrissie je rekla: - Znam koliko imam sre e jer sam u Seoskoj ku i. Ali vi iz Hailshama, vi *doista* mate sre e. Znete... - Snizila je ton glasa i ponovno e nagnula naprijed. - Ima nešto o emu sam željela vama razgovarati. Samo što je to u Seoskoj ku i nemogu e. Svi uvijek slušaju.

Pogledala je naokolo, a zatim je o ima fiksirala Ruth. Rodney se odjednom uko io, a zatim se i on nagnuo naprijed. Nešto mi je govorilo da emo sada do i na ono što je bilo, za Chrissie i Rodneyja, glavna svrha ovog izleta.

- Rodney i ja, mi smo bili u Walesu - rekla je. - Istodobno kad smo uli za tu djevojku u prodavaonici odje e, uli smo još nešto, nešto o u enicima Hailshama. Pri alo se da su neki u enici Hailshama u prošlosti, u posebnim okolnostima, uspjeli dobiti odgodu. uli smo da se to može ako si u enik Hailshama. Mogli biste zatražiti da se vaša doniranja odgode za tri, ak etiri godine. To nije lako, ali katkad vam to omogu e. Pod uvjetom da ih možete uvjeriti. Pod uvjetom da se *kvalificirate*.

Chrissie je zastala i pogledala svakoga od nas, možda radi dramati nog u inka, možda kako bi otkrila znamo li nešto o tome. Tommy i ja vjerojatno smo djelovali zbunjeno, ali Ruth je imala onaj izraz lica po kojem niste mogli odrediti što se doga a.

- Pri ali su - nastavila je Chrissie - ako ste momak i djevojka, i zaljubljeni ste jedno u drugo, doista, istinski zaljubljeni, te ako biste to mogli dokazati, onda bi ljudi koji upravljaju Hailshamom sve organizirali za vas. Sredili bi tako da možete imati nekoliko zajedni kih godina prije nego zapo nete sa svojim doniranjem.

Oko stola je zavladao neobi an ugo aj, neka vrsta udne napetosti.

- Kad smo bili u Walesu - nastavila je Chrissie - u enici u Bijeloj ku i uli su za taj par iz Hailshama, momku je preostalo samo nekoliko tjedana dok ne postane njegovatelj. Obratili su se nekome i sve se odgodilo za tri godine. Bilo im je dopušteno da nastave zajedno živjeti, ondje u Bijeloj ku i, pune tri godine; nisu morali nastaviti sa svojom obukom ili bilo im drugim. Dobili su tri godine samo za sebe, jer su mogli dokazati da su istinski zaljubljeni.

U tom sam trenutku opazila da Ruth veoma autoritativno kima glavom. Chrissie i Rodney su to tako er opazili, pa su je nekoliko sekunda promatrali kao hipnotizirani. U mojoj se glavi pojavila neodre ena vizija Chrissie i Rodneyja u Seoskoj ku i, kako mjesecima prije ovoga trenutka istražuju i propitkuju tu temu izme u sebe. Mogla sam ih zamisliti kako o tome po inju govoriti, u po etku veoma nesigurno, sliježu i ramenima, odbacuju i temu, a zatim je ponovno spominju i, nikad ne uspijevaju i ostaviti je na miru. Mogla sam ih zamisliti kako se poigravaju idejom da s nama o tome razgovaraju, zamisliti kako biraju na in na koji e to u initi, što e to no re i. Ponovno sam pogledala Chrissie i Rodneyja pred sobom, kako zure u Ruth, i pokušavala odgonetnuti izraze njihovih lica. Chrissie je istodobno izgledala prestrašeno i puna nade. Rodney se doimao napetim, kao da se boji da e izustiti nešto što ne bi smio.

To nije bio prvi put da sam ula glasine o odgodama. Tijekom proteklih nekoliko tjedana ula sam djeli e razgovora u Seoskoj ku i. Uvijek su veterani razgovarali izme u sebe, a kad bi se pojavio netko od nas, izgledali bi kao da im je neugodno i zašutjeli.

No ula sam dovoljno da bih shvatila osnovni smisao; i znala sam da posebno ima veze s nama, u enicima Hailshama. Unato tome, tek mi je toga dana, u onom bistrrou na obali, postalo sasvim jasno koliko je važna cijela ta ideja bila za neke veterane.

- ino mi se - nastavila je Chrissie, pomalo drhtava glasa - da vi znate o tome. O pravilima i takvim stvarima.

Ona i Rodney pogledali su svakoga od nas, a potom su se njihovi pogledi opet zaustavili na Ruth.

Ruth je uzdahnula i rekla: - Pa, rekli su nam neke stvari, jasno. Ali - slegnula je ramenima - ne znamo mnogo o tome. Zapravo nikad nismo razgovarali o tome. U svakom slu aju, uskoro bismo trebali krenuti.

- Komu se treba obratiti? - odjednom upita Rodney. - Što su rekli, komu se morate obratiti ako se želite, znaš, *prijaviti*?

Ruth je ponovno slegnula ramenima. - Pa, rekla sam vam. O tome nismo mnogo razgovarali. - Gotovo je instinktivno pogledala mene i Tommyja, traže i podršku, što je vjerojatno bila pogreška, jer je Tommy rekao:

- Iskreno rećeno, ne znam o čemu govorite. Kakva su to pravila?

Ruth ga je probadala pogledima, a ja sam brzo rekla: - Znaš, Tommy. Sve one priče koje su kružile Hailshamom.

Tommy je odmahnuo glavom. - Ne sjećam se - kratko je rekao. Ovog sam puta vidjela, kao i Ruth, da nije usporen. - Ne sjećam se ni čega takvog iz Hailshama.

Ruth se okrenula od njega. - Moraš shvatiti - obratila se Chrissie - da, premda je Tommy bio u Hailshamu, on nije kao pravi u enik Hailshama. Bio je isključen iz svega, a ljudi oko njega uvijek su se smijali. Stoga nema nikakva smisla njega pitati o nečemu takvom. Sad bih željela poći i na tu osobu koju je Rodney vidio.

U Tommyjevim se oči imao pojavio izraz od kojeg mi je zastao dah. Već ga dugo nisam vidjela, a pripadao je Tommyju kojeg je trebalo zabarikadirati u uionicu dok je nogama udarao i rušio klupe. Zatim je izraz nestao, okrenuo se prema nebu i duboko udahnuo.

Veterani ništa nisu opazili jer je Ruth, u istom trenutku, ustala i poela navlačiti kaput. Zatim je uslijedilo malo zbrke dok smo mi ostali svi odjednom gurali stolice od malenog stola. Ja sam bila zadužena za trošenje novca, pa sam pošla platiti. Ostali su izišli, a dok sam čekala da mi konobarica vrati ostatak, promatrala sam ih kroz jedan od velikih zamagljenih prozora. Besciljno su hodali amo-tamo na suncu, ne razgovarajući, promatrajući i more.

ETRNAESTO POGLAVLJE

Kad sam izišla, bilo je očit da je posve nestalo uzbuđenja što smo ga osjećali kad smo stigli onamo. Hodali smo u tišini, s Rodneyjem na čelu, malenim sporednim ulicama kamo je jedva dopirala sunčeva svjetlost, a pločnici su bili tako uski da smo često morali hodati jedan iza drugoga. Bilo je pravo olakšanje izići na High Street, gdje je buka donekle prikrila naše mračno raspoloženje. Kad smo na semaforu prešli na sunčanu stranu ulice, vidjela sam da Chrissie i Rodney o nečemu razgovaraju, te sam se pitala u kolikoj je mjeri njihova uvjerenost da im ne otkrivamo neku veliku tajnu Hailshama odgovorna za loš događaj, a koliko je za to krivo Ruthino ophođenje prema Tommyju.

Kad smo prešli High Street, Chrissie je izjavila da ona i Rodney žele kupiti nekoliko roendanskih estitki. To je zaprepastilo Ruth, ali Chrissie je samo nastavila:

- Volimo ih kupovati mnogo odjednom. Tako je uvijek jeftinije. I uvijek ih imate pri ruci kad je nekomu roendan. - Pokazala je prema ulazu u prodavaonicu Woolworth. - Ondje se mogu naći lijepe estitke po doista povoljnoj cijeni.

Rodney je kimao glavom, a meni se učinilo da je njegov osmijeh pomalo podrugljiv.

- Naravno - rekao je - na koncu imate mnogo istih estitki, ali možete ih sami ilustrirati. Znaate, personalizirati ih.

Oboje su sad stajali nasred pločnika, a prolaznici su ih morali zaobilaziti, te su čekali da se netko od nas usprotivi. Vidjela sam da je Ruth bijesna, ali bez Rodneyjeve suradnje ionako ništa nije mogla učiniti.

Tako smo ušli u prodavaonicu Woolworth, a ja sam odmah bila bolje raspoložena. Iako i danas volim takva mjesta: velika prodavaonica s mnogo policama na kojima su izložene plastične igrice jarkih boja, estitke, obilježja kozmetike, možda čak i kabina za fotografiranje. Ako se danas nađem u nekom gradu i imam višak vremena, uđem u prodavaonicu, gdje možete šetati naokolo i uživati, bez da išta kupite, a prodavačima to uopće ne smeta.

U svakom slučaju, ušli smo i uskoro se raspršili između raznih policama. Rodney je stajao blizu ulaza, kraj velike zbirke estitki, a dalje unutra opazila sam Tommyja ispod velikog postera neke pop-grupe, kako pregledava audiokasete. Nakon otprilike deset minuta, kad sam se nalazila negdje u stražnjem dijelu prodavaonice, učinilo mi se da sam čula Ruthin glas pa

sam pošla prema njemu. Ve sam skrenula u prolaz između u policu, na kojima su bile izložene plišane životinje i velike kutije puzzlea, prije nego sam shvatila da Ruth i Chrissie stoje na drugom kraju prolaza i o ne emu povjerljivo razgovaraju. Nisam bila sigurna što bih trebala uiniti: nisam ih željela prekidati, ali bilo je vrijeme za odlazak, pa se nisam htjela okrenuti i ponovno udaljiti. Stoga sam jednostavno ondje stala, pretvaraju i se da proučavam puzzle, i čekala da me opaze.

Tada sam shvatila da su opet na temi one glasine. Chrissie je tihim glasom govorila nešto poput:

- Ali za cijelo vrijeme vašeg boravka ondje, uđi me da niste više razmišljali o tome kako se to čini. O tome komu se treba obratiti, sve to.

- Ne razumiješ - govorila je Ruth. - Da si bila u Hailshamu, shvatila bi. To za nas nikad nije bilo ništa posebno. Valjda smo uvijek znali da se samo moramo javiti u Hailsham, ako ikad budemo zainteresirani za...

Ruth me vidjela i ušutjela. Kad sam spustila puzzle i okrenula se prema njima, obje su me ljutito promatrale. Istodobno je bilo kao da sam ih uhvatila u ne emu što ne bi smjele raditi, pa su se smeteno odmaknule jedna od druge.

- Vrijeme je da pođemo - rekla sam, pretvaraju i se da ništa nisam čula.

No Ruth se nije dala prevariti. Kad su prošle kraj mene, dobacila mi je opaki pogled.

Kad smo ponovno krenuli u potragu za uredom gdje je Rodney prije mjesec dana vidio mogu i model za Ruth, raspoloženje me u nama bilo je gore no ikad. Situaciju je pogoršavala činjenica da nas je Rodney neprestano vodio pogrešnim ulicama. Najmanje nas je četiri puta samouvjerenom poveo ulicom koja se odvajala od High Streeta, zatim bi prodavaonice i uredi nestali, a mi bismo se morali okrenuti i vratiti istim putem natrag. Rodney je uskoro izgledao defenzivno i bio je gotovo spreman odustati. No tada smo ga našli. Još smo se jednom okrenuli i vraćali prema High Streetu, kad je Rodney odjednom stao. Zatim je bez riječi i pokazao ured na drugoj strani ulice.

Doista, bio je ondje. Nije bio baš jednak onomu na reklami što smo je onoga dana našle na tlu, ali nije bio ni potpuno drugačiji. Veliko stakleno pročelje bilo je u nivou ulice tako da je svaki prolaznik mogao vidjeti unutrašnjost: veliku prostoriju bez izdvojenih dijelova, sa nekoliko stolova poredanih, uz minimalna odstupanja, u obliku slova "L". Bilo je u njoj palmi u saksijama, sjajnih strojeva i svetiljki izvijenih nad radnim stolovima. Ljudi su se kretali između stolova, ili stajali naslonjeni na pregrade, razgovarali i šalili se, dok su drugi primakli svoje stolice i uživali u kafi i sendvičima.

- Gledaj - rekao je Tommy. - Imaju pauzu za ručak, ali nisu izašli van. Nimalo me ne udi.

Nastavljali smo da zuremo u ono što nam je uzgledalo kao otmjen i prijatan, poseban svijet. Na tren sam pogledala u Ruth i primetila kako joj oči i nestrpljivo prelaze preko lica iza stakla.

- Dobro Rodney - rekla je Chrissie - koja od ovih je »moguće«?

To je izgovorila gotovo sarkastično, kao da je bila sigurna da će se sve na kraju pretvoriti u njegovu veliku grešku. Ali Rodney joj je, držeći i od uzbuđenja, tiho odgovorio:

- Eno, tamo u onom uglu. U plavoj odjeći. Ona što sad razgovara sa krupnom ženom u crvenom.

Nije bilo baš očit, ali što smo je duže promatrali sve nam se više činilo da je pogodio. Žena je bila stara oko pedeset godina i imala dosta dobro odrađenu figuru. Imala je tamniju kosu od Ruth, ali mogla je biti i ofarbana. Nosila ju je svezanu u običan konjski rep, kao što je to i Ruth obično činila. Smejala se ne emu što joj je njena prijateljica u crvenom govorila, i njeno lice je, pogotovu u trenutku kada bi, zavrtevši glavom, završavala smeh, bilo više nego ovaš slično Ruthinom.

Nastavili smo da je promatramo, ne progovaraju i ni riječi. Onda smo spazili da su nas primjetile druge dvije žene iz drugog dijela ureda. Jedna od njih je podigla ruku i mahnula nam. To je prekinulo razgovor i svi smo se dali u bijeg, panično se kikući u sebi.

Zastali smo ponovo niže u ulici, govore i uzbuđeno svi u isti mah. Zapravo, svi osim Ruth, koja je jedina utala sred našeg žamora. U tom trenutku je bilo teško odgonetnuti njezin izraz lica: svakako da nije bila razočarana, ali ipak nije bila ni ushićena. Imala je poluosmeh, kakav bi mogla imati majka u običnoj porodici, dok se premišlja, a djeca skaču i viču oko nje, traže njenu dozvolu da nešto urade. I tako smo stajali tu, svi iznose i svoja mišljenja i meni je bilo drago što sam iskreno mogla da kažem, skupa sa ostalima, da ženu koju smo vidjeli nikako ne treba isključivati. Zapravo, svima nam je bilo laknulo, jer smo se svi otkrili, ni sami toga sasvim svjesni, pripremili da doživimo razočarenje. Ali sada smo se mogli vratiti u Seosku kuću, Ruth je mogla biti ohrabrena onim što je vidjela, a mi ostali smo je mogli podržavati. I uredski život, kojim je izgleda ta žena živjela, sličio je, onoliko koliko biste se uopšte mogli nadati, životu o kakvom je Ruth za sebe izmaštala. Bez obzira na sve što se tokom dana izdešavalo izmeću nas, duboko u sebi nitko nije želio da se Ruth vrati kući i otkrivena, i u tom trenutku mislili smo da smo na sigurnom. I bili bismo, u to sam prilikom sigurni, samo da smo tu stvar tada i okončali.

Ali, onda je Ruth rekla: - Hajde da sjednemo na onaj zid. Samo na nekoliko minuta. I ne zaborave na nas, možemo otići i da ponovo pogledamo.

Pristali smo, ali dok smo išli prema niskom zidu oko malog parkirališta kojeg je Ruth pokazala, Chrissie je rekla, možda malo previše oduševljeno:

- No čak i ako je više ne vidimo, svi se slažemo da je moguća. I ured je lijep. Doista jest.
- Pričekajmo nekoliko minuta - rekla je Ruth. - Onda ćemo se vratiti.

Ja nisam sjela na zid jer je bio vlažan i oštećen, a i zato jer sam mislila da bi se svakog trenutka netko mogao pojaviti i vikati na nas jer ondje sjedimo. No Ruth je sjela, opkoračivši zid kao da je na konju. Još i danas jasno se sjećam tih deset, petnaest minuta koliko smo ondje stajali. Nitko više nije govorio o mogućnosti. Pretvarali smo se da samo tratimo višak vremena, možda promatramo lijep krajolik tijekom bezbrižnog izleta. Rodney je malo plesao kako bi pokazao da smo dobro raspoloženi. Popeo se na zid, balansirao i namjerno pao. Tommy se šalio na račun nekih prolaznika, a premda nije bilo osobito smiješno, svi smo se smijali. Samo je Ruth, u sredini, zajahavši zid, ostala šutljiva. Zadržala je smiješak na licu, ali se jedva nasmijala. Povjetarac joj je mrsio kosu i stisnula je oči zbog jakog bljeska zimskog sunca, pa niste mogli biti sigurni smiješili li se našim lakrdijama ili radi grimase zbog svjetlosti. To su slike koje su mi ostale u sjećanju iz tih trenutaka čekanja kraj parkirališta. Valjda smo stajali da Ruth odluči i kad ćemo se vratiti i još jednom pogledati. Pa, nije imala priliku to odlučiti zbog onoga što se potom dogodilo.

Tommy, koji se glupirao na zidu s Rodneyjem, odjednom je skočio dolje i ukočio se. Potom je rekao:

- To je ona. Nju smo gledali.

Svi smo prekinuli ono što smo radili i zagledali se u ženu koja je dolazila iz pravca ureda. Sad je na sebi imala ogrtač krem boje, a dok je hodala, pokušavala je zatvoriti svoju aktovku. Kopala je nije slušala, pa je neprestano usporavala i ponovno ubrzavala. Nastavili smo je promatrati dok je prolazila na suprotnoj strani ulice, kao u nekom transu. Kad je skrenula u High Street, Ruth je skočila na noge i rekla: - Pogledajmo kamo ide.

Trgnuli smo se iz transa i pošli za njom. Zapravo, Chrissie nas je morala upozoriti da usporimo ili da netko pomisli da smo banda pljačkaša koja je krenula za ženom. Slijedili smo je High Streetom na razumnoj udaljenosti, smijajući se, zaobilazeći ljude, razdvajajući se i ponovno sastajući. Tada je već moralo biti oko dva poslije podne, a pločnik je bio pun ljudi koji su odlazili u kupovinu. Katkad bismo je posve izgubili iz vida, ali smo nastavljali dalje, zadržavajući se ispred izloga kad je ušla u neku prodavaonicu, provlačeći se i se između ljudi kad bi ponovno izišla.

Zatim je žena skrenula iz High Streeta u malene ulice kraj obale. Chrissie se zabrinula da će nas opaziti sad kad više nema gužve, ali Ruth je samo nastavila hodati, a mi smo pošli za njom.

Na koncu smo stigli do uske sporedne ulice gdje se nalazilo nekoliko prodavaonica, ali su tu većinom bile obične kuće. Opet smo morali hodati jedno iza drugoga, a kad je kraj nas

prošao kombi, morali smo se stisnuti uza zid. Uskoro smo se u cijeloj ulizici nalazili samo mi i žena, a da je pogledala unatrag, sigurno bi nas vidjela. Ali ona je samo nastavila hodati, desetak ili više koraka ispred nas, a zatim je ušla u jednu zgradu, u »The Portway Studios«.

Otad sam nekoliko puta bila ondje. Prije par godina promijenio se vlasnik, pa se sad ondje prodaju svakojake stvari: vr evi, tanjuri, glinene životinje. No tada su ondje bile samo dvije prostorije i u njima slike, ukusno izložene s mnogo prostora izme u njih. No drveni natpis iznad ulaznih vrata još uvijek je isti. U svakom slu aju, odlu ili smo u i nakon što je Rodney rekao da izgledamo veoma sumnjivo u toj mirnoj uli ici. Unutra smo se barem mogli pretvarati da gledamo slike.

Ušli smo i vidjeli da žena koju smo slijedili razgovara s mnogo starijom gospo om srebrne kose; inilo se da ona vodi to mjesto. Sjedile su za malenim pisa im stolom blizu vrata, a osim njih u galeriji nije bilo nikoga. Niti jedna od njih nije obra ala neku posebnu pozornost na nas kad smo prošli kraj njih, raširili se i nastojali se doimati fascinirani slikama.

Zapravo, premda sam bila zaokupljena razmišljanjem o mogu em modelu za Ruth, ipak sam uživala u slikama i ugodnom spokoju galerije. inilo se kao da smo stotine kilometara daleko od High Streeta. Zidovi i stropovi bili su nježne zelene boje, a tu i tamo mogli ste vidjeti djeli ribarske mreže ili truli komadi barke pri vrš en visoko kraj ukrasnog vijenca od štukature. Slike su tako er prikazivale morske teme, uglavnom ulja u tonovima plave i zelene boje. Možda smo odjednom po eli osje ati umor; na koncu, putovali smo od zore; ali ja nisam bila jedina koja se ondje prepustila sanjarenju. Svi smo se razišli naokolo, zure i u slike, jednu za drugom, te samo povremeno stavljaju i neku prigušenu primjedbu poput: - Do i i pogledaj ovo! - Cijelo smo vrijeme uli kako dvije žene razgovaraju. Nisu bile posebno glasne, ali se inilo da njihovi glasovi ispunjavaju cijeli prostor. Razgovarale su o nekom muškarcu kojeg su obje poznavale, kako nema pojma o odgoju djece. Dok smo ih tako slušali, katkad krišom pogledavaju i prema njima, malo pomalo, nešto se po elo mijenjati. Tako sam se ja osje ala, a vidjela sam da se to doga a i ostalima.

Mogli smo se vratiti u Seosku ku u uzbu eni i pobjedni ki raspoloženi da smo otišli nakon što smo ženu vidjeli kroz staklo njezina ureda, ak i da smo je slijedili gradom, a potom izgubili. No sada, u toj galeriji, žena je bila previše blizu, mnogo bliže no što smo to zapravo ikad željeli. Što smo je više slušali i gledali, to se manje doimala sli nom Ruth. Taj je osje aj me u nama ja ao gotovo opipljivo, a vidjela sam da i Ruth, zaokupljena jednom slikom na drugoj strani prostorije, to osje a jednako kao i ostali. Vjerojatno smo zato tako dugo ostali u galeriji; odga ali smo trenutak kad emo morati razgovarati.

Tada je žena odjednom otišla, a mi smo ostali ondje, izbjegavaju i poglede jedan drugoga. Ali nikomu nije palo na pamet da slijedi ženu, a dok su sekunde prolazile, inilo se da smo se, bez ikakvih rije i, složili o na inu gledanja na situaciju.

Žena srebrne kose na koncu je ustala od stola i rekla Tommyju, koji joj je bio najbliže: - To je *osobito* lijepo djelo. Meni je ta slika najdraža.

Tommy se okrenuo prema njoj i kratko se nasmijao. Dok sam žurila prema njemu kako bih mu pomogla, žena je pitala: - Jeste li vi studenti umjetnosti?

- Ne baš - rekla sam prije nego je Tommy dospio odgovoriti. - Samo smo, pa, zainteresirani.

Žena srebrne kose ozareno se nasmiješila, a zatim nam po ela pri ati da je slikar ije radove gledamo njezin ro ak, te sve o dosadašnjoj karijeri umjetnika. To je barem razbilo transu sli no stanje u kojem smo se svi nalazili, te smo se okupili oko nje i slušali, sli no na inu na koji bismo se u Hailshamu okupili oko skrbnika koji je po eo govoriti. To je ženi doista bio poticaj, a mi smo kimali glavama i uzvikivali dok je ona pri ala o tome gdje su slike napravljene, u koje doba dana je umjetnik volio raditi, kako je neke napravio bez skiciranja. Zatim je uslijedio nekako prirodan završetak njezina predavanja, a mi smo svi uzdahnuli, zahvalili joj i izišli.

Budu i da je uli ica vani bila onako uska, još neko vrijeme nismo mogli pošteno razgovarati, a mislim da nam je to svima bilo drago. Dok smo se jedno iza drugoga udaljavali od galerije, vidjela sam Rodneyja, na elu kolone, kako teatralno širi ruke, ine i se

ushi enim kao i im smo stigli u gradi . No nije bio uvjerljiv, a kad smo se našli u široj ulici, svi smo polako stali.

Ponovno smo se nalazili blizu ruba klisure. Jednako kao i ranije, mogli ste vidjeti vijugave puteljke do mora ako biste se nagnuli preko ograde, ali se sad vidjelo i šetaliste na dnu, s nizovima postavljenih štandova.

Nekoliko smo trenutaka samo gledali u daljinu, dopuštaju i da nam vjetar mrsi kosu. Rodney je još uvijek nastojao biti veseo, kao da je odlučio da svemu tome ne dopusti da nam pokvari lijep izlet. Pokazivao je Chrissie nešto na moru, daleko na obzoru. Ali Chrissie se okrenula od njega i rekla:

- Pa, mislim da se svi slažemo, zar ne? To *nije* Ruth. - Neveselo se nasmijala i spustila ruku na Ruthino rame. - Žao mi je. Svima nam je žao. Ali zapravo ne možemo okriviti Rodneyja. Nije bilo baš posve šašavo. Moraš priznati, kad smo je vidjeli kroz ono staklo, doista se činilo... - Ušutjela je, a zatim ponovno dotaknula Ruthino rame.

Ruth ništa nije rekla, već je samo lagano slegnula ramenima, gotovo kao da se željela riješiti dodira. Škiljila je u daljinu, prema nebu, a ne moru. Vidjela sam da je uzrujana, ali oni koji je nisu dobro poznavali lako su mogli zaključiti da je zamišljena.

- Oprosti, Ruth - rekao je Rodney, pa ju je i on potapšao po ramenu. No na licu mu je lebdio smiješak koji je govorio da se uopće ne smatra krivim. Isprilom se na nju kao kad netko nekome želi učiniti uslugu, ali nije uspio.

Sjećam se da sam, promatrajući i Chrissie i Rodneyja u tom trenutku, pomislila da su oni u redu. Bili su ljubazni na svoj način i nastojali su oraspoločiti Ruth. Međutim, sjećam se da sam istodobno, premda su oni govorili dok smo Tommy i ja šutjeli, zbog Ruth prema njima osjećala neku vrstu mržnje. Jer bez obzira koliko su se doimali suosjećajno, vidjela sam da im je zapravo laknulo. Bilo im je drago da se situacija ovako razvijala; da oni mogu tješiti Ruth, umjesto da ostanu u sjeni vrtoglavih jačanja njezinih nadanja. Laknulo im je što se ne morati suočiti, otvorenije nego ikad, s idejom koja ih je fascinirala, mučila i plašila: idejom da za nas, u enike Hailshama postoji niz mogućnosti koje njima nisu dostupne. Sjećam se da sam tada pomislila koliko se zapravo Chrissie i Rodney razlikuju od nas troje.

Tada je Tommy rekao: - Ne shvaćam zašto je to toliko važno. Samo smo se malo zabavljali.

- Ti si se možda samo malo zabavljao, Tommy - hladno je izustila Ruth, još uvijek zureći ravno naprijed. - Ne bi tako mislio da smo tražili *tvoj* mogućnosti i model.

- Mislim da bih - rekao je Tommy. - Ne vidim kakve to veze ima. čak i da na nečiji svoj mogućnosti i model, stvarnu osobu po kojoj si nastala. čak i tada, ne shvaćam kakve bi to veze imalo.

- Hvala ti na tvom dubokom doprinosu, Tommy - rekla je Ruth.

- Ali ja mislim da Tommy ima pravo - rekao je. - Glupo je očekivati da nečiji vodi isti život kao tvoj model. Slažem se s Tommyjem. To je samo malo zabave. Ne bismo to smjeli tako ozbiljno shvaćati.

I ja sam ispružila ruku i dotaknula Ruthino rame. Željela sam da osjetim razliku u odnosu na dodir Chrissie i Rodneyja, pa sam namjerno izabrala to isto mjesto. Očekivala sam nekakvu reakciju, neki znak da prihvaća moje i Tommyjevo razumijevanje, za razliku od odnosa veterana. Ali ništa mi nije dala, čak nije slegnula ramenima kao kad ju je Chrissie dotaknula.

Ušla sam kako negdje iza mene Rodney hoda amo-tamo, stvarajuć i zvukove da bi nam pokazao da postaje hladno na vjetru. - Kako bi bilo da sad pokušamo posjetiti Martina? - predložio je. - Njegov je stan ondje, iza onih zgrada.

Ruth je odjednom uzdahnula i okrenula se prema nama. - Iskreno rećeno - rekla je - cijelo sam vrijeme znala da je to glupo.

- Da - spremno je rekao Tommy. - Samo malo zabave.

Ruth ga je razdraženo pogledala. - Tommy, molim te, umukni s tim »samo malo zabave« glupostima. Nitko te ne sluša. - Okrenula se Chrissie i Rodneyju, te nastavila: - Nisam to željela reći i kad ste mi prvi put to spomenuli. Ali gledajte, to nikad nije bilo vjerojatno. Oni se nikad, *nikad*, ne koriste ljudima poput te žene. Razmislite o tome. Zašto bi

ona to željela? Svi to znamo, pa je najbolje da se s time suo imo. Naši modeli nisu takva vrsta...

- Ruth - odlučila je prekinula. - Ruth, nemoj.

No ona je samo nastavila: - Svi to znamo. Naši modeli su *sme e*. Narkomani, prostitutke, pijanci, skitnice. Kažnjenci, možda, pod uvjetom da nisu psihopati. Odatle potječe emo. Svi to znamo, pa zašto ne bismo glasno rekli? Takva žena? Ma dajte. Da, tako je, Tommy. Malo zabave. Hajde da se malo zabavljamo pretvarajući se. Ona druga žena u galeriji, njezina prijateljica, ona starija. Studenti *umjetnosti*, to je mislila o nama. Mislite li da bi tako s nama razgovarala da je znala što smo mi zapravo? Što mislite, što bi rekla da smo je pitali: »Oprostite, mislite li da je vaša prijateljica ikad bila model za kloniranje?« Izbacila bi nas odande. Znamo da je tako, pa možemo otvoreno govoriti. Ako želite tražiti moguće, želite li to uiniti kako treba, potražite u blatu. Potražite u kantama za *sme e*. Pogledajte u zahodu, odande svi mi potječe emo.

- Ruth - Rodneyjev glas bio miran, ali je sadržavao prizvuk upozorenja - zaboravimo na to i pokušajmo posjetiti Martina. Slobodan je danas poslije podne. Svidjet će ti se, doista je duhovit.

Chrissie je zagrlila Ruth. - Hajde, Ruth. U inimu kako Rodney kaže.

Ruth je ustala, a Rodney je krenuo.

- Pa, vi možete i i - tiho sam rekla. - Ja ne idem.

Ruth se okrenula i pozorno me pogledala. - Pa, tko bi rekao? Tko je sad uzrujan?

- Nisam uzrujana. Ali katkad odvratno govoriš, Ruth.

- O, pogledaj tko se uzrujava. Sirota Kathy. Nikad ne voli otvorene razgovore.

- To nema veze s time. Ne želim posjetiti njegovatelja. Ne bismo smjeli, a ja čak ni ne poznajem tog ovjeka.

Ruth je slegnula ramenima i razmijenila poglede sa Chrissie. - Pa - rekla je - nema razloga da cijelo vrijeme zajedno hodamo naokolo. Ako nam se malena gospođica ne želi pridružiti, ne mora. Neka sama šeće oko. - Potom se nagnula prema Chrissie i glasnim šaptom rekla: - To je uvijek najbolje kad Kathy obuzme takvo raspoloženje. Ostavi je samu i ona će to izbaciti iz sebe.

- Vрати se do automobila do četiri - rekao mi je Rodney. - Ina će se morati stopirati. - Zatim se nasmijao. - Ma daj, Kathy, nemoj se duriti. Pođi s nama.

- Ne. Vi idite. Nisam raspoložena za to.

Rodney je slegnuo ramenima i ponovno krenuo. Ruth i Chrissie su pošle za njim, ali se Tommy nije pomaknuo. Tek kad je Ruth počela zuriti u njega, rekao je:

- Ostati u s Kath. Ako se razdvajamo, onda u ostanu s Kath.

Ruth je bijesno zurlala u njega, a zatim se okrenula i ljutitim koracima udaljila. Chrissie i Rodney su na nju gledali, a zatim su i oni nastavili hodati.

PETNAESTO POGLAVLJE

Tommy i ja nagnuli smo se na ogradu i gledali u daljinu dok se ostali nisu izgubili iz vida.

- To su samo brbljarije - na koncu je rekao. Zatim, nakon stanke: - Ljudi to samo tako kažu kad sažalijevaju sami sebe. Obične brbljarije. Skrbnici nam nikad tako nešto nisu rekli.

Počela sam hodati, u suprotnom pravcu od ostalih, a Tommy je krenuo uz mene.

- Ne isplati se uzrujavati zbog toga - nastavio je Tommy. - Ruth sad neprestano uini takve stvari. Tako se ispuše. U svakom slučaju, kao što smo joj govorili, čak i da je to istina, čak i da je samo djelomično istina, ne vidim kakve to veze ima. Naši modeli, kakvi su oni bili, to nema nikakve veze s nama, Kath. Jednostavno se ne isplati uzrujavati oko toga.

- U redu - rekla sam i namjerno svojim ramenom udarila njegovo. - Dobro, dobro.

Imala sam dojam da hodamo prema središtu grada, iako nisam mogla biti sigurna. Pokušavala sam naći neki način da promijenim temu, ali je Tommy prvi rekao:

- Znaš, kad smo ranije bili u Woolworth prodavaonici? Dok si ti bila u stražnjem dijelu s ostalima? Pokušavao sam nešto na i. Nešto za tebe.

- Dar? - Iznenađeno sam ga pogledala. - Nisam sigurna da bi Ruth to odobravalala. Ne bi, ukoliko za nju ne bi našao veći dar.

- Neka vrsta dara. Ali nisam uspio na i. Nisam ti to kanio reći, ali sada, pa, imam još jednu priliku za traženje. Samo što ćeš mi ti možda morati pomoći. Kupovina mi baš ne ide od ruke.

- Tommy, o čemu to govoriš? Želiš mi kupiti dar, ali hoćeš da ti ja pomognem izabrati...

- Ne, znam što tražim. Samo što... - Nasmijao se i slegnuo ramenima. - O, baš ti mogu i reći. U onoj su prodavaonici imali policu punu ploča i kasete. Ondje sam tražio kasetu što si je izgubila. Sjećaš li se, Kath? Osim što se više ne sjećam koja je to kasete bila.

- Moja kasete? Nisam znala da je tebi to bilo poznato, Tommy.

- O, da. Ruth je tražila od svih da je tražimo i govorila da si se doista uzrujala kad si je izgubila. Stoga sam je pokušavao na i. U ono vrijeme ti nisam ništa govorio, ali doista sam se silno trudio. Mislio sam da postoje mjesta gdje ja mogu tražiti, a ti ne možeš. U muškim spavaonicama, na primjer. Sjećam se da sam je tražio cijelu vječnost, ali bez uspjeha.

Pogledala sam ga i osjetila kako moje loše raspoloženje nestaje. - Nisam imala pojma, Tommy. To je doista bilo lijepo od tebe.

- Pa, nije mnogo pomoglo. Ali doista sam je želio na i za tebe. Kad se na koncu pokazalo da se kasete nigdje neće pojaviti, jednostavno sam sebi rekao da u jednoga dana pođem i u Norfolk i ondje je na i za tebe.

- Izgubljeni kutak Engleske - rekao, osvrnuvši se oko sebe. - I evo nas ovdje!

Tommy se tako čvrsto osvrnuo oko sebe, pa smo se zaustavili. Nalazili smo se u nekoj drugoj sporednoj ulici, ne onako uskoj poput one gdje se nalazi galerija. Trenutak ili dva oboje smo teatralno gledali naokolo, a zatim smo prasnuli u smijeh.

- Znaš, to nije bila baš glupa ideja - rekao je Tommy. - U onoj su prodavaonici imali gomilu kasete, pa sam pomislio da će zasigurno imati i tvoju. Ali mislim da je nisu imali.

- *Misliš* da je nisu imali? O, Tommy, želiš reći da nisi dobro ni pogledao!

- Jesam, Kath. Stvar je u tome, pa, to me doista živcira, ali nisam se mogao sjetiti kako se zove. Cijelo ono vrijeme u Hailshamu otvarao sam kutije sa zbiricama dječaka i tako, a sad se ne mogu sjetiti. Zove se Julie Bridges ili tako nekako...

- Judy Bridgewater. Songs After Dark.

Tommy odlučno odmahne glavom. - To sigurno nisu imali. Nasmijala sam se i udarila ga po ruci. Izgledao je zbunjeno, pa sam rekla: - Tommy, ne bi imali tako nešto u Woolworthu. Drže najnovije hitove. Judy Bridgewater, ona je iz davne prošlosti. Kasete se slučajno pojavila na jednoj od naših Rasprodaja. Sigurno je sad nećete na i u Woolworthu, smotani!

- Dakle, kao što sam rekao, ne znam kako to ide. Ali imali su tako mnogo kasete...

- Imali su *neke*, Tommy. O, nije važno. To je bila lijepa ideja. Doista sam dirnuta. Ideja je zapravo bila sjajna. Ovo je ipak Norfolk.

Nastavili smo hodati, a Tommy je s oklijevanjem rekao: - Pa, zato sam ti morao reći. Želio sam te iznenaditi, ali nema smisla. Ne znam gdje bih trebao tražiti, čak i ako znam kako se zove kasete. Sad kad sam ti rekao, možeš mi pomoći. Možemo je zajedno potražiti.

- Tommy, o čemu to govoriš? - Nastojala sam zvučati prijekorno, ali nisam mogla suzbiti smijeh.

- Imamo više od sat vremena. Ovo je prava prilika.

- Tommy, idiote jedan. Ti doista vjeruješ u to, zar ne? U sve te priče o izgubljenom kutku.

- Nije da baš vjerujem. No kad smo već ovdje, možemo pogledati. Želim reći, voljela bi je na i, nije li tako? Što možemo izgubiti?

- U redu. Ti si potpuni idiot, ali u redu.

Bespomoćno je raširio ruke.

- Dakle, Kath, kamo ćemo poći? Kao što sam rekao, kupovina mi ne ide baš najbolje.

- Moramo tražiti u prodavaonicama rabljene robe - rekla sam nakon trenutka razmišljanja. - Na mjestima gdje ima mnogo stare odje e, starih knjiga. Katkad imaju kutiju punu plo a i kasete.

- Dobro. Ali gdje su te prodavaonice?

Dok sad razmišljam o tom trenutku, kako sam stajala s Tommyjem u sporednoj uli ici prije nego smo krenuli u potragu, osje am kako me ispunjava toplina. Sve se odjednom inilo savršenim: sat vremena na raspolaganju, a nema boljeg na ina da ga provedemo. Morala sam se silno truditi da potisnem budalasto smijuljenje, ili ne po nem poskakivati plo nikom kao da sam dijete. Ne tako davno, kad sam njegovala Tommyja i spomenula naš izlet u Norfolk, rekao mi je da se posve jednako osje ao. U onom trenutku kad smo odlu ili po i u potragu za mojom izgubljenom kasetom, bilo je kao da je vjetar odjednom rastjerao sve oblake, a pred nama je bila samo zabava i smijeh.

U po etku smo neprestano ulazili u pogrešna mjesta: prodavaonice starih knjiga ili one pune starih usisiva a, ali nigdje nije bilo nikakve glazbe. Tommy je nakon nekog vremena zaklju io da se ne snalazim nimalo bolje od njega i objavio da e on voditi. Sasvim slu ajno, zahvaljuju i istoj sre i, odmah je pronašao ulicu gdje su se nalazile etiri prodavaonice kakve smo tražili, a stajale su doslovce jedna do druge. Njihovi su izlozi bili puni haljina, ru nih torbica, dje jih godišnjaka, a unutra se osje ao slatkasti ustajali miris. Bilo je hrpa zgužvanih džepnih knjiga, prašnjavih kutija punih razglednica ili drangulija. Jedna se prodavaonica specijalizirala za hipijevske stvari, a druga je držala ratna odlikovanja i fotografije vojnika u pustinji. No sve su u nekom kutu imale jednu ili dvije kartonske kutije plo a i audiokaseta. Prekopavali smo po tim prodavaonicama, a želim li biti posve iskrena, vjerujem da smo uglavnom smetnuli s uma Judy Bridgewater. Samo smo uživali zajedno prekopavaju i po svim tim stvarima; udaljavali smo se jedno od drugog, a zatim bismo se opet našli bok uz bok, možda oboje pregledavaju i istu kutiju starih sitnica u prašnjavom kutu osvjetljenom zrakom sunca.

Tada sam je, naravno, našla. Pregledavala sam niz kasete, misle i o drugim stvarima, kad se odjednom pojavila ondje, pod mojim prstima, a izgledala je posve jednako kao i davno prije: Judy, njezina cigareta, koketni pogled upu en barmenu, nejasni obrisi palmi u pozadini. Nisam uzviknula, kako sam inila im bih naišla na neke druge stvari koje su mi bile zanimljive. Stajala sam posve nepomi no, gledaju i plasti nu kutijicu, ne znaju i jesam li oduševljena ili ne. Na trenutak mi se to ak inilo poput greške. Kasete je bila savršena izlika za svu tu zabavu, a sad kad se pojavila, morat emo to prekinuti. Možda sam zato, na vlastito iznena enje, u po etku šutjela; zato sam pomislila da bih se mogla pretvarati da je uop e nisam vidjela. Sad kad se našla preda mnom, osjetila sam neku neodre enu nelagodu, kao da sam ve trebala prerasti tu kasetu. ak sam pošla tako daleko da sam nastavila pregledavati kasete, dopuštaju i da je prekrije susjedna kutijica. No znala sam da je ondje, te sam na koncu pozvala Tommyja k sebi.

- Je li to? - Doimao se istinski sumnji avim, možda zato jer se nisam više radovala. Izvukla sam je i držala objema rukama. Zatim sam odjednom osjetila golemo zadovoljstvo; i još nešto, nešto kompliciranije što je prijetilo provalom suza. No uspjela sam obuzdati emocije i samo sam povukla Tommyja za ruku.

- Da, to je to - rekla sam i prvi put se uzbu eno nasmiješila. - Možeš li vjerovati? Doista smo je našli!

- Misliš li da to može biti ona ista? Želim re i, ona *prava*. Ona što si je izgubila?

Dok sam je okretala u ruci, shvatila sam da se sje am svih pojedinosti na stražnjoj strani, naslova skladbi, svega.

- Koliko ja znam, mogla bi biti - rekoh. - Ali moram ti re i, Tommy, možda ima tisu e ovakvih kasete.

Tada sam opazila da ni Tommy nije onako ushi en kako bi mogao biti.

- Tommy, ini se da ti nije baš previše drago zbog mene - rekla sam, premda šaljivim glasom.

- *Drago* mi je zbog tebe, Kath. Samo što, pa, volio bih da sam je ja našao. - Zatim se kratko nasmijao i nastavio: - Još tada, kad si je izgubila, obi avao sam zamišljati kako bi to bilo da je ja na em i donesem ti je. Što bi rekla, izraz tvojeg lica, sve to.

Glas mu je bio nježniji nego ina e, a neprestano je gledao plasti nu kutijicu u mojoj ruci. Odjednom sam postala veoma svjesna injenice da smo nas dvoje jedini ljudi u prodavaonici, uz izuzetak starijeg ovjeka iza pulta zaokupljenog nekakvim papirima. Nalazili smo se u stražnjem dijelu prostorije, na uzdignutoj platformi gdje je bilo mra nije i nekako izolirano, kao da stariji ovjek uop e ne želi razmišljati o stvarima u tom prostoru pa je to mentalno izdvojio. Tommy je nekoliko sekunda ostao u nekoj vrsti transa, možda u mislima iznova proživljavaju i jedno od tih starih sanjarenja. Potom je odjednom iz moje ruke istrгнуo kutijicu.

- Pa, barem ti je mogu kupiti - rekao je smiješe i se, a prije nego sam ga uspjela zaustaviti, ve se zaputio prema prednjem dijelu prodavaonice.

Nastavila sam razgledavati stvari u stražnjem dijelu dok je stariji ovjek tražio kasetu da bi je stavio u kutijicu. Još uvijek sam osje ala žaljenje jer smo je tako brzo našli, a tek sam kasnije, kad smo se vratili u Seosku ku u i ja sam ostala sama u svojoj sobi, doista uživala u injenici da opet imam tu kasetu, i onu pjesmu. ak se i tada uglavnom radilo o nostalgiji, a danas, ako izvadim kasetu i pogledam je, sjetim se onog poslijepodneva u Norfolku, baš kao i naših dana u Hailshamu.

*

Kad smo izišli iz prodavaonice, silno sam željela ponovno stvoriti bezbrižno, gotovo budalasto raspoloženje od ranije. No kad sam se pokušala našaliti, Tommy je bio izgubljen u mislima i nije reagirao. Po eli smo hodati stazom koja se strmo penjala, a stotinjak metara dalje vidjeli smo neku vrstu vidikovca na samom rubu klisure, s klupama okrenutim prema moru. Ljeti je to zacijelo lijepo mjesto gdje obi na obitelj može sjediti i uprili iti piknik. Usprkos hladnom vjetru mi smo se zaputili onamo, ali preostalo nam je još dosta puta kad je Tommy sasvim usporio i rekao mi:

- Chrissie i Rodney, oni su doista opsjednuti tom idejom. Znaš, onoj o odga anju doniranja za ljude koji se istinski vole. Uvjereni su da mi znamo sve o tomu, ali u Hailshamu nitko nije spominjao ništa tome sli no. Barem ja to nikad nisam uo, a ti, Kath? Ne, to je samo pri a što u posljednje vrijeme kruži me u veteranima. A osobe poput Ruth samo je raspiruju.

Oprezno sam ga pogledala, ali bilo je teško procijeniti je li govorio s prizvukom nježnosti ili neke vrste gnušanja. No vidjela sam da mu je nešto drugo na umu, što nema nikakve veze s Ruth, pa sam ekala ništa ne govore i. Na koncu se posve zaustavio i po eo po tlu nogom gurati zgnje enu plasti nu šalicu.

- Zapravo, Kath - rekao je - ve neko vrijeme razmišljam o tome. Siguran sam da imamo pravo; nije bilo takvih pri a dok smo boravili u Hailshamu. No tada su se zbivale mnoge stvari koje nisu imale smisla. Pa sam razmišljao, ako je istina, ta glasina, onda to objašnjava mnoge stvari. Ono što nas je zbunjivalo.

- Kako to misliš? Kakve stvari?

- Galeriju, na primjer. - Tommy je govorio tiše pa sam mu prišla bliže, baš kao da smo još uvijek u Hailshamu i razgovaramo u redu za ve eru ili kraj jezerca. - Nikad nismo odgonetnuli emu zapravo služi Galerija. Zašto je Madame odnosila najbolje radove? No sad mislim da znam zašto. Kath, sje aš li se one situacije kad su se svi prepirali oko bodova? Trebaju li ih dobiti ili ne za stvari što ih je Madame odnijela? A Roy J. se obratio gospo ici Emily zbog toga? Pa, gospo ica Emily je tada nešto rekla, nešto joj je pobjeglo, a to me navelo na razmišljanje.

Kraj nas su prošle dvije žene sa psima, a premda je to bilo posve glupo, oboje smo prestali govoriti sve dok nas više nisu mogle uti. Tada sam rekla:

- Što je rekla, Tommy? Što je rekla gospo ica Emily?

- Kad ju je Roy pitao zašto Madame odnosi naše stvari. Sje aš li se što je navodno rekla?

- Sje am se da je rekla da je to privilegija i da bismo trebali biti ponosni...

- Ali to nije bilo sve. - Tommy je sad ve šaptao. - Ono što je rekla Royu, ono što je dopustila da joj pobjegne, vjerojatno nenamjerno, sje aš li se, Kath? Rekla je Royu da stvari kao što su slike, poezija, sve to, rekla je da otkrivaju kakav si iznutra. Rekla je, razotkrivaju tvoju dušu.

Kad je to rekao, odjednom sam se sjetila jednog crteža crijeva što ga je Laura napravila i nasmijala se. Ali ne ega sam se ipak sje ala.

- Tako je - rekoh. - Sje am se. Dakle, što želiš re i?

- Evo što ja mislim - polako je izustio Tommy. -Pretpostavimo da je to istina, ono što veterani govore. Recimo da je doista osmišljeno nešto posebno za u enike Hailshama. Recimo da dvoje ljudi kažu da se istinski vole, pa žele više vremena da budu zajedno. Onda vidiš, Kath, mora postojati na in na koji se može procijeniti govore li istinu. Provjeriti tvrde li da se vole samo radi odga anja doniranja. Shva aš koliko bi moglo biti teško odlu iti? Ili bi neki par mogao doista vjerovati da se vole, a zapravo se radi samo o seksu. Ili trenutnoj zaljubljenosti. Razumiješ na što mislim, Kath? Bilo bi doista teško procijeniti, a vjerojatno je nemogu e svaki put donijeti to nu procjenu. No stvar je u tome, tko god odlu uje, Madame ili netko drugi, treba im nešto na emu e temeljiti svoje procjene.

Polako sam kimnula. - Dakle, zato su odnosili naše radove...

- Mogu e. Madame negdje ima galeriju punu u eni kih radova još otkako su bili malena djeca. Pretpostavimo da dvoje ljudi do u i kažu da se vole. Mogla bi prona i radove što su ih izra ivali godinama. Mogla bi vidjeti ima li to smisla. Slažu li se. Nemoj zaboraviti, Kath, ono što ona ima, razotkriva naše duše. Mogla bi sama procijeniti što je par koji se voli, a što je samo glupa trenutna na zaljubljenost.

Po ela sam ponovno polako hodati, gotovo uop e ne gledaju i preda se. Tommy je uhvatio korak sa mnom, ekaju i moj odgovor.

- Nisam sigurna - na koncu sam rekla. - To što govoriš svakako može objasniti gospo icu Emily, ono što je rekla Royu. Vjerojatno tako er objašnjava zašto su skrbnici uvijek mislili da je to važno za nas, imati dara za slikanje i tome sli no.

- To no. I zato... - Tommy je uzdahnuo i pomalo s mukom nastavio.

- Zato je gospo ica Lucy morala priznati da je pogriješila kad mi je rekla da to zapravo nije važno. Rekla je to jer se tada sažalila nada mnom. No duboko u sebi znala je da *jest* važno. Hailsham je bio poseban po tome što su njegovi u enici imali tu neobi nu priliku. Ako nisi ništa dao za Galeriju Madame, isto je kao da si namjerno odbacio tu priliku.

Nakon što je to rekao, odjednom sam shvatila, osjetivši hladno u, kamo sve to vodi. Stala sam i okrenula se prema njemu, ali prije nego sam uspjela nešto re i Tommy se nasmijao.

- Ako sam sve to dobro povezao, pa, izgleda da sam prokockao svoju priliku.

- Tommy, je li *ikad* nešto tvoje dospjelo u Galeriju? Možda kad si bio mnogo mla i?

Ve je odmahivao glavom. - Znaš kako sam bio beskoristan. Zatim je tu bilo ono s gospo icom Lucy. Znam da mi je željela dobro. Sažalila se nada mnom i željela mi je pomo i. Siguran sam da jest. No ako je moja teorija to na, pa...

- To je samo teorija, Tommy - rekoh. - Znaš kakve su tvoje teorije. Željela sam razvedriti situaciju, ali nisam uspjela u glas unijeti pravi ton, a sigurno je bilo o ito da još uvijek razmišljam o onome što je upravo rekao. - Možda imaju niz drugih na ina za procjenjivanje - rekla sam trenutak kasnije. - Možda je umjetnost samo jedan od svakojakih drugih na ina.

Tommy je ponovno odmahnuo glavom. - Kao na primjer? Madame nas nikad nije upoznala. Ne bi nas prepoznala kao pojedince. Osim toga, o tome vjerojatno ne odlu uje samo Madame. Zacijelo ima ljudi koji su na višim položajima, ljudi koji nikad nogom nisu kro ili u Hailsham. Mnogo sam razmišljao o tome, Kath. Sve se slaže. Zato je Galerija bila tako važna, i zato su skrbnici željeli da se tako trudimo u slikarstvu i poeziji. Kath, o emu razmišljaš?

Doista, moje su misli malo odlutale. Zapravo, razmišljala sam o onom poslijepodnevu kad sam bila sama u našoj spavaonici i slušala kasetu što smo je upravo našli; kako sam se njimala u plesu, stežu i jastuk na prsima, te kako me Madame promatrala iz hodnika, sa suzama u oči. Inilo se da se čak i taj događaj, za koji nikad nisam našla uvjerljivo objašnjenje, uklapa u Tommyjevu teoriju. Tada sam zamišljala da u naruju držim dijete, ali naravno, Madame to nikako nije mogla znati. Možda je pretpostavila da zamišljam ples s voljenom osobom. Ako je Tommyjeva teorija ispravna, ako je Madame dolazila u Hailsham samo radi mogući odgajanja, kasnije, na emu voljenu osobu, onda je to imalo smisla; bez obzira na njezinu uobičajenu hladnoću prema nama, sigurno bi je dirnuo takav prizor. Sve mi je to proletjelo glavom, te sam zamalo sve izlanula Tommyju. No zaustavila sam se jer sam željela umanjiti značaj njegove teorije.

- Samo sam razmišljala o tome što si rekao, to je sve - rekao. - Trebali bismo poći i natrag. Možda će nam trebati malo vremena dok ne nađemo parkiralište.

Pošli smo se vratiti nizbrdo, ali smo znali da još uvijek imamo vremena, pa nismo žurili.

- Tommy - pitala sam nakon nekog vremena - jesi li išta od toga spomenuo Ruth?

Odmahnuo je glavom i nastavio hodati. Na koncu je rekao: - Stvar je u tome da Ruth u sve to vjeruje, u sve što veterani pričaju. U redu, voli se pretvarati da zna mnogo više nego što doista zna. Ali vjeruje u to. Prije ili kasnije, htjet će poći i korak dalje.

- Želiš reći da će htjeti...

- Da. Htjet će se prijaviti. Ali još nije dobro razmislila o svemu. Ne onako kao mi.

- Nikad joj nisi objasnio svoju teoriju o Galeriji?

Ponovno je odmahnuo glavom, ali ništa nije rekao.

- Ako joj izneseš svoju teoriju - rekao - i ona povjeruje da je tako... Pa, bit će bijesna.

Tommy se doimao zamišljenim, ali još uvijek ništa nije rekao. Progovorio je tek nakon što smo stigli do uskih sporednih ulica, a tada mu je glas odjednom postao smeten.

- Zapravo, Kath - rekao je - ipak sam radio neke stvari. Za svaki slučaj. Nikomu to nisam rekao, čak ni Ruth. To je samo po etak. Tada sam prvi put ušla o njegovim imaginarnim životinjama. Kad je počeo opisivati što je radio; zapravo ništa nisam vidjela sve do nekoliko tjedana kasnije; bilo mi je teško pokazati veći entuzijazam. Moram priznati da me to podsjetilo na onu davnu sliku slona u travi, od koje su pošli svi Tommyjevi problemi u Hailshamu. Objasnio je da je nadahnuće našao u staroj dječjoj slikovnici bez stražnjih korica, što ju je našao iza kauča u Seoskoj kuhinji. Zatim je nagovorio Keffersa da mu prepusti jednu od svojih malenih crnih bilježnica u koje je upisivao podatke, a otad je Tommy napravio barem desetak svojih fantastičnih stvorenja.

- Stvar je u tome da ih crtam doista malene. Sićušne. U Hailshamu mi to nikad nije palo na pamet. Mislim da sam možda u tome pogriješio. Ako ih crtam sićušne, a moram jer su stranice samo ovalne, onda se sve mijenja. Kao da same od sebe ožive. Zatim moraš nacrtati sve one različite pojedinosti. Moraš misliti na to kako će se zaštititi, kako će dohvatiti ono što im je potrebno. Iskreno, Kath, nije slično ni emu od onoga što sam ikad napravio u Hailshamu.

Počeo je opisivati svoje omiljene radove, ali ja se nisam mogla koncentrirati; što se on više uzbuđivao pričajući o svojim životinjama, to sam ja osjećala sve više nelagodu. »Tommy,« željela sam mu reći, »opet ćeš samog sebe izvrnuti ruglu. Imaginarne životinje? Što je s tobom?« Ali nisam mu to rekla. Samo sam ga oprezno pogledavala i neprestano ponavljala: - To doista dobro zvuči, Tommy.

U jednom trenutku rekao je: - Kao što sam rekao, Kath, Ruth ništa ne zna o životinjama. - Kad je to izustio, inilo se da se sjetio svega ostaloga, te zašto smo uopće razgovarali o njegovim životinjama, i uzbuđeno je nestalo s njegova lica. Zatim smo opet hodali u tišini, a kad smo stigli do High Streeta, ja sam rekla:

- Pa, ako ima nečega u tvojoj teoriji, Tommy, morat ćemo otkriti mnogo više. Kao prvo, kako bi se neki par trebao prijaviti? Što bi trebali učiniti? Nema baš obrazaca za prijavu naokolo.

- I ja sam razmišljao o svemu tome. - Glas mu je ponovno bio tih i ozbiljan. - Koliko se meni ini, postoji samo jedan o it na in za nastavak. Treba prona i Madame.

Malo sam razmislila o tome, a zatim rekla: - To možda ne e biti tako lako. Zapravo ništa ne znamo o njoj. Ne znamo joj ak ni ime. Sje aš se kakva je bila? Nije željela ni da joj se približimo. ak ako joj uspijemo u i u trag, ne vjerujem da e biti spremna pomo i.

Tommy je uzdahnuo. - Znam - rekao je. - Pa, pretpostavljam da imamo vremena. Nikomu od nas nikamo se ne žuri.

*

Kad smo stigli do parkirališta, posve se naobla ilo i postalo je prili no hladno. Još nije bilo ni traga ostalima, pa smo se Tommy i ja naslonili na naš automobil i zagledali se prema terenu za mini-golf. Nitko nije igrao, a zastavice su vijorile na vjetru. Nisam više željela razgovarati o Madame, Galeriji ili o svemu ostalome, pa sam izvadila kasetu iz malene vre ice i dobro je prou ila.

- Hvala ti što si je kupio za mene - rekoh. Tommy se nasmiješio.

- Sam bih je našao da sam ja bio kod kutije s kasetama, a da si ti gledala plo e. Siroti Tommy nije imao sre e.

- Uop e nije važno. Našli smo je samo zato jer si ti predložio da je potražimo. Ja sam zaboravila na sve te pri e o izgubljenom kutku. Nakon što se Ruth onako ponašala, bila sam loše raspoložena. Judy Bridgewater. Moja stara prijateljica. Kao da se nikad nismo ni rastale. Pitam se tko je tada ukrao kasetu?

Na trenutak smo se okrenuli prema ulici, traže i ostale.

- Znaš - rekao je Tommy - kad je Ruth ono ranije rekla, i ja sam vidio koliko si se uzrujala...

- Pusti to, Tommy. Sad me prošlo. I ne u to spominjati kad se ona vrati.

- Ne, nisam to želio re i. - Maknuo se od automobila, okrenuo i nogom pritisnuo prednju gumu, kao da je želi testirati. - Htio sam re i, kad je Ruth sve ono rekla, shvatio sam zašto neprestano prelistavaš one porno asopise. U redu, nisam *shvatio*. To je samo teorija. Još jedna od mojih teorija. Ali kad je Ruth sve ono izgovorila, nekako mi je postalo jasno.

Znala sam da me promatra, ali sam gledala ravno naprijed i ništa nisam odgovorila.

- Ali još uvijek zapravo ne shva am, Kath - na koncu je nastavio. - ak i ako je to no ono što kaže Ruth, a ja ne mislim da jest, zašto u starim porno- asopisima tražiš svoj mogu i model? Zašto bi tvoj model morala biti jedna od onih djevojaka?

Slegnula sam ramenima, još uvijek ga ne pogledavši. - Ne tvrdim da to ima smisla. To je samo nešto što radim. - Sad su mi se u o ima pojavile suze, te sam ih nastojala sakriti pred Tommyjem. No glas mi je pukao kad sam rekla: - Ako te to toliko smeta, prestat u.

Ne znam je li Tommy vidio suze. U svakom slu aju, obuzdala sam ih do trenutka kad mi se primaknuo i stisnuo mi ramena. To je i ranije s vremena na vrijeme inio, ništa posebno ili novo. Potom me pustio, ali smo ostali jedno kraj drugoga, gotovo se dodiruju i, le ima naslonjeni na automobil.

- Dobro, to nema nikakva smisla - rekoh. - Ali svi to inimo, zar ne? Svi se pitamo tko su naši modeli. Na kraju krajeva, zato smo danas došli ovamo. Svi to inimo.

- Kath, znaš, zar ne, da nikomu nisam rekao. O onome u kotlovnici. Ni Ruth, nikomu. Ali jednostavno ne razumijem. Ne razumijem o emu se radi.

- U redu, Tommy. Re i u ti. Možda ti se ne e initi da ima više smisla kad ti ispri am, ali ipak u to u initi. Rije je o tome da katkad, s vremena na vrijeme, imam doista snažne osje aje kad želim seks. Katkad me to cijelu obuzme, a tijekom sat ili dva djeluje zastrašuju e. U takvim bih trenucima to mogla u initi i sa starim Keffersom, tako je snažno. Zato sam... to je jedini razlog iz kojeg sam to u inila s Hughiejem. I s Oliverom. Zapravo mi ništa nije zna ilo. ak mi se i ne svi aju previše. Ne znam što je to, a kasnije, kad me pro e, jednostavno je zastrašuju e. Zato sam po ela misliti da to mora odnekud potjecati. Mora imati veze s onim kakva sam. - Prestala sam govoriti, ali Tommy ništa nije rekao pa sam nastavila: - Zato sam mislila, ako na em njezinu fotografiju u jednom od tih asopisa, barem u dobiti

objašnjenje. Ne bih je pošla tražiti ili tako nešto. Samo bih, znaš, na neki način objasnila sebi zašto sam takva kakva jesam.

- I meni se to katkad događa - rekao je Tommy. - Kada doista osjećam da to moram učiniti. Zacijelo se svi tako osjećaju, ako to iskreno priznaju. Ne vjerujem da se ti po bilo čemu razlikuješ, Kath. Zapravo, prilično se često tako osjećam... - Nasmijao se, ali mu se nisam pridružila.

- Ovo o čemu govorim je drukčije - rekoh. - Promatrala sam druge ljude. Na ulici se u takvom raspoloženju, ali to ih ne tjera da čine neke stvari. Nikad ne postupaju poput mene, ne odlaze s ljudima kakav je Hughie...

Možda sam opet počela plakati jer sam ponovno osjetila Tommyjevu ruku oko svojih ramena. Premda sam bila uzrujana, znala sam gdje se nalazimo, te sam zaključila da, čak i kad bi Ruth i ostali sad stigli i vidjeli nas u tom trenutku, ne bi bilo mjesta nesporazumu. Još uvijek smo stajali jedno do drugoga, naslonjeni na automobil, pa bi vidjeli da sam zbog nečega uzrujana, a Tommy me samo tješi. Tada sam ga čula kako govori:

- Ne mislim da to mora biti nešto loše. Kad jednom nekoga nađeš, Kath, nekoga s kim doista želiš biti, onda to može biti doista lijepo. Sjećaj se što su nam skrbnici govorili? Ako to činiš s pravom osobom, osjećaj se uistinu dobro.

Pomaknula sam rame kako bih maknula Tommyjevu ruku sa sebe, a zatim sam duboko udahнула. - Zaboravimo na to. U svakom slučaju, postala sam mnogo uspješnija u kontroliranju takvih raspoloženja kad me obuzmu. Zato, najbolje da zaboravimo na to.

- Ipak, Kath, glupo je pregledavati one časopise.

- Glupo je, u redu. Tommy nemojmo više o tome. Sad mi je dobro.

Ne sjećam se o čemu smo još razgovarali dok se ostali nisu pojavili. Više nismo raspravljali o ozbiljnim stvarima, a ako su ostali osjetili nešto u raspoloženju, ništa nisu rekli. Bili su dobro raspoloženi, a činilo se da je Ruth posebno odlučna u nastojanju da se iskupi za onu ružnu scenu od ranije. Prišla mi je i dotaknula mi obraz, izgovorivši neku šalu, a kad smo sjeli u automobil, pobrinula se da zadrži vedro raspoloženje. Njoj i Chrissie činilo se komi nim sve povezano s Martinom, te su uživale u prilici da mu se otvoreno smiju sad kad ga nema u blizini. Činilo se da Rodney to ne odobrava, pa sam shvatila da Ruth i Chrissie sve to naglašavaju uglavnom da bi njega zadirkivale. Sve se to činilo dobronamjernim. No opazila sam da se Ruth, koja bi ranije iskoristila priliku da mene i Tommyja isključi iz šala i aluzija, tijekom cijelog putovanja natrag neprestano okretala prema meni i podrobno objašnjavala sve o čemu su govorili. Zapravo, postalo je malo zamorno jer se činilo da je sve što je reklo u automobilu bilo posebno namijenjeno nama, ili barem meni. No bilo mi je drago da se Ruth tako ponaša. Shvatila sam, kao i Tommy, da je svjesna činjenice da se ranije ružno ponijela, a ovo je bio njezin način da to prizna. Ona je ponovno sjedila u sredini, baš kao i kad smo krenuli na put, ali sad je cijelo vrijeme razgovarala sa mnom, povremeno se okrećući i na drugu stranu kako bi stisnula Tommyju ruku ili ga poljubila. Ugođaj je bio sasvim u redu, i nitko nije spominjao moguću i model za Ruth ili nešto slično. Nisam spomenula kasetu Judy Bridgewater što mi ju je Tommy kupio. Znala sam da će Ruth prije ili kasnije saznati za to, ali nisam htjela da to bude tada. Tijekom tog putovanja kući, na dugim praznim cestama na koje se spuštao mrak, činile se da smo nas troje ponovno bliski, pa nisam željela da bilo što poremeti taj osjećaj.

ŠESNAESTO POGLAVLJE

Što se tiče putovanja u Norfolk, neobično je da smo po povratku jedva razgovarali o tome. Do te mjere, da su se neko vrijeme širile svakojake glasine o tome što smo ondje radili.

Čak smo i tada uglavnom šutjeli sve dok ljudi na koncu nisu izgubili zanimanje. Još uvijek nisam sigurna zašto se to dogodilo. Možda smo osjećali da to ovisi o Ruth, da ona mora odlučiti koliko ćemo ispričati, te smo čekali na njezin znak. A Ruth je, iz ovog ili onog razloga; možda joj je bilo neugodno zbog situacije s mogućim modelom za nju, možda je uživala u tajanstvenosti; ostala potpuno zatvorena po toj temi. Čak smo i međusobno

izbjegavali razgovor o putovanju. Taj ugođaj tajnovitosti olakšao mi je uvažavanje tajne o tome kako mi je Tommy kupio kasetu Judy Bridgewater. Nisam pošla tako daleko da je sakrijem. Uvijek se nalazila u mojoj zbirci, me u ostalim stvarima kraj kutne police. No uvijek sam pazila da je ne ostavim vani ili na vrhu hrpe. Bilo je trenutaka kad sam joj silno željela reći, kad sam željela da se prisjeća amo Hailshama dok u pozadini tiho svira kasetu. Ali što smo se više udaljavali od putovanja u Norfolk, a ja joj još uvijek nisam rekla, sve se više činilo da je to postala tajna koja nosi osjećaj krivnje. Naravno, na koncu je ipak vidjela kasetu, mnogo kasnije, a to je vjerojatno bio mnogo gori trenutak da je na mene, ali ljudi su katkad takve sreće.

S dolaskom proljeća, činilo se da sve više veterana odlazi kako bi započeli obuku, a premda su odlazili na uobičajeni način, bez mnogo buke, bilo ih je toliko da se to nije moglo ignorirati. Nisam sigurna kakvi su bili naši osjećaji dok smo gledali kako odlaze. Pretpostavljam da smo do određene mjere zavidjeli ljudima koji su odlazili. Doista mi se činilo da odlaze u veći, uzbudljiviji svijet. Ali naravno, nema sumnje da smo zbog njihovih odlazaka osjećali sve veći nelagodu.

Zatim, mislim da je to bilo u travnju, Alice F. je bila prva iz grupe učenika Hailshama koja je otišla, a nedugo nakon toga otišao je i Gordon C. Oboje su tražili da započnu s obukom, pa su otišli s vedrim osmijesima na licima, ali nakon toga, barem što se tiče naše grupe, ugođaj u Seoskoj kući zauvijek se promijenio.

Činilo se da je i na mnoge veterane djelovao niz odlazaka, a možda je izravna posljedica toga bio novi nalet glasina o kakvima su Chrissie i Rodney prihvatili u Norfolku. Prihvatilo se o učenicima koji su, negdje drugdje u zemlji, dobili odgode jer su dokazali da se vole, a sad se, samo katkad, govorilo i o učenicima koji nisu imali nikakve veze s Hailshamom. Nas petero koji smo bili u Norfolku, nastojalo je izbjegavati te teme: čak su Chrissie i Rodney, koji su neko vrijeme bili u središtu takvih razgovora, sad s nelagodom gledali u stranu kad bi započele te glasine.

»Norfolk u inak« djelovao je čak na mene i Tommyja. Kad smo se vratili, otkrivala sam da ćemo iskoristivati sitne prilike, kad god se nađemo nasamo, razmjenjivati misli o njegovoj teoriji o Galeriji. Ali iz nekog razloga, a ne bih mogla reći da je on odgovorniji za to nego ja, to se nikad nije dogodilo. Valjda je jedini izuzetak bilo ono jutro u kokošinjcu kad mi je pokazao svoje imaginarne životinje.

*

Suša što smo je zvali kokošinjcem nalazila se uz vanjski rub Seoske kuće, a budući da je krov uvelike propuštao i vrata se nikad nisu mogla zatvoriti, uglavnom je služila kao mjesto gdje su se parovi mogli skrivati za toplijih mjeseci. Tada sam već stekla naviku odlaženja u duge samotne šetnje, a mislim da sam baš krenula u jednu od tih šetnji i prošla kraj kokošinjca kad sam čula da me Tommy zove. Okrenula sam se i vidjela ga kako bos stoji na djelu u suhoga tla okruženog velikim mlakama, jednom se rukom oslonivši na zid suše kako bi zadržao ravnotežu.

- Što se dogodilo tvojim izmama, Tommy? - pitala sam. Osim što je bio bos, na sebi je imao uobičajeni debeli džemper i traperice.

- Bio sam, znaš, *crtao* sam... - Nasmijao se i podigao malenu crnu bilježnicu, slika na onima kakve je Kefferer uvijek nosio uz sebe. Prošlo je već više od dva mjeseca od našeg putovanja u Norfolk, ali i tim sam vidjela bilježnicu, shvatila sam o čemu je riječ. No rekla sam da on kaže:

- Ako želiš, Kath, pokazat ću ti.

Krenuo je prema kokošinjcu, preskačući lokve. Otkrivala sam da će unutra biti mračno, ali sunce je svjetlost dopirala kroz prozore na krovu. Uz jedan su se zid nalazili različiti komadi namještaja, izbačeni tijekom proteklih godina, razbijeni stolovi, stari hladnjaci, takve stvari. Činilo se da je Tommy u sredinu dovukao stari dvosjed na kojem je kroz crnu plastičnu presvlaku virila spužva, pa sam zaključila da je ondje sjedio i *crtao* kad sam ja prošla. U blizini su na podu ležale njegove izmeće, a iz njih su virile trape.

Tommy je sjeo na dvosjed i pogledao nožni palac. - Oprosti ako mi noge malo zaudaraju. Izuo sam se bez razmišljanja. Mislim da sam se sad porezao. Kath, želiš li ih vidjeti? Ruth ih je prošli tjedan pogledala, pa sam ih i tebi želio pokazati. Osim Ruth, nitko ih nije vidio. Pogledaj, Kath.

Tada sam prvi put vidjela njegove životinje. Kad mi je o njima priao u Norfolk, u mislima sam vidjela umanjene verzije slika što smo ih radili kad smo bili djeca. Stoga sam se iznenadila kad sam vidjela koliko su slike pune detalja. Zapravo, trebalo je pomno gledati da bi se uopće vidjelo da su to životinje. Prvi je dojam bio kao da gledate stražnju stranu radija s koje ste skinuli zaštitnu ploču: sićušni kanali, vijugave tetive, minijaturni vijci i kotačići, sve je bilo nacrtano opsesivnom preciznošću, a tek kad biste stranicu odmaknuli od sebe, vidjeli biste da je to neka vrsta pasanca, recimo, ili ptice.

- To je moja druga bilježnica - rekao je Tommy. - Ni slučajno nikomu neću pokazati prvu! Trebalo mi je neko vrijeme da krenem.

Ispružio se na dvosjedu i navlačio arapu, nastojeći se doimati bezbrižnim, ali znala sam da tjeskobno očekuje moju reakciju. Unatoč tome, neko vrijeme nisam izgovorila svoje pohvale. Možda je to dijelom bilo zbog moje zabrinutosti da bi ga bilo kakva umjetnost lako mogla ponovno uvaliti u nevolje. No isto tako, ono što sam gledala toliko se razlikovalo od svega čemu su nas skrbnici u Hailshamu da nisam znala kako prosuditi. Rekla sam nešto poput:

- Bože, Tommy, ovo sigurno iziskuje golemu koncentraciju. Uđi me da ovdje imaš dovoljno svjetla da bi vidio sve te sićušne pojedinosti. - A tada, dok sam prelistavala stranice, možda zato jer sam se mučila kako bih rekla pravu stvar, primijetila sam: - Pitam se što bi Madame rekla kad bi ovo vidjela.

Rekla sam to šaljivim tonom, a Tommy se podrugljivo nasmijao, ali u zraku je ostalo visjeti nešto čega ranije nije bilo. Nastavila sam okretati stranice bilježnice, od koje je otprilike četvrtina bila ispunjena, ne gledajući ni na što, požalivši što sam uopće spomenula Madame. Na koncu sam ga čula kako govori:

- Mislim da ću morati biti mnogo bolji prije nego ona vidi nešto od toga.

Nisam bila sigurna je li to bio znak meni da kažem kako su crteži dobri, ali tada su me veoma doista privukla ta fantastična stvorenja preda mnom. Uza sve njihove metalne, užurbane osobine, bilo je nešto slatkog, čak ranjivog u svakoj. Sjetila sam se kako mi je u Norfolk priao da je, dok ih je stvarao, razmišljao o tome kako će se zaštititi ili možda i dohvatiti stvari, a dok sam ih sad gledala, osjećala sam istu vrstu brige. Unatoč tome, iz nekog meni neshvatljivog razloga, nešto mi nije dopuštalo da ga hvalim. Tada je Tommy rekao:

- U svakom slučaju, ne crtam te životinje samo zbog svega onoga. Jednostavno ih volim crtati. Pitao sam se, Kath, treba li to i dalje držati u tajnosti. Mislio sam, možda nema ni čega lošeg u tome da ljudi znaju što radim. Hannah još uvijek radi akvarele, a i mnogi veterani svašta rade. Time ne mislim da ću hodati naokolo i svima *pokazivati* te crteže. Ali razmišljao sam, pa, nema razloga da sve to i dalje držim u tajnosti.

Napokon sam ga mogla pogledati i donekle uvjerljivo reći: - Tommy, nema razloga, baš nikakva razloga. Crteži su veoma dobri. Doista, doista dobri. Zapravo, ako se zato sad ovdje skrivaš, onda je to uistinu glupo.

Ništa nije odgovorio, ali mu se na licu pojavio nekakav osmijeh, kao da uživa u nekoj privatnoj šali, a ja sam znala da sam ga uistinu inala veoma sretnim. Mislim da nakon toga nismo mnogo razgovarali. Čini mi se da je uskoro navukao svoje izmeće, te smo oboje izišli iz kokošinjca. Kao što sam rekla, to je uglavnom bio jedini put da smo tog proljeća Tommy i ja izravno dotaknuli temu njegove teorije.

*

Zatim je stiglo ljeto i navršila se godina dana od našeg dolaska u Seosku kuću. Minibus je doveo skupinu novih učenika, slično kao nas prije godinu dana, ali nitko nije bio iz Hailshama. To je na neki način bilo olakšanje: mislim da smo svi osjećali ali zabrinutost da bi nova grupa učenika iz Hailshama mogla zakomplicirati situaciju.

No za mene je činjenica da se ti u enici nisu pojavili samo pojačala osjećaja da je Hailsham daleko iza nas, te da slabe veze me u nama. Nije se radilo samo o tome da su ljudi poput Hannah uvijek govorili o započinjanju obuke, kao što je u slučaju Alice; drugi su, poput Laure, našli partnere koji nisu bili iz Hailshama, pa smo gotovo mogli zaboraviti da su ikad imali ikakve veze s nama.

Tu je bio i na in na koji se Ruth uvijek pretvarala da je zaboravila mnogo toga o Hailshamu. U redu, to su uglavnom bile sitnice, ali mene je to sve više iritiralo. Jednom smo prigodom, primjerice, sjedili oko kuhinjskog stola nakon dugotrajnog doručka, Ruth, ja i nekoliko veterana. Jedan od veterana prišao je kako jedenje sira kasno uvečer ometa miran san, a ja sam se okrenula k Ruth i rekla nešto poput: - Sjećaš se da nam je to gospođica Geraldine uvijek govorila? - To je bila samo usputna napomena, a Ruth se samo trebala nasmiješiti ili kimnuti. Ali ona je naglašeno tupo zurila u mene, kao da nema pojma o čemu govorim. Tek nakon što sam veteranima objasnila: - Jedna od naših skrbnica - Ruth je namršteno kimnula, kao da se tek toga trenutka sjetila.

Tom prigodom nisam reagirala, ali jednom jesam, one večeri kad smo sjedile vani, u napola srušenoj autobusnoj stajnici. Tada sam se naljutila, jer jedno je igrati tu igru pred veteranima, a sasvim nešto drugo kad smo ondje samo nas dvije, usred ozbiljnog razgovora. Spomenula sam, samo usput, činjenicu da je prešla kroz gređicu rabarbare do jezera bila zabranjeno područje. Kad je složila zbunjen izraz lica, zanemarila sam ono što sam željela reći i prasnula: - Ruth, to nikako nisi mogla zaboraviti. Zato nemoj glumiti.

Možda da nisam tako naglo to rekla, da sam se možda samo našalila na račun toga i nastavila, shvatila bi koliko je to apsurdno i nasmijala se. Ali zato što sam se obrecnula na nju, Ruth me bijesno pogledala i rekla:

- Kakve to veze ima? Kakve veze ima gređica rabarbare s bilo kojim imenom od ovoga? Samo nastavi ono što si govorila.

Postajalo je kasno, ljetna se večer smračivala, a stara je autobusna stajnica zaudarala po plijesni i vlazi nakon nedavne oluje. Stoga nisam imala volje raspravljati o tome zašto je to ipak važno. Premda sam nastavila razgovor što smo ga vodile, atmosfera je postala hladna i nije nam pomogla riješiti teško pitanje o kojem smo raspravljale.

No kako bih objasnila o čemu smo te večeri razgovarale, morat ću se malo vratiti u prošlost. Zapravo, morat ću se vratiti nekoliko tjedana unatrag, do ranijeg dijela ljeta. Imala sam vezu s jednim od veterana, momkom po imenu Lenny, koja se, iskreno rećeno, uglavnom bazirala na seksu. No tada se odjednom prijavio za obuku i otišao. To me donekle uznemirilo, a Ruth je bila sjajna, pazila je na mene ne praveći od toga veliku priču, uvijek spremna razvedriti me ako sam bila zlovoljna. Također mi je neprestano činila sitne usluge, recimo, pripremala mi je sendviče i li preuzimala moja zaduženja oko škola.

Zatim, oko dva tjedna nakon Lennyjeva odlaska, nas dvije smo nešto iza ponoći sjedile u mojoj sobi u potkrovlju i razgovarale uz šalice čaja, a Ruth me doista nasmijala nekim anegdotama o Lennyju. Nije bio loš momak, ali kad sam poela Ruth pričati o nekim intimnijim stvarima u vezi s njim, doista se činilo da je sve povezano s njim beskrajno smiješno, pa smo se smijale i smijale. U jednom je trenutku Ruth poela prelaziti prstom po kasetama složenim kraj kutne police. Činilo je to na nekako odsutan način, i dalje se smijala, ali kasnije me obuzela sumnja da to uopće nije bilo slučajno; da ju je opazila možda davno ranije, možda ju je čak i proučavala da bi bila sigurna, a potom je rekla najbolji trenutak da je »na e«. Niz godina kasnije, blago sam to spomenula Ruth, ali se činilo da ne zna o čemu govorim, pa sam možda pogrešno protumačila situaciju. U svakom slučaju, sjedile smo ondje i smijale se svaki put kad bih iznijela još neku pojedinost o sirotom Lennyju, a zatim se odjednom činilo da je netko izvukao tepih. Ruth se ispružila preko mog prekrivača i na slaboj svjetlosti škiljila prema mojim kasetama, a zatim joj se u ruci našla Judy Bridgewater. Činilo se da je prošla cijela životnost prije nego je rekla:

- Dakle, koliko dugo ponovno imaš ovo?

Ispričala sam joj, što sam neutralnije mogla, kako smo Tommy i ja naišli na kasetu onoga dana kad je ona otišla s ostalima. Nastavila ju je proučavati, a potom je rekla:

- Znaš li, Tommy ju je našao za tebe.

- Ne. Ja sam je našla. Prva sam je vidjela.
- Niste mi rekli ni ti ni on. - Slegnula je ramenima. - Odnosno, ako jesi, ja te nisam našla.
- Istina je ono o Norfolku - rekoh. - Znaš, o tome da je ondje izgubljeni kutak Engleske. Palo mi je na pamet da bi se Ruth mogla pretvarati da se ne sjeća toga, ali je ona zamišljeno kimnula.

- Trebala sam se tada toga sjetiti - rekla je. - Možda sam mogla naći i svoj crveni šal.

Obje smo se nasmijale i činilo se da je trenutak nelagode prošao. No nešto u načinu na koji je Ruth vratila kasetu na mjesto, bez ikakve daljnje rasprave, navelo me na pomisao da ta priča još nije gotova. Ne znam je li način na koji se razgovor nakon loga razvijao bio nešto što je Ruth kontrolirala u svjetlu svojeg otkrića, ili smo ionako krenule u tom smjeru, te da je Ruth tek kasnije shvatila da može uiniti ono što je učinila. Vratile smo se na razgovor o Lennyju, osobito o načinu na koji smo imali spolne odnose, te smo se opet smijale. Mislim da sam u tom trenutku samo osjećala olakšanje da je napokon našla kasetu i nije napravila veliku scenu zbog toga, te možda nisam bila onako oprezna kako bih možda bila. Jer smo uskoro sa smijanja na račun Lennyja prešle na smijanje na račun Tommyja. U početku se sve činilo dobronamjernim, kao da samo pokazujemo koliko nam je drag. No tada smo se smijale oko njegovih životinja.

Kao što rekoh, nikad nisam bila sigurna je li Ruth namjerno dovela do toga. Moram biti poštena i reći da čak ne mogu biti sigurna tko je prvi spomenuo životinje. Kad smo jednom poele, smijala sam se jednako kao i ona, o tome kako jedna izgleda kao da na sebi ima donje gaćice, kako je druga zasigurno nadahnuta zgnječanim ježom. Pretpostavljam da sam tada trebala reći da su životinje dobro nacrtane, da je doista mnogo postigao. Ali nisam. Djelomice je to bilo zbog kasete; a možda, ako moram biti iskrena, i zato što mi je bilo drago da Ruth ne shvaća ozbiljno te crteže životinja i sve ono što oni podrazumijevaju. Mislim da smo se, kad smo se te večeri rastale, osjećale veoma bliskom jedna drugoj. Dotaknula mi je obraz kad je izlazila, rekavši: - Doista je dobro to kako si uvijek izvrsno raspoložena, Kathy.

Stoga nisam uopće bila pripravna na ono što se nekoliko dana kasnije dogodilo na groblju. Ruth je tog ljeta pronašla ljupku staru crkvu, otprilike osamsto metara udaljenu od Seoske kuće, koja je iza sebe imala neravan teren gdje su se u travi nazirale veoma stare nadgrobne ploče. Sve je bilo puno bujnog raslinja, ali je ondje doista bilo mirno pa je Ruth jednostavno odlazila onamo sjediti, kraj stražnje ograde, na klupi ispod velike vrbe. To mi se u početku nije previše sviđalo jer sam se sjećala kako smo prošlog ljeta svi zajedno sjedili na travi, odmah ispred Seoske kuće. Bez obzira na to, ako sam kretala u jednu od svojih šetnji, a znala sam da je Ruth vjerojatno ondje, prošla bih kroz niska drvena vrata i pošla stazom između nadgrobničkih ploča. Tog je poslijepodneva bilo ugodno toplo i mirno, pa sam hodala stazom sanjarski raspoložena, pitajući i imena na pločama, a tada sam ugledala ne samo Ruth, nego i Tommyja na klupi ispod vrbe.

Zapravo je Ruth sjedila na klupi, a Tommy je stajao podigavši jednu nogu na zadržalište ali naslon na ruke, izvodeći nekakvu vježbu Stezanja dok su razgovarali. Nije se činilo da vode neki ozbiljan razgovor, pa sam bez oklijevanja pošla k njima. Možda sam trebala nešto shvatiti po načinu na koji su me pozdravili, ali sigurna sam da nije bilo ništa očitog. Znala sam jedan trać i silno sam im ga željela prepričati, nešto o jednom od novopridošlica, te sam neko vrijeme samo ja brbljala, a oni su kimali glavama i tu i tamo nešto pitali. Prošlo je neko vrijeme prije nego sam shvatila da nešto nije u redu, a čak i tada, kad sam zastala i pitala: - Jesam li vas u nečemu prekinula? - to sam učinila šaljivim glasom.

No tada je Ruth rekla: - Tommy mi je pričao o svojoj velikoj teoriji. Kaže da je to tebi već ispričao. Odavno. Ali sada, veoma ljubazno, odlučio je to i sa mnom podijeliti.

Tommy je uzdahnuo i zaustio da kaže nešto reći, ali je Ruth podrugljivo šapnula: - Tommyjeva velika teorija o Galeriji!

Zatim su oboje gledali mene, kao da sam sad ja zadužena za sve, pa moram odlučiti što će se dalje događati.

- To nije loša teorija - rekoh. - Možda je to na, ne znam. Što ti misliš, Ruth?

- Kao da sam kliještima izvlačila riječ i iz ovog Slatkog Momka. Nisi baš bio voljan mene upoznati sa tim, zar ne, slatki? To je ušlo tek nakon što sam uporno tražila da mi kaže što stoji iza sve te *umjetnosti*.

- Neću inim to samo zbog toga - uvriježen je rekao Tommy. Još uvijek je držao nogu na naslonu za ruke i nastavio je s vježbama istezanja. - Samo sam rekao, *ako* teorija jest to, na, o Galeriji, onda bih mogao pokušati ubaciti životinje...

- Tommy, slatki, nemoj od sebe praviti budalu pred našom prijateljicom. Inim to predaš mnom, to je u redu. Ali ne pred našom dragom Kathy.

- Ne shvaćam zašto bi to bilo tako smiješno - rekao je Tommy. - Teorija je jednako dobra kao i bilo koja druga.

- Nije *teorija* ono što će ljudima biti smiješno, slatki. Mogli bi lako prihvatiti teoriju, doista. Ali pomisao da ćeš nešto postići i ako Madame pokažeš svoje malene životinje... - Ruth se nasmiješila i odmahнула glavom.

Tommy ništa nije rekao, već je nastavio s vježbama istezanja. Željela sam stati u njegovu obranu i pokušavala smisliti što bih mogla reći i da bi se bolje osjećao, ali da još više ne razbjesnim Ruth. No tada je Ruth rekla ono što je rekla. U onom je trenutku to bilo dosta ružno, ali onoga dana na groblju nisam imala pojma kakve će dalekosežne posljedice imati. Rekla je:

- Nije riječ samo o meni, slatki. Naša Kathy tvoje životinje smatra urnebesno smiješnima.

Moj je prvi poriv bio da to zanijem, i zatim se nasmijem. No ušla u na koji je Ruth govorila osjećao se pravi autoritet, a nas smo se troje dovoljno dobro poznavali da bismo znali kako iza njezinih riječi i ima nečega. Stoga sam šutjela, a u mislima sam mahnjito tražila sve dok se, obuzeta hladnim užasom, nisam sjetila one večeri u mojoj sobi, kad smo se smijale uz šalicu čaja. Potom je Ruth dodala:

- Sve dok ljudi misle da ta mala stvorenja crtaš kao neku šalu, u redu. Ali nemoj nikomu reći da to ozbiljno misliš. Molim te. Tommy je prestao s vježbama i upitno se zagledao u mene. Odjednom se opet doimao poput djeteta, bez ikakve zaštite, a tako čer sam vidjela da mu se u oči ima pojavljuje nešto mračno i zabrinjavajuće.

- Gledaj, Tommy, moraš shvatiti - nastavila je Ruth. - Ako se Kathy i ja od srca smijemo tome, to zapravo nije važno. Jer to smo samo mi. Ali molim te, nemojmo svima ostalima pružiti tu mogućnost.

Neprestano sam razmišljala o tim trenucima. Trebala sam smisliti nešto što bih mogla reći. Mogla sam jednostavno zanijekati, premda mi Tommy zacijelo ne bi povjervao. Pokušati iskreno objasniti situaciju bilo bi previše komplicirano. Ali mogla sam nešto uiniti. Mogla sam proturječiti Ruth, tvrditi da je sve pogrešno prikazivala, da čak i ako sam se možda smijala, to nije bilo na nju in što ga je ona sugerirala. Čak sam mogla prići Tommyju i zagrliti ga, pred njezinim nosom. To mi je palo na pamet godinama kasnije, a vjerojatno u ono vrijeme nije bilo realna mogućnost, s obzirom na to kakva sam osoba bila, kao i na odnose između nas troje. No to je možda moglo uspjeti, a riječi su nas mogle samo dublje uvaliti u nevolje.

Ali ništa nisam rekla ni ušla. Rekla bih da je to dijelom bilo zbog toga što me porazila činjenica da je Ruth sposobna za tako prljav trik. Sjećam se da me replavio izraziti umor, neka vrsta letargije pred brkom u kojoj sam se našla. Bilo je kao kada dobiješ matematički problem, a mozak ti je iscrpljen, te znaš da postoji nekakvo rješenje, ali nemaš energije čak ni za pokušaj. Nešto u meni jednostavno se predalo. Neki je glas u meni govorio: »Dobro, neka misli apsolutno najgore. Neka misli, neka misli.« Pretpostavljam da sam ga rezignirano pogledala, a moje je lice govorilo: »Da, istina je, što si drugo očekivao?« Danas se sjećam, posve jasno, Tommyjeva lica s kojeg je na trenutak nestao izraz ljutnje, a zamijenilo ga je nešto slično divljenju, kao da sam ja rijedak leptir što ga je ugledao na ogradi.

Nisam pomislila da ću briznuti u plač, ili izgubiti kontrolu nad sobom, ili nešto tomu slično. Ali odlučila sam jednostavno se okrenuti i otići. Već sam istoga dana shvatila da je to bila velika greška. Mogu jedino reći i da sam se u onom trenutku više od ikakve bojala da će jedno od njih dvoje prvo otići, a ja bih ostala s onim drugim. Ne znam zašto, ali jedino se

inilo mogu im da e jedno od nas troje ljutito oti i, a svakako sam željela da to budem ja. Zato sam se okrenula i zaputila istim putem natrag, kraj nadgrobni plo a prema niskim drvenim vratima. Nekoliko sam se minuta osje ala kao pobjednica; da ih je snašla sudbina kakvu su istinski zaslužili sad kad su ostali sami jedno s drugim.

SEDAMNAESTO POGLAVLJE

Kao što sam rekla, tek sam mnogo kasnije, nakon što sam odavno otišla iz Seoske ku e, shvatila koliko je zapravo zna ajan bio naš mali sukob na groblju. Tada sam bila uzrujana, istina. Ali nije mi se inilo da je to nešto druk ije od ostalih razmirica me u nama. Nije mi palo na pamet da bi se naši životi, dotad tako blisko isprepleteni, mogli rasplesti i rastati zbog takve stvari.

No zacijelo su tada ve postojale snažne struje koje su nas odvla ile jedno od drugoga, te je trebalo samo nešto tomu sli no da dokraj i posao. Tko zna, možda bismo nastojali održati vrš u vezu da smo to tada shva ali.

Sve je više u enika odlazilo kako bi postali njegovatelji, a u našoj staroj skupini iz Hailshama ja ao je sje aj da je to prirodan put. Još uvijek smo trebali dovršiti naše eseje, ali bilo je dobro poznato da ih zapravo ne moramo završiti ako odlu imo zapo eti s obukom. Tijekom naših prvih dana u Seoskoj ku i bila bi nezamisliva ideja da ne emo završiti eseje. No što je Hailsham ostajao dalje iza nas, to su se eseji inili manje važnima. U ono sam vrijeme nekako smatrala, i vjerojatno sam imala pravo, da e ono što nas povezuje kao u enike Hailshama nestati ako dopustimo da naš doživljaj eseja kao ne ega važnog po ne jenjavati. Zato sam neko vrijeme nastojala poticati naš entuzijizam za itanje i vo enje bilježaka. No kako nismo imali nikakav razlog o ekivati da emo ponovno vidjeti naše skrbnike, i toliko je u enika odlazilo dalje, to se uskoro po elo initi da su eseji propala stvar.

U svakom slu aju, u danima nakon onog razgovora na groblju, inila sam sve što sam mogla da bi to ostalo iza nas. Prema Tommyju i Ruth ponašala sam se kao da se ništa posebno nije dogodilo, a oni su uglavnom inili isto. No sad je uvijek nešto postojalo, i to ne samo izme u mene i njih. Premda su se pred ljudima još uvijek prikazivali kao par; još uvijek su se udarali po ruci kad bi se rastajali; poznavala sam ih dovoljno dobro da bih znala da su se prili no udaljili jedno od drugoga.

Jasno da sam se zbog svega toga loše osje ala, osobito zbog Tommyjevih životinja. Ali više nije bilo onako jednostavno kao ranije; nisam mogla po i k njemu, re i da mi je žao i objasniti kako je doista bilo. Prije nekoliko godina, ak prije šest mjeseci, možda bi to upalilo. Tommy i ja bismo razgovarali o problemu i riješili ga. Ali nekako, kad je stiglo to drugo ljeto, situacija je bila druk ija. Možda je razlog bio moj odnos s Lennyjem, ne znam. U svakom slu aju, više nije bilo onako lako razgovarati s Tommyjem. Izvana je sve izgledalo kao i ranije, ali nikad nismo spominjali životinje ili ono što se dogodilo na groblju.

Dakle, to se doga alo malo prije razgovora s Ruth u staroj autobusnoj ekaonici, kad me onako iznerviralo njezino pretvaranje da je zaboravila na gredicu rabarbare u Hailshamu. Kao što rekoh, vjerojatno se ne bih tako naljutila da to nije u inila usred veoma ozbiljnog razgovora. U redu, dotad smo uglavnom prošle ono najvažnije, ali unato tome, ak i ako smo se u tom trenutku opuštale i samo avrljale, to je još uvijek bilo dio nastojanja da sredimo naše me usobne odnose, pa takvom pretvaranju nije bilo mjesta.

Evo što se dogodilo. Premda se nešto isprije ilo izme u mene i Tommyja, nije bilo baš tako s Ruth, ili sam barem ja tako mislila, pa sam zaklju ila kako je vrijeme da s njom popri am o onome što se dogodilo na groblju. Upravo je prošao jedan od onih ljetnih dana kiše i grmljavine, pa smo se svi zadržavali unutra, bez obzira na vlagu. Kad se predve er razvedrilo i na obzoru se pojavila ruži asta boja zalaska sunca, predložila sam Ruth da po emo na zrak. Postojala je strma pješa ka staza što je vodila duž ruba doline, a baš na mjestu gdje je izlazila na cestu nalazila se stara autobusna ekaonica. Autobusi su odavno prestali prolaziti onuda i znak za autobusnu postaju više nije postojao, a na stražnjem zidu ekaonice ostao je samo okvir onoga što je nekad zasigurno bio ostakljeni vozni red. No sama

je ekaonica, koja je podsjeća na s ljubavlju izgrađenu drvenu kolibu ija je jedna strana bila otvorena prema poljima prostrtima prema dolini, još uvijek stajala, i ak je imala netaknutu klupu.

I dakle, ondje smo Ruth i ja sjedile kako bismo došle do daha nakon penjanja, promatraju i pauziranu na gredama i ljetnu večer vani. Zatim sam rekla nešto poput:

- Znaš, Ruth, trebale bismo pokušati rašistiti ono što se neki dan dogodilo.

U glas sam unijela povjerljiv ton, a Ruth je reagirala na to. Odmah je rekla kako je glupo to što se nas dvije svamo zbog bezveznih stvari. Spomenula je druge prilike kad smo se prepirali, pa smo se malo smijale oko toga. No zapravo nisam željela da Ruth samo tako zakopa problem, te sam rekla, i dalje nastoje i da mi glas ne bude neprijateljski:

- Ruth, znaš, katkad mislim, ako si u paru, ne možeš situaciju sagledati onako jasno kao što možda može netko sa strane. Samo katkad.

Kimnula je. - To je vjerojatno to no.

- Ne želim se upletati. Ali katkad, u posljednje vrijeme, mislim da je Tommy prilično uzrujan. Znaš. Zbog nekih stvari što si ih rekla ili učinila.

Bojala sam se da će se Ruth naljutiti, ali je kimnula i uzdahnula. - Mislim da imaš pravo - na koncu je rekla. - I ja sam mnogo o tome razmišljala.

- Onda to možda nisam trebala spominjati. Trebala sam znati da ćeš shvatiti što se događa. To se zapravo mene ne tiče.

- Ali ti će te se, Kathy. Ti si zapravo jedna od nas, pa te se uvijek tiče. Imaš pravo, nije bilo dobro. Znam što želiš reći. Ono neki dan, o njegovim životinjama. To nije bilo dobro. Rekla sam mu da mi je žao zbog toga.

- Drago mi je da ste razgovarali o tome. Nisam znala jeste li to rašistili.

Ruth je eprkala po pljesnivim komadima drva na klupi, a na trenutak se činilo da je to posve zaokuplja. Zatim je rekla:

- Gledaj, Kathy, dobro je da sad razgovaramo o Tommyju. Već ti dugo nešto želim reći, ali nikad nisam našla pravi način, ili trenutak, da ti to kažem. Kathy, obečaj da se ne eš previše ljutiti na mene.

Pogledala sam je i rekla: - Pod uvjetom da ponovno ne bude riječ o onim majicama.

- Ne, ozbiljno. Obečaj da se ne eš naljutiti. Jer to ti moram reći. Ne bih si mogla oprostiti ako još dugo budem šutjela o tome.

- U redu, o čemu se radi?

- Kathy, već neko vrijeme razmišljam o tome. Ti nisi glupa pa vidiš da možda Tommy i ja, možda ne ćemo zauvijek ostati par. To nije tragedija. Jednom smo odgovarali jedno drugome. Hoće li tako ostati, to nitko ne zna. Sad su tu sve te priče o parovima koji dobivaju odgode ako mogu dokazati, znaš, da su doista pravi. Dobro, gledaj, evo što sam željela reći, Kathy. Bilo bi posve prirodno ako si ti razmišljala o tome, znaš, što bi se dogodilo ako Tommy i ja odlučimo da više ne bismo trebali ostati zajedno. Nismo pred prekidom, nemoj me pogrešno shvatiti. No rekla bih da je posve normalno da ti barem razmišljaš o tome. Pa, Kathy, moraš shvatiti da Tommy na tebe ne gleda na taj način. Ti mu se doista, doista sviđaš, misli da si sjajna. Ali znam da te ne doživljava kao, znaš, pravu djevojku. Osim toga... - Ruth je zastala i uzdahnula. - Osim toga, znaš kakav je Tommy. Zna biti izbirljiv.

Zurila sam u nju. - Kako to misliš?

- Sigurno znaš na što mislim. Tommyju se ne sviđaju djevojke koje su bile ... pa, znaš, s ovim i onim. To je samo nešto u njemu. Žao mi je, Kathy, ali ne bi bilo pošteno da ti nisam rekla.

Razmislila sam o tome, a potom rekla: - Uvijek je dobro znati takve stvari.

Osjetila sam Ruthin dodir na svojoj ruci. - Zнала sam da ćeš to dobro primiti. Međutim, moraš razumjeti da on o tebi misli sve najbolje. Doista.

Željela sam promijeniti temu, ali mi u tom trenutku ništa nije padalo na pamet. Ruth je zacijelo to shvatila jer je raširila ruke i zijevnula, rekavši:

- Ako ikad naučim voziti, sve u nas povesti na putovanje u neko divlje mjesto. U Dartmoor, recimo. Nas troje, možda Lauru i Hannah. Voljela bih vidjeti sve one moćne i ostalo.

Idu ih nekoliko minuta razgovarale smo o tome što bismo činili na takvom izletu, kad bi nam se ikad pružila prilika. Pitala sam gdje bismo odsjeli, a Ruth je rekla da bismo mogli unajmiti veliki šator. Ukazala sam na činjenicu da vjetar može biti doista jak na takvim mjestima, pa bi naš šator lako mogao odletjeti u noć. Ništa od toga nije bilo posebno ozbiljno. Ali tada sam se sjetila Hailshama, razdoblja kad smo još bili u mlađim razredima i s gospođicom Geraldine otišli na piknik kraj jezera. Poslala je Jamesa B. u glavnu kuću u portu što smo je ranije zajedno napravili, ali dok ju je nosio k nama, nalet vjetra je odnio cijeli gornji sloj biskvita i bacio ga na listove rabarbare. Ruth je rekla da se samo neodređeno sjeća toga događaja, a ja sam je nastojala podsjetiti rekavši:

- Radilo se o tome da se uvalio u nevolje jer je to bio dokaz da je prolazio kroz gređicu rabarbare.

Tada me Ruth pogledala i rekla: - Zašto? Što je u tome bilo loše?

Bio je to način na koji je govorila, odjednom tako lažan da bi ga čak i slušajni prolaznik, da je ondje bio, odmah prozreo. Razdraženo sam uzdahnula i rekla:

- Ruth, to nikako nisi mogla zaboraviti. Zato nemoj glumiti. Znaš da je taj put bio zabranjen.

Možda sam to rekla na malo oštriji način. U svakom slučaju, Ruth se nije povukla. Nastavila se pretvarati da se ništa ne događa, a mene je to sve više ljutilo. Tada je rekla:

- Kakve to veze ima? Kakve veze ima gređica rabarbare s bilo kojim imenom od ovoga? Samo nastavi ono što si govorila.

Mislim da smo nakon toga nastavile razgovor više ili manje prijateljski, te smo se uskoro vratile natrag stazom prema Seoskoj kući. No ugođaj se nije popravio, a kad smo se pozdravile ispred Crne suše, nije bilo dodira po rukama i ramenima.

*

Nedugo nakon toga donijela sam odluku, a kad sam to učinila, više se nisam pokolebala. Jednog sam jutra ustala i rekla Kefferu da želim započeti obuku za njegovateljicu. Bilo je iznenađujuće lako. Hodao je dvorištem, u izmama prekrivenim blatom, gunjajući sebi u bradu i nos i komad cijevi. Prišla sam mu i rekla, a on me samo pogledao kao da ga gnjavim zbog ogrjeva. Zatim je nešto promrmljao o tome da ga potražim kasnije to poslijepodne kako bismo ispunili obrasce. Bilo je tako lako.

Potrajalo je još neko vrijeme nakon toga, naravno, ali postupak je pokrenut, a ja sam odjednom sve vidjela u drugom svjetlu, Seosku kuću i sve u njoj. Postala sam jedna od onih koji odlaze i uskoro su to svi znali. Možda je Ruth mislila da ćemo satima razgovarati o mojoj budućnosti; možda je mislila da će imati jak utjecaj na to hoću li se predomisлити ili ne. No držala sam je na određenoj udaljenosti, baš kao i Tommyja. Zapravo više nismo pošteno porazgovarali u Seoskoj kući, prije no što sam se snašla, već sam se opraštala.

TRE I DIO

OSAMNAESTO POGLAVLJE

Posao njegovateljice uglavnom mi je odgovarao. Ali ako bi se moglo reći da je iz mene izvukao ono najbolje. Ali neki ljudi jednostavno nisu stvoreni za to, pa za njih sve to postaje uistinu teško i mučno. Možda zapravo nisu sasvim pozitivno, ali zatim slijede svi oni trenuci bola i brige. Prije ili kasnije neki se donor ne uspije izvući i premda je to bilo, recimo, njegovo ili njezino drugo doniranje i nitko nije otkrivao komplikacije. Kad neki donor tako skonča, posve ne otkrivaju, nije osobito važno što vam medicinske sestre kasnije govore, kao ni ono pisanje u kojem piše kako su sigurni da ste dali sve od sebe, te da nastavite uspješno raditi. Posve ste obeshrabreni, barem neko vrijeme. Neki od nas prilično brzo nauče kako se nositi s time. Ali drugi, recimo Laura, nikad to ne nauče.

Zatim je tu usamljenost. Odrastate okruženi gomilom ljudi, to je sve što ste ikad upoznali, a tad odjednom postanete njegovatelj. Provodite sat za satom, posve sami, voze i se zemljom od centra do centra, od jedne do druge bolnice, spavate u prenoćištima, nemate s kim razgovarati o svojim brigama, nemate se s kim smijati. Tek s vremena na vrijeme nailazite na nekoga poznatog, njegovatelja ili donora kojeg poznajete od ranije, ali nikad nemate dovoljno vremena. Uvijek vam se žuri, ili ste previše iscrpljeni da biste se pošteno napričali. Uskoro dugotrajno radno vrijeme, putovanja, nedostatak sna postanu dio vas, pa svi to mogu vidjeti u vašem držanju, u vašem pogledu, u načinu kako se krećete i govorite.

Ne tvrdim da sam bila imuna na sve to, ali naučila sam s tim živjeti. Međutim, neki se njegovatelji ne uspijevaju nositi s tim. Jasno se može vidjeti da mnogi od njih automatski rade svoj posao, čekaju i dan kad će im reći da mogu prestati i postati donori. Isto tako, doista me mučilo i na čemu su mnogi od njih »stisnuli« u trenutku kad uđu u bolnicu. Ne znaju što bi rekli liječnicima, ne uspijevaju se založiti za svoje donore. Nije ni čudo da se osjećaju frustriranim i okrivljuju sebe kad stvari pođu po zlu. Nastojim ne biti naporna, ali našla sam na način da se moj glas čuje kad je to nužno. Kad stvari ipak pođu po zlu, jasno da sam nesretna, ali barem mogu osjećati da sam učinila sve što je bilo u mojoj moći i zadržati pozitivan stav. Ali sam s vremenom zavoljela i samoću. Time ne želim reći da se ne radujem što u krajem godine imati malo više društva, kad završim sa svim ovim. No ipak mi se sviđa osjećaj koji me obuzima kad sjednem u svoj maleni automobil, svjesna da u tijekom narednih nekoliko sati za društvo imati samo ceste, veliko sivo nebo i svoja sanjarenja. Ako se nađem u nekom gradu i imam nekoliko slobodnih minuta na raspolaganju, prošetao naokolo i razgledavam izloge. Ovdje u pansionu imam četiri stolne lampe, sve različitih boja, ali istog dizajna; imaju one zglobove tako da ih možete saviti na koju god stranu želite. Katkad možda potražim prodavaonicu u kojoj se izlogu nalazi još jedna takva lampa, ne da bih je kupila, već samo radi usporedbe s onima kod kuće.

Katkad postanem tako zaokupljena vlastitim društvom da mi ne otkrivaju susret s nekim poznatim pomalo predstavlja šok, te mi treba neko vrijeme da se prilagodim. Tako je bilo onog jutra kad sam hodala vjetrovitim parkiralištem servisne radionice i opazila Lauru. Sjedila je za volanom jednog parkiranog automobila i prazno zurila prema autocesti. Još uvijek sam bila prilično daleko od nje pa sam, samo na trenutak, došla u iskušenje da je ignoriram i nastavim hodati, premda se nismo vidjele sedam godina, još od boravka u Seoskoj kući. Znam da je to bila neobičajna reakcija ako se uzme u obzir da je ona bila jedna od mojih bliskih prijateljica. Kao što sam rekla, možda je razlog tome djelomice bila činjenica da nisam voljela kad me netko trgne iz mojih sanjarenja. No također, rekla bih, jer sam odmah shvatila, kad sam vidjela Lauru kako pokunjeno sjedi u automobilu, da je postala jedna od onih njegovateljica koje sam malo kasnije opisala, a dio mene jednostavno nije želio saznati više o tome.

No jasno, pošla sam k njoj. Puhao je hladan vjetar dok sam prilazila njezinu automobilu, parkiranom dalje od drugih vozila. Laura je na sebi imala bezobličnu plavu jaknu, a kosa joj se, mnogo kraća nego ranije, zalijepila za čelo. Kad sam pokucala na njezin prozor, nije se trgnula, nije se čak ni doimala iznenađeno što me vidi nakon toliko vremena, i gotovo se činilo da je ondje sjedila i čekala, možda no baš mene, ali nekoga sličnog meni, iz ranijih

dana. Kad sam se ondje pojavila, inilo se da je njezina prva pomisao bila: »Napokon!« jer sam vidjela da su joj se ramena pomaknula kao da je uzdahnula, to je ispružila ruku i otvorila mi vrata.

Razgovarale smo oko dvadeset minuta; ostala sam koliko god sam mogla. Najviše smo pri ale o njoj, o tome kako je iscrpljena, kako je bio naporan jedan od njezinih donora, koliko mrzi tu medicinsku sestru ili onog lije nika. ekala sam ne bih li na trenutak opazila staru Lauru, koja se nestašno smije i izgovara neku duhovitu primjedbu, ali to nisam do ekala. Govorila je brže nego ranije, a premda se inilo da joj je drago što me vidi, katkad sam imala dojam da bi joj bilo svejedno da je umjesto mene naišao netko drugi, samo da može razgovarati.

Možda smo obje osje ale da ima ne eg opasnog u spominjanju prošlosti, jer smo cijelu vje nost izbjegavale razgovor o tome. Na koncu smo ipak po ele pri ati o Ruth na koju je Laura naletjela u nekoj klinici prije nekoliko godina, dok je Ruth još uvijek bila njegovateljica. Ispitivala sam je o tome kakva je bila Ruth, ali je ona bila tako škrta na rije ima da sam joj na koncu rekla:

- Gledaj, morale ste o *ne emu* razgovarati.

Laura je duboko uzdahnula. - Znaš kako je to - rekla je. - Obje smo bile u žurbi. - Potom je dodala: - U svakom slu aju, nismo se baš rastale kao najbolje prijateljice, još u Seoskoj ku i. Pa možda nismo bile previše oduševljene kad smo naletjele jedna na drugu.

- Nisam znala da si i ti došla u sukob s njom - rekoh.

Slegnula je ramenima. - Nije to bilo ništa posebno. Sje aš se kakva je tada bila. Kad si ti otišla, samo je postala još gora. Znaš, uvijek je svima govorila što moraju raditi. Stoga sam joj se klonila s puta, to je sve. Nikad se nismo žestoko posva ale, ili tako nešto. Zna i, otad je nisi vidjela?

- Ne. udno, ali nikad je nisam ni izdaleka opazila.

- Da, udno je to. uvjek bi pomislio da emo se mnogo eš e sretati. Vidjela sam Hannah nekoliko puta. I Michaela H. - Zatim je rekla: - ula sam tu glasinu, da je Ruth doista teško podnijela prvo doniranje. To je samo glasina, ali ula sam je više puta.

- I ja sam to ula - rekoh.

- Jadna Ruth.

Trenutak smo šutjele. Tada je Laura pitala: - Je li istina, Kathy? Dopuštaju ti da sad biraš svoje donore?

Nije to pitala na onaj optužuju i na in kako ljudi katkad ine, pa sam kimnula i rekla: - Ne svaki put. Ali bila sam dobra s nekoliko donora, pa s vremena na vrijeme mogu birati.

- Ako možeš birati - rekla je Laura - zašto ne postaneš Ruthina njegovateljica?

Slegnula sam ramenima. - Razmišljala sam o tome. Ali nisam sigurna da je to baš dobra ideja.

Laura se doimala zbunjenom. - Ali ti i Ruth, bile ste tako bliske.

- Da, valjda. Ali jednako kao s tobom, Laura, ona i ja na kraju nismo bile baš tako dobre prijateljice.

- O, ali to je bilo tada. Bilo joj je teško. Tako er sam ula da je imala problema i s njegovateljima. esto su ih morali mijenjati.

- To zapravo ne udi - primijetila sam. - Možeš li zamisliti? Biti Ruthina njegovateljica?

Laura se nasmijala i na trenutak se u njezinim o ima pojavio sjaj, što me navelo na pomisao da e se napokon trgnuti iz potištenosti. Ali sjaj je nestao, a ona je samo i dalje ondje umorno sjedila.

Još smo malo razgovarale o Laurinim problemima, osobito o jednoj medicinskoj sestri koja ju je izgleda uzela na zub. Zatim je došlo vrijeme da po em, te sam pružila ruku prema vratima, govore i joj da emo morati više razgovarati kad se idu i put vidimo. No obje smo tada ve bile naglašeno svjesne ne ega što još nismo spomenule, a mislim da smo obje osje ale da ne bi bilo u redu tako se rastati. Zapravo, sad sam prili no sigurna da smo u tom trenutku posve jednako razmišljale. Tada je ona rekla:

- Neobi no je. Pomisao da je sve ono nestalo.

Opet sam se okrenula prema njoj. - Da, uistinu je neobično - složila sam se. - Zapravo ne mogu vjerovati da ga više nema.

- Tako je neobično - rekla je Laura. - Pretpostavljam da mi to sad ne bi trebalo ništa značiti. Ali nekako mi ipak znači.

- Znam što želiš reći.

Upravo su nas te riječi, kad smo napokon spomenule zatvaranje Hailshama, odjednom ponovno zbližile. Zagrlile smo se, posve spontano, ne toliko da bismo utješile jedna drugu, već kao na in potvrđivanje Hailshama, činjenice da još uvijek postoji u našim sjećanjima. Zatim sam morala požuriti do svojeg automobila.

Prvi put sam čula glasine o zatvaranju Hailshama otprilike godinu dana prije susreta s Laurom na parkiralištu. Razgovarala bih s nekim donatorom ili njegovateljem, a oni bi to usput spomenuli, kao da su otkrivali da ja znam sve o tome. - Bila si u Hailshamu, zar ne? Dakle, je li doista istina? - Takve stvari. Zatim sam jednoga dana izlazila iz klinike u Suffolku i naletjela na Rogera C., godinu dana mlađeg od nas, a on mi je s posvemašnjom sigurnošću rekao da će se to dogoditi. Hailsham se tih dana zatvarao, a postojali su planovi da se kuća i zemljište proda nekom hotelskom lancu. Sjećam se svoje prve reakcije kad mi je to kazao. Rekla sam: - Ali što će se dogoditi sa svim uenicima? - Roger je otključio da mislim na one koji su još uvijek ondje, one malene koji ovise o svojim skrbnicima, pa mu se na licu pojavio izraz zabrinutosti kad je poeo nagađati kako će ih morati preseliti u druge kuće diljem zemlje, premda su neke od njih daleko lošije od Hailshama. Ali naravno, ja nisam na to mislila. Mislila sam na *nas*, sve one koji su odrastali sa mnom, a sad su raspršeni po cijeloj zemlji, njegovatelje i donore, koji su sada razdvojeni, ali ih na neki način ipak povezuje mjesto odakle su došli.

Te iste noći, dok sam nastojala usnuti u nekom prenoćištu, neprestano sam razmišljala o tome što mi se dogodilo nekoliko dana ranije. Nalazila sam se u primorskom gradiću u North Walesu. Cijelo je jutro pljuštala kiša, ali je nakon ručka prestala i pojavilo se sunce. Hodala sam natrag prema mjestu gdje sam ostavila svoj automobil, jednom od onih dugih, ravnih priobalnih cesta. Gotovo nikoga nije bilo, pa sam pred sobom vidjela neprekinuti niz mokrih kamenih ploča. Malo kasnije, tridesetak metara ispred mene zaustavio se kombi, a iz vozila je izašao uvijek odjeven poput klauna. Otvorio je stražnja vrata kombija i izvadio desetak balona napunjenih helijem. Trenutak je bio sagnut i balone držao jednom rukom, a drugom je nešto prekopavao po vozilu. Kad sam se približila, vidjela sam da baloni imaju lica i uši, te su izgledali poput malenog plemena koje lebdi u zraku iznad vlasnika, čekajući ga.

Zatim se klaun uspravio, zatvorio vrata kombija i poeo hodati u istom smjeru kao i ja, nekoliko koraka ispred mene, u jednoj ruci držeći i maleni kovčeg, a u drugoj balone. Obala je bila duga i ravna, pa mi se činilo da cijelu vječnost hodam iza njega. Obuzimala me je nekakva nelagoda zbog toga, pa sam čak pomislila da bi se klaun mogao okrenuti i nešto reći. No budući da sam morala hodati u tom smjeru, nisam mogla mnogo uiniti. Tako smo nastavili hodati, klaun i ja, sve dalje i dalje pustom cestom još uvijek mokrom od jutarnje kiše, a baloni su cijelo vrijeme poskakivali i smijali mi se. S vremena na vrijeme vidjela sam uvijekovu šaku, gdje su se spajale uzice svih balona, te sam opazila da ih je vrsto držao. Unatoč tome, neprestano sam se bojala da će se jedna od uzica odvezati i neki će balon sam odlebdjeti prema oblačnom nebu.

Dok sam te noći ležala budna nakon onoga što mi je Roger ispričao, neprestano sam u mislima ponovno vidjela te balone. Razmišljala sam o zatvaranju Hailshama, te zamišljala nekoga sa škarama kako reže uzice balona tik iznad uvijekove šake. Nakon što bi se to dogodilo, više ništa ne bi povezivalo te balone. Dok mi je priča o vijestima u vezi s Hailshamom, Roger je rekao kako mi se čini da to za nas više nema neko posebno značenje. Na određeni je način možda imao pravo. Ali obuzimala me malodušnost pri pomisli da ondje više nije kao uvijek; da ljudi poput, recimo, gospođice Geraldine ne vode grupe u enika mlađih razreda po sjevernom igralištu.

U mjesecima nakon razgovora s Rogerom, često sam razmišljala o tome, o zatvaranju Hailshama i značenju svega toga. Postalo mi je jasno, pretpostavljam, da ću morati požuriti ako želim obaviti neke stvari za koje sam mislila da imam obilje vremena na raspolaganju, ili

u jednostavno morati zaboraviti na njih. Ne bih baš mogla reći da me obuzela panika. No svakako mi se činilo da je nestanak Hailshama promijenio sve oko nas. Zato je ono što mi je Laura rekla, o tome da bih mogla postati Ruthina njegovateljica, tako snažno djelovalo na mene, premda joj to onom prigodom nisam pokazala. Bilo je gotovo kao da je dio mene već donio odluku, a Laurine su riječi samo odmaknule veo koji je to prekrivao.

*

Prvi put sam stigla u Ruthin centar za oporavak u Doveru, onaj moderni sa zidovima prekrivenim bijelim pločicama, nekoliko tjedana nakon razgovora s Laurom. Prošla su oko dva mjeseca od Ruthina prvog doniranja koje uopće nije, kako je Laura rekla, dobro prošlo. Kad sam ušla u njezinu sobu, sjedila je na rubu kreveta u svojoj spavaćici i ozareno mi se nasmiješila. Ustala je kako bi me zagrlila, ali je gotovo odmah ponovno sjela. Rekla mi je da izgledam bolje nego ikad, te da mi frizura savršeno odgovara. I ja sam njoj rekla nekoliko lijepih riječi, te mislim da smo se idućih pola sata ili više iskreno radovala što smo zajedno. Razgovarale smo o svemu i svačemu, o Hailshamu, Seoskoj kući, što smo otad radile, te se činilo da bismo vjerojatno mogle tako prići. Drugim riječima, pošteno je doista bio ohrabrujući, bolji no što sam se usudila očekivati.

Unatoč tome, tom prvom prilikom ništa nismo rekle o namjerama na koje smo se rastale. Možda bi situacija ispala drukčija da smo se odmah na početku time pozabavile, tko zna? Ovako, jednostavno smo to preskočile, a nakon što smo neko vrijeme razgovarale, bilo je kao da smo se složile da ćemo se pretvarati da se ništa od toga nikad nije dogodilo.

To je moglo biti prihvatljivo što se tiče našeg prvog susreta. No kad sam jednom službeno postala njezina njegovateljica i počinjala je redovito viđati, osjećaj da nešto nije u redu postajao je sve jači i jači.

Stvorila sam naviku dolaženja tri do četiri puta tjedno kasno poslijepodne, noseći mineralnu vodu i kutiju njezinih najdražih keksa, te je trebalo biti divno, ali je u početku bilo sve samo ne divno. Počele bismo razgovarati o nečemu posve nedužnom, a zatim bismo, bez vidljiva razloga, odjednom prestale. Ili ako bismo uspjele održavati razgovor, što smo dulje pričale, to je više postajao ukočen i oprezan.

Zatim sam jednog poslijepodne prolazila hodnikom i ulula da se netko tušira u kupaonici nasuprot njezinim vratima. Zaključila sam da je to Ruth, pa sam ušla u njezinu sobu i ondje je čekala, gledajući kroz prozor preko svih onih krovova. Prošlo je oko pet minuta prije nego je ušla, zamotana u ručnik. Moram biti poštena i priznati da me nije otkrivala još najmanje sat vremena, a zacijelo se svi osjećamo pomalo ranjivo nakon tuširanja, kad na sebi imamo samo ručnik. Unatoč tome, iznenadio me izraz panike na njezinu licu. Moram to malo objasniti. Naravno, otkrivala sam da će biti malo iznenađena. No stvar je u tome, nakon što je vidjela da sam to ja, potrajalo je cijelu sekundu, možda i više, dok me gledala ako ne sa strahom, onda s velikim oprezom. Kao da je čekala i čekala da joj nešto u glavi, te je pomislila da je došao taj trenutak.

U idućem je trenutku izraz nestao, pa smo nastavile kao i obično, ali incident nas je obje potresao. Shvatila sam da Ruth nema povjerenja u mene, a koliko mi je bilo poznato, možda ni ona sama do tog trenutka to nije shvaćala. U svakom slučaju, nakon toga dana ugođaj se još pogoršao. Bilo je kao da smo dopustile da nešto iziđe na otvoreno, ali umjesto da proisti zrak, postale smo svjesnije nego ikad svega što se ispričilo među nama. Stigla sam do faze kad sam, prije odlaska k njoj, nekoliko minuta sjedila u automobilu i pripremala se za tu muk. Nakon jednog susreta, kad smo sve provjere na njoj obavile u ukočenoj tišini, a zatim smo nastavile sjediti u tišini, bila sam spremna obavijestiti ih da nije upalilo, da bih trebala prestati njegovati Ruth. Ali tada se ponovno sve promijenilo, a razlog je bio brodi.

*

Sam Bog zna kako to ide. Katkad je riječ o nekoj šali, katkad o glasinama. Širi se od centra do centra, diljem cijele zemlje za samo nekoliko dana, i odjednom svi donori o tome

govore. Pa, ovog je puta rije bila o brodi u. Prvi put sam ula o tome od dva moja donora u North Walesu. Nekoliko dana kasnije Ruth mi je po ela govoriti o tome. Laknulo mi je da smo našle nešto o emu možemo razgovarati, pa sam je poticala u tome.

- Taj momak na susjednom katu - rekla je. - Njegov ga je njegovatelj uistinu pošao vidjeti. Kaže da nije daleko od ceste, pa svatko može bez muke do i do njega. Taj brodi , jednostavno je ondje, nasukan u mo vari.

- Kako je dospio onamo? - pitala sam.

- Odakle bih ja to znala? Možda su ga se željeli riješiti, oni iji je bio. Ili je možda, prilikom poplave, jednostavno dopluta o do kopna i nasukao se na plaži. Tko zna? Navodno je rije o starom ribarskom brodi u. Ima malenu kabinu za dva ribara, da se ondje sklone za ružna vremena.

Prilikom narednih nekoliko posjeta uvijek je u razgovor uspijevala ponovno ubaciti brodi . Jednog poslijepodneva, kad mi je po ela pri ati o tome kako je neki njegovatelj odveo jednog od donora u centru da ga vidi, rekla sam joj:

- Gledaj, to nije baš blizu, znaš. Trebalo bi se voziti sat vremena, možda sat i pol.

- Ništa nisam predložila. Znam da moraš voditi brigu i o drugim donorima.

- Ali voljela bi ga vidjeti. Voljela bi vidjeti taj brodi , zar ne, Ruth?

- Valjda. Valjda bih. Provodiš dan za danom na ovome mjestu. Da, bilo bi lijepo vidjeti tako nešto.

- Misliš li da bismo - blago sam rekla, bez tra ka sarkazma - ako se ve vozimo onamo, trebale razmisliti o tome da posjetimo Tommyja? Budu i da je njegov centar blizu mjesta gdje se taj brodi navodno nalazi?

Na Ruthinu se licu u po etku ništa nije vidjelo. - Mislim da bismo mogle razmisliti o tome - rekla je. Potom se nasmijala i dodala: - Iskreno, Kathy, to nije bio jedini razlog za moje silne pri e o brodi u. Doista ga želim vidjeti, radi njega samoga. Cijelo vrijeme sam po bolnicama. A zatim zatvorena ovdje. Takve stvari važnije su nego nekad. Ali dobro, znala sam. Znala sam da je Tommy u centru Kingsfield.

- Jesi li sigurna da ga želiš vidjeti?

- Da - bez oklijevanja je rekla, gledaju i me ravno u o i. - Da, želim. - Zatim je tiho rekla: - Tog momka ve dugo nisam vidjela. Još od Seoske ku e.

Tada smo, napokon, razgovarale o Tommyju. Nismo previše zalazile u detalje, i nisam saznala mnogo više od onoga što sam ve znala. No mislim da smo se obje bolje osje ale nakon što smo kona no na ele tu temu. Ruth mi je ispri ala kako su se, do njezina odlaska iz Seoske ku e ujesen nakon što sam ja otišla, ona i Tommy uglavnom udaljili jedno od drugoga.

- Budu i da smo ionako odlazili na razli ita mjesta radi obuke - rekla je - inilo se da nema smisla službeno prekinuti. Zato smo ostali zajedno sve dok ja nisam otišla.

To je uglavnom bilo sve što smo u toj fazi rekle.

Što se ti e našeg odlaska do brodi a, tom prigodom nisam ništa konkretno rekla. No Ruth je to nastavila spominjati tijekom naredna dva tjedna, te su naši planovi nekako postali vrš i sve dok na koncu nisam poslala poruku Tommyjevu njegovatelju, preko posrednika, poru ivši mu da emo se sljede i tjedan odre enog poslijepodneva pojaviti u Kingsfieldu, ukoliko nam Tommy ne javi da ne dolazimo.

DEVETNAESTO POGLAVLJE

U ono sam vrijeme veoma slabo poznavala Kingsfield, pa smo Ruth i ja putem nekoliko puta morale prou avati zemljovid i stigle smo s nekoliko minuta zakašnjenja. Kad je rije o centrima za oporavak, ovaj nije bio naro ito dobro opremljen, te da nije svega što me danas s tim povezuje, ne bih se radovala odlasku onamo. Sasvim je izvan ruke i teško je dospjeti onamo, a ipak, kad onamo stignete, zapravo nema osje aja mira i tišine. Uvijek, se može uti buka prometa s velikih cesta iza ograda, a tako er postoji op enit osje aj da nikad nisu dovršili prenamjenu mjesta. Do mnogih soba donora ne može se do i u invalidskim kolicima,

ili su previše zagušljive ili ima previše propuha. Nema ni izbliza dovoljno kupaonica, a one koje postoje teško je održavati istima, zimi su ledene i općenito su predaleko od soba donora. Drugim riječi ima, Kingsfield je daleko od mjesta kao što je Ruthin centar u Doveru sa svojim blještavim pločicama i prozorima koji se zatvaraju pri prvom okretu ručice. Kasnije sam, nakon što je Kingsfield za mene postao poznato i voljeno mjesto, bila u jednoj od administrativnih zgrada i naišla na uokvirenu crno-bijelu fotografiju mjesta kakvo je bilo prije prenamjene, dok je još uvijek bilo odmaralište za obitelji. Fotografija je vjerojatno snimljena krajem pedesetih ili početkom šezdesetih, a prikazuje veliki pravokutni bazen i oko njega sve te sretne ljude, djecu i roditelje, kako se ondje baskaju i sjajno se zabavljaju. Svuda oko bazena je bio beton, ali ljudi su ondje postavili stolice i ležaljke, a veliki su suncobrani stvarali hladovinu. Kad sam to prvi put vidjela, potrajalo je trenutak dok nisam shvatila da gledam ono što donori sad zovu » četverokut«, mjesto na koje u prošlim stignem automobila u centar. Naravno, bazen je sad zatrpan, ali obrisi još uvijek postoje, a na jednom su kraju ostavili, kao primjer tog nedovršenog projekta, metalni okvir daske za skokove u vodu. Tek kad sam vidjela fotografiju, sinulo mi je što je okvir i zašto ondje stoji, a danas, kad god ga vidim, u glavi mi se pojavi slika plivača koji skače s daske i pada na beton.

Možda na fotografiji ne bih prepoznala četverokut da u pozadini nije bilo jednokatnica slika njih bunkerima, uz sve tri vidljive strane područja oko bazena. Obitelji su zacijelo ondje imale apartmane, premda se unutrašnjost zasigurno promijenila, Izvana su uglavnom izgledale jednako. Inače mi se da četverokut danas nije mnogo drukčiji od nekadašnjeg bazena. To je društveno okupljalište mjesta, kamo donori dolaze kako bi uhvatili malo zraka i popričali. Oko četverokuta se nalazi nekoliko drvenih klupa, ali se donori radije okupljaju ispod nadstrešnice dvorane za rekreaciju na drugom kraju, iza starog okvira daske za skakanje, osobito ako sunce jako prži ili pada kiša.

Onog poslijepodneva kad smo Ruth i ja pošle u Kingsfield, bilo je oblačno i prohladno, a kad smo stigle do četverokuta, ondje nije bilo nikoga osim skupine od šest ili sedam sjenovitih likova ispod nadstrešnice. Kad sam zaustavila automobil negdje iznad starog bazena, što tada, naravno, nisam znala, jedan se lik izdvojio iz skupine i pošao prema nama, a ja sam vidjela da je to Tommy. Na sebi je imao gornji dio zelene trenirke, a činilo se da je dobio pet ili šest kilograma otkako sam ga zadnji put vidjela.

Činilo se da je Ruth, barem na trenutak, obuzela panika. - Što ćemo sada? - govorila je. - Hoćemo li izaći? Ne, ne, nemojmo izaći. Ne mi i se, ne mi i se.

Ne znam što sam kanila uiniti, ali kad je Ruth to rekla, iz nekog sam razloga, zapravo bez razmišljanja, jednostavno izašla iz automobila. Ruth je ostala sjediti u vozilu i zato je, kad nam je Tommy prišao, njegov pogled pao na mene i ja sam bila ta koju je prvu zagrlio. Na njemu sam osjetila slabašan miris nečeg medicinskog, ali nisam mogla procijeniti o čemu je riječ. Premda još nismo razmijenili ni jedne riječi, oboje smo osjetili da nas Ruth promatra iz automobila i odvojili se.

Veliki se dio neba odražavao na vjetrobranu, pa je nisam dobro vidjela. No stekla sam dojam da Ruth na licu ima ozbiljan, gotovo ukočen izraz, kao da smo Tommy i ja glumci u nekoj predstavi što je gleda. U tom je izrazu bilo nečeg udnog, a ja sam osjetila nelagodu. Zatim je Tommy prošao kraj mene do automobila. Otvorio je stražnja vrata i sjeo na stražnje sjedalo, a tada je bio na meni red da promatram njih kako u automobilu razmjenjuju riječi i, zatim pristojne poljupce u obraze.

Na drugoj strani četverokuta, donori ispod nadstrešnice također su promatrali, a premda u njima nije bilo ničeg neprijateljskog, odjednom sam poželjela što brže oti i odande. No silom sam obuzdala žurbu kako bi Tommy i Ruth imali malo više vremena za sebe.

*

Krenuli smo uskim, zavojitim cestama. Zatim smo izašli na otvoreno i vozili se gotovo praznom cestom kroz bezlični krajolik. Onoga se sjećam iz toga dijela našega putovanja do brodića a bilo je sunce koje se prvi put nakon cijele vještine nosti po hladno slabašno probijati kroz sivilo; kad god bih pogledala Ruth kraj sebe, na licu joj je lebdio spokojni osmijeh. O čemu

samo razgovarali, pa, koliko se sjeđam, ponašali smo se uglavnom kao da se redovito viđamo, te nije postojala potreba razgovarati o bilo čemu drugome osim o onome što se trenutno događalo. Pitala sam Tommyja je li bio pogledati brodi, a on je rekao da nije, ali mnogo donora iz centra ga je vidjelo. Imao je nekoliko prilika, ali ih nije iskoristio.

- Nije da nisam želio poći - rekao je, nagnuvši se naprijed. - Zapravo mi se nije dalo. Jednom sam trebao poći s druga dva donora i njihovim njegovateljima, ali sam poeo malo krvariti, pa je to otpalo. To je bilo davno. Više nemam takvih problema.

Nešto kasnije, dok smo se još uvijek vozili pustim krajem, Ruth se posve okrenula na sjedalu tako da je mogla vidjeti Tommyja, te ga je samo netremice promatrala. Na licu joj je i dalje lebdio osmijeh, ali ništa nije govorila, pa sam u retrovizoru vidjela da je Tommyju neugodno. Neprestano je pogledavao kroz prozor sa strane, zatim nju, pa opet van. Nakon nekog vremena, ne skidaju i pogleda s njega, Ruth je poela priatizbrkanu anegdota o nekome, jednoj donoricu u njezinom centru, osobi za koju nikad nismošli, i cijelo je vrijeme gledala Tommyja, bez prestanka blago smiješe se. Možda mi je anegdota postala dosadna, a možda sam samo željela pomoći Tommyju, ali prekinula sam je nakon minute ili dvije, rekavši:

- Da, dobro, ne moramo reći baš svaku pojedinost o njoj.

Rekla sam to bez ikakve zlobe, i doista nisam imala nikakvu namjeru. No čak prije nego je Ruth zastala, gotovo dok sam još govorila, Tommy se odjednom nekako neobično nasmijsao, kao da je zadržavao dah i onda ga naglo ispustio; zvuk što ga nikad od njega nisam čula. Rekao je:

- Baš sam to i ja želio reći. Već sam izgubio nit prije.

Gledala sam cestu, pa nisam bila sigurna je li se obratio meni ili Ruth. U svakom slučaju, Ruth je prestala govoriti i polako se okrenula na sjedalu tako da je opet gledala naprijed. Nije se doimala posebno uzrujanom, ali njezin je osmijeh nestao, a oči su gledale u daljinu, fiksirale neku točku na nebu pred nama. No moram biti iskrena: u tom trenutku zapravo nisam mislila na Ruth. Moje je srce lagano posklopilo jer se jednim potezom, onim kratkim smijehom u znak slaganja, činilo da smo se Tommy i ja nakon svih tih godina ponovno zbližili.

Našla sam željeno skretanje dvadesetak minuta nakon što smo krenuli iz Kingsfielda. Vozili smo se uskom, zavojitom cestom uz koju je s obje strane rasla živica, pa sam parkirala kraj šumarka platana. Povelala ih prema šumi, ali tada sam naišla na tri staze izmeđustabala, te sam morala stati i pogledati upute što sam ih ponijela sa sobom. Dok sam ondje stajala i nastojala dešifrirati rukopis osobe koja mi je dala upute, odjednom sam postala svjesna da Ruth i Tommy stoje iza mene, bez riječi, gotovo poput dječake i da im se kaže kamo treba poći.

Ušli smo u šumu i premda je šetnja bila lagana, pazila sam da Ruth sve teže diše. Suprotno tome, činilo se da Tommy nema nikakvih poteškoća, premda sam imala dojam da lagano šepa. Zatim smo stigli do ograde od bodljikave žice, nakrivljene i zahrđale, a dijelovi žice bili su svuda naokolo. Kad je Ruth to vidjela, naglo je stala.

- O, ne - tjeskobno je izustila. Zatim se okrenula prema meni: - Ništa nisi rekla o tome. Nisi rekla da moramo proći bodljikavu žicu!

- Neće biti teško - rekoh. - Možemo proći ispod, samo je moramo jedno drugome pridržati.

No Ruth se doimala istinski prestrašenom i nije se micala. U tom je trenutku, dok je ondje stajala, a ramena su joj se dizala i spuštala u ritmu disanja, Tommy prvi put postao svjestan koliko je zapravo slaba. Možda je i prije opazio, ali to nije želio prihvatiti. No sad je dobrih nekoliko sekunda zurio u nju. Mislim da smo se tada oboje, Tommy i ja, sjetili onoga što se dogodilo u automobilu, kad smo se više ili manje urotili protiv nje, premda ne mogu biti sigurna da smo oboje jednako mislili. Gotovo instinktivno, oboje smo pošli prema njoj. Uzela sam je za ruku, a Tommy ju je s druge strane pridržavao ispod lakta, pa smo je poeli polako voditi prema gradi.

Pustila sam Ruthinu ruku samo da bih sama prošla ispod ograde. Zatim sam podigla žicu što sam više mogla, te smo joj Tommy i ja pomogli da prođe. Na koncu joj nije bilo baš

tako teško: više se radilo o samopouzdanju, a kako smo joj mi pružali podršku, inilo se da je nestao njezin strah od ograde. Na drugoj je strani čak pokušala pomoći i meni dok sam držala žicu za Tommyja. Prošao je brz problem, a Ruth mu je rekla:

- Samo je riječ o saginjanju. Katkad mi to baš ne ide od ruke.

Tommy je izgledao smeteno, pa sam se pitala je li mu neugodno zbog onoga što se upravo dogodilo, ili se ponovno sjetio kako smo se urotili protiv Ruth u automobilu. Glavom je pokazao prema stablima pred nama i rekao:

- Valjda treba poći i onuda. Slažeš li se, Kath? Pogledala sam upute i ponovno pošla na ulu naše malene kolone. Kad smo zašli dublje u šumu, postalo je mračnije i tlo se sve više doimalo moćno i varljivo.

- Nadam se da se nećemo izgubiti - rekla sam kako Ruth govori Tommyju, nasmijavši se, ali sam pred sobom vidjela istinu. Imala sam malo vremena za razmišljanje, pa sam shvatila zašto me toliko mučilo ono što se dogodilo u automobilu. Nije se radilo samo o tome da smo se urotili protiv Ruth: bio je to način na koji je jednostavno prihvatila situaciju. Ranije bi bilo nezamislivo da se tako nešto dogodi a da ona ne uzvratiti udarac. Kad sam to shvatila, zastala sam na stazi, pričekala da me Ruth i Tommy sustignu, te joj obavila ruku oko ramena.

To se nije doimalo previše sentimentalnim; činilo se prirodnim da njegovateljica tako nešto uini jer je sad već doista bilo neizbježno u njezinim koracima, te sam se pitala jesam li loše procijenila njezino stanje. Prilično je teško disala, a dok smo zajedno hodale, povremeno bi zateturala prema meni. No tada smo izišli iz šume na istinu i ugledali brodi.

Zapravo, nismo baš izišli na istinu, nego nas više nisu okruživala rijetka stabla, a pred nama se pružalo moćno i varljivo tlo. Blijedo se nebo doimalo golemim, a tu i tamo odražavalo se u lokvama vode kojima je tlo bilo ispresijecano. Šuma se zasigurno donedavno pružala dalje jer su se tu i tamo vidjela uvela debela koja su stršila iz tla, uglavnom visoka metar ili malo više. Iza njih, možda pedesetak metara dalje, nalazio se brodi, nasukan u moćno i varljivo pod slabim suncem.

- O, baš je onako kako je moja prijateljica opisala - rekla je Ruth. - Uistinu je lijep.

Okruživala nas je tišina, a kad smo pošli prema brodi, naši su koraci stvarali šljapkave zvukove. Uskoro sam opazila da moja stopala tonu ispod uperaka trave i doviknula: - U redu, dalje ne možemo.

Njih dvoje iza mene nisu se pobunili, a kad sam se osvrnula preko ramena, vidjela sam da Tommy ponovno drži Ruth za ruku. Međutim, bilo je jasno da je samo podupire. Dugim koracima pošla do najbližeg ostatka stabla, gdje je tlo bilo tvrđe, i uhvatila se za njega radi ravnoteže. Slijedeći i moj primjer, Tommy i Ruth pošli su do drugog debela, šupljog i tanjeg od mog, malo iza mene na lijevoj strani. Naslonili su se svaki s jedne strane i činilo se da su u redu. Zatim smo se zagledali u nasukani brodi. Sad sam vidjela kako mu je boja popucala, a drveni okviri malene kabine bili su gotovo posve truli. Neko je bio obojen nebesko plavom bojom, ali sad se doimao gotovo bijelim.

- Pitam se kako je dospio ovamo - rekoh. Govorila sam povišenim glasom da me mogu čuti, otkucajući i odjek. No zvuk je bio neobično zatvoren, kao da se nalazim u sagovima obloženoj prostoriji.

Zatim sam iza sebe začula Tommyjev glas: - Možda sad i Hailsham ovako izgleda. Misliš li?

- Zašto bi ovako izgledao? - Ruth je zvučala istinski zbunjeno. - Ne može se pretvoriti u moćno i varljivo samo zato što je zatvoren.

- Zacijelo ne može. Nisam razmišljao. Ali u mislima uvijek vidim Hailsham u ovakvom stanju. U tome nema logike. Zapravo, ovo je veoma slično slici u mojoj glavi. Samo što nema brodi, naravno. Ne bi bilo tako strašno, ako je sad ovakav.

- Baš neobično - rekla je Ruth - jer sam neki dan imala taj san. Sanjala sam da se nalazim u sobi 14. Znala sam da je cijelo mjesto zatvoreno, ali bila sam ondje, u sobi 14, gledajući kroz prozor, a vani je sve bilo poplavljeno. Baš kao neko golemo jezero. Vidjela sam kako ispod mog prozora pluta smeđe, prazna ambalaža, sve i svašta. Ali nisam imala osjećaj panike ili tako nešto. Bilo je lijepo i spokojno, baš kao ovdje. Znala sam da mi ne prijete nikakva opasnost, da je tako samo jer se zatvorilo.

- Zna te - rekao je Tommy - Meg B. je neko vrijeme bila u našem centru. Sad je otišla, nekamo na sjever radi tre eg doniranja. Nisam uo kako je prošla. Jeste li vas dvije nešto ule?

Odmahnula sam glavom, a kad Ruth ništa nije rekla, okrenula sam se i pogledala je. Najprije sam pomislila da još uvijek zuri u brodi , ali tada sam vidjela da gleda trag na nebu što ga je za sobom ostavljao avion u daljini, polako se penju i u visine. Potom je rekla:

- Ispri at u vam što sam ja ula za Chrissie. ula sam da je skon ala tijekom svojeg drugog doniranja.

- I ja sam to uo - rekao je Tommy. - Zacijelo je to no. Ja sam uo posve istu vijest. Šteta. I to tek njezino drugo doniranje. Drago mi je da se to meni nije dogodilo.

- Mislim da se to doga a mnogo eš e no što nam kažu - rekla je Ruth. - Moja njegovateljica ovdje. Vjerojatno zna da je to to no. Ali mi ne želi re i.

- Nema tu nikakve velike zavjere - rekla sam i opet se okrenula prema brodi u. - Katkad se to doga a. Doista je žalosno to s Chrissie. Ali to nije esta pojava. U današnje vrijeme doista paze.

- Kladam se da se doga a mnogo eš e no što nam kažu - ponovila je Ruth. - To je jedan od razloga, zašto nas neprestano sele naokolo izme u doniranja.

- Jednom sam naletjela na Rodneyja – rekoh - nedugo nakon što je Chrissie skon ala. Vidjela sam ga na toj klinici, u North Walesu. Bilo mu je dobro.

- Kladam se da ga je pogodilo to s Chrissie - rekla je Ruth. Zatim se obratila Tommyju: - Ne kažu ti ni pola od onoga što se doga a, shva aš?

- Zapravo - rekla sam - nije se baš tako strašno osje ao. Bio je žalostan, jasno. Ali bilo mu je dobro, ionako se nisu vidjeli dvije godine. Rekao je kako misli da Chrissie ne bi imala ništa protiv toga. ino se da bi on to trebao znati.

- Zašto bi on znao? - rekla je Ruth. - Kako je uop e mogao znati što bi Chrissie osje ala? Što bi ona željela? Nije on ležao na tom stolu, bore i se za život. Odakle bi on mogao znati?

Ovaj bljesak gnjeva više je podsje ao na staru Ruth, pa sam se opet okrenula k njoj. Možda je to bio samo bljesak u njezinim o ima, ali inilo se da me promatra tvrdim, strogim pogledom.

- To ne može biti dobro - primijetio je Tommy. - Skon ati prilikom drugog doniranja. Ne može biti dobro.

- Ne mogu vjerovati da se Rodney nije uzrujao bog toga - rekla je Ruth. - Razgovarala si s njim samo nekoliko minuta. Kako iz toga možeš bilo što zaklju iti?

- Da - rekao je Tommy - ali ako su se, kako Kath kaže, ve rastali...

- To ne bi imalo nikakve veze - prekinula ga je Ruth. - Na neki je na in to samo moglo pogoršati stvar.

- Vidjela sam mnoge ljude koji su doživjeli isto što i Rodney - rekoh. - Doista se pomire s time.

- Odakle bi ti to znala? - rekla je Ruth. - Kako bi uop e mogla znati? Još uvijek si njegovateljica.

- Mnogo toga vidim kao njegovateljica. Strašno mnogo.

- Ona to ne može znati, zar ne, Tommy? Ne može znati kako je to uistinu.

Trenutak smo obje gledale Tommyja, ali on je samo nastavio promatrati brodi . Potom je rekao:

- Bio je jedan momak, u mojem centru. Uvijek se zabrinjavao da ne e preživjeti drugo doniranje. Obi avao je govoriti da to osje a u svojim kostima. Ali sve je dobro prošlo. Upravo je tre i put donirao i sasvim je u redu. - Podigao je ruku kako bi zaštitio o i. - Ja nisam bio naro ito dobar kao njegovatelj. ak nikad nisam nau io voziti. Mislim da je zato obavijest o mojem prvom doniranju stigla tako rano. Znam da ne bi trebalo tako biti, ali pretpostavljam da je to bio razlog. Zapravo mi ne smeta. Prili no sam dobar donor, ali sam bio loš njegovatelj.

Neko vrijeme nitko nije ništa rekao. Tada je Ruth rekla, tišim glasom:

- Mislim da sam bila prilično dobra njegovateljica. Ali činilo mi se da je pet godina sasvim dovoljno. Bila sam poput tebe, Tommy. Uglavnom sam bila spremna kad sam postala donor. Činilo mi se da je to u redu. Na kraju krajeva, to bismo *trebali* raditi, zar ne?

Nisam bila sigurna o tome koje li moj odgovor na to. Nije govorila na neki oboje ciljani način, pa je savršeno moguće da je to tvrdnja što ju je iznijela samo iz navike; donori su takvo što cijelo vrijeme govorili jedan drugome. Kad sam se opet okrenula prema njima, Tommy je još uvijek držao ruku nad oboje.

- Šteta da se ne možemo više približiti brodiću - rekao je. - Možda bismo se mogli vratiti jednoga dana, kad ne bude ovako mokro.

- Drago mi je da sam ga vidjela - tiho je rekla Ruth. - Doista je lijep. Ali mislim da bih se sad željela vratiti. Ovaj je vjetar prilično hladan.

- Barem smo ga vidjeli - rekao je Tommy.

*

Dok smo se vraćali do automobila, razgovarali smo mnogo ležernije nego ranije. Ruth i Tommy su uspoređivali svoje centre: hranu, ručnike, takve stvari; a ja sam neprestano sudjelovala u razgovoru jer su mi postavljali pitanja o drugim centrima, je li ovo ili ono uobičajeno. Ruth je sad hodala mnogo sigurnije, i kad smo stigli do ograde i ja sam podigla žicu, gotovo uopće nije oklijevala.

Sjeli smo u automobil, a Tommy je ponovno sjedio na stražnjem sjedalu. Neko vrijeme je me u nama vladao savršeno dobar osjećaj. Možda je, gledajući unatrag, postojao i ugođaj ne zbog toga što se ne spominje, ali moguće je da to sad mislim samo zbog onoga što se zatim događalo.

Po dolasku je, rekla bih, određenim ponavljanjem onoga što je bilo ranije. Vratili smo se na dugu, gotovo praznu cestu, a Ruth je stavila neku primjedbu o plakatu kraj kojeg smo prošli. Više se čak ni ne sjećam plakata, nekakve goleme reklame uz cestu. Izgovorila je riječ i gotovo sebi u bradu, oboje ništa time ne kažu. Rekla je nešto poput: - O, moj Bože, pogledaj ovo. Uvijek bi oboje rekao da je barem *pokušati* smisliti nešto novo.

No Tommy se javio sa stražnjeg sjedala: - Zapravo, prilično mi se sviđa ta reklama. Bila je i u novinama. Mislim da ima nešto.

Možda sam rekla da se ponovi onaj osjećaj, o ponovnom zbližavanju mene i Tommyja. Jer premda je šetnja do brodića sama po sebi bila u redu, po čemu sam osjećati da, osim našeg prvog zagrljaja i onog trenutka u automobilu ranije, Tommy i ja nismo uspostavili neku naročitu vezu. U svakom slučaju, čula sam vlastiti glas kako kaže:

- Kad smo već kod toga, i meni se sviđa. Potrebno je mnogo više truda nego što bi uvijek pomislio za izradu tih plakata.

- Tako je - rekao je Tommy. - Netko mi je rekao da su potrebni tjedni i tjedni rada da bi se složilo tako nešto. Čak mjeseci. Ljudi katkad po cijele noći rade na njima, uvijek iznova, dok sve ne bude baš kako treba.

- Previše je lako - rekla sam - kritizirati ako samo pročitaš kraj plakata.

- Najlakše na svijetu - složio se Tommy.

Ruth ništa nije rekla, već je samo gledala praznu cestu pred nama. Tada sam ja rekla:

- Kad smo već kod reklama, ima jedna što sam je opazila kad smo dolazili ovamo. Uskoro bismo trebali stići i do nje. Ovoga čeka puta biti na našoj strani. Svakog bi trenutka trebala naići.

- O čemu je? - pitao je Tommy.

- Vidjet ćeš. Svaki čas bismo je trebali ugledati.

Pogledala sam Ruth. U njezinim oboje nije bilo ljutnje, već samo neka vrsta opreza. U činilo mi se da vidim čak i nekakvu nadu da će se, kad se plakat pojavi, ugledati nešto posve bezazleno, nešto što će nas podsjetiti na Hailsham ili tako nekako. Sve sam to vidjela na njezinu licu, na kojem se nije zadržao niti jedan izraz, nego se nesigurno izmjenjivali.

Cijelo je vrijeme zurila ravno preda se. Usporila sam i zaustavila automobil, poskočivši kad smo se popeli na travnati rub ceste.

- Zašto smo se zaustavili, Kath? - pitao je Tommy.

- Jer se odavde najbolje vidi. Dođemo li bliže, morat ćemo sasvim iskriviti glave unatrag.

Ušla sam kako se Tommy pomiče iza nas, pokušavajući i bolje vidjeti. Ruth se nije pomaknula, pa čak isam bila sigurna gledajući uopće plakati.

- U redu, nije posve isto - rekla sam trenutak kasnije. - Ali podsjetilo me. Prostran ured, elegantni, nasmiješeni ljudi.

Ruth je šutjela, ali je Tommy rekao: - Shvaćam, misliš na ono mjesto kamo smo išli na izlet.

- Ne samo to - rekoh. - Veoma je slično onoj eklamiji. Onoj što smo je našle na tlu. Sjećate li se, Ruth?

- Nisam sigurna da se sjećam - tiho je odgovorila.

- Ma daj. Sjećate se. Našle smo je u časopisu na eknoj stazi. Blizu lokve vode. Doista te opominjala, nemoj se pretvarati da se ne sjećate.

- Mislim da se sjećam. - Ruthin je glas gotovo ostao šapat. Prošao je veliki kamion, zanjihavši naš automobil i na nekoliko sekunda sakrivši ga od naših pogleda. Ruth je sagnula glavu, kao da se nada da je kamion zauvijek uklonio sliku, a kad smo je opet jasno mogli vidjeti, nije podigla pogled.

- Čudno je - primijetila sam - sad se sjećate svega toga. Sjećate se kako si neprestano pričala o tome? Kako se jednog dana raditi u takvom uredu?

- O, da, zato smo onoga dana pošli onamo - rekao je Tommy, kao da se tek u tom trenutku sjetio. - Kad smo pošli u Norfolk. Htjeli smo naći i tvoj model. Ženu koja je radila u uredu.

- Zar katkad ne misliš - obratila sam se Ruth - da si se više trebala time pozabaviti? U redu, bila bi prva. Prva za koju bi itko od nas htio da radi tako nešto. Ali možda si mogla uspjeti. Zar se katkad ne pitaš što se moglo dogoditi da si pokušala?

- Kako sam mogla pokušati? - Ruth je govorila jedva čujnim glasom. - To je samo nešto o čemu sam nekoć sanjara. Ništa više.

- Ali da si se barem raspitala. Kako znaš? Možda bi ti dopustili.

- Da, Ruth - rekao je Tommy. - Možda si barem trebala pokušati. Nakon što si onako esto o tome pričala. Mislim da Kath ima pravo.

- Nisam baš *tako* esto o tome, Tommy. Barem se ja toga ne sjećam.

- Ali Tommy je u pravu. Trebala si barem pokušati. Tada bi mogla vidjeti ovakav plakat i sjetiti se da je to ono što si nekoć željela, i da si se barem raspitala...

- Kako sam se mogla raspitati? - Ruth je prvi put progovorila oštrijim glasom, ali je potom uzdahnula i ponovno spustila pogled. Tada je Tommy rekao:

- Neprestano si pričala o tome da bi ti mogli odobriti poseban tretman. Tko zna, možda i bi. Trebala si barem pitati.

- U redu - rekla je Ruth. - Kažete da sam se trebala raspitati. Kako? Komu bih se obratila? Nije postojao način za raspitivanje o tome.

- No Tommy ima pravo - rekoh. - Ako si vjerovala da si posebna, trebala si barem pitati. Trebala si pokušati i s Madama i pitati.

Ušla sam to izustila, ali sam spomenula Madame, shvatila sam da sam pogriješila. Ruth me pogledala, a ja sam na njezinu licu vidjela nešto poput trijumfa. To katkad možete vidjeti u filmovima, kad jedna osoba uperi pištolj u drugu, a onaj s pištoljem onog drugog prisiljava da čini svakojake stvari. Zatim odjednom dođe do pogreške, do hrvanja, i pištolj se nađe u rukama druge osobe. I druga osoba gleda prvu s nekim bljeskom, nekom vrstom ushičene nevjericice koji obe čeka žestoku osvetu. Pa, tako je Ruth odjednom gledala mene, a premda nisam ništa rekla o odgodama, spomenula sam Madame, pa sam znala da smo zašli u posve novo područje. Ruth je opazila moju paniku i pomaknula se na sjedalu tako da se okrenula prema meni. Stoga sam se pripremala za njezin napad; uvjerala sam sebe da bez obzira

ime e me napasti, situacija je sada druk ija, ne e biti po njezinu kako je ranije uvijek bilo. Sve sam to sebi govorila i zato uop e nisam liila spremna na ono što je uslijedilo.

- Kathy - rekla je - zapravo ne o ekujem da eš mi ikad oprostiti. ak ne vidim zašto bi to u inila. Ali ipak u te zamoliti za oprostaj.

Bila sam tako iznena ena, da sam uspjela samo slabašno izustiti: - Što da ti oprostim?

- Što da mi oprostiš? Pa, za po etak, tu je na in na koji sam ti uvijek lagala o tvojim porivima. Kad si mi obi avala pri ati, davno, o tome kako se katkad osje aš tako da si to željela raditi doslovce sa svakim.

Tommy se opet pomaknuo iza nas, ali Ruth se nagnula naprijed, gledaju i ravno u mene, kao da Tommy u tom trenutku uop e nije u automobilu s nama.

- Znala sam koliko te to mu ilo - rekla je. - Trebala sam ti re i. Trebala sam priznati da se i ja jednako osje am, baš kako si ti opisala. Sada ti je sve to jasno, znam. Ali tada nisi shva ala, a ja sam ti trebala re i. Trebala sam ti ispri ati kako, premda sam bila u vezi s Tommyjem, katkad nisam mogla odoljeti želji da to radim i s drugim ljudima. Barem s trojicom dok smo bili u Seoskoj ku i.

Rekla je to, još uvijek ne pogledavši Tommyja. Ali nije bila rije o tome da ga je ignorirala, ve se inilo da svim silama nastoji doprijeti do mene pa je sve ostalo izbljedjelo.

- Zamalo sam ti rekla nekoliko puta - nastavila je. - Ali nisam. ak sam i tada, u ono vrijeme, shva ala da eš jednoga dana razmišljati o tome i shvatiti, a zatim eš krivnju svaliti na mene. Ali ipak ti ništa nisam rekla. Nema razloga da mi to ikad oprostiš, ali te želim sada zamoliti jer... - Odjednom se prekinula.

- Jer, što? - pitala sam.

Nasmijala se i rekla. - Jer ništa. Voljela bih da mi oprostiš, ali ne o ekujem to. U svakom slu aju, to nije ak ni polovica, zapravo ak ni djeli onoga što sam u inila. Ono najvažnije je to što sam rastavila tebe i Tommyja. - Glas joj se ponovno stišao, gotovo do šapta. - To je najgore što sam u inila.

Malo se okrenula, prvi put i Tommyja obuhvativši svojim pogledom. Zatim je, gotovo odmah, ponovno gledala samo mene, ali sad se inilo da nam se oboma obra a.

- To je najgore što sam u inila - ponovila je. - Ne mogu ak ni tražiti da mi to oprostite. Bože, sve sam to toliko puta izgovarala u svojim mislima, ali ne mogu vjerovati da to doista inim. Trebali ste biti vas dvoje. Ne u se pretvarati da mi to oduvijek nije bilo jasno. Naravno da jest, još otkako znam za sebe. Ali ja sam vas rastavila. Ne tražim da mi to oprostite. To mi u ovom trenutku nije cilj. Želim da vas dvoje to ispravite. Popravite ono što sam vam ja uprskala.

- Kako to misliš, Ruth? - pitao je Tommy. - Kako to misliš, da ispravimo? - Njegov je glas bio blag, pun djetinjaste znatiželje, a mislim da sam zbog toga po ela plakati.

- Kathy, slušaj - rekla je Ruth. - Ti i Tommy, morate pokušati dobiti odgodu. Ako se radi o vas dvoje, mora postojati šansa. Prava šansa.

Ispružila je ruku i spustila je na moje rame, ali sam je grubo odgurnula i kroza suze zurila u nju.

- Prekasno je za to. Prekasno.

- Nije prekasno. Kathy, slušaj, nije prekasno. U redu, Tommy je obavio dva doniranja. Tko kaže da to mora imati veze?

- Sad je prekasno za sve to. - Ponovno sam po ela jecati. - Glupo je uop e razmišljati o tome. Jednako glupo kao i željeti raditi u onom uredu. Sve je to ve daleko iza nas.

Ruth je odmahivala glavom. - Nije prekasno. Tommy, reci joj.

Bila sam naslonjena na volan, pa uop e nisam mogla vidjeti Tommyja. Ispustio je neki zbnunjeni zvuk, ali ništa nije rekao.

- Gledajte - rekla je Ruth - slušajte me, oboje. Htjela sam da svi po emo na ovaj izlet jer sam vam htjela sve to re i. Ali tako er sam vam željela nešto dati. - Kopala je po džepovima svoje jakne, a zatim mu je pružila zgužvani papiri . - Tommy, bolje da ti ovo uzmeš. uvaj ga. Kad se Kathy predomisli, imat eš ga.

Tommy je ispružio ruku izme u sjedala i uzeo papiri . - Hvala, Ruth - rekao je, kao da mu je dala okoladu. Zatim je, nakon nekoliko sekunda, pitao: - Što je to? Ne shva am.

- To je adresa Madame. Baš kao ono što si malo as meni govorio. Barem treba pokušati.

- Kako si je našla? - pitao je Tommy.

- Nije bilo lako. Trebalo mi je mnogo vremena, i morala sam ponešto riskirati. Ali na koncu sam je nabavila, a nabavila sam je za vas dvoje. Sad je na vama da je naete i pokušate.

Dotad sam već prestala plakati i upalila motor. - Dosta je toga - rekoh. - Moramo Tommyja odvesti u centar. Zatim se i mi moramo vratiti.

- Ali razmisliti o tome, oboje, zar ne?

- Sad se samo želim vratiti - rekla sam.

- Tommy, uvatješ tu adresu? Za slušaj da se Kathy predomisli.

- uvatju je - obećao je Tommy. Zatim je dodao, mnogo ozbiljnije nego ranije: - Hvala, Ruth.

- Vidjeli smo brodi - rekla sam - ali sad se moramo vratiti. Možda će nam trebati više od dva sata do Dovera.

Vratila sam automobil na cestu, a koliko se sjedimo, nismo mnogo razgovarali na putu do Kingsfielda. Kad smo se zaustavili na četverokutu, ispod nadstrešnice se još uvijek nalazila malena skupina donora. Okrenula sam automobil prije nego je Tommy izišao. Niti jedna od nas nije ga zagrlila ili poljubila, ali dok se udaljavao prema skupini donora, zastao je, uputio nam širok osmijeh i mahnuo.

*

Može se činiti udnim, ali tijekom vožnje natrag do Ruthina centra, zapravo nismo raspravljale o onome što se upravo dogodilo. Dijelom je to bilo zbog Ruthine iscrpljenosti; činilo se da ju je onaj posljednji razgovor uz cestu veoma umorio. No isto tako, mislim da smo obje osjećale da je bilo dovoljno ozbiljnih razgovora za jedan dan, te ako pokušamo još, stvari bi mogle poći i po zlu. Nisam sigurna kako se Ruth osjećala tijekom te vožnje kući, ali što se mene tiče, kad su se snažne emocije smirile, kad se noć poćela spuštati i uz cestu su se upalila svjetla, dobro sam se osjećala. Bilo je kao da je nestalo nešto što je veoma dugo visjelo nadomnom, a premda je situacija bila daleko od toga da se može nazvati srećenom, činilo mi se da su sad barem otvorena vrata koja vode prema nećemu boljem. Ne kažem da sam bila ushićena ili tako nešto. Sve izmeću nas troje doimalo se veoma delikatnim i ja sam osjećala napetost, ali to zapravo nije bio ružan osjećaj.

Nismoćak ni razgovarale o Tommyju, osim što smo rekle da dobro izgleda, pitaju i se koliko je kilograma dobio. Zatim smo duga razdoblja vožnje provodile u tišini, gledaju i cestu.

Tek nekoliko dana kasnije shvatila sam kakvu je promjenu izazvalo to putovanje. Nestao je sav oprez, sve sumnje izmeću mene i Ruth, te se činilo da smo se sjetile što smo jedna drugoj nećek znaćile. To je bio poćetak onog razdoblja, nadolazećeg ljeta kad je Ruthino zdravlje barem bilo ujednaćeno, kad sam uvećer dolazila s keksima i mineralnom vodom, te bismo jedna uz drugu sjedile kraj prozora, gledaju i kako se sunce spušta iza krovova, razgovaraju i o Hailshamu, o Seoskoj kući, o svemu što bi nam palo na pamet. Kad sad razmišljam o Ruth, žalosna sam jer je više nema, naravno; ali takoćer osjećam istinsku zahvalnost zbog onog razdoblja što smo ga imale na kraju.

Unatoćtome, postojala je jedna tema o kojoj nismo razgovarale, ono što je rekla onoga dana uz cestu. Ruth je znala s vremena na vrijeme aludirati na to. Rekla bi nešto poput:

- Jesi li još malo razmislila o tome da postaneš Tommyjeva njegovateljica? Znaš da bi to mogla srediti, ako želiš.

Uskoro je ta ideja, da ja postanem Tommyjeva njegovateljica, postala zamjena za sve ostalo. Rekla bih joj da razmišljam o tome, da to ionako nije baš tako jednostavno srediti,ćak ni meni. Zatim bismo obiće noćpromijenile temu. No vidjela sam da je to uvijek u Ruthinim mislima i zato sam, kad sam je zadnji put vidjela, premda nije mogla govoriti, znala što mi je željela reći.

To je bilo tri dana nakon njezina drugog doniranja, kad su mi napokon dopustili da je posjetim u ranim jutarnjim satima. Bila je sama u sobi, a činilo se da su za nju učinili sve što su mogli. Tada mi je već bilo jasno, po načinu na koji su se liječnici, koordinator i medicinske sestre ponašali, da ne vjeruju da će se izvući. Ja sam je pogledala u onom bolničkom krevetu, prepoznala sam izraz njezina lica, izraz što sam ga već dovoljno često gledala na licima donora. Kao da je snagom volje prisiljavala svoje oči da gledaju unutra, kako bi mogla što bolje ovladati svim različitim područjima bolova u svojem tijelu; možda na način kako bi tjeskobni njegovatelj jurio između triju ili četiriju slabih donora u različitim dijelovima zemlje. Strogo govoreći, još uvijek je bila pri svijesti, ali nije bila dostupna meni dok sam stajala kraj njezina metalnoga kreveta. Unatoč tome, privukla sam stolicu i objema rukama uhvatila njezinu ruku, stisnuvši je svaki put kad bi novi nalet bolova izazvao trzanje njezina tijela.

Ostala sam tako uz nju sve dok su mi dopustili, tri sata, možda dulje. Kao što sam rekla, gotovo cijelo to vrijeme bila je daleko u svojoj nutrini. Ali samo jednom, dok se izvijala na način koji se doimao zastrašujuće neprirodno, a ja sam poželjela pozvati medicinske sestre i zatražiti još sredstava protiv bolova, samo na nekoliko sekunda, ne više, pogledala je ravno u mene i točno je znala tko sam. Bio je to jedan od onih malenih otoka lucidnosti što ih imaju donori usred svojih strašnih bitaka, te me pogledala, samo na trenutak, a premda ništa nije rekla, znala sam što zna i njezin pogled. Stoga sam joj rekla: - U redu je, učini to, Ruth. Postat će Tommyjeva njegovateljica i ja budem mogla... - Izgovorila sam to ispod glasa jer nisam vjerovala da može čuti moj glas, čak ni da vičem. No nadala sam se da će iz mogega pogleda, tijekom onih nekoliko sekunda lucidnosti, shvatiti što joj želim reći, baš kao što sam ja shvatila nju. Zatim je trenutak prošao i ona se opet udaljila. Naravno, nikad ne mogu biti sigurna, ali mislim da me ipak razumjela. Čak i ako nije, sad mi se čini da je ona vjerojatno cijelo vrijeme znala, čak prije nego ja, da ću postati Tommyjeva njegovateljica, te da ćemo »pokušati«, baš kako nam je govorila onoga dana u automobilu.

DVADESETO POGLAVLJE

Postala sam Tommyjeva njegovateljica gotovo točno godinu dana nakon onog izleta do brodića. To je bilo nedugo nakon Tommyjeva trećeg doniranja, a premda se dobro oporavljao, još uvijek mu je trebalo mnogo vremena za odmaranje. Pokazalo se da to uopće nije loše na način za počinak ove naše nove faze. Uskoro sam se počela navikavati na Kingsfield, čak mi se počelo sviđati.

Većina donora dobije vlastitu sobu nakon trećeg doniranja, a Tommy je dobio jednu od najvećih jednokrevetnih soba u centru. Neki su ljudi kasnije naglašavali da sam mu ja to sredila, ali nije bilo tako; samo je imao sreću, a osim toga, soba baš i nije bila tako sjajna. Mislim da je bila kupaonica u vrijeme dok je Kingsfield bio obiteljsko odmaralište, jer je jedini prozor imao mljeveno brušeno staklo i nalazio se sasvim blizu stropa. Mogli ste pogledati van jedino ako biste se popeli na stolicu i otvorili okno, a i tada se vidjelo samo gusto grmlje. Soba je imala oblik slova L, što je značilo da su unutra mogli staviti, osim uobičajenih kreveta, stolice i ormara, još i maleni pisali stol s poklopcem koji se mogao podizati; taj se predmet pokazao veoma korisnim, kako ću objasniti.

Ne želim da netko stekne pogrešan dojam o tom razdoblju u Kingsfieldu. Većina je dio bio doista opušten, gotovo idilčan. Obično sam stizala onamo iza ručaka, a Tommyja bih našla ispruženog na uskom krevetu, uvijek posve odjevenog jer nije želio »biti poput pacijenta«. Sjedila bih na stolici i čitala mu iz različitih džepnih izdanja što sam ih donosila, primjerice *Odiseju* ili *Tisu u i jednu noć*. Ili bismo samo razgovarali, katkad o prošlim vremenima, katkad o nečem drugom. Često je znao odrijemati kasno poslije podne, a ja bih pisala svoje izvještaje za malenim pisanim stolom. Zapravo je bilo čudno kako se činilo da su se sve one godine istopile, a mi smo se tako ugodno osjećali jedno s drugim.

Međutim, jasno da nije sve bilo kao ranije. Za počinak, Tommy i ja smo napokon započeli sa seksom. Ne znam koliko je Tommy razmišljao o seksu sa mnom prije nego smo

po eli. Na kraju krajeva, još uvijek se oporavljao, pa mu to možda nije bila najvažnija stvar na pameti. Nisam ga željela forsirati, no s druge strane, palo mi je na pamet da e nam postati sve teže i teže to u initi normalnim dijelom naših života ako budemo previše odga ali, baš sad kad smo se ponovno našli. Rekla bih da je moja druga misao bila, ako naši planovi po u u smjeru što ga je Ruth zacrtala, te se doista odlu imo zatražiti odgodu, može se pokazati velikim minusom ako nikad nismo imali spolne odnose. Time ne želim re i da je to nešto o emu e nas sigurno ispitivati. No brinulo me da e se to nekako vidjeti, kao neko pomanjkanje intimnosti.

Stoga sam odlu ila pokazati inicijativu jednog poslijepodneva u toj sobi, na na in da može prihvatili ili odbiti. Ležao je na krevetu kao i obi no, zure i u strop dok sam mu itala. Kad sam završila, prišla sam mu, sjela na rub kreveta i zavukla ruku ispod njegove majice. Uskoro se moja ruka spustila i premda je potrajalo dok se nije ukrutio, odmah sam vidjela da je sretan zbog toga. Taj prvi put još uvijek smo morali voditi ra una o njegovim šavovima, a osim toga, nakon što smo se toliko godina poznavali i nikad nismo imali spolne odnose, bilo je kao da nam je potrebna neka me ufaža prije nego se u potpunosti tome prepustimo. Stoga sam, nakon nekog vremena, to za njega u inila rukama, a on je samo ondje ležao, ne pokušavaju i mi uzvratiti, ne ispustivši ni glasa, ali je izgledao veoma spokojno.

No ak i taj prvi put u tome je bilo ne ega, neki nam je osje aj govorio da je to po etak, kapija kroz koju smo prošli. Dugo to nisam željela priznati, a ak i kad jesam, nastojala sam samu sebe uvjeriti da je to nešto što e nestati kao i njegovi raznorazni bolovi i smetnje. Pokušavam re i da je, od samoga po etka, u Tommyjevu držanju bilo nekakve tuge, kao da je nešto govorilo: »Da, inimo to sada i drago mi je da je tako. Ali kakva šteta da smo toliko ekali.«

U danima koji su uslijedili, kad smo imali prave spolne odnose i zbog toga bili doista sretni, ak je i tada uvijek s nama bio taj isti tjeskobni osje aj. Sve sam inila kako bih se toga riješila. inili smo to bez ikakva obuzdavanja, pa bi sve postalo nejasno i maglovito, te ne bi bilo mjesta ni za što drugo. Ako je on bio gore, sasvim bih podigla koljena; bez obzira kakav smo položaj koristili, rekla bih bilo što, u inila sve što bi moglo poboljšati situaciju, poja ati strast, ali nikad se nismo uspjeli posve riješiti tog osje aja.

Možda je za to bila kriva ona soba, na in na koji je sunce prodirale kroz mlije no staklo pa se ak i po etkom ljeta inilo da je vani jesen. Ili je to možda bilo zbog zvukova što bi povremeno dopirali do nas dok smo ondje ležali, a to su bili zvukovi donora koji su se onuda kretali, a ne u enika koji sjede na travi i raspravljaju o romanima ili poeziji. Ili je to možda imalo veze s tim kako je katkad, ak i nakon što smo doista uživali i djeli i nam onoga što smo upravo radili još uvijek prolazili mislima, Tommy rekao nešto poput: - Neko sam to mogao bez problema obaviti dva puta za redom. Ali više ne mogu. - Tada bi onaj osje aj opet izbio na površinu, a ja bih mu morala rukom pokriti usta, kad god je govorio takve stvari, samo da možemo ondje i dalje spokojno ležati. Sigurna sam da je i Tommy to osje ao, jer smo nakon takvih trenutaka uvijek vrsto držali jedno drugo, kao da emo tako uspjeti suzbiti taj osje aj.

*

Tijekom prvih nekoliko tjedana nakon mojeg dolaska, jedva smo spomenuli Madame ili razgovor što smo ga onoga dana u automobilu vodili s Ruth. No sama injenica da sam postala njegova njegovateljica služila je kao podsjetnik da nismo ondje samo zato da nam pro e vrijeme. Jednako kao i, naravno, Tommyjevi crteži životinja.

esto sam se, godinama, pitala o Tommyjevim životinjama, a ak i onoga dana kad smo pošli pogledati brodi , bila sam u iskušenju pitati ga o njima. Crta li ih još uvijek? Je li zadržao one iz Seoske ku e? No bilo mi je teško nešto pitati zbog svega što se oko njih doga alo.

Zatim jednog poslijepodneva, možda oko mjesec dana nakon što sam po ela, ušla sam u njegovu sobu i našla ga za malenim pisa im stolom kako pomno prou ava jedan crtež, licem gotovo dodiruju i papir. Pozvao me da u em kad sam pokucala, ali nije podigao glavu ili

prekinuo ono što je radio, a ja sam odmah vidjela da radi na jednoj od svojih imaginarnih životinja. Stala sam na pragu jer nisam bila sigurna trebam li u i, ali je na koncu podigao glavu i zatvorio bilježnicu; opazila sam da je identična onim crnim bilježnicama što ih je davno nabavljao od Keffersa. Tada sam ušla i pošli smo razgovarati o nečem drugom, a nešto kasnije spremio je svoju bilježnicu a da je nismo spomenuli. Ali nakon toga, što sam znala u i i vidjeti je ostavljenu na pisačkom stolu ili barem kraj jastuka. Jednog smo se dana nalazili u njegovoj sobi i imali nekoliko minuta na raspolaganju prije nekih pretraga, a ja sam opazila da se nekako udno ponašati: pomalo nestašno i naglašeno, što me navelo na pomisao da želi seks. No tada je rekao:

- Kath, samo želim da mi kažeš. Iskreno.

Potom je ispod poklopca pisačkog stola izvadio crnu bilježnicu i pokazao mi tri skice nekakve žabe; samo što je imala dugačak rep, kao da je dio nje ostao punoglavac. Barem je tako izgledalo kad ste crteže odmaknuli malo dalje. Izbliza je svaka skica bila masa si ušnih pojedivosti, slično onomu što sam vidjela u Seoskoj kući.

- Ove sam dvije nacrtao zamišljajući i da su od metala - rekao je. - Vidiš, sve ima sjajne površine. Ali ova ovdje, mislio sam da bih je trebao napraviti kao da je od gume. Vidiš? Gotovo kao da leluja. Sad želim napraviti pravu verziju, doista dobru, ali ne mogu se odlučiti. Kath, budi iskrena, što misliš?

Ne sam se što sam odgovorila. No sam se snažne mješavine emocija koje su me u tom trenutku preplavile. Odmah sam shvatila da je to Tommyjev način na koji pokazuje da je zaboravio sve ono što se dogodilo u vezi s njegovim crtežima u Seoskoj kući, te sam osjetila olakšanje, zahvalnost, isto ushićenje. No također sam znala zašto su se životinje ponovno pojavile, i bila sam svjesna svih mogućih slojeva iza Tommyjeva navodno ležernog pitanja. Barem mi je, shvativši sam, pokazivao da nije zaboravio, premda ni o čemu nismo otvoreno razgovarali; govorio mi je da ne miruje nego marljivo obavlja svoj dio priprema.

Ali to nije bilo sve što sam osjetila dok sam toga dana promatrala one udne žabe. Jer ponovno se pojavio, u početku jedva zamjetljiv i negdje u podsvijesti, ali je cijelo vrijeme jačao, pa sam kasnije samo o tome razmišljala. Nisam si mogla pomoći, dok sam gledala te stranice, misao je neprestano kružila mojom glavom, premda sam je pokušavala potisnuti. Palo mi je na pamet da Tommyjevi crteži više nisu onako svježiji. U redu, te su žabe na mnoge načine bile poput onoga što sam vidjela u Seoskoj kući. No nešto je svakako nedostajalo, i doimale su se usiljenima, gotovo kao da su kopirane. Stoga se opet pojavio onaj osjetaj, unatoč mojim nastojanjima da ga potisnem: da sve to čini prekasno; da je jednom postojalo vrijeme za to, ali mi smo propustili pravi trenutak, te ima nečeg smiješnog, čak se može osuditi način na koji sad razmišljamo i planiramo.

Sad kad ponovno razmišljam o tome, pada mi na pamet da je to možda bio drugi razlog iz kojeg smo lako okolišali s otvorenim razgovorom o našim planovima. Sigurno je bilo da nikoga od ostalih donora u Kingsfieldu nitko nikad nije upoznao da priča o odgodama ili nečemu sličnom, te nam je zacijelo bilo donekle neugodno, gotovo kao da dijelimo sramotnu tajnu. Možda smo se čak bojali onoga što bi se moglo dogoditi kad bi ostali naučili o tome.

No kao što rekoh, ne želim to razdoblje u Kingsfieldu prikazati previše mračnim. Većim se dijelom, osobito nakon onoga dana kad me pitao za svoje životinje, činilo da više nema sjenki iz prošlosti, te smo se ugodno osjetili ali dok smo bili zajedno. Premda me više nikad nije pitao za savjet glede svojih životinja, radio je na njima preda mnom, te smo isto tako provodili poslijepodneva: ja na krevetu, možda glasno šitajući i; Tommy za stolom, crtajući.

Možda bismo bili zadovoljni da je takva situacija potrajala malo dulje; da smo mogli više poslijepodneva provoditi u avrijanju, seksu, glasnom šitanju i crtanju. No kako se ljeto bližilo kraju i Tommy postajao sve snažniji, a mogu nost da se dobije obavijest o četvrtom doniranju bila je sve veća, znali smo da ne možemo u beskraj odgađati.

*

U tom sam razdoblju bila neobično zaposlena, te gotovo tjedan dana nisam bila u Kingsfieldu. Tog sam dana stigla ujutro, a sam se da je lijevalo kao iz kablja. Tommyjeva je soba bila gotovo mračna, a kraj njegova prozora pljuštala je voda iz oluka. Bio je u

blagovaonici na doru ku s ostalim donorima, ali se ve vratio i sad je sjedio na krevetu, doimaju i se prazno, ništa ne rade i. Ušla sam iscrpljena; ve se cijelu vje nost nisam pošteno naspavala; i jednostavno se srušila na njegov uski krevet, gurnuvši ga uza zid. Ležala sam tako nekoliko trenutaka i lako sam mogla zaspati da Tommy nije nožnim prstom gurao moja koljena. Tada sam sjela kraj njega i rekla:

- Ju er sam vidjela Madame, Tommy. Nisam razgovarala s njom ili tako nešto. No vidjela sam je.

Pogledao me, ali ništa nije rekao.

- Vidjela sam je kako dolazi ulicom i ulazi u svoju ku u. Ruth je pribavila to ne podatke. Pravu adresu, prava vrata, sve.

Potom sam mu opisala kako sam prethodnoga dana, budu i da sam se ionako nalazila na južnoj obali, kasno poslije podne otišla u Littlehampton i, baš kao i prethodna dva puta, hodala dugom ulicom uz obalu, kraj niza ku a s terasama, koje su imale imena poput »Wavecrest« (»Kresta vala«) i »Sea View« (»Pogled na more«), sve dok nisam stigla do klupe kraj telefonske govornice. Sjela sam i ekala, kao i ranije, prikovavši pogled na ku u s druge strane ulice.

- Osje ala sam se poput detektiva. Tijekom ranijih pokušaja sjedila sam ondje više od pola sata, ali ništa, baš ništa. No nešto mi je govorilo da u ovoga puta imati sre e.

Bila sam tako umorna, da sam zamalo zadrijemala na klupi. No tada sam podigla glavu i ugledala je kako hoda ulicom prema meni.

- Bilo je doista sablasno - rekoh - jer je izgledala posve jednako. Možda joj je lice bilo malo starije. No ina e nije bilo nikakve razlike. ak je nosila istu odje u. Onaj elegantni sivi kostim.

- Nije mogao biti *doslovce* isti kostim.

- Ne znam. Izgledao je kao da jest.

- Nisi pokušala razgovarati s njom?

- Jasno da nisam, smotani. Idemo korak po korak. Nikad nije bila baš ljubazna prema nama, sje aš se.

Ispri ala sam mu kako je prošla kraj mene, ali na suprotnoj strani ulice, ne pogledavši me; kako sam na sekundu pomislila da e pro i i kraj vrata na koja sam motrila, da je Ruth nabavila pogrešnu adresu. No Madame se naglo okrenula kod dvorišnih vrata, u dva ili tri koraka prešla kratku stazu i nestala u ku i. Kad sam završila, Tommy je neko vrijeme šutio. Tada je rekao:

- Sigurna si da se ne eš uvaliti u nevolje? S obzirom na injenicu da uvijek odlaziš onamo gdje ne bi trebala biti?

- Što misliš, zašto sam tako umorna? Radim bez prestanka kako bih sve to ukomponirala. Ali barem smo je sad našli.

Vani je kiša i dalje pljuštala. Tommy se okrenuo i spustio mi glavu na rame.

- Ruth je to dobro obavila za nas - tiho je rekao. - Pribavila je pravu adresu.

- Da, dobro je to u inila. Ali sad sve ovisi o nama.

- Dakle, kakav je plan, Kath? Imamo li ga?

- Jednostavno emo po i onamo. Po i emo onamo i pitati je. Sljede i tjedan, kad te odvedem na laboratorijske pretrage. Pribavit u otpusnicu za cijeli dan. Kad se budemo vra ali ovamo, možemo svratiti u Littlehampton.

Tommy je uzdahnuo i još se više priljubio uz mene. Netko tko bi promatrao sa strane, mogao je pomisliti da ne pokazuje previše entuzijazma, ali ja sam znala što osje a. Tako smo dugo razmišljali o odgodama, razra ivali teoriju o Galeriji, sve to, a sad smo se odjednom našli pred ciljem. To je doista bilo pomalo zastrašuju e.

- Ako to dobijemo - na koncu je rekao. - Pretpostavimo da emo dobiti. Recimo da e nam odobriti tri godine, samo za nas. Što emo to no u initi? Shva aš što mislim, Kath? Kamo bismo pošli? Ovdje ne bismo mogli ostati, ovo je centar.

- Ne znam, Tommy. Možda e nam re i neka se vratimo u Seosku ku u. Ali bilo bi bolje negdje drugdje. U Bijelu ku u, možda. Ili možda imaju neko drugo mjesto. Nešto zasebno za ljude kao što smo mi. Morat emo pri ekati i vidjeti što e ona re i. Još smo

nekoliko minuta tiho ležali na krevetu, osluškuju i kišu. U jednom sam ga trenutku po elagurati nogom, onako kako je on meni ranije inio. Na koncu je reagirao i posve gurnuo moje noge s kreveta.

- Ako doista idemo - rekao je - morat emo odlu iti o životinjama. Znaš, izabrati najbolje što u ponijeti. Možda šest ili sedam. Morat emo ih pomno izabrati.

- Dobro - rekla sam. Potom sam ustala i protegnula se. - Možda emo ih uzeti više. Petnaest, ak dvadeset. Da, po i emo je posjetiti. Što nam može u initi? Po i emo i razgovarati s njom.

DVADESET PRVO POGLAVLJE

U danima prije putovanja mojim se mislima neprestano vrtio prizor mene i Tommyja kako stojimo pred onim vratima, skupljamo hrabrost da bismo pritisnuli zvonce, a zatim ekamo dok nam srca mahnito lupaju. Me utim, bili smo pošteni te muke.

Mislim da smo doista zavrijedili malo sre e jer dan uop e nije bio uspješan. Automobil je imao svoje mušice odmah nakon što smo krenuli iz centra, pa smo na Tommyjeve pretrage stigli sa zakašnjenjem od sat vremena. Zatim je na klinici došlo do nekakve zbrke, što je zna ilo da je Tommy morao ponoviti tri pretrage. Od toga je osje ao mu ninu i vrtoglavicu, pa kad smo krajem poslijepodneva napokon krenuli za Littlehampton, po ela ga je mu iti bolest vožnje te smo svaki as morali stajati kako bi on mogao prošetati po zraku.

Kona no smo stigli na cilj, malo prije šest poslije podne. Parkirali smo automobil iza dvorane za tombolu, iz prtljažnika izvadili sportsku torbu u kojoj su se nalazile Tommyjeve bilježnice i zaputili se prema centru gradi a. Bio je lijep dan i premda su se prodavaonice zatvarale, mnogo se ljudi nalazilo ispred pubova. Razgovarali su i pili. Što smo više hodali, to se Tommy bolje osje ao, te se na koncu sjetio da je zbog pretraga propustio ru ak. Izjavio je da mora jesti prije nego se suo i s onim što nas o ekuje. Stoga smo tražili neko mjesto gdje bismo mogli kupiti sendvi , a tada je naglo zgrabio moju ruku, tako snažno da sam se prestrašila da je dobio nekakav napadaj. No potom mi je tiho šapnuo na uho: - To je ona, Kath. Pogledaj. Prolazi kraj frizerskog salona.

Doista je bila ona; kretala se plo nikom na suprotnoj strani ulice, odjevena u uredni sivi kostim, jednak onima što ih je uvijek nosila. Pošli smo za njom na pristojnoj udaljenosti, najprije kroz pješa ku zonu, a zatim gotovo pustom ulicom. Mislim da nas je to oboje podsjetilo na onaj dan kad smo kroz drugi gradi slijedili mogu i model za Ruth. No ovog se puta situacija pokazala mnogo jednostavnijom jer smo se uskoro našli u onoj dugoj lici uz obalu. Budu i da je cesta bila posve ravna i sunce na alasku obasjavalo ju je cijelim putem, mogli smo ustiti da se Madame prili no udalji, tako da je ostala malo više od to kice u daljini, i nije postojala pasnost da emo je izgubiti iz vida. Zapravo, cijelo smo vrijeme mogli uti odjek njezinih potpetica, a inilo se da je ritmi no udaranje Tommyjeve torbe po njegovoj nozi neka vrsta odgovora. Dugo smo tako hodali kraj niza identi nih ku a. Zatim više nije bilo ku a uza suprotni plo nik, te su se umjesto njih pojavile ravnice, a iza njih su se nazirali vrhovi ku ica na plaži. Nismo vidjeli more, ali smo znali da je ondje, samo po prostranom nebu i zvukovima galebova.

No ku e s naše strane nastavile su se nizati bez promjene, te sam nešto kasnije rekla Tommyju:

- Još malo i sti i emo. Vidiš onu klupu? Na njoj sam sjedila. Ku a je to no prekoputa.

Do trenutka kad sam to rekla, Tommy je bio prili no smiren. No inilo se da ga je nešto odjednom obuzelo, pa je po eo mnogo brže hodati, kao da je želi susti i. No sad nije bilo nikoga izme u Madame i nas, a kako je Tommy smanjivao razdaljinu, morala sam ga uhvatiti za ruku da bih ga usporila. Cijelo sam se vrijeme bojala da e se okrenuti i pogledati nas, ali nije to u inila, a zatim je ušla kroz malena dvorišna vrata. Zastala je pred vratima kako bi u torbici našla klju eve, a zatim smo i mi stigli onamo. Stajali smo pred ulazom u dvorište i promatrali je. Još uvijek se nije okrenula, a meni je palo na pamet da je cijelo vrijeme bila

svjesna naše nazočnosti, ali nas je namjerno ignorirala. Također sam pomislila da joj Tommy kani nešto doviknuti i da će to biti pogrešan potez. Zato sam ja viknula, brzo i bez oklijevanja.

Izustila sam samo pristojno: - Oprostite! - ali se ona tako naglo okrenula kao da sam nešto bacila u nju. Kad se njezin pogled zaustavio na nama, osjetila sam hladnoću, sli no onomu što sam osjetila prije toliko godina, kad smo joj priredile zasjedu ispred glavne kuće. Njezine su oči bile jednako hladne, a na licu je možda imala još stroži izraz nego tada. Ne znam je li nas u tom trenutku prepoznala, ali nema sumnje da je u sekundi vidjela i shvatila što smo mi, jer se vidjelo kako se ukočila, kao da par velikih paukova gmiže prema njoj.

Zatim se u njezinu izrazu lica nešto promijenilo. Nije baš postao topliji, ali nestalo je onoga gnušanja, te nas je pomno proučavala, škiljeći na suncu.

- Madame - rekla sam, nagnuvši se preko dvorišnih vrata. - Ne želimo vas šokirati ili tome sli no. Ali bili smo u Hailshamu. Ja sam Kathy H. Možda se sjećate. A ovo je Tommy D. Nismo došli da bismo vam stvarali neprilike.

Vratila se nekoliko koraka prema nama. - Iz Hailshama - rekla je, a licem joj je preletio jedva zamjetljiv osmijeh. - Pa, to je iznenađenje. Ako mi niste došli stvarati neprilike, zašto ste onda ovdje?

Tommy je odjednom rekao: - Moramo razgovarati s vama. Donio sam neke stvari - podigao je torbu - nešto što biste možda željeli za svoju Galeriju. Moramo razgovarati s vama.

Madame je i dalje ondje stajala, gotovo se uopće ne pomaknuvši, nakrivivši glavu kao da osluškuje neki zvuk s obale. Zatim se opet nasmiješila, premda se činilo da osmijeh nije namijenjen nama, da je samo za nju.

- Dobro onda. Uđite. Zatim ćemo vidjeti o čemu želite razgovarati.

*

Dok smo ulazili, opazila sam da je staklo na vratima obojeno, a kad je Tommy za nama zatvorio vrata, postalo je prilično mračno. Nalazili smo u tako uskom hodniku da se činilo da se mogu dotaknuti zidovi s obje strane ako se samo ispruže laktovi. Madame se zaustavila pred nama, i još uvijek nepomično stajala, leđa im okrenuta nama, ponovno kao da osluškuje. Zavirivši kraj nje, vidjela sam da se hodnik, premda tako uzak, još dijeli: lijevo su se nalazile stube za kat, a desno još uži prolaz što je vodio dublje u unutrašnjost kuće.

Slijede i primjer Madame, i ja sam osluškivala, ali u kući je vladala tišina. Zatim se, možda odozgo, za uo slabašan udarac. Činilo se da je taj zvuk bio nekakav znak za nju jer se okrenula prema nama, pokazala prema mračnom prolazu i rekla:

- Pođite onamo i čekajte me. Uskoro ću sići.

Pošla se uspinjati stubama, a zatim se, opazivši naše oklijevanje, nagnula preko ograde stubišta i ponovno pokazala u mrak.

- Ondje unutra - rekla je i nestala na katu.

Tommy i ja pošli smo naprijed i našli se u prostoriji koja se morala nalaziti na prednjoj strani kuće. Činilo se kao da je nekakav sluga pripremio prostoriju za večer, a zatim otišao: zastori su bili navučeni, a stolne su lampe bile upaljene. Osjećala sam miris starog namještaja, vjerojatno viktorijanskog. Kamin je bio zatvoren daskom, a ondje gdje se trebala nalaziti vatra bila je slika, izrađena kao tapiserija, neobične ptice sli neptice koja zuri u vas. Tommy je dotaknuo moju ruku i pokazao uokvirenu sliku što je visjela u kutu iznad malenog okruglog stola.

- To je Hailsham - šapnuo je.

Približili smo se slici, ali ja nisam bila baš sigurna. Vidjela sam da je riječ o lijepom akvarelu, ali stolna lampa na stoli u imala je nakrivljeno sjenilo prekriveno paučinom, pa umjesto da osvjetljava sliku, samo je stvarala odbljesak na staklu tako da se jedva vidjelo što je naslikano.

- To je onaj dio iza jezerca - rekao je Tommy.

- Kako to misliš? - šapnula sam. - Ovdje nema jezerca. To je samo djelo krajolika.

- Ne, jezerce je iza tebe. - Tommy se doimao iznenađujuće razdraženim. - Valjda se možeš sjetiti. Ako stojiš otraga i jezerce je iza tebe, gledaš preko sjevernog igrališta...

Ušutjeli smo jer smo čuli glasove negdje u kući. Činilo se da je to glas muškarca, a dopirao je odozgo. Zatim smo čuli glas Madame, koja je otkrivala silazila stubama i govorila: - Da, posve si u pravu. Posve u pravu.

Čekali smo da Madame uđe, ali njezini su koraci prošli kraj vrata prema stražnjem dijelu kuće. Palo mi je na pamet da se pripremiti čaj i peciva, pa sve to donijeti na kolicima, ali sam potom odbacila tu misao kao glupost i zaključila da je najvjerojatnije zaboravila na nas, a sada se odjednom sjetiti, doći i reći nam da odemo. Zatim je grubo muški glas nešto doviknuo odozgo, tako prigušeno da je možda dopirao s drugoga kata. Opet su se za čuli koraci Madame u hodniku, te je viknula prema gore: - Rekla sam ti što da radiš. Samo napravi onako kako sam objasnila.

Tommy i ja smo čekali još nekoliko minuta. Zatim se počeo pomicati zid u stražnjem dijelu prostorije. Gotovo sam odmah vidjela da to zapravo nije zid, već klizna vrata kojima se inače duga prostorija dijelila na dvije manje. Madame je samo djelomično gurnula vrata, te je sad ondje stajala i zurila u nas. Pokušala sam vidjeti što je iza nje, ali ondje je bilo mračno. Pomislila sam da možda čeka objašnjenje o našem dolasku, ali je na koncu rekla:

- Rekli ste mi da ste vi Kathy H. i Tommy D. Imam li pravo? A bili ste u Hailshamu prije koliko vremena?

Rekla sam joj, ali nikako nisam mogla procijeniti sjeća li nas se ili ne. I dalje je stajala na pragu, kao da nije sigurna treba li ući. No tada je Tommy ponovno progovorio:

- Ne želimo vam oduzeti previše vremena. Ali ima nešto o čemu moramo razgovarati s vama.

- To ste već rekli. No, dakle. Najbolje da sjednete.

Ispružila je ruke i spustila ih na naslone dvaju jednakih naslonjača ispred sebe. Bilo je nekog udnog u njezinu držanju, kao da nas zapravo nije pozvala da sjednemo. Činilo mi se da će, ako je poslušamo i sjednemo u te naslonjače, ona jednostavno ostati stajati iza nas, da čak neće maknuti ruke s naslona. No kad smo pošli prema njoj, ona je također krenula naprijed i, možda mi se to samo učinilo, skupila ramena dok je prolazila između u nas. Kad smo se okrenuli i sjeli, stajala je kraj prozora, ispred teških baršunastih zastora, oštro nas promatrajući, kao da smo u uho i ona je uho i teljica. Barem je meni tako izgledalo u tom trenutku. Tommy je kasnije rekao kako mu se činilo da će u svakom trenutku zapjevati, a zastori iza nje će se otvoriti i, umjesto ulice i ravnice prema moru, pojaviti će se velike kulise, poput onih što smo ih imali u Hailshamu, te čak i zbor koji će je pratiti. Bilo mi je smiješno kad je kasnije to rekao jer sam je zamislila kako je izgledala, spojenih dlanova, izba enih laktova, doista kao da se priprema zapjevati. No sumnjam da je Tommy u onom trenutku doista tako mislio. Sjećam se da sam opazila koliko je napet, te sam se bojala da će izlanuti nešto posve glupo. Zato sam, kad nas je, prilično ljubazno, pitala što želimo, brzo po elu govoriti.

Vjerojatno je u početku sve zvučalo prilično zbrkano, ali sam se nakon nekog vremena, kad sam postala sigurnija da će me saslušati, smirila i počela govoriti jasnije. Tjednima sam razmišljala što ću joj to reći. Razmišljala sam o tome tijekom dugih vožnji i dok sam sjedila za stolovima u mirnim odmorštima uz cestu. Tada se to činilo veoma teškim, te sam s vremenom stvorila plan: ključne stvari sam rečenice naučila napamet, a zatim sam nacrtala mentalnu mapu o tome kako ću s jedne misli prijeći na drugu. No sad kad se nalazila predomnom, već inače onoga što sam pripremila činila se nepotrebnim ili posve pogrešnim. Neobično je bilo, a Tommy se složio sa mnom kad smo kasnije raspravljali o tome, da premda je u Hailshamu bila poput neprijateljski raspoložene strankinje izvana, sad kad smo se ponovno suočili s njom, premda nije rekla ili učinila ništa što bi ukazivalo na nekakvu toplinu spram nas, Madame se doimala poput bliske osobe, nekoga tko je s nama prisniji od svih koje smo upoznali posljednjih godina. Zato je jednostavno nestalo sve ono što sam u svojoj glavi pripremala, te sam joj govorila iskreno i jednostavno, gotovo kao što sam prije svih tih godina razgovarala s nekim skrbnikom. Ispričala sam joj što smo čuli, glasine o uhoenicima Hailshama i odgodama; kako nam je jasno da glasine možda nisu točne, te sam joj rekla da se ni u što ne pouzdajemo.

- ak i ako to *jest* istina - rekla sam - znamo da ste se ve zasigurno umorili od toga, od svih tih parova koji vam se obra aju, tvrde i da se vole. Tommy i ja, mi nikad ne bismo došli ovamo i gnjavili vas da nismo doista sigurni.

- Sigurni? - Prvi put je progovorila nakon veoma dugo vremena, te smo se oboje iznena eno trgnuli. - Kažeš da ste *sigurni*? Sigurni da se volite? Kako možete znati? Mislite da je ljubav tako jednostavna? Dakle, vi se volite. Istinski i duboko. Zar mi to želite re i?

Njezin je glas zvu ao gotovo sarkasti no, ali tada sam opazila, šokiravši se, suze u njezinim o ima dok je pogledavala as mene as Tommyja.

- Vjerujete u to? Da se istinski volite? I zato ste došli k meni radi te... te odgode? Zašto? Zašto ste došli k meni?

Sigurno bih se osje ala prili no poraženo da je to pitala na odre eni na in, kao da je cijela zamisao posve luda. Ali zapravo nije tako govorila. Pitala je gotovo kao da se radi o nekakvom testu, a ona ve zna odgovor; ak kao da je ve mnoge parove vodila kroz identi ni postupak. To je u meni ostavilo nadu. No Tommy je zacijelo osje ao tjeskobu jer je odjednom rekao:

- Došli smo k vama zbog vaše Galerije. Mislimo da znamo emu ona služi.

- Moja galerija? - Naslonila se na izbojak prozora, pomaknuvši zastore, i polako udahnula. - Moja galerija. Sigurno mislite na moju zbirku. Sve one slike, pjesme, sve one vaše stvari što sam ih godinama skupljala. To je za mene bio mukotrpan rad, ali vjerovala sam u to, u ono smo vrijeme svi vjerovali. Zna i, mislite da znate emu je služilo, zašto smo to radili. Pa, bilo bi veoma zanimljivo uti vaše mišljenje. Jer moram re i, to pitanje cijelo vrijeme postavljam samoj sebi. - Odjednom je skrenula pogled s Tommyja na mene. - Jesam li pretjerala? - pitala je.

Nisam znala što bih rekla, pa sam samo odgovorila: - Ne, ne.

- Pretjerujem - rekla je. - Žao mi je. esto pretjerujem kad je rije o toj temi. Zaboravite što sam upravo rekla. Mladi u, kanio si mi re i za moju galeriju. Molim te, da ujem.

- To je zato da možete procijeniti - rekao je Tommy. - Kako biste imali nešto prema emu ete se ravnati. Kako biste ina e znali kad vam do u u enici i kažu da se vole?

Madame je ponovno pogledala mene, ali sam mala osje aj da zuri u nešto na mojoj ruci. ak sam pogledala dolje kako bih vidjela ima li ne ega a mojem rukavu. Zatim sam je ula kako govori:

- Mislite da sam zato skupljala sve one vaše stvari. Moja *Galerija*, kako ste svi vi to uvijek zvali. Nasmijala sam se kad sam prvi put ula da to tako zovete. No s vremenom sam i ja o tome po ela na taj na in razmišljati. Moja galerija. Dakle zašto, mladi u, objasni mi. Zašto bi moja galerija pomogla pri procjenjivanju iskrene ljubavi?

- Jer bi vam pomogla otkriti kakvi smo zapravo - rekao je Tommy. - Jer...

- Jer e, naravno - odjednom ga je prekinula Madame - vaša umjetnost razotkriti vašu nutrinu! O tome je rije , zar ne? Jer e vaša umjetnost razotkriti vaše *duše*! - Odjednom se ponovno okrenula prema meni i rekla: - Pretjerujem?

To je i ranije rekla, a ja sam opet imala osje aj da zuri u jednu to ku na mojem rukavu. No sad je po ela rasti nejasna sumnja koja me obuzela još kad je prvi put pitala pretjeruje li. Pozorno sam se zagledala u Madame, ali se inilo da je osjetila moju sumnju jer se okrenula natrag Tommyju.

- U redu - rekla je. - Nastavimo. Što si mi ono govorio?

- Problem je u tome - rekao je Tommy - što sam u ono vrijeme bio pomalo smušen.

- Govorio si nešto o svojoj umjetnosti. Kako umjetnost razgoli uje dušu umjetnika.

- Pa, pokušavam re i - uporno je nastavio Tommy - da sam u ono vrijeme bio tako smušen, pa zapravo nisam ništa napravio. Ništa nisam radio. Sad znam da sam trebao, ali bio sam zbrkan. Zato nemate niti jedan moj rad u svojoj Galeriji. Znam da je to moja krivnja, i znam da je vjerojatno prekasno, ali sad sam donio neke stvari. - Podigao je torbu i po eo je otvarati. - Nešto od toga napravio sam nedavno, ali drugo je od prije dosta vremena. Ve biste trebali imati Kathine radove. Ona je mnogo toga dala za Galeriju. Zar ne, Kath?

Trenutak su oboje gledali u mene. Zatim je Madame jedva ujnim glasom rekla:

- Sirota stvorenja. Što smo vam u inili? Sa svim našim nastojanjima i planovima? - Ušutjela je, a meni se u inilo da u njezinim o ima opet vidim suze. Zatim se okrenula prema meni i pitala: - Ho emo li nastaviti ovaj razgovor? Želite da nastavimo?

Kad je to rekla, neodre ena je bojazan od ranije postala konkretnija.

»Pretjerujem li?« I sada: »Ho emo li nastaviti?« Shvatila sam, osjetivši hladno u, da ta pitanja uop e nisu bila upu ena meni, ili Tommyju, ve nekome drugome, nekome tko je slušao iza nas, u zamra enoj polovici prostorije.

Sasvim polako, okrenula sam se i pogledala u tminu. Ništa nisam vidjela, ali sam ula zvuk, mehani ki, iznena uju e daleko; inilo se da se ku a proteže mnogo dublje u mrak no što sam pretpostavila. Zatim sam razabrala obrise koji su nam se približavali i ženski je glas rekao: - Da, Marie-Claude. Nastavimo.

Još uvijek sam gledala u mrak kad sam ula kako je Madame otpuhnula kroz nos i dugim koracima prošla kraj nas u mrak. Zatim je uslijedilo još mehani kih zvukova i pojavila se Madame guraju i nekoga u invalidskim kolicima. Opet je prošla izme u nas, pa još trenutak, jer su mi le a Madame onemogu avala pogled, nisam mogla vidjeti osobu u invalidskim kolicima. No tada ih je Madame okrenula prema nama i rekla:

- Ti razgovaraj s njima. Zapravo su došli razgovarati s tobom.

- Zacijelo.

Osoba u invalidskim kolicima bila je slaba i iskrivljena, a zapravo mi je njezin glas pomogao da je prepoznam.

- Gospo ica Emily - izustio je Tommy, sasvim tiho.

- Ti razgovaraj s njima - rekla je Madame, kao da pere ruke od svega. No ostala je stajati iza invalidskih kolica, zure i u nas žarkim pogledom.

DVADESET DRUGO POGLAVLJE

- Marie-Claude ima pravo - rekla je gospo ica Emily. - Sa mnom biste trebali razgovarati. Marie-Claude je marljivo radila za naš projekt. Na in na koji je sve završilo prili no ju je razo arao. Što se mene ti e, bez obzira na razo aranja, ne osje am se tako loše zbog svega. Mislim da ono što smo postigli zaslužuje malo poštovanja. Pogledajte vas dvoje. Sasvim ste dobro ispali. Sigurna sam da biste mi mogli mnogo toga ispri ati što bi me u inilo ponosnom. Kako ste ono rekli da se zovete? Ne, ne, ekajte. Mislim da u se sjetiti. Ti si onaj naprasiti dje ak. Naprasit, ali velika srca. Tommy. Imam li pravo? A ti si, naravno, Kathy H. Uspješna si kao njegovateljica. Mnogo smo uli o tebi. Sje am se, vidite. Usu ujem se re i da vas se svih sje am.

- Kakve koristi od toga, za tebe ili za njih? -pitala je Madame, a zatim se udaljila od invalidskih kolica. Prošla je kraj nas i nestala u mraku, možda kako bi zauzela mjesto gdje se ranije nalazila gospo ica Emily.

- Gospo ice Emily - rekoh - veoma mi je drago da vas ponovno vidim.

- Veoma ljubazno od tebe. Ja sam prepoznala vas, ali lako se moglo dogoditi da vi mene ne prepoznate. Zapravo, Kathy H., ne tako davno prošla sam kraj tebe dok si sjedila na onoj klupi vani, a tada me sigurno nisi prepoznala. Pogledala si Georgea, krupnog Nigerijca koji me gurao. O da, dobro si ga pogledala, kao i on tebe. Nisam izustila ni rije i i ti nisi znala da sam to ja. Ali ve eras, ovako, poznajemo se. Oboje se doimate prili no šokirani mojim izgledom. U posljednje vrijeme nisam baš dobro, ali se nadam da ne u zauvijek ostati u ovoj napravi. Nažalost, dragi moji, ne u se s vama mo i zadržati koliko bih željela jer e uskoro do i neki ljudi koji e odnijeti moj no ni ormari . To je doista divan predmet. George ga je obložio zaštitnim materijalom, ali bez obzira na to, želim osobno po i. Nikad se ne zna s tim ljudima. Postupaju grubo, bacaju ga po svojem vozilu, a zatim njihov poslodavac tvrdi da je predmet od po etka bio takav. To nam se ve dogodilo, pa sam ovoga puta odlu ila po i s njima. To je vrijedan komad namještaja, imala sam ga uza se u Hailshamu, pa želim da mi ga pošteno plate. Dakle, kad stignu, bojim se da u vas tada morati napustiti. No vidim, dragi moji, da ste došli zbog ne ega što je blisko vašim srcima. Moram re i, doista me razveselio

vaš posjet. Obradovao je i Marie-Claude, premda to nikad ne biste pogodili kad je ovakvu vidite. Nije li tako, draga? O, pretvara se da nije, ali jest. Dirnula ju je činjenica da ste nas došli potražiti. O, duri se, ignorirajte je, u enici, ignorirajte je. Dakle, pokušat u najbolje što mogu odgovoriti na vaša pitanja. Bezbroj sam puta ula te glasine. Dok smo još uvijek imali Hailsham, svake su godine dolazila dva ili tri para, pokušavali su u i i razgovarati s nama. Jedan nam je čak pisao. Zacijelo nije teško na i tako veliko imanje ako želite prekršiti pravila. Dakle vidite, odavno postoji, ta glasina, mnogo prije vašeg vremena.

Ušutjela je, a ja sam rekla: - Sada nas zanima, gospo ica Emily, je li ta glasina to na ili ne.

Trenutak nas je nastavila promatrati, a zatim je duboko udahнула. - Unutar samog Hailshama, kad god bi po ele kružiti takve pri e, pobrinula sam se da ih odmah prekinem. No što se ti e pri a me u u enicima nakon što bi otišli od nas, što sam mogla u initi? Na koncu sam po ela vjerovati; a Marie-Claude tako er vjeruje u to, zar ne, draga; po ela sam vjerovati da ta glasina nije tek obi na glasina. Želim re i, mislim da je to jedna od onih glasina koje uvijek iznova nastaju, prakti ki iz ni ega. Po eš do izvora, ugasiš ga, ali glasina e se po eti širiti s nekog drugog mjesta. Došla sam do tog zaklju ka i prestala se time optere ivati. Marie-Claude se time nikad nije optere ivala. Njezin je stav bio: »Ako su tako glupi, neka vjeruju.« O, da, nemoj mi pokazivati to kiselo lice. To je bio tvoj stav od samoga po etka. Nakon mnogo godina nisam stvorila baš isti stav. No po ela sam misliti, pa, možda se ne bih trebala optere ivati. Na kraju krajeva, nisam ja za to kriva. Bez obzira na onih nekoliko parova koji dožive razo aranje, ostali ionako nikad ne e istraživati. To je nešto o emu mogu sanjariti, malo mašte. Kakvo je zlo u tome? No što se vas dvoje ti e, vidim da to ne vrijedi. Vi ste ozbiljni. Pažljivo ste razmislili. Pažljivo ste se *nadali*. Zbog u enika poput vas, doista žalim. Veoma mi je žao što vas moram razo arati. Ali to je tako.

Nisam željela pogledati Tommyja. Osje ala sam se iznena uju e smirenom, i premda su nas rije i gospo ica Emily trebale poraziti, u njima je postojao neki aspekt koji je implicirao nešto više, nešto neizre eno što je sugeriralo da još nismo sve razotkrili. ak je postojala mogućnost da ne govori istinu. Stoga sam pitala:

- Je li rije o tome, dakle, da odgode ne postoje? Ništa ne možete u initi?

Polako je odmahнула glavom. - Nema nikakve istine u glasinama. Žao mi je. Doista jest.

Tommy je odjednom pitao: - Je li to neko bila istina? Prije zatvaranja Hailshama?

Gospo ica Emily je i dalje odmahivala glavom. - To nikad nije bila istina. ak ni prije Morningdale skandala, ak ni onda kad se Hailsham smatralo zvijezdom vodiljom, primjerom kako bismo mogli prije i na humaniji i bolji na in rada, ak ni tada nije bilo to no. Najbolje da budemo jasni po tom pitanju. Pusta želja. Samo je o tome rije . O, Bože, zar su to ljudi koji su došli po ormari ?

Oglasilo se zvono na ulaznim vratima i niza stuba su se spuštali ne iji koraci. Iz uskog su hodnika dopirali muški glasovi, a Madame se pojavila iz mraka iza nas, prešla preko prostorije i izišla. Gospo ica Emily se nagnula naprijed u invalidskim kolicima, napeto oslušuju i. Potom je rekla:

- Nisu oni. To je opet onaj grozni ovjek iz kompanije za unutrašnje ure ivanje. Marie-Claude e se za to pobrinuti. Dakle, dragi moji, imamo još nekoliko minuta. Jeste li o još ne emu željeli razgovarati sa mnom? Sve je to protivno pravilima, naravno, i Marie-Claude vas uop e nije smjela pozvati unutra. I prirodno, ja sam vas trebala izbaciti im sam shvatila da ste ovdje. Ali Marie-Claude ovih dana ne mari previše za pravila, a moram priznati, ni ja. Dakle, ako želite još malo ostati, veoma ste dobrodošli.

- Ako glasine nikad nisu bile istinite - rekao je Tommy - zašto ste uzimali sve naše umjetni ke radove? Zar ni Galerija nije postojala?

- Galerija? Pa, u toj je glasini *bilo* nešto istine. *Postojala* je galerija. A na neki na in, još uvijek postoji. U današnje je vrijeme ovdje, u ovoj ku i. Morala sam je smanjiti, što mi je veoma žao. Ali ovdje nije bilo dovoljno mjesta za sve ono. No zašto smo uzimali vaše radove? To me pitate, zar ne?

- Ne samo to - tiho sam rekla. - Zašto smo uopće radili sve to? Zašto ste nas oba avali, ohrabivali, inili nas da radimo sve to? Ako ćemo ionako samo donirati organe, zatim umrijeti, čemu sva ona predavanja? Čemu sve one knjige i rasprave?

- Čemu uopće Hailsham? - Madame je to rekla iz hodnika. Opet je prošla kraj nas i vratila se u zamračeni dio prostorije. - Postavili ste dobro pitanje.

Gospođica Emily ju je slijedila pogledom i, na trenutak, ostala zagledana nekamo iza nas. Poželjela sam se okrenuti kako bih vidjela kakve poglede razmjenjuju, ali bilo je gotovo kao da smo opet u Hailshamu, te smo morali gledati naprijed i posve se koncentrirati. Tada je gospođica Emily rekla:

- Da, čemu uopće Hailsham? Marie-Claude u posljednje vrijeme često postavlja to pitanje. Ali ne tako davno, prije Morningdale skandala, ni u snu ne bi postavila takvo pitanje. Uopće joj ne bi palo na pamet. Znaš da je to točno, nemoj me tako gledati! U ono je vrijeme samo jedna osoba mogla postaviti takvo pitanje, a to sam bila ja. Mnogo prije Morningdalea, od samoga početka sam se to pitala. To je olakšavalo situaciju ostalima, Marie-Claude, svima ostalima, svi su mogli bezbrižno raditi dalje. Kao i vi u enici. Ja sam se brinula i sumnjala umjesto svih vas. Sve dok sam bila nepokolebljiva, nikakve sumnje nikad vam nisu padale na pamet, nikomu od vas. Ali postavio si svoja pitanja, dragi momče. Najbolje da odgovorim na najjednostavnije, a to će možda biti odgovor i na sva ostala. Zašto smo uzimali vaše radove? Zašto smo to činili? Ranije si rekao nešto zanimljivo, Tommy. Kad si o tome razgovarao s Marie-Claude. Rekao si da je razlog u tome što će vaši radovi pokazati kakvi ste. Kakvi ste iznutra. Tako si rekao, zar ne? Pa, bio si prilično blizu. Uzimali smo vaše radove jer smo mislili da će razotkriti vaše duše. Ili preciznije rečeno, činili smo to kako bismo dokazali da imate duše.

Zastala je, a Tommy i ja smo nakon dugo vremena prvi put razmijenili poglede. Potom sam pitala:

- Zašto ste morali tako nešto dokazivati, gospođice Emily? Zar je netko mislio da mi nemamo duše?

Na licu joj se pojavio slabašan osmijeh. - Dirljivo je, Kathy, vidjeti da si tako zaprepaštena. To na neki način pokazuje da smo dobro obavili svoj posao. Kao što kažeš, zašto bi netko sumnjao da imate dušu? Ali moram ti reći, draga moja, to nije bilo uvriježeno mišljenje kad smo počeli prije mnogo godina. Premda smo otad prilično napredovali, to još uvijek nije općenito mišljenje, čak ni danas. Vi u enici Hailshama, čak ni nakon što ste boravili u vanjskom svijetu, još uvijek ne znate ni pola priče. U ovom trenutku, diljem zemlje ima učenika koji se odgajaju u žaljenju vrijednim uvjetima, kakve biste vi, u enici Hailshama, teško mogli zamisliti. Sad kad mi više ne postojimo, situacija se može samo pogoršati.

Opet je zastala, te se činilo da nas pomno proučava kroz pomalo stisnute oči. Na koncu je nastavila:

- Bez obzira na sve ostalo, mi smo se barem pobrinuli da svi vi, koji ste nama povjereni na brigu, odrastete u predivnom okruženju. Također smo se pobrinuli da, kad odete od nas, budete pošteđeni najgorih od tih užasa. Mogli smo barem toliko učiniti za vas. Ali taj vaš san, taj san o mogućnosti *odgode*. Mi tako nešto nikad nismo mogli odobriti, čak i kad smo imali najviše utjecaja. Žao mi je, vidim da će vas pogoditi ovo što govorim. Ali ne smijete klonuti duhom. Nadam se da ćete moći cijeliti ono što smo vam ipak *mogli* osigurati. Pogledajte vas dvoje! Imali ste lijep život, obrazovani ste i kulturni. Žao mi je da vam nismo mogli osigurati više od toga, ali morate shvatiti koliko je situacija nekoć bila lošija. Kad smo Marie-Claude i ja počeli, nije postojalo niti jedno mjesto poput Hailshama. Mi smo bili prvi, zajedno s ustanovom Glenmorgan House. Nekoliko godina kasnije nastao je Saunders Trust. Zajedno smo postali malen, ali veoma glasan pokret, te smo doveli u pitanje cijeli naš inženjerski program doniranja. Što je još važnije, pokazali smo svijetu da u enici mogu postati senzitivni i inteligentni kao i bilo koje drugo ljudsko biće, ako se odgajaju u humanim, kultiviranim okruženjima. Prije toga, svi su klonovi, ili u enici kako ih mi radije zovemo, postojali samo radi opskrbljivanja medicinske znanosti. U prvim danima, nakon rata, za sve inženjere ljudi vi ste bili samo to. Nejasni predmeti u epruvetama. Slažeš li se, Marie-Claude? Veoma je tiha. Obično je uvijek ne može ušutkati kad je riječ o toj temi. Čini se da joj je vaša

nazo nost, dragi moji, zavezala jezik. Vrlo dobro. Dakle, da odgovorim na tvoje pitanje, Tommy. Zato smo uzimale vaše radove. Birale smo najbolje i održavale posebne izložbe. Krajem sedamdesetih, kad je naš utjecaj bio najjači, organizirali smo velika događanja diljem zemlje. Dolazili su ministri iz vlade, biskupi, svakojaki slavni ljudi. Održavali su se govori, prikupljala velika sredstva. »Evo, gledajte!« mogli smo reći i. »Pogledajte ovu umjetnost! Kako se usuđujete tvrditi da ta djeca nisu potpuna ljudska bića?« O, da, tada je naš pokret imao veliku podršku, javno je mnijenje bilo uz nas.

Gospođica Emily se u narednih nekoliko minuta prisjeća raznih događaja iz tog vremena, spominju i mnoge ljude čija nam imena ništa nisu značila. Zapravo, na trenutak se gotovo činilo da opet slušamo jedno od njezinih jutarnjih predavanja kad se običavala zanijeti i govoriti o nečemu što nitko od nas nije mogao pratiti. No činilo se da uživa jer se u njezinim govorima imao nazirati blagi smiješak. Zatim se odjednom trgnula i drukčijim tonom rekla:

- Ali nikad nismo izgubili doticaj sa stvarnošću, zar ne, Marie-Claude? Ne kao naši kolege u Saunders Trustu. Iako i tijekom najboljih vremena, mi smo uvijek znali u kakvoj se teškoj borbi nalazimo. Doista, tada je došlo do Morningdale skandala, zatim do još jednog ili dva problema, i uskoro je sav naš trud propao.

- Ali ono što ja ne razumijem - rekoh - jest zašto ljudi uopće žele da se prema vama uenicima tako loše ophode.

- Iz tvoje današnje perspektive, Kathy, tvoja je zbuđenost savršeno razumna. No morao sam pokušati sagledati iz povijesnog aspekta. Nakon rata, početkom pedesetih, kad je brzo dolazilo do raznih znanstvenih otkrića, nije bilo vremena za analizu, za postavljanje razumnih pitanja. Odjednom su se pred nama pojavile sve te nove mogućnosti, svi ti naizgled izvjesni dotad neizljezivi bolesti. To je ono što je svijet vidio, što je najviše želio. Ljudi su dugo radije vjerovali da ti organi dolaze niotkuda, ili u najboljem slučaju, da rastu u nekakvom vakuumu. Da, bilo je prepirki. No do vremena kad su ljudi počeli razmišljati o... o venicima, do trenutka kad su počeli razmišljati o načinu njihova dolaska na svijet, o tome je bilo uopće trebalo stvarati, pa, tada je bilo prekasno. Proces se nikako nije mogao vratiti unatrag. Kako možete tražiti od svijeta, koji je rak počeo smatrati izljezivim, kako možete od tog svijeta tražiti da se odrekne tog lijeka, da se vrati u mrak dane? Nije bilo povratka. Bez obzira koliko je ljudima bilo neugodno zbog vašeg postojanja, njihova je glavna želja bila da njihova vlastita djeca, njihovi braćni partneri, roditelji, prijatelji, da oni ne umiru od raka, bolesti srca i sl. Stoga su vas dugo držali u sjenkama, a ljudi su se svim silama trudili da uopće ne razmišljaju o vama. Ako su ipak razmišljali, nastojali su sami sebe uvjeriti da zapravo niste poput nas. Nije bilo važno jer vi niste ljudska bića. Takva je bila situacija dok se nije pojavio naš maleni pokret. No shvatile li što je bilo protiv nas? Doslovce smo pokušavali ispraviti krivu Drinu. Tu je cijeli svijet koji želi da uenicima doniraju. Dok je tako, uvijek će postojati barijera koja onemogućuje da se vas smatra pravim ljudskim bićima. Pa, mi smo mnogo godina vodile tu bitku, a ono što smo za vas izborile bila su barem mnoga poboljšanja, premda je to bilo, naravno, samo za biranu nekolicinu. No tada je došlo do Morningdale skandala, zatim drugih stvari, i prije nego smo se snašle, klima se posve promijenila. Više nam nitko nije želio pružiti podršku, a naš je maleni pokret, Hailsham, Glenmorgan i Saunders Trust, jednostavno zbrisan.

- Što je bio taj Morningdale skandal koji neprestano spominjete, gospođice Emily? - pitala sam. - Morate nam ispričati jer mi ništa ne znamo o tome.

- Pa, vjerojatno nema razloga da znate. To nikad nije bilo veliko pitanje u širem svijetu. Ticalo se znanstvenika po imenu James Morningdale, prilično darovitog na svoj način. Radio je u zabitom dijelu Škotske, zacijelo zato jer je mislio da će ondje privući i manje pozornosti. Želio je ljudima ponuditi mogućnost da imaju djecu s pojava animoziteta. Superiornu inteligenciju, vrhunske sportske sposobnosti, takve stvari. Naravno, bilo je drugih stvari sličnim ambicijama, ali taj je Morningdale svoja istraživanja poveo mnogo dalje od bilo koga prije njega, dalje od legalnih granica. Dakle, otkrili su ga, prekinuli njegov rad i činilo se da je tu kraj priče. Osim što naravno nije bio, ne za nas. Kao što sam rekla, to nikad nije došlo na velika zvona. No ipak je stvorilo određenu atmosferu, znate. Podsjetilo je ljude, podsjetilo ih je na strah koji ih je uvijek mučio. Jedno je stvarati uenicima, kao što ste vi, za program

doniranja. Ali generacija stvorene djece koja će zauzeti svoje mjesto u društvu? Djece koja će biti o to *superiorna* nad svima ostalima? O, ne. To je prestrašilo ljude. Zgražali su se nad time.

- Ali, gospo ica Emily - rekla sam - kakve je sve to veze imalo s nama? Zašto se Hailsham zbog toga morao zatvoriti?

- Ni mi nismo vidjeli posebnu vezu, Kathy. Ne u po etku. U današnje vrijeme esto mislim da zbog toga snosimo dio krivnje. Trebali smo biti budniji, manje zaokupljeni sobom; da smo se veoma trudili u vrijeme kad su prvi put stigle vijesti o Morningdaleu, možda bismo uspjeli nešto promijeniti. O, Marie-Claude se ne slaže. Misli da bi se to dogodilo bez obzira na sve što bismo mi u inili, a možda ima pravo. Na kraju krajeva, nije se radilo samo o Morningdaleu. U ono je vrijeme bilo još problema. Ona užasna televizijska serija, na primjer. Sve je to doprinijelo preokretanju situacije. No pretpostavljam da je najve i nedostatak bio ovo. Naš maleni pokret uvijek je bio previše slab, uvijek previše ovisan o hirovima onih koji su nam pružali podršku. Sve dok je klima bila povoljna za nas, dok je neka korporacija ili političar vidio neku korist u tome da nas podržava, dotad smo mogli ostati na površini. Ali to je uvijek bila borba, a nakon Morningdalea, nakon što se klima promijenila, nismo imali nikakve šanse. Svijet se nije želio podsjetiti na to kako program doniranja doista funkcionira. Nisu željeli razmišljati o vama uenicima, ili o uvjetima u kojima rastete. Drugim riječi ima, dragi moji, željeli su vas vratiti u sjenke. Natrag u sjenke gdje ste bili prije nego su se pojavili ljudi poput Marie-Claude i mene. A svi oni utjecajni ljudi koji su nam neko bili tako spremni pomoći, pa naravno, svi su oni nestali. Izgubili smo naše sponzore, jednog za drugim, za malo više od godinu dana. Nastavili smo s radom koliko smo god mogli, radili smo dvije godine više od Glenmorgana. No na koncu, kao što znate, morali smo zatvoriti školu, a danas jedva postoji neki trag našeg rada. Sad nigdje u zemlji ne ete na i nešto slično Hailshamu. Na i ete jedino, kao i uvijek, one goleme državne »domove«, a čak i ako su donekle bolji nego ranije, dopustite da vam kažem, dragi moji, danima ne biste spavali kad biste vidjeli što se još uvijek događalo u nekima od tih mjesta. Što se tiče Marie-Claude i mene, ovdje smo, povukle smo se u ovu kuću, a na katu imamo brdo vaših radova. To nas podsjetilo na ono što smo radile. Kao i brdo dugova, premda to nije baš tako ugodno. I uspomene, pretpostavljam, na sve vas. I spoznaja da smo vam osigurali bolji život no što biste ga inače imali.

- Ne pokušavaj tražiti od njih da ti zahvale - iza nas je rekao glas Madame. - Zašto bi bili zahvalni? Došli su ovamo tražiti nešto mnogo više. Ono što smo im pružile, sve one godine, sve one bitke što smo ih vodile za njih, što oni o tome znaju? Mislili da je to Bogom dano. Dok nisu došli ovamo, ništa nisu znali o tome. Sad osjećaju samo razočaranje, jer im nismo dale sve moguće.

Neko vrijeme nitko nije govorio. Zatim se izvana začuo neki zvuk i ponovno se oglasilo zvono. Madame je izašla iz mraka i pošla u hodnik.

- Ovoga puta *sigurno* su oni ljudi - rekla je gospo ica Emily. - Morat ćete se pripremiti. No vi možete još malo ostati. Moraju donijeti ormari s drugoga kata. Marie-Claude će paziti da ga ne oštete.

Tommy i ja nismo mogli povjerovati da je tu kraj priče. Niti jedno od nas nije ustalo, a ionako nitko nije došao pomoći gospo ici Emily da ustane iz invalidskih kolica. Trenutak sam se pitala hoće li sama pokušati ustati, ali ostala je nepomična, nagnuta naprijed kao i ranije, pažljivo osluškujući. Tada je Tommy rekao:

- Znaš, definitivno nema ničega. Nikakve odgode, ničega tome sličnog.

- Tommy - promrmljala sam i ljutito ga pogledala.

No gospo ica Emily je blago rekla:

- Ne, Tommy. Nema ničega tome sličnog. Vaš život sad mora poći unaprijed zacrtanim tokom.

- Znaš, vi govorite, gospo ica - rekao je Tommy - da sve ono što smo radili, sva predavanja, sve je to bilo samo ono o čemu ste nam sada pričali? U tome nije postojalo ništa više?

- Mogu shvatiti - rekla je gospo ica Emily - da bi to vama moglo izgledati kao da ste bili samo pijuni u nekakvoj igri. Doista se to može tako gledati. Ali razmislite o tome. Vi ste

bili pijuni koji su imali sreće. Postojala je određena klima i sad je više nema. Morate prihvatiti činjenicu da se u ovom svijetu katkad događaju takve stvari. Mišljenje ljudi, njihovi osjećaji, nisu su ovakvi, nisu su onakvi. Jednostavno se dogodilo da ste rasli u određenom trenutku toga procesa.

- To je možda bio samo običan trend koji je došao i prošao - rekoh. - Ali za nas, to je naš život.

- Da, to je istina. Ali razmislite malo. Bilo vam je bolje nego mnogima prije vas. I tko zna s kim se morati suočiti oni koji dolaze iza vas. Žao mi je, učenici, ali sad vas moram napustiti. George! George!

Iz hodnika je dopiralo mnogo buke, a možda je zato George nije čuo jer nije bilo odgovora. Tommy je odjednom pitao:

- Je li zato gospođica Lucy otišla?

Trenutak sam mislila da ga gospođica Emily, koja se usredotočila na ono što se događalo u hodniku, nije čula. Nagnula se unatrag u invalidskim kolicima i polako pomicati prema vratima. Bilo je toliko malenih stolica za kavu i stolica da se činilo kako nema kuda proći. Baš sam kanila ustati i raširiti joj put, kad se naglo zaustavila.

- Lucy Wainright - rekla je. - Ah, da. Imali smo malo problema s njom. - Zastala je, a zatim okrenula invalidska kolica prema Tommyju. - Da, imali smo malo nevolja s njom. Nesporazum. Ali da odgovorim na tvoje pitanje, Tommy. Nesporazum s Lucy Wainright nije imao veze s ovim što sam vam upravo ispričala. Barem, ne izravno. Ne, to je više bilo, recimo, unutrašnje pitanje.

Mislila sam da ću na tome ostati, pa sam pitala:

- Gospođice Emily, ako nemate ništa protiv, rado bismo znali, što se dogodilo s gospođicom Lucy.

Gospođica Emily je uzdigla obrve. - Lucy Wainright? Bila vam je važna? Oprostite mi, dragi učenici, opet zaboravljam. Lucy nije bila dugo s nama, pa je za nas samo periferna figura u našem sjećanju na Hailsham. I to ne baš ugodna. No jasno mi je, ako ste bili ondje baš u onim godinama... - Nasmijala se više za sebe, te se činilo da se ne bježe prisjećati. U hodniku je Madame doista glasno korila ljude, ali se činilo da je gospođica Emily sad izgubila zanimanje. Pretraživala je svoja sjećanja s izrazom kontu trčanje na licu. Na koncu je rekla: - Bila je prilično draga djevojka, Lucy Wainright. Ali nakon što je netko vrijeme provela kod nas, polako je dobivati te ideje. Smatrala je da vas učenike treba uiniti svjesnima. Željela je da budete više svjesni onoga što vas okružuje, tko ste vi, čemu ste namijenjeni. Vjerovala je da vam treba dati što potpuniju sliku. Smatrala je da vas varamo ako činimo manje od toga. Razmislili smo o njezinu stavu i zaključili da je pogrešan.

- Zašto? - pitao je Tommy. - Zašto ste tako mislili?

- Zašto? Željela je dobro, sigurna sam u to. Vidim da vam je bila draga. Imala je sve osobine izvrsne učiteljice. Ali ono što je željela uiniti, bilo je previše *teoretski*. Godinama smo vodili Hailsham, nagonski smo znali što bi moglo djelovati, što je najbolje za učenike na duge staze, nakon Hailshama. Lucy Wainright je bila idealist, što samo po sebi nije loše. Ali nije shvaćala praktičnu stranu. Vidite, mogli smo vam pružiti nešto, ono što vam čak ni sada niko ne može oduzeti, a to smo mogli u prvom redu da vas zaštitimo. Hailsham ne bi bio Hailsham da nismo tako postupali. U redu, katkad je to značilo da nešto tajimo pred vama, lažemo vam. Da, na mnoge smo vas naivne prevarili. Valjda se to čak i tako može reći. Ali štitili smo vas tijekom tih godina, i pružili smo vam djetinjstvo. Lucy je doista bila dobronamjerna. No da je bilo po njezinu, vaša bi sreća u Hailshamu bila uništena. Pogledajte se sada! Tako sam ponosna dok vas gledam. Izgradili ste svoje živote na onome što smo vam pružili. Ne biste bili ono što danas jeste da vas nismo štitili. Ne biste bili zaokupljeni predavanjima, ne biste se predavali slikanju i pisanju. Zašto i biste, da ste znali što vas okružuje? Rekli biste nam da je sve to besmisleno, a kako bismo to mogli pobijati? Zato je morala otići.

Učili smo kako Madame viče na ljude. Nije baš izgubila živce, ali glas joj je bio zastrašujuće strog, a glasovi muškaraca, koji su se dotad prepirali s njom, utihnuli su.

- Možda je bolje da sam ostala ovdje s vama - rekla je gospođica Emily. - Marie-Claude takve stvari čini mnogo u inkovitije.

Ne znam što me navelo da to kažem. Možda spoznaja da će posjet uskoro završiti; možda me zanimalo što to no gospođica Emily i Madame osječu jedna prema drugoj. U svakom slučaju, spustivši glas i kimnuvši prema vratima, rekla sam joj:

- Madame nas nikad nije voljela. Uvijek nas se bojala. Onako kako se ljudi boje paukova i slika.

Rekla sam hoće li se gospođica Emily naljutiti, premda mi je to sad uglavnom bilo svejedno. Doista, naglo se okrenula prema meni, kao da sam u nju bacila lopticu od zgužvanog papira, a oči su joj bljesnule na mene i onaj koji me podsjetio na njezine dane u Hailshamu. No glas joj je bio miran i blag kad je odgovorila:

- Marie-Claude je sve dala za vas. Radila je i radila i radila. Tu nema dvojbe, dijete moje, Marie-Claude je na vašoj strani i uvijek će biti na vašoj strani. Boji li vas se? Svi vas se bojimo. Osobno sam se gotovo svakoga dana u Hailshamu morala boriti protiv svojega straha od vas. Bilo je trenutaka kad sam sve vas promatrala s prozora moje radne sobe i osjećala takvu odvratnost... - Ušutjela je, a zatim je u njezinim očima opet nešto bljesnulo. - No odlučila sam odlučiti da takvim osjećajima ne dopustiti da me spriječe činiti ono što je pravedno. Borila sam se protiv tih osjećaja i pobijedila. A sada, ako biste bili tako dobri i pomogli mi da se izvučem odavde, George bi trebao čekati s mojim štakama.

Pridržavali smo je, svatko za jedan lakat, te je polako izašla na hodnik gdje se krupan ovjek u odori bolničara panično trgnuo i brzo joj pružio štake.

Ulazna su vrata bila otvorena, te sam se iznenadila da još ima dnevnog svjetla. Izvana je dopirao glas Madame, koja je sad smirenije razgovarala s ljudima. Činilo se da je vrijeme da Tommy i ja neopazice odemo, ali George je pomagao gospođici Emily da obuče kaput dok je ona stajala između štaka; nikako se nismo mogli provući kraj njih, pa smo čekali. Vjerojatno smo tako čekali da se pozdravimo s gospođicom Emily; možda smo joj, nakon svega, željeli zahvaliti, nisam sigurna. Ali ona je sad bila zaokupljena svojim ormarićem. Pošla je nešto žustro govoriti ljudima vani, a zatim je otišla s Georgeom, uopće nas ne pogledavši.

Tommy i ja smo još neko vrijeme ostali u hodniku, jer nismo znali što bismo trebali učiniti. Kad smo na koncu ipak izašli, opazila sam da su se upalile lampe duž cijele dugačke ulice, premda se još nije posve smračilo. Bijeli je kombi upalio motor. Odmah iza njega nalazio se veliki volvo, a gospođica Emily je sjedila na mjestu suvozača. Madame se sagnula do prozora, kimajući glavom na nešto što je gospođica Emily govorila, a George je zatvarao prtljažnik i pošao prema vozačkim vratima. Zatim je bijeli kombi krenuo, a automobil gospođice Emily ga je slijedio.

Madame je dugo gledala za vozilima. Zatim se okrenula kao da se želi vratiti u kuću, ali kad nas je ugledala na pločniku, naglo je stala, gotovo ustuknuvši.

- Mi sad idemo - rekoh. - Hvala vam što ste razgovarali s nama. Molim vas, pozdravite gospođicu Emily u naše ime.

Vidjela sam da me proučava na slaboj svjetlosti. Tada je rekla:

- Kathy H. Sjećam te se. Da, sjećam se. - Ušutjela je, ali me nastavila promatrati.

- Mislim da znam o čemu razmišljate - na koncu sam rekla. - Mislim da mogu pogoditi.

- Vrlo dobro. - Glas joj je bio nekako sanjarski, a pogled je pomalo izgubio oštrinu. - Vrlo dobro. Možeš čitati misli. Reci mi.

- Jednom ste me gledali, jednog poslijepodneva u spavaonici. Nikoga drugog nije bilo u blizini, a ja sam puštala tu kasetu, tu glazbu. Nekako sam plesala zatvorenih očiju, a vi ste me vidjeli.

- To je veoma dobro. Čitaš misli. Trebala bi biti na pozornici. Tek sam te sada prepoznala. Ali da, sjećam se toga. Još uvijek katkad razmišljam o tome.

- Baš neobično. I ja.

- Shvaćam.

Mogle smo time završiti razgovor. Mogli smo se pozdraviti i otići. Ali ona nam je prišla bliže, cijelo vrijeme promatrajući moje lice.

- Tada si bila mnogo mlađa - rekla je. - Ali da, to si bila ti.

- Ne morate odgovoriti na ovo ako ne želite - rekoh. - Ali to me uvijek zbunjivalo. Smijem li vas pitati?

- Ti itaš moje misli. Ali ja ne mogu itati tvoje.

- Pa, bili ste... uzrujani toga dana. Promatrali ste me, a kad sam toga postala svjesna i otvorila oči, gledali ste me i mislim da ste plakali. Zapravo, znam da jeste. Promatrali ste me i plakali. Zašto?

Njezin se izraz lica nije promijenio dok je netremice zurila u moje lice. - Plakala sam - na koncu je rekla, veoma tiho, kao da se bojala da susjedi prisluškuju - jer sam čula tvoju glazbu kad sam stigla onamo. Pomislila sam da je neki budalasti čovjek ostavio upaljen radio. No kad sam ušla u tvoju spavaonicu, vidjela sam tebe, samu, malenu djevojčicu kako pleše. Kao što si rekla, zatvorenih očiju, veoma daleko, izraz očiju. Plesala si tako izrazito osjećajno. I ta glazba, ta pjesma. Bilo je nekako u riječi ima. Bila je puna tuge.

- Pjesma se - rekla sam - zvala »Nikad me ne ostavljaj«. - Zatim sam joj ispod glasa otpjevala nekoliko stihova. - Nikad me ne ostavljaj. O, dušo, dušo. Nikad me ne ostavljaj...

Kimnula je kao da se slaže. - Da, to je bila ta pjesma. Otad sam je čula jednom ili dvaput. Na radiju, na televiziji. Vratila me natrag k onoj djevojčici, koja je sama plesala.

- Kažete da ne možete itati tu čemu misli - rekoh. - Ali možda ste onoga dana mogli. Možda ste zato počeli plakati kad ste me vidjeli. Jer bez obzira čemu je govorila pjesma, u glavi sam, dok sam plesala, imala vlastitu verziju. Vidite, zamišljala sam da govori o nekoj ženi kojoj su rekli da ne može imati djece. Ali tada je ipak dobila dijete, i bila je tako sretna, pa je dijete vrlo brzo stezala na prsima, istinski se bojeći da bi ih nešto moglo rastaviti. Zato je govorila dušo, dušo, nikad me ne ostavljaj. Pjesma uopće ne govori o tome, ali tada sam to zamišljala. Možda ste mi pročitali misli, i zato vam se činila tako tužnom. U ono vrijeme mi se nije činilo da je tako žalosna, ali sada, kad razmišljam o tome, doista shvaćam da je pomalo tužna.

Obračunala sam se Madame, ali sam osjećajno kao se Tommy vrpolti kraj mene. Bila sam svjesna tekstuere njegove odjeće, svega povezanog s njim. Tada je Madame rekla:

- To je veoma zanimljivo. No ja ni tada nisam bolje pročitala tu čemu misli nego danas. Plakala sam iz posve drugog razloga. Dok sam te onoga dana gledala kako plešeš, vidjela sam nešto drugo. Vidjela sam kako brzo nadolazi novi svijet. Više znanstven, u inkovitu, da. Više lijekova za stare bolesti. Vrlo dobro. Ali grub, okrutan svijet. Vidjela sam malenu djevojčicu, vrlo brzo zatvorenih očiju, kako na prsima stišće stari ljubazni svijet, onaj za koji je u srcu znala da ne može opstati, držala ga je i preklinjala neka je nikad ne ostavlja. To sam ja vidjela. To zapravo nisi bila ti, ono što si radila, znam da je tako. Ali vidjela sam te i to mi je slomilo srce. Nikad nisam zaboravila.

Zatim je pošla naprijed dok nije došla samo na korak ili dva od nas.

- Vaše priče veeras, i to me dirnulo. - Pogledala je Tommyja, a potom opet mene. - Sirota stvorenja. Voljela bih da vam mogu pomoći. Ali sad ste sami.

Ispružila je ruku, cijelo vrijeme zureći u moje lice, i položila je na moj obraz. Osjetila sam drhtaj u cijelom njezinom tijelu, ali zadržala je ruku na mojem obrazu, a ja sam opet vidjela kako se u njezinim očima pojavljuju suze.

- Sirota stvorenja - ponovila je, gotovo šaptom. Zatim se okrenula i vratila u kuću.

*

Tijekom putovanja natrag jedva smo uopće raspravljali o našem susretu s gospođicom Emily i Madame. Ili ako jesmo, razgovarali smo samo o manje važnim stvarima, o tome koliko nam se činilo da su ostarjele ili o stvarima u njihovoj kući.

Vozila sam najslabije poznatim sporednim cestama za koje sam znala, gdje je samo svjetlost naših farova uznemirivala mrak. Katkad bismo sreli i druge farove, a tada bi me obuzeo osjećaj da pripadaju drugim njegovateljima koji se sami voze kući i, poput mene, uza se imaju donora. Znala sam, naravno, da se i drugi ljudi koriste tim cestama; alite mi se veeras činilo da mračne sporedne ceste postoje samo za one poput nas, dok su velike bijele autoceste,

s golemim putokazima i elegantnim odorištima, namijenjene svima ostalima. Ne znam je li Tommy mislio nešto slično. Možda jest, jer je u jednom trenutku primijetio:

- Kath, ti poznaješ neke doista udne ceste.

Malo se nasmijao dok je to govorio, ali se činilo da je nakon toga duboko utonuo u misli. Dok smo se vozili osobito mračnom cesticom usred noćne tuge, odjednom je rekao:

- Mislim da je gospođica Lucy imala pravo, a ne gospođica Emily.

Ne sje sam se jesam li mu nešto na to odgovorila, ako jesam, sigurno nije bilo nešto dubokoumno. No to je bio trenutak kad sam prvi put opazila ono, nešto u njegovu glasu, ili možda u njegovu držanju, što je pokrenulo udaljena alarmna zvona. Sje sam se da sam skrenula pogled sa zavojite ceste kako bih ga hitro pogledala, ali on je samo tiho ondje sjedio, zureći i ravno naprijed, u noć.

Nekoliko minuta kasnije iznenada je rekao: - Kath, možemo li stati? Žao mi je, moram malo izaći.

Pomislivši da ponovno osjeća mušketinu, gotovo sam odmah zaustavila automobil, skrenuvši uz živicu. Mjesto je bilo posve neosvijetljeno, a premda sam ostavila upaljena svjetla automobila, bojala sam se da će iza zavoja naići i drugo vozilo i udariti u nas. Zato, kad je Tommy izašao i nestao u mraku, nisam pošla s njim. Isto tako, bilo je neopredviđeno u noćnu na koju je izašao, što je govorilo da će se, čak i ako mu je zlo, radije sam nositi s tim. U svakom slučaju, zato sam još uvijek sjedila u automobilu, pitaju li se trebam li ga pomaknuti malo dalje uzbrdo, kad sam čula prvi vrisak.

U početku nisam uopće pomislila da je to on, nego nekakav manijak koji je vrebao iz grmlja. Već sam izašla iz automobila kad su se začuli drugi i treći vrisak, a tada sam već znala da je to Tommy, premda to nije umanjilo moj osjećaj hitnoće. Zapravo, vjerojatno sam na trenutak bila blizu panike, jer nisam imala pojma gdje je on. Ništa nisam vidjela, a kad sam pokušala krenuti prema vrisku, zaustavio me neprobojni gustiš. Zatim sam našla prolaz, zakoračila kroz jarak i našla se pred ogradom. Uspjela sam se popeti preko i našla se u mekanom blatu.

Sad sam već mnogo bolje vidjela što me okružuje. Nalazila sam se na polju koje se strmo spuštalo malo ispred mene, a daleko dolje u dolini vidjela sam svjetla nekog sela. Vjetar je ondje doista jako puhao, te sam se morala uhvatiti za stup ograde da me ne odnese. Mjesec nije bio pun, ali je davao dovoljno svjetlosti, pa sam malo dalje, ondje gdje se polje počinjalo spuštati, razabrala Tommyjev lik. Bjesnio je, vikao, mahao šakama i nogama.

Pokušala sam potratiti k njemu, ali blato mi je to unemoguće avalo. Blato je i njega ometalo jer se jednom, kad je šutnuo nogom po zraku, poskliznuo i pao tako da mi je nestao iz vida. Ali njegova zbrkana tirada psovki bez prekida se nastavila, a uspjela sam stići i do njega baš kad se ponovno podigao. Na trenutak sam ugledala njegovo lice na mjesecini, puno blata i iskrivljeno od bijesa, a zatim sam posegnula za njegovim rukama i vrstoga držala. Pokušao se riješiti mojega stiska, ali nisam ga puštala sve dok nije prestao vikati, te sam osjetila kako iz njega nestaje želja za borbom. Tada sam shvatila da je i on mene zagrlio. Stajali smo tako, na vrhu toga polja, činilo mi se, cijelu vječnost, ništa ne govoreći, samo vrstoga stežući i jedno drugo, dok je vjetar silovito puhao u nas, potežući i našu odjeću, te se na trenutak činilo da se držimo jedno za drugo jer je to bio jedini način da budemo sigurni da nas neće odnijeti u noć.

Kad smo se na koncu odvojili, promrmljao je: -Doista mi je žao, Kath. - Potom se drhtavo nasmijao i dodao: - Dobro da nije bilo krava na tom polju. Utjerao bih im strah u kosti.

Vidjela sam da se svim silama trudi kako bi me mjerio da je sad sve u redu, ali prsa su mu se još uvijek uzbuđeno dizala i spuštala, a noge su mu se tresle. Zajedno smo se zaputili natrag prema automobilu, nastojeći da se ne poskliznemo.

- Zaudaraš na kravlju balegu - na koncu sam rekla.

- O, Bože, Kath. Kako u to objasniti? Morat ćemo se ušuljati na stražnji ulaz.

- Ipak se moraš javiti da si stigao.

- O, Bože - rekao je, ponovno se nasmijavši.

U automobilu sam našla neke krpe, pa smo skinuli najgore blato. No dok sam tražila krpe, iz prtljažnika sam izvadila sportsku torbu u kojoj su se nalazile njegove slike životinja, a kad smo ponovno krenuli na put, opazila sam da ju je Tommy uzeo sa sobom.

Neko smo se vrijeme vozili, ne govore i mnogo, a on je držao torbu u krilu. Rekala sam da kaže nešto o slikama; čak mi je palo na pamet da se sprema još jedan ispad bijesa, a tada je sve slike baciti kroz prozor. Ali on je objema rukama zaštitnički držao torbu i neprestano zurio u mračnu cestu pred nama. Nakon duge tišine, rekao je:

- Žao mi je zbog onoga malo časa, Kath. Uistinu jest. Pravi sam idiot.

- Potom je dodao: - O čemu razmišljaš, Kath?

- Razmišljala sam - rekoh - o onom razdoblju, u Hailshamu, kad si običavao tako pomahnitati, a mi to nismo mogli razumjeti. Nismo mogli shvatiti kako ikad možeš postati takav. Pa mi je palo na pamet, samo jedna misao, zapravo. Pomislila sam da je možda razlog takvih tvojih ispada bio u tome što si na određenoj razini uvijek znao.

Tommy je razmislio o tome, a zatim je odmahnuo glavom. - Nemoj tako misliti, Kath. Ne, to sam uvijek bio samo ja. Ja, koji sam se ponašao kao idiot. To je sve. - Trenutak kasnije malo se nasmijao i rekao: - Ali to je neobičajna ideja. Možda jesam znao, negdje duboko u sebi. Nešto što vi ostali niste znali.

DVADESET TREĆE POGLAVLJE

U razdoblju od tjedan ili dva nakon toga putovanja činilo se da se ništa posebno nije promijenilo. Ali nisam očekivala da će tako ostati, i doista, po etkom listopada, po čemu sam opaziti malene promjene. Kao prvo, premda je Tommy nastavio crtati životinje, izbjegavao je to raditi u mojoj nazočnosti. Nismo se bili vratili u odnos kakav smo imali kad sam tek postala njegova njegovateljica i sve ono iz Seoske kuće još uvijek je visjelo nad nama. No bilo je kao da je razmišljao o tome i donio odluku: nastaviti crtati životinje ako bude raspoložen za to, ali ako ja u međuvremenu prestat ću i spremiti ih. To me nije previše povrijedilo. Zapravo, na mnoge je načine predstavljalo olakšanje: situacija bi bila neugodnija ako bi nam te životinje bile pred nosom kad smo bili zajedno.

No bilo je drugih promjena, koje mi se nisu činile tako lakim. Ne želim reći da više nismo provodili ugodne trenutke u njegovoj sobi. Čak smo s vremena na vrijeme imali spolne odnose. Ali nisam mogla zatvarati oči pred činjenicom da se Tommy, sve više i više, poistovjeđuje s drugim donorima u centru. Ako smo se nas dvoje, na primjer, prisje ali ljudi iz Hailshama, on bi prije ili kasnije prebacio razgovor na jednog od svojih trenutnih prijatelja donora koji je možda rekao ili u činio nešto slično onome čega smo se prisje ali. Posebno jednom prilikom, kad sam stigla u Kingsfield nakon duge vožnje i izišla iz automobila.

četverokut je izgledao kao onoga dana kad sam s Ruth stigla u centar kad smo pošli pogledati brodi. Bilo je tmurno jesenje poslijepodne i nikoga nije bilo u blizini, osim skupine donora ispod nadstrešnice zgrade za rekreaciju. Vidjela sam da je Tommy s njima; stajao je ramenom naslonjen na jedan stup; i slušao donora koji je sjedio na stubama ispred ulaza. Pošla sam nekoliko koraka prema njima, a zatim stala i rekala, ondje na otvorenom, pod sivim nebom. Ali Tommy je, premda me vidio, nastavio slušati prijatelja, te su na koncu on i ostali prasnuli u smijeh. Čak je i tada nastavio slušati i smiješiti se. Kasnije je tvrdio da me kretnjom pozvao k sebi, ali ako jest, to se veoma slabo vidjelo. Samo sam vidjela da se smiješi nekako neodređeno prema meni, a zatim se ponovno usredotočio na ono što je njegov prijatelj govorio. U redu, bio je usred čega, i nakon minutu ili dvije, odvojio se od skupine, pa smo nas dvoje otišli u njegovu sobu. No bilo je posve drukčije od onoga što bi se dogodilo ranije. Nije se radilo samo o tome da me pustio čekati na četverokutu. To mi ne bi toliko smetalo. Više se radilo o tome da sam toga dana prvi put osjetila da mu je nekako mrsko što mora otići i sa mnom, a kad smo se našli u njegovoj sobi, ugođaj me u nama nije bio baš sjajan.

Moram biti poštena i reći da sam i ja bila podjednako kriva za situaciju. Jer dok sam ondje stajala i promatrala ih kako razgovaraju i smiju se, osjetila sam neokrivani trzaj; jer bilo je nečega u načinu kako su ti donori stajali u grubom polukrugu, nečega u njihovu

držanju, gotovo promišljeno opuštenom, bez obzira jesu li stajali ili sjedili, kao da su željeli cijelom svijetu objaviti koliko svaki od njih uživa u društvu ostalih, što me podsjetilo na na in na koji je naša malena skupina obi avala sjediti u paviljonu. Ta je usporedba, kao što sam rekla, izazvala neodre eni trzaj u meni, pa sam se možda, kad smo se našli u njegovoj sobi, i ja osje ala kivnom jednako kao i on.

Obuzeo bi me sli an osje aj svaki put kad bi mi rekao da ne razumijem ovo ili ono jer još nisam donor. Ali uz izuzetak jednog odre enog doga aja, o emu u vam uskoro ispri ati, to je bilo samo lagano nezadovoljstvo. Obi no bi mi takve stvari govorio napola u šali, gotovo srda no. ak i kad je u tome postojalo nešto više, kao kad mi je rekao neka prestanem njegovo prljavo rublje nositi u praonicu jer to može sam u initi, teško se može re i da je izazivalo sva u. Tom sam ga prigodom pitala:

- Kakve veze ima, tko od nas dvoje nosi ru nike dolje? Ionako onuda izlazim.

Na to je odmahnuo glavom i rekao: - Gledaj, Kath, sam u sre ivati svoje stvari. Kad bi bila donor, shvatila bi.

U redu, zapeklo je, ali to sam lako mogla zaboraviti. No kao što rekoh, jednom me doista uzrujao kad je opet govorio o tome kako ja nisam donor.

Dogodilo se oko tjedan dana nakon što je stigla obavijest o njegovom etvrtom doniranju. O ekivali smo je i ve smo mnogo razgovarali o tome. Zapravo, neki od naših najprisnijih razgovora nakon putovanja u Littlehampton bili su o etvrtom doniranju. Kao njegovateljica, vidjela sam veoma razli ite reakcije donora na njihovo etvrto doniranje. Neki žele cijelo vrijeme razgovarati o tome, beskona no i besmisleno. Drugi samo zbijaju šale o tome, a neki uop e ne žele razgovarati. Zatim je tu ta neobi na sklonost donora da etvrto doniranje smatraju ne im vrijednim estitanja. Donoru »pred etvrtim«, ak i onome koji dotad uop e nije bio omiljen, ukazuje se posebno poštovanje. ak se lije nici i medicinske sestre tako ponašaju: donor pred etvrtim doniranjem do e na pregled, a oni u bijelim kutama do ekuju ga sa smiješkom i rukuju se s njim. Pa, Tommy i ja, o svemu smo tome razgovarali, katkad u šali, katkad ozbiljno i pomno. Raspravljali smo o svim razli itim na inima na koje se ljudi pokušavaju nositi s time, te koji na ini imaju najviše smisla. Jednom, dok se spuštao mrak i mi smo jedno uz drugo ležali na krevetu, Tommy je rekao:

- Znaš zašto je tako, Kath, zašto se svi toliko zabrinjavaju oko etvrtog doniranja? Zato jer nisu sigurni da e doista skon ati. Kad bi zasigurno znao da eš skon ati, bilo bi lakše. Ali nikad nam to sa sigurnoš u ne kažu.

Ve sam se neko vrijeme pitala ho e li to spomenuti, te sam razmišljala kako u odgovoriti. No kad je iskrsnulo to pitanje, nisam znala što bih rekla. Stoga sam samo odgovorila: - To je gomila besmislica, Tommy. Samo pri e, šašave pri e. Ne vrijedi ak ni razmišljati o tome.

No Tommy je zasigurno znao da nemam argumenata za svoje rije i. Tako er je znao da postavlja pitanja na koja ak ni lije nici nemaju sigurnih odgovora. Zacijelo ste i vi uli sli ne pri e. Kako možda nakon etvrtog doniranja, ak i ako ste prakti ki skon ali, još uvijek ste na neki na in svjesni; kako tada otkrijete da ima još doniranja, mnogo njih, s druge strane linije; kako više nema centara za oporavak, nema njegovatelja, nema prijatelja; kako nemaš što raditi, osim gledati svoja preostala doniranja dok te ne isklju e. To su stvari za horor filmove, pa ljudi naj eš e ne žele razmišljati o tome. Ni oni u bijelim ogrta ima, ni njegovatelji, a obi no ni donori. No s vremena na vrijeme neki donor to spomene, kao Tommy te ve eri, a sad bih voljela da smo razgovarali o tome. No kako sam ja to odbacila kao besmislice, oboje smo ustuknuli pred cijelim podru jem. Nakon toga sam barem znala da Tommy razmišlja o tome, te mi je bilo drago što mi se donekle povjerio. Pokušavam re i da sam, sve u svemu, imala dojam da se zajedno prili no dobro nosimo s etvrtim doniranjem, te sam zato bila onako izba ena iz ravnoteže onim što je rekao dok smo hodali livadom.

*

Kingsfield nema baš mnogo zemljišta. etverokut je o ito okupljalište, a ono malo zemljišta iza zgrada pomalo podsje a na pustopoljinu. Najve i dio, što ga donori zovu »livadom«, jest pravokutnik obrastao korovom i trnjem, okružen ogradama od ži ane mreže.

Uvijek se govorilo o tome da se ondje urediti prava tratina za donore, ali to još nisu učinili, ali ni sada. Možda ipak ne bi bilo naročito spokojno jer u blizini prolazi velika cesta. Bez obzira na to, kada donore obuzme nemir i žele se ispuhati hodanjem, obično onamo odlaze, probijaju i se kroz koprivu i kupine. Onog jutra o kojemu govorim bilo je doista maglovito, te sam znala da će na livadi biti mokro, ali Tommy je uporno tražio da pođemo onamo. Nije me iznenadilo da smo ondje bili sami, što je zacijelo sasvim odgovaralo Tommyju. Nakon što smo se nekoliko minuta probijali kroz korov, stao je kraj ograde i zagledao se u maglu s druge strane. Potom je rekao:

- Kath, ne bih želio da pogrešno shvatiš, ali mnogo sam razmišljao o tome. Kath, mislim da bih trebao tražiti drugog njegovatelja.

Tijekom nekoliko sekunda nakon što je to rekao, shvatila sam da me to uopće nije iznenadilo; da sam to na neki neobičan način otkrivala. No ipak sam se naljutila i ništa nisam rekla.

- Nije riječ samo o tome da se približava četvrto doniranje - nastavio je. - Ne radi se samo o tome. To je zbog onakvih stvari kao prošli tjedan. Kad sam imao sve one probleme s bubrezima. Bit će mnogo više takvih situacija.

- Zato sam došla i našla te - rekla sam. - Upravo sam ti zato došla pomoći. Zbog onoga što će sada poći. Ruth je tako čer to željela.

- Ruth je za nas željela ono drugo - rekao je Tommy. - Ne mora znati da je željela da ostaneš mojom njegovateljicom do samoga kraja.

- Tommy - rekoh, a tada sam vjerojatno već bila bijesna, ali sam govorila tihim, kontroliranim glasom - ja sam ta koja će ti pomoći. Zato sam došla i ponovno te našla.

- Ruth je za nas željela ono drugo - ponovio je. - Sve ovo je nešto posve drugo. Kath, ne želim biti takav pred tobom.

Gledao je u tlo, dlanom se oslonivši na ogradu od žičane mreže, a na trenutak se činilo da pažljivo osluškuje zvuk prometa što je dopirao iz magle. Tada je lagano odmahnuo glavom i rekao:

- Ruth bi to razumjela. Ona je bila donorica, pa bi razumjela. Ne kažem da bi isto željela za sebe, ne mora biti. Možda bi ona željela da do samoga kraja ostaneš njezina njegovateljica. Ali razumjela bi moju želju da ne bude tako. Kath, katkad ti jednostavno ne razumiješ. Ne razumiješ jer nisi donorica.

Kad je to izgovorio, okrenula sam se i otišla. Kao što sam rekla, bila sam gotovo spremna na ono da me više ne želi za njegovateljicu. Ali ono što je doista zapeklo, nakon svih onih sitnica, kao kad me ostavio da stojim na četverokutu, bile su njegove riječi, na način kako me opet odvojio, ne samo od svih donora, nego od sebe i Ruth.

No to se nikad nije pretvorilo u veliku stvar. Kad sam ljutito otišla, nisam mogla mnogo učiniti, osim vratiti se u njegovu sobu, a on je nekoliko minuta kasnije došao za mnom. Dotad sam se ohladila, kao i on, pa smo mogli smirenije razgovarati o tome. Bilo je pomalo ukočeno, ali pomirili smo se, i čak se pozabavili nekim praktičnim pitanjima kad je riječ o promjeni njegovatelja. Kasnije, dok smo u sumraku sjedili jedno do drugoga na rubu njegova kreveta, rekao mi je:

- Ne želim da se opet svađamo, Kath. Ali često sam te želio to pitati. Želim reći, zar se ne umoriš od rada njegovateljice? Svi mi ostali, mi smo davno postali donori. Ti to radiš već godinama. Zar katkad ne poželiš, Kath, da požure i pošalju ti obavijest?

Slegnula sam ramenima. - Ne smeta mi. U svakom slučaju, važno je da postoje dobri njegovatelji. A ja sam dobra njegovateljica.

- No je li to doista tako važno? U redu, uistinu je lijepo imati dobrog njegovatelja. Ali na koncu, je li to doista tako važno? Svi su donori donirali, bez obzira na sve, a zatim se skončali.

- Jasno da je važno. Dobar njegovatelj može uvelike promijeniti život donora.

- Ali sva ta jurnjava naokolo često si posve iscrpljena i sama. Promatrao sam te. To te umara. Sigurno, Kath, sigurno katkad poželiš da ti kažu da možeš prestati. Ne znam zašto ne porazgovaraš s njima, pitaš ih zašto je prošlo toliko mnogo vremena. - Ništa nisam rekla, a on je dodao: - Samo tako kažem, to je sve. Nemojmo se opet svađati.

Spustila sam glavu na njegovo rame i rekla: - Da, pa možda više ne u dugo ekati. Ali zasad moram nastaviti. - čak i ako me ti ne želiš u svojoj blizini, ima drugih koji me žele.

- Valjda imaš pravo, Kath. Ti *jesi* doista dobra njegovateljica. Bila bi savršena i za mene da to nisi ti. - Kratko se nasmijao i zagrlio me. Potom je rekao: - Neprestano razmišljam o nekakvoj rijeci, a voda uistinu brzo te je. Dvoje ljudi u vodi, pokušavaju držati jedno drugo, trude se svom snagom, ali na koncu je sve to previše za njih. Struja je previše jaka. Moraju se pustiti, razdvojiti se. Mislim da je tako s nama. Šteta je, Kath, jer smo se voljeli cijeli život. Ali na koncu, ne možemo zauvijek ostati zajedno.

Kad je to rekao, sjetila sam se kako sam ga gr evito držala one ve eri na vjetrovitom polju kad smo se vra ali iz Littlehamptona. Ne znam je li i on o tome razmišljao, ili je i dalje mislio na svoje rijeke i jake struje. U svakom slu aju, dugo smo tako sjedili na rubu kreveta, izgubljeni u mislima. Na koncu sam mu rekla:

- Žao mi je što sam ranije prasnula. Razgovarat u s njima. Nastojat u se pobrinuti da dobiješ nekoga doista dobrog.

- Šteta je, Kath - ponovno je rekao. Mislim da tog jutra više nismo razgovarali o tome.

*

Sje am se da je nekoliko tjedana nakon toga, posljednjih tjedana prije nego se pojavio novi njegovatelj, bilo iznena uju e spokojno. Možda smo se Tommy i ja posebno trudili da budemo ljubazni jedno prema drugome, ali inilo se da vrijeme prolazi na gotovo bezbrižan na in. Mogli biste pomisliti da je oko nas vladao nestvaran ugo aj, ali tada mi se to nije inilo neobi nim. Bila sam prili no zauzeta dvojicom drugih donora u North Walesu, a to me držalo podalje od Kingsfielda više no što sam željela, ali ipak sam uspijevala tri ili etiri puta odlaziti onamo. Zahladilo je, ali je ostalo suho i esto sun ano, te smo provodili sate i sate u njegovoj sobi, katkad vode i ljubav, eš e samo razgovaraju i, ili je Tommy slušao kako itam.

Jednom ili dvaput, Tommy je čak izvadio svoju bilježnicu i skicirao ideje za nove životinje dok sam ja s kreveta itala.

Zatim sam jednoga dana stigla onamo, i to je bio posljednji put. Došla sam odmah iza jedan poslije podne, a bio je hladan prosina ki dan. Pošla sam u njegovu sobu, napola o ekuju i neku promjenu, ne znam što. Možda sam mislila da je ukrasio sobu ili tako nešto. Ali naravno, sve je bilo kao i obi no, a sve u svemu, to je bilo olakšanje. Ni Tommy nije druk ije izgledao, ali kad smo po eli razgovarati, bilo je teško pretvarati se da je to samo još jedan uobi ajeni posjet. S druge strane, proteklih smo tjedana tako mnogo razgovarali i sve pretresli, pa nije bilo ni ega posebnog o emu bismo morali raspraviti. Mislim da nismo željeli zapo injati razgovor o nekoj novoj temi što ga ne bismo mogli dovršiti kako treba. Zato se u našem razgovoru toga dana osje ala nekakva praznina.

Me utim, samo jednom, nakon što sam neko vrijeme besciljno hodala njegovom sobom, ipak sam ga pitala:

- Tommy, je li ti drago da je Ruth skon ala prije no što je saznala sve ono što smo mi na koncu otkrili?

Ležao je na krevetu, pa je neko vrijeme nastavio zuriti u strop prije nego je odgovorio: - udno, jer sam i ja neki dan baš o tome razmišljao. Kad je rije o takvim stvarima, moraš imati na umu da je Ruth uvijek bila druk ija od nas. Ti i ja, od samoga po etka, čak i dok smo bili maleni, mi smo uvijek pokušavali nešto otkriti. Sje aš se, Kath, svih onih tajnih razgovora što smo ih obi avali voditi? Ali Ruth nije bila takva. Uvijek je željela vjerovati u nešto. Takva je bila Ruth. Zato da, na neki na in, mislim da je najbolje da se tako dogodilo. - Potom je dodao: - Naravno, ono što smo otkrili, gospo ica Emily, sve to, ništa ne mijenja po pitanju Ruth. Na kraju je željela najbolje za nas. Doista je željela najbolje za nas.

U tom se trenutku nisam željela upuštati u veliku diskusiju o Ruth, pa sam se samo složila s njim. No sad kad sam imala više vremena razmisliti o tome, nisam baš sigurna što osje am. Dio mene stalno žali što nismo mogli podijeliti s Ruth sve što smo otkrili. U redu, možda bi se zbog toga loše osje ala; shvatila bi da ne može tako lako kako se nadala popraviti štetu koju nam je nanijela. I možda sam zato, ako želim biti iskrena, željela da je ona sve to

znala prije nego je skonala. Ali na koncu, mislim da je riječ o nečem drugom, nečem daleko većem od moje osvetoljubivosti i pakosti. Jer kao što je Tommy rekao, na kraju je željela najbolje za nas, i premda je onoga dana u automobilu rekla da joj nikad ne može oprostiti, nije imala pravo. Više u meni nema gnjeva spram nje. Kad kažem kako bih voljela da je sve saznala, razlog je više taj što me žalosti pomisao da je završila drukčije od Tommyja i mene. Ovakom se činilo kao da postoji crta, te smo mi s jedne strane, a Ruth s druge, a nakon svega, to me činilo tužnom, a mislim da bi i nju rastužilo kad bi znala.

Tommy i ja toga dana nismo priredili nikakav veliki oproštaj. Kad je bilo vrijeme, sišao je stubama sa mnom, što obično nije činio, pa smo zajedno prešli četverokut do automobila. Zbog godišnjega doba, sunce je već zalazilo za zgrade. Kao i obično, nekoliko se ljudi nalazilo u sjenkama ispod nadstrešnice, ali sam četverokut bio je prazan. Tommy je šutio cijelim putem do automobila. Zatim se kratko nasmijao i rekao:

- Znaš, Kath, kad sam igrao nogomet u Hailshamu, činio sam jednu tajnu stvar. Kad bih postigao gol, okrenuo bih se ovako - pobjednički je podigao obje ruke - i potrčao natrag prema mojim suigračima. Niti jednom nisam pomahnitao ili tako nešto, samo sam potrčao natrag uzdignutih ruku, ovako. - Trenutak je zastao, još uvijek s rukama u zraku. Potom ih je spustio i nasmiješio se. - U glavi sam, Kath, uvijek zamišljao da trčim kroz vodu. Ništa duboko, najviše do gležnjeva. To sam običavao zamišljati, svaki put. Pljus, pljus, pljus. - Opet je podigao ruke. - To je doista bio dobar osjećaj. Upravo si postigao zgoditak, okrećeš se, a zatim, pljus, pljus, pljus. - Pogledao me i opet se kratko nasmijao. - Cijelo ovo vrijeme, nikad to nisam povjerio živoj duši.

I ja sam se nasmijala i rekla: - Ti si jedan šašavi dječak, Tommy. Nakon toga smo se poljubili, tek ovlaš, i tada sam ušla u automobil. Tommy je ondje stajao dok sam ga okretala. Kad sam krenula, nasmiješio se i mahnuo mi. Gledala sam ga u retrovizoru, a on je ondje stajao gotovo do posljednjeg trenutka. Na kraju sam vidjela kako još jednom neodređeno podiže ruku i okreće se prema nadstrešnici. Zatim više nisam vidjela četverokut u retrovizoru.

*

Prije nekoliko dana razgovarala sam s jednim od mojih donora koji se žalio na to kako sje anja, čak i ona najdragocjenija, iznenađujuće brzo blijede. Ali ja se s tim ne slažem. Ne vjerujem da će ikad izblijedjeti moja najdragocjenija sje anja. Izgubila sam Ruth, zatim sam izgubila Tommyja, ali ne u izgubiti sje anja na njih. Pretpostavljam da sam izgubila i Hailsham. Još uvijek se mogu uti prije o nekom bivšem u eniku Hailshama koji ga pokušava pronaći, odnosno mjesto gdje se neko nalazio. Katkad se čuje poneka glasina o tome što je Hailsham u današnje vrijeme postao. Hotel, škola, ruševina. Što se mene tiče, bez obzira na silne vožnje naokolo, nikad ga nisam pokušala naći. Zapravo ga ne želim vidjeti, bez obzira kakav je danas.

Pazite, premda kažem da nikad ne tražim Hailsham, katkad mi se događa, dok se vozim naokolo, da odjednom pomislim da sam ugledala neki njegov dio. U daljini vidim sportski paviljon i sigurna sam da je naš. Ili niz jablana na obzoru kraj velikog hrasta, te sam na trenutak uvjeren da se približavam južnom igralištu s druge strane. Jednom, vozeći se kroz sivo jutro ravnim dijelom ceste u Gloucestershireu, prošla sam kraj razbijenog automobila na ugibalištu, bila sam sigurna da je djevojka koja je ispred njega stajala, tupo zureći i prema nadolazećim vozilima, bila Susanna C. koja je bila dvije godine starija od nas i pazila je na Rasprodaje. Takvi se trenuci pojave kad ih najmanje očekujem, dok se vozim i razmišljam o nečem desetom. Zato možda, na nekoj razini, ipak tražim Hailsham.

Ali kao što rekoh, ne odlazim u potragu za njim, a ionako se, krajem godine, više ne mogu ovako voziti naokolo. Dakle, svi su izgledi da nikad neću naići na njega, a kad bolje razmislim, drago mi je da je tako. To je kao s mojim sje anjima na Tommyja i Ruth. Kad jednom budem mogla voditi mirniji život, bez obzira u koji me centar pošalju, imat ću u Hailsham uza se, na sigurnom u svojem pamćenju, a to mi nitko neće moći oduzeti.

Jedini put kad sam se prepustila osjećajima, samo jednom, bilo je dva tjedna nakon što sam ušla da je Tommy skončao, kad sam se odvezla u Norfolk, premda za to nisam imala

opravdanog razloga. Nisam tražila ništa određeno, i nisam pošla sasvim do obale. Možda sam samo željela gledati sva ona ravna polja ništa i golemo sivo nebo. U jednom sam se trenutku našla na cesti kojom nikad ranije nisam vozila, te otprilike pola sata nisam znala gdje sam, a nije me bilo ni briga. Prolazila sam kraj jednog praznog, bezlihog polja za drugim, te doslovce nije bilo nikakvih promjena osim kad bi povremeno jato ptica, uznemireno zvukom mog motora, poletjelo iz brazdi. Zatim sam napokon opazila nekoliko stabala u daljini, ne daleko od ceste, pa sam se dovezla do njih, stala i izašla iz automobila.

Shvatila sam do kojih stojim ispred jutara preorane zemlje. Ograda me sprema da zakorašim na polje, a imala je dvije linije bodljikave žice, te sam vidjela kako su ta ograda i krošnje triju ili četiriju stabala iznad mene jedino što zaustavlja vjetar kilometrima naokolo. Duž cijele ograde, osobito na donjoj žici, uhvatilo se i zaplelo svakojako smeće. Pomalo je podsjećalo na otpatke što ih more naplavi na plažu; vjetar je zasigurno nešto od toga nosio kilometrima prije nego je na koncu zapelo za stabla i ogradu. U krošnjama drveća tako sam vidjela plastične komade vrećica ili nečeg sličnog, kako vijore na vjetru. To je bio jedini put, dok sam ondje stajala i promatrala te neobične otpatke, da sam tek malo pustila mašti na volju, jer to je ipak bio Norfolk, a prošla su tek dva tjedna otkako sam ga izgubila. Razmišljala sam o otpacima, o plastičnim komadima u granama, naplavinama neobičnih stvari uhvaćenih na ogradi, te sam napola zatvorila oči i zamislila da je ovo mjesto kamo je stiglo sve ono što sam ikad izgubila, još od djetinjstva, a sad stojim ispred svega toga, i budem li dovoljno dugo čekala, na obzoru s druge strane polja pojaviti se si ušna figura, polako će postajati sve veća i veća dok ne budem vidjela da je to Tommy, a on će mahnuti, možda čak zazvati moje ime. Moje sanjarenje nikad nije pošlo dalje od toga; nisam to dopustila; i premda su se suze slijevale niz moje obraze, nisam jecala ili izgubila kontrolu nad sobom. Samo sam malo čekala, a potom se okrenula prema automobilu, kako bih se odvezla onamo gdje sam u tom trenutku trebala biti.

KRAJ

Napomena: Ne računaju i mali milion "standardnih manjkavosti" u izvornom pdf-u koji sam imao na raspolaganju (nedostaju prvo slovo u rečenici, nečitljive rečenice, zaostali brojevi stranica, itd.), a za koje se nadam da sam ih bar u najvećem broju uočio i ispravio (uz izvinjenje za one koje eventualno nisam), verujem da mi je obaveza da eventualnim čitaocima skrenem pažnju i na sledeće:

- U izvornom pdf-u nije bilo uočljivo postojanje odvojenih delova u okviru pojedinačnih poglavlja (tekst celog poglavlja tekao je kontinuirano). Kako u engleskom izdanju postoje uočljivi odvojeni delovi teksta, isto sam uradio i pri srećivanju (umeću i zvezdicu kao marker), koristeći pri tom izdanje knjige u srpskom prevodu koje posedujem (Plato; "Ne daj mi nikada da odem") za poređenje. Nisam imao uvid u originalno izdanje knjige te ne znam da li su i na koji način njemu obeleženi ovi delovi.

- U izvornom pdf-u takođe nije bilo kurzivom (italic) obeleženih rečenica, a kojih je u eng. izdanju bilo. Pretpostavljaju mi da ih je bilo i u originalnom izdanju knjige iste sam "obeležio" ponovo koristeći Platoovo izdanje kao izvornik.

- Konačno, u izvornom pdf-u u 14-om poglavlju su nedostajale kompletne dve stranice teksta. Iste sam "rekonstruisao" (pokušao da prilagodim rečenice koje konstrukciji koju je koristio hrvatski prevodioc) ponovo koristeći izdanje koje posedujem. S obzirom da je u pitanju dve stranice teksta, a da se stil prevođenja u ova dva izdanja uočljivo razlikuje (uglavnom na rečenice kom sklopu), sumnjam da sam mogao verodostojno rekonstruisati izvorni tekst u knjizi, te sam taj deo teksta obeležio plavom bojom.

anahronic